TOPOGRAFIE STARÝCH ATHEN

NAPSAL

DR. FRANT. GROH
PROFESSOR ČESKÉ UNIVERSITY V PRAZE

Ἑλλάδος Ἑλλὰς Ἀθῆναι

SE 124 OBRÁZKY A 2 TABULKAMI

V PRAZE
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ
1909 a 1913

TOPOGRAFIE STARÝCH ATHEN

NAPSAL

DR. FRANT. GROH
PROFESSOR ČESKÉ UNIVERSITY V PRAZE

Ἑλλάδος Ἑλλὰς Ἀθῆναι

ČÁST DRUHÁ:

ATHENY ZA DOBY KLASSICKÉ, HELLENISTICKÉ A ŘÍMSKÉ

S 85 OBRÁZKY a 2 TABULKAMI

V PRAZE
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY SLOVESNOST A UMĚNÍ
1913

OBSAH.

SEZNAM VYOBRAZENÍ.

Strana

TABULKY.

Oddíl třetí.

Atheny v pátém a čtvrtém století př. Kr.

Kapitola šestá.

Historický přehled.

Když se Atheňané r. 479 po odchodu Peršanů domů vrátili, našli své město v rozvalinách. Chrámy i domy byly vypleněny a spáleny, hradby pobořeny. První starost jejich ovšem byla znova zříditi své příbytky, aby měli kde bydleti. Chrámy byly ponechány polosbořené a spálené; bylť se Řekové před bitvou u Plataj zavázali přísahou, že je vůbec znova nevystaví, nýbrž zanechají potomkům, jako památku bezbožnosti barbarů.[1]) Z toho ovšem neplyne, že by se tam nemohly konati oběti. Themistokles, jenž pro své zásluhy o vítězství salaminské stál tehdáž v čele obce, usiloval především o to, aby byly postaveny pevné hradby kolem města, které by odolaly moci Peršanů, kdyby se snad vrátili. Jest známo, že přes odpor Sparťanů, kteří si přáli, aby Atheny zůstaly neopevněny, Themistokles úmysl svůj provedl,

[1]) Přísaha je zachována u Lykurga v řeči proti Leokratovi 81: καὶ τῶν ἱερῶν τῶν ἐμπρησθέντων καὶ καταβληθέντων ὑπὸ τῶν βαρβάρων οὐδὲν ἀνοικοδομήσω παντάπασιν, ἀλλ᾽ ὑπόμνημα τοῖς ἐπιγιγνομένοις ἐάσω καταλείπεσθαι τῆς τῶν βαρβάρων ἀσεβείας. Jak svědčí Pausanias X. 35, 2 stál ještě za jeho doby polospálený chrám Demetřin blíže Faleru a podobný chrám Heřin na cestě z Falera do Athen. Že některé z polosbořených chrámů byly přece sídlem kultu, o tom svědčí poznámka Pausaniova (I. 1,5) o právě uvedeném chrámu Heřině: ač chrám neměl ani dveří ani střechy, stála tam přece socha, která byla pokládána za dílo Alkamenovo. — O této přísaze Řeků dobře vyložil William Nickerson Bates v Harvard Studies XII., 1901, str. 319 nn.

obelstiv při vyjednávání o tom Sparťany.[1]) Při stavbě nových hradeb se rozsah města značně rozšířil[2]), zejména na straně severní.

Po opevnění města došlo na stavbu hradeb akropolských. Celá severní zeď, která se svým nepravidelným směrem těsně přimyká k útvaru skály, pochází nejspíše již z doby Themistokleovy. Do ní zasazeny na věčnou památku vpádu perského žernovy a jiné architektonické části chrámů, od Peršanů zapálených. K stavbě zdi na straně jižní tehdáž ještě nedošlo; zde zůstala stará zeď pelasgická. Úsilím Themistokleovým se též asi stalo, že sousoší tyrannobijců, které odvezli Peršané jako vítěznou kořist, bylo nahrazeno novým, vytvořeným od sochařů athenských Kritia a Nesiota. Jak velice Atheňané na to spěchali, aby byl obnoven tento pomník, hlásající jejich vítězství nad tyranny, patrno z toho, že již r. 477/6, tedy třetího roku po odchodu Peršanů, bylo sousoší postaveno na původním místě, na agoře v orchestře![3])

Ještě více však leželo Themistokleovi na srdci opevnění Peiraiea. Již před válkami perskými, za svého archontátu r. 493/2, přemluvil Atheňany, aby místo širokého a otevřeného zálivu falerského zvolili si za přístav poloostrov Peiraieus se třemi zavřenými zátokami. Co se v té věci tehdáž stalo, nevíme; ale po válkách perských, když se důležitost válečného přístavu každému jasně jevila, nenalezl Themistokles odporu, žádal-li, aby Peiraieus byl opevněn. Opevnění Peiraiea bylo velmi důkladné, mnohem pevnější než města samého; třebas hradby nebyly provedeny do té výše, jak si Themistokles přál,[4]) budí zbytky jejich ještě nyní obdiv náš. Stavba jejich ovšem trvala leta; Themistokles se dokončení jejich nedočkal; bylť mezi l. 474—472 ostrakismem z Athen vypuzen.

Staral-li se Themistokles především o bezpečnost města, pečoval zase Kimon, jenž se stal po bitvě u Eurymedonta

---

[1]) Odpor Sparťanů i lest Themistokleovu za pouhou anekdotu, která nemá historické podstaty, prohlásiti chtěl E. von Stern v Hermu, XXXIX., 1904, str. 543 nn., ale na nesprávnost jeho vývodů dobře ukázali Ed. Meyer v Hermu XL., 1905, str. 561 nn., Jiří Busolt v Klio V., 1905, str. 255 nn. a Em. Peroutka ve Sborníku prací historických na počest Jar. Golla, v Praze 1906, str. 26 nn.

[2]) Thuk. I. 93 μείζων γὰρ ὁ περίβολος πανταχοῦ ἐξήχθη τῆς πόλεως.

[3]) Marmor Parium, ep. 54, ř. 70.

[4]) Thuk. I. 93, 5.

(r. 467 nebo 466) nejvlivnějším mužem v Athenách, hlavně o jeho okrášlení. Z vítězné kořisti, kterou po oné bitvě do Athen přinesl, dal zbudovati jižní hradbu akropole (a příslušnou část hradby východní), která svým přímým směrem a smělým překonáváním technických obtíží ukazuje, že nebylo tehdáž potřebí penězi skrbliti. Další činnost Kimonova týkala se vyzdobení agory. Dal ji posázeti platany, zřídil tam sloupořadí Dia Osvoboditele, ve kterém se mohl lid procházeti, a přiměl příbuzného svého Peisianakta, aby zřídil, nejspíše na straně protější, stou podobnou. Tato stoa nazývala se původně podle štědrého zakladatele svého stoa Peisianaktova, později pak podle maleb, kterými byla vykrášlena, stoa pestrá (στοὰ ποικίλη). Kimon byl by zajisté i jinými stavbami okrášlil Atheny, ale r. 461 stihl ho týž osud jako Themistoklea — byl ostrakismem vyobcován.

Themistoklea i Kimona v sobě spojuje a oba daleko převyšuje nejlepší státník athenský Perikles. Řídil stát třicet let a doba jeho patří k nejskvělejším v dějinách řeckých vůbec. Ovšem Perikles sklízel ovoce z práce svých předchůdců: Atheny stály v čele velikého spolku států řeckých, které jim platily každoročně značný poplatek, měly veliké loďstvo námořní i obchodní, kterým úplně ovládaly moře, šťastný úspěch výprav proti Peršanům vynesl jim značnou kořist válečnou. V státní pokladně soustředilo se tehdy bohatství jako nikdy před tím ani potom a rovněž i blahobyt jednotlivců povznesl se měrou netušenou. Hrůzy vpádu perského byly dávno zapomenuty a stopy jeho odstraněny; město utěšeně vzkvétalo. Jen na akropoli stály ještě opálené a polozbořené trosky chrámů a rozněcovaly všechny nově a nově k nenávisti proti bezbožným barbarům. Také staré devítibranné Pelargikon stálo v ssutinách a poskytovalo občanům materiál stavební. Perikles si přál, aby akropolis znova vzkvetla, i dal na programm všehellenského sjezdu, který svolávali Atheňané na r. 448 do Athen, mezi jiným též požadavek, aby chrámy, od Peršanů zbořené, byly znova vystavěny. Sjezd onen se sice pro odpor Sparťanů nesešel, ale Atheňané učinili usnesení, že znova zbudují pobořené chrámy.[1]) Perikles, jsa podporován od domácích umělců, stavitelů Iktina, Kallikrata a Mnesiklea, zejména

[1]) Plut. Perikl. 17; o datu onoho sjezdu srv. Busoltovy Griech. Geschichte III. 1, str. 445 nn. a Ed. Meyera, Gesch. d. Altertums IV., str. 6 n.

pak od geniálního sochaře Feidia, sestavil celý plán. jak by akropolis měla novými chrámy býti okrášlena. Pokud můžeme určiti, mělo se postupovati asi takto. Pelargikon mělo se vůbec odstraniti a místo polosesutých devíti bran měla býti zřízena jediná slávobrána, propylaje, jejichž plán vypracoval Mnesikles. Na památku vítězství nad Peršany měl býti na baště, která hájí vchod na straně jižní, postaven nový chrám Atheny Niky. Na tomto místě, odkud jest dobře viděti na bojiště u Salaminy, zřídil asi někdo hned po návratu Atheňanů oltář Atheně Vítězné[1]) a kult této Atheny se v Athenách tak rozšířil, že bylo třeba při novostavbě k němu přihlížeti. Když byl takto vchod poněkud upraven, měl býti náhradou za Hekatompedon postaven Parthenon podle plánů Iktinových a Kallikratových, a to na místě, kde již za Kleisthena položeny byly mohutné základy pro nový chrám. Rovněž i staré Erechtheion i chrám Artemidy Brauronské měly býti nahrazeny stavbami novými. Naposled měly býti postaveny propylaje. Ovšem nebylo za Periklea provedeno ani všecko ani v takovém rozsahu, jak původně obmýšleno. Zbudován úplně jen chrám Atheny Niky a Parthenon; mimo to postaveny propylaje, ale v rozsahu skrovnějším než jak navrhoval Mnesikles. Přes to však byla akropolis již těmi stavbami tak ozdobena, že se stala nejkrásnější tehdáž svatyní z celé Hellady. K výzdobě její nemálo přispěla obrovská bronzová socha Athenina, vytvořená od Feidia, která stála na akropoli proti novým propylajím. Také prostor před propylajemi velice získal tím, že tam postaveno bylo, nejspíše již r. 446, nové bronzové čtverospřeží (v. str. 69 nn.) a že na oba výběžky stylobatu propylají dány sochy jezdecké od Lykia, syna Myronova.

Také město bylo přičiněním Perikleovým ozdobeno novými stavbami. Tak zvané „Theseion" (vlastně chrám Hefaistův), nejlépe zachovaný chrám řecký vůbec, pochází z doby Perikleovy. Východně od divadla Dionysova zřídil Perikles odeion, kryté to divadlo pro hudební produkce. Za něho povstalo již gymnasium v Lykeiu, východně od Athen, které později, po přestavbě Ly-

---

[1]) Soudím tak z nápisu *I G* I. suppl. p. 59, č. 27 *b*, ř. 54 n. (= Dittenberger, Sylloge² 20; Prott-Ziehen, Leges Graecorum sacrae II. 1, č. 4), kdež se zakazuje, aby příště nikdo nezřizoval oltáře v Pelargiku; nápis ten pochází z doby Perikleovy, jak jsem ukázal v Listech filolog. XXV., 1898, str. 255 nn.

kurgově, stalo se sídlem školy peripatetické. Lze se domnívati, že i jiné, pro blaho obecné prospěšné stavby tehdáž byly provedeny, ač o tom nemáme podrobných zpráv.[1]) Že za Periklea astronom Meton opatřil zeď Pykny velkými slunečními hodinami, bylo již připomenuto (str. 97).

Než Perikles pečoval také o to, aby opevnil Atheny proti všem útokům nepřátelským. Předvídalť dobře, že dříve nebo později dojde k rozhodnému boji se Spartou. Od časů Themistokleových, kdy Peiraieus byl oběhnán silnými hradbami, byly Atheny vlastně dvojím městem, avšak ve válce pozemní mohlo město snadno býti odříznuto od přístavu, 10 *km* vzdáleného. Proto Perikles spojil Peiraieus s městem t. zv. dlouhými zdmi v jediný celek. A sice byla tehdáž zbudována zeď severní a zeď falerská, čímž byly zabezpečeny nejen oba přístavy, nýbrž i rozsáhlá úrodná plocha mezi nimi. Stavba těchto zdí trvala zajisté několik let; dokončena byla r. 457 př. Kr.[2]) Více než po desíti letech (kol r. 445) dal Perikles postaviti zeď prostřední, která šla rovnoběžně se zdí severní a ohrazovala pouze Peiraieus. Se strany pozemní byly tak Atheny nedobytny; aby byly také se strany moře bezpečny, o to mělo se starati válečné loďstvo, pro něž zřídil Perikles zde rozsáhlé loděnice. Aby pobyt v Peiraieu učinil obyvatelstvu co nejpříjemnější, dal jej architektem Hippodamem z Miletu znova zbudovati. Zde povstaly široké rovné ulice, rozsáhlé náměstí, krásná sloupořadí a pěkné nové domy, které poskytovaly jiné pohodlí než město vlastní.

Tyto všechny stavby vyžadovaly ohromného nákladu. Atheňané hradili jej z poplatku, který jim spojenci platili. R. 454 přenesli pokladnu spojeneckou, která do té doby byla na Delu, do Athen, předstírajíce, že tam není dosti bezpečna,[3]) a od té

---

[1]) Na příklad z nápisů *IG.* I. 289—296 dovídáme se o budově nějaké, jejíž stavba trvala nejméně osm let. a nemůžeme zjistiti, která to byla.

[2]) Thuk. I. 108, 3 klade jejich dokončení do doby po bitvě u Oinofyty (r. 457).

[3]) Rok 454 dán jest tím, že od té doby počínají nápisně zachované účty z desátku (ἀπαρχαί), který z poplatků spojeneckých Atheňané každoročně bohyni Atheně odváděli (*IG.* I. 226 nn.). V novější době pokusil se Bruno Keil z papyru, jemuž dal jméno Anonymus Argentinensis, vysouditi, že se to stalo až r. 450/49 (Anonymus Argentinensis, v Štrasburce 1902, str. 116 nn.), ale již Ed. Meyer, Gesch. d. Altertums V., str. VII. poukázal k malé hodnověrnosti této zprávy. Od té doby pak, co U. Wil-

doby nakládali s oněmi penězi jako se svým majetkem. Atheňané vůbec si zvykli za té doby pokládati své spojence za poddané, kterým mohou nařizovati a ukládati co chtějí; proto stala se jejich vláda nenáviděnou a spojenci čekali jen na příležitost, aby mohli odpadnouti. Ta se naskytla ve válce peloponneské.

Ačkoliv Perikles soudil, že jsou Atheňané k válce dobře připraveni, přece se ukázaly hned prvního roku války peloponneské leckteré závady. Na radu Perikleovu odstěhovalo se všechno obyvatelstvo z celé Attiky do Athen, kdež nastal tak veliký nedostatek místa, že se i v polozbořeném pelargiku, které nebylo dosud úplně odstraněno, lidé usazovali, ačkoliv věštba delfská doporučovala Atheňanům, aby zůstalo ležeti ladem.[1]) Zejména ty končiny města, které dosud nebyly zastavěny, zvláště část mezi severní a prostřední dlouhou zdí byly četně obydleny. Z té doby pocházejí asi četné stopy, které se v krajině mezi Pyknou a Museiem dosud spatřují a které od některých badatelů, zejména Curtia,[2]) neprávem za zbytky předhistorických sídel byly pokládány. Přes všechny obtíže byli by však Atheňané přece zvítězili, kdyby jim byl osud záhy nebyl odňal Periklea; státníci, kteří nastoupili jeho dědictví, nebyli ani tak schopni ani tak šťastni.

Ani za dob válečných nepřestali Atheňané okrašlovati své město. Nejspíše hned po skončení moru, jenž r. 430 zle řádil v Athenách lidem přeplněných, ne-li snad za moru samého, zřídili na akropoli hned za propylajemi oltář Atheně Hygiei a postavili jí tam sochu, dílo Pyrrha athenského, žáka Feidiova. A jakmile nastala mírem Nikiovým (r. 421) přestávka v boji, přenesli Atheňané, hned r. 420, kult léčivého boha Asklepia z Epidauru do Athen a zřídili mu tam na jižním svahu akropole, na místě teprve skále urvaném, rozsáhlou svatyni. Jen v té době, kdy se zdálo, že válka jest již skončena, mohlo se přikročiti k větším stavbám. Tak zbudován byl v posvátném okrsku Dionysa Eleutherského nový chrám, jehož sochu ze zlata a slonové kosti vytvořil Alkamenes,

---

cken (v Hermu XVII., 1907, str. 374 nn.) dokázal, že onen Anonymus, jenž byl od Keila prohlášen za zlomek cenné kroniky attické, jest vlastně kus scholií k Demosthenově řeči proti Androtionovi, pozbylo tvrzení Keilovo všeho základu.

[1]) Thukyd. II. 17.

[2]) Curtius, Sieben Karten zur Topographie von Athen tab. 4 a 5, Atlas von Athen tab. III., Stadtgeschichte von Athen str. 25 nn.

žák Feidiův. Tehdáž počalo se, jak se zdá, též se stavbou nového Erechtheia, avšak nové vzplanutí války přerušilo stavbu na delší čas, tak že chrám teprve v letech 409—407 byl dokončen. Roku 406/5 vznikl na akropoli požár, jenž zničil starý chrám Athenin Hekatompedon,[1]) jehož zbytky, snad poněkud opravené, Atheňané i po zbudování Parthenona z nemístné piety na akropoli ponechávali.

Nešťastný konec války peloponneské (r. 404) přivodil veliké ochuzení Atheňanů. Ztratili loďstvo, pozbyli spojenců, musili strhnouti dlouhé zdi a částečně i hradby Peiraiea. Než svrhnuvše vládu třiceti tyrannů a obnovivše demokracii (r. 403), záhy se vzpamatovali. Zejména vítězství, kterého r. 394 nad Lakedaimoňany dobyl vojevůdce jejich Konon u ostrožny knidské, dodalo jim odvahy. Ještě téhož roku jali se opravovati hradby Peiraiea a stavěti dlouhé zdi. Stavba trvala mnoho let a byla provedena hlavně z peněz, které Peršané poslali Atheňanům k tomu účelu. Zeď falerská však, jako zbytečná, nebyla obnovena. Také hradby městské byly tehdáž opraveny. I bylo opětně spojeno město s Peiraieem v jedinou, nedobytnou pevnost jako za časů Perikleových. Ale ovšem doba Perikleova se již nevrátila. Podařilo se sice Atheňanům utvořiti r. 377 nový spolek států řeckých, ale nedovedli si spojence své udržeti déle než dvacet let. Přes to že za těch dob, kdy stály Atheny v čele této druhé symmachie, blahobyt obecní i soukromý se značně zvýšil, nebylo zbudováno nic většího. Jsou to hlavně jen sochy, postavené zasloužilým mužům nebo malby, kterými okrášleny byly budovy na náměstí, o čem z té doby se dovídáme. Za to soukromníci stavěli si výstavné domy a nádherné náhrobky.

V boji s mocí makedonskou Řekové, ne bez své viny, podlehli; Atheny klesly se svého velmocenského postavení na město druhého řádu. Ale právě tu nastal ještě jednou nový rozkvět stavební. Je to zásluhou výtečného finančníka Lykurga, syna Lykofronova, jenž plných dvanáct let (od r. 338—326) řídil finance athenské. Atheny neměly tehdáž po ruce značné důchody, ale Lykurgos dovedl jimi hospodařiti tak, že přebylo k postavení budov nových. V Peiraieu dokončena stavba nových loděnic

---

[1]) Xen. Hell. I. 6, 1 ὁ παλαιὸς τῆς Ἀθηνᾶς νεὼς ἐν Ἀθήναις ἐνεπρήσθη. Že se zpráva Xenofontova týče Hekatompeda, ukázal dobře Ad. Michaelis v Jahrb. d. arch. Inst. XVII., 1902, str. 22 n.

a pro nářadí lodní zřízeno skladiště (σκευοθήκη), jehož stavba svěřena byla architektu Filonovi (r. 330/29). V městě samém opraveny hned po nešťastné bitvě u Chaironeie (r. 338) hradby městské péčí všech fyl a dokončeno nové divadlo. Za Ilisem postaveno bylo rozsáhlé stadion panathenajské a na východní straně přestavěno gymnasium Lykeion. Lykurgova stavbymilovnost působila dobře i na jiné zámožné občany. Choregové, jejichž sbor zvítězil v závodě lyrickém o slavnostech Dionysových, stavěli malé chrámečky k umístění vítězných cen, bronzových trojnožek.[1]) Nejznámější příklad toho jest dosud stojící pomník Lysikratův z r. 334. Ulice, vedoucí od prytaneia k divadlu, byla brzy plna podobných pomníků, tak že dostala název „ulice trojnožek“ (ὁδὸς τριπόδων). I nad divadlem na skále akropolské zvedaly se podobné choregické památky, dodávajíce tak malebného pohledu strmé skále. Stavby Lykurgovy nemohly se ovšem vyrovnati Perikleovým velikolepostí, ale nicméně přispěly nemálo k okrášlení Athen.

Kapitola sedmá.

Hradby akropolské.

Když Peršané odtáhli, našli Atheňané na akropoli všechno zpustošeno. Pelasgická hradba i s devítibranným opevněním byla větším dílem pobořena, zejména na straně severní, odkud Peršané ztekli akropolis. I přikročilo se k stavbě hradeb nových, a to nejprve zdi severní. Stalo se to, jak se zdá, již za doby Themistokleovy; určitých zpráv však o tom nemáme.

Jak byla severní hradba budována, zjistilo se náležitě teprve při posledních výkopech. Byla založena na skále samé; k stavbě užilo se kvádrů porových, které zcela pravidelně na sebe byly kladeny. Stavělo se bez lešení, a to tak, že vždy, jakmile se položily asi dvě vrstvy kvádrů na sebe, byl celý prostor zasypán a vyrovnán, načež se stavělo výše. K zasypání posloužily trosky soch, sloupů a vás od Peršanů roztlučených a vedle toho ovšem i drobné kamení a hlína. V tomto „perském rumu“ (‚Perserschutt‘, jak říkají němečtí archaeologové) nalezeny byly ony malované archaické sochy dívek, o nichž jsme jednali výše (v.

---

[1]) Více o tom vyložil jsem v Řeckém divadle, str. 31 n.

str. 72 nn.). Než se dostávěla vrstva druhá, byla půda pokryta tenkou vrstvou porových úlomků, které při práci odpadly; ty odlišují velmi dobře jednotlivé vrstvy od sebe. Na třech místech zasazeny do zdi architektonické části z Hekatompeda i staršího Parthenonu; stalo se to asi úmyslně, aby byly věčnou památkou na barbarské řádění Peršanů (v. výše obr. 23). Jiné zbytky oněch chrámů posloužily jako stavební materiál nebo jich bylo užito k násypu. Podle toho, jak klesala nebo stoupala skála akropolská, bylo potřebí položiti více nebo méně vrstev, tak že nelze říci přesně, jak byla zeď vysoká. Zdá se však, že nebylo s akropole přes ni dobře viděti.[1]) Šířka její nebyla větší než 1·50 *m*. Směr její byl velmi nepravidelný, přimykaje se těsně k útvaru skály.

Hned když se tato zeď stavěla, byla v ní zřízena malá branka právě na tom místě, kde se hradba od směru severovýchodního ostře zahýbá přímo na sever (v. tab. I.). Poněvadž však každý vchod seslabuje opevnění, byla zde postavena zeď přes 5 *m* silná a v ní uděláno 22 pouze 1·18 *m* širokých schodů, po nichž se přišlo k malé brance. Odtud šla cesta po stupních ve skále vytesaných jak v levo k jeskyni Panově a Apollonově, tak v pravo k svatyni Aglauřině. Zdali také starý vedlejší vchod východně od Erechtheia byl ponechán, nemohlo býti zjištěno, poněvadž hradba na tom místě pochází ze středověku.

Jižní zeď byla stavěna z téhož materiálu i týmž způsobem jako zeď severní, ale šla skoro všude dosti daleko za starou zeď pelasgickou, rozšiřujíc prostor akropole velmi značně. K zasypání mezery mezi ní a pelasgickou zdí bylo ovšem potřebí velmi mnoho „perského rumu" i jiného materiálu. Jsouc založena na místě zcela novém, mnohem níže položeném, dosahovala značné výše; na jv. rohu na příklad jest 29 vrstev kvádrů, které dosahují výšky 14 *m*. Také tloušťka její je mnohem větší; nahoře obnáší zpravidla 2·50 *m* — je tedy o celý metr silnější než zeď severní — v hlubších vrstvách je ještě širší; na jv. rohu až 6·50 *m*. Nejnápadnější však rozdíl mezi oběma zdmi je ve směru jejich. Jižní zeď mění jen jednou směr svůj, sestávajíc ze dvou přímočarých kusů, kdežto na straně severní jest směr její stále přerušován.

---

[1]) Aspoň u Lukiana, Rybář 47 nn. vyleze si Parrhesiades, chtěje loviti s akropole, na hradbu (δελεάσας τὸ ἄγκιστρον ἰσχάδι καὶ τῷ χρυσίῳ καθεζόμενος ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ τειχίου καθῆκεν ἐς τὴν πόλιν).

Stavbu jižní zdi přičítají prameny naše Kimonovi,[1]) vypravujíce že byla zřízena z kořisti perské po bitvě u Eurymedontu (r. 467 nebo 466). Z toho, že mluví výslovně o jižní hradbě, jest patrno, že stavbu hradby severní kladli do doby jiné, patrně starší, jak celá konstrukce její ukazuje. I můžeme tedy vším právem klásti stavbu severní hradby do doby Themistokleovy. Hradba severní jeví se dílem, při kterém se všemožně šetřilo, hradba jižní naopak jeví plýtvání hmotnými prostředky. To mluví jasně.

Pozorujeme-li jižní hradbu se strany vnější, vidíme na ní několik opěrných zdí podoby pilířovité (obr. 84). Ale to je práce středověká, ne-li ještě pozdější. Řecká společnost archaeologická má úmysl, svým časem tyto cizorodé přídavky odstraniti a doufá, že se v nich najde hodně nápisů.

Kapitola osmá.

Chrám Atheny Niky.

Pro chrám Atheny Niky velmi důležitý jest nápis, jenž byl objeven r. 1897 při výkopech na severozápadním svahu akropole.[2]. Jest to zlomek mramorové desky, na obou stranách popsanél Na přední straně jest usnesení lidu, kterým se zřizuje úřad kněžky pro Athenu Niku a zároveň se jí vykazují příjmy, 50 drachem ročně a kýty i kože z obětí státních; dále se ustanovuje, že svatyně má býti opatřena dveřmi (τὸ hιερὸν θυρõσαι) podle návrhu Kallikratova a konečně že má býti, rovněž podle návrhu Kallikratova, zbudován chrám a kamenný oltář (νεὸν δὲ οἰκοδομε̃σαι . . . καὶ βομὸν λίθινον). Podle písma patří nápis do polovice V. stol. př. Kr., tedy do doby Perikleovy.[3]) Také zmínka o Kallikratovi, jednom ze stavitelů Parthenonu, ukazuje do téže

[1]) Corn. Nepos, Cimon 2 his ex manubiis arx Athenarum qua ad meridiem vergit, est ornata. Plut. Kimon 13 ὁ δῆμος . . . . τῇ ἀκροπόλει τὸ νότιον τεῖχος κατεσκεύασεν ἀπ' ἐκείνης εὐπορήσας τῆς στρατείας. Srv. též Paus. I. 28, 3.

[2]) Nápis uveřejněn v Ἐφ. ἀρχ. 1897, str. 177 = Dittenberger, Sylloge², čís. 911.

[3]) Vyskytuje se tu totiž trojčárkové sigma, jež se na nápisech attických objevuje pouze do r. 446.

doby. Z nápisu plyne, že v polovici V. stol. existovala v Athenách svatyně Atheny Niky; zajisté na baště na západní straně akropole, kde chrám její dosud stojí. Z toho, že se v usnesení lidu mluví o ustanovení kněžky pro onu svatyni jako o něčem novém, máme právo souditi, že teprve tehdy došel kult Atheny Niky uznání od obce a že před tím byl to jen kult soukromý. Můžeme si věc představiti asi tak, že někdo z vítězných bojovníků salaminských zřídil na místě, odkud bylo na bojiště dobře viděti, oltář a uctíval na něm Athenu Niku; po něm obětovali zde Atheně i jiní občané, tak že se kult ten časem velmi rozšířil. Že výklad ten není pouhá domněnka, o tom svědčí, že v nápise z doby před válkou peloponneskou, týkajícím se odvádění desátku do Eleusiny, se zakazuje, aby nikdo nezřizoval bez svolení rady oltáře v Pelargiku.[1]) Zákaz tento může míti smysl jen tehdy, jestliže se před tím oltáře v Pelargiku zřizovaly. Jedním z nich mohl býti oltář Atheny Niky; neboť před zbudováním propylají Mnesikleových ležela i bašta ona v Pelargiku. Při tomto výkladě snadno pochopíme, co se míní slovy τὸ hιερὸν θυρõσαι. Poněvadž bašta, zvedající se 8·60 *m* nad své okolí, má na třech stranách přirozenou ohradu ve svém srázu, bylo potřebí pouze na čtvrté straně, kde souvisí s ostatní skálou akropolskou, udělati dvéře, aby se svatyně Atheny Niky oddělila od posvátných míst jiných božstev, na téže baště uctívaných. Konečně plyne z nápisu onoho, že zachovaný chrám Niky zbudován byl v polovici V. stol., jinak řečeno, že byl nejstarší ze staveb Perikleových na akropoli. Neboť nedovedeme si představiti, jaká překážka by mohla tehdáž brániti, aby ono usnesení nebylo provedeno, když peněz bylo dost, válka se nevedla, ba stavitel dokonce byl jmenován.[2]) Že tomu tak

[1]) *IG.* I., suppl. 27 *b* (p. 59), ř. 54 nn. (= Dittenberger, Sylloge² č. 20; Michel, Recueil č. 71; Roberts, Greek epigraphy II. č. 9).

[2]) Nemohu souhlasiti s míněním, které pronesl Alfr. K ö r t e v Hermu XLV., 1910, str. 623 nn. Pokládá za navrhovatele onoho usnesení Hipponika, synovce Kimonova; myslí, že strana Kimonova si vymohla toto usnesení, aby rušila velkolepé plány Perikleovy na vybudování akropole, ale chrám že se nestavěl hned, nýbrž že došlo k jeho stavbě teprve po míru Nikiově (r. 421). Kdo však pokládá usnesení o stavbě chrámu Atheny Niky za vítězství strany Perikleovi nepřátelské, měl by právě tvrditi, že chrám pochází již z polovice stol. V.; neboť jakou cenu má „vítězství", když k provedení jeho nedojde? A dovedl-li Perikles zameziti, aby se usnesení lidu o stavbě chrámu Atheny Niky neprovádělo, jest nepochopitelno, proč nedovedl za-

bylo, o tom se přesvědčíme ještě jinak, přihlédneme-li k zachovanému chrámu samému.

Chrám Atheny Niky zvedá se na vysoké baště, která od skály akropolské vybíhá úzkým ramenem na západ (v. tab. I.). Původně byla ona bašta na severní straně o něco menší; svědčí aspoň pro to zbytky pelasgické zdi, která odkryta byla pod mramorovou dlažbou bašty. Když se měl stavěti chrám Atheny Niky, bylo především potřebí, upraviti baštu. Pravidelnými kvádry porovými, které nyní můžeme nejlépe pozorovati na straně severní, byla bašta se všech stran tak opevněna, že se mohl na ní zbudovati chrám. Na nejnižším místě, v severozápadním rohu, jest 18 vrstev; čím dále výše stoupáme, menší se počet jejich. Nahoře je bašta pokryta vrstvou mramoru, jenž tvoří římsu (obr. 40). Jak můžeme pozorovati z plánu i z obrazu, leží severní strana bašty v témž směru jako základy jižního křídla propylají; z toho plyne, že již tehdáž, když se stavěl chrám tento, pomýšlelo se na stavbu nových, tímto směrem orientovaných propylají.[1])

Než přikročíme k popisu chrámu, musíme se ještě zmíniti o některých věcech. Na západní straně bašty pozorovati jest v kvádrové zdi dva výklenky stejné výšky (2·70 *m*), ale nestejné hloubky (1·80 a 1·35 *m*); jsou odděleny od sebe úzkým pilířem z jediného kamene. Účel jejich není znám. Na severní straně bašty trčí nyní ve vzduchu 5 schůdků (původně jich bylo 7); až k nim šla za starověku spirálovitá, povlovně stoupající cesta, vedoucí na akropolis. Po těchto schůdkách mohlo se tedy přímo z oné cesty jíti ke chrámu Atheny Niky. Vedle toho bylo ovšem též možno vstoupiti tam z jižního křídla propylají.

---

brániti zkrácení jižního křídla propylají. Toto zkrácení, o kterém pochybovati nelze, jest monumentálním důkazem, že chrám Atheny Niky stál dříve než propylaje; k němu se musilo při stavbě tohoto křídla hleděti. Vůbec se nedoporučuje vnášeti do otázek chronologických ještě spory politických stran, zejména když nám chybí bližší zprávy o nich.

[1]) Aug. K ö s t e r v Jahrb. d. arch. Inst. XXI., 1906, str. 129 nn. snažil se naopak dokázati, že původně měla bašta směr jiný, a že teprve při stavbě propylají byla upravena tak, jak nyní jest. Z toho usuzoval, že chrám Atheny Niky mohl býti postaven teprve mezi stavbou propylají, nejspíše až r. 432. D ö r p f e l d v *AM.* XXXVI., 1911, str. 56 praví, že ukázal Kösterovi na místě samém, že se mýlí. Na témž místě (str. 56 nn.) polemisuje Dörpfeld obšírněji proti článku E. P e t e r s e n a v Jahrb. d. arch. Inst. XXIII., 1906, str. 12 nn., jenž pochyboval, že chrám Atheny Niky je starší než propylaje.

Abychom chrámu úplně rozuměli, třeba ještě předeslati několik slov o jeho osudech. Chrámeček Atheny Niky stál ještě za dob Sponových, t. j. r. 1676, avšak roku 1687, když akropolis byla obležena od Benátčanů, již neexistoval. Turci snesli jej úplně a užili kvádrů jeho k stavbě nového opevnění. Ale r. 1835

Obr. 40. Chrám Atheny Niky. Pohled od severu.
(Podle fotografie.)

našel Ludvík Ross jeho základy a shledal všecky téměř jeho architektonické částky, i jal se jej znova stavěti spolu s Ed. Schaubertem a Christianem Hansenem.[1]) Ale teprve řecká společnost

[1]) Srv. o tom dosud cenné dílo jejich Die Akropolis von Athen nach den neuesten Ausgrabungen. I. Der Tempel der Nike Apteros, v Berlíně 1839.

archaeologická r. 1843—4 dokončila stavbu tak, jak ji nyní vidíme. Stavba však nebyla dosti důkladná, i bude třeba celý chrám znova rozebrati a přestavěti. Také bašta, na níž chrám stojí, potřebuje nového upevnění; po zemětřesení z r. 1893 jeví povážlivé trhliny.

Chrámeček Atheny Niky zbudován jest celý z mramoru pentelského, a to v slohu ionském. Skládá se z malé celly, která má téměř podobu čtverce (3·78 × 4·19 *m*); před ní i za ní zvedají se čtyři ionské sloupy. Jest to tvar chrámu, který se nazývá technickým výrazem amfiprostylos tetrastylos. Uvnitř stála dřevěná socha Atheny Niky; v pravé ruce držela granátové jablko, v levé přilbu.[1])

Poněvadž je chrám tento nejstarším zachovaným dokladem ionského slohu v Athenách, nebude snad od místa, povšimneme-li si architektonické stránky jeho poněkud blíže, zejména když na obr. 41 všecko sledovati můžeme. Na nizoučkém, sotva znatelně vpřed vystupujícím podkladě (euthynteria) vystupují tři stupně, kterým nemalé živosti dodává, že mají dole vyříznuty úzké rýhy. Stupně ty jsou stylobat, na kterém se chrám jako votivní dar zvedá nad své okolí. Sloupy nestojí přímo na stylobatu, nýbrž mají samostatnou, několikráte rozčleněnou patku (basis); jsou štíhlé, 4 *m* vysoké a 24 žlábky rýhované. Jest známo, že u sloupů ionských nestýkají se žlábky v ostré hraně jako v řádu dorském, nýbrž že mezi nimi ponechána jest úzká, hladká stezička. Hlavice, mající podobu elegantně se zatáčejících závitků, jest jednoduchá; krátký krk její ozdoben jest ornamentem podoby vejcovité. Na hlavici leží tenká deska (*abacus*). Nad sloupy vznáší se architráv, rozčleněný ve tři pásy, které vždy o něco málo vpřed vybíhají; nahoře jest římsovitě zakončen. Nad architrávem zvedá se vlys o něco nižší (44·8 *cm*); jest ozdoben reliefy. Nad vlysem třeba si ještě přimysliti příslušnou římsu a trojhranný štít, který však nebyl ozdoben skulpturami.[2])

Také zdi celly vyžadují ještě naší pozornosti. Nespočívají přímo na stylobatu, nýbrž mají také jakýsi podstavec, jehož

[1]) Svědčí o tom Harpokration s. v. Νίκη Ἀθηνᾶ, dovolávaje se první knihy Heliodorova spisu Περὶ ἀκροπόλεως.

[2]) Úplnou rekonstrukci chrámu podávají Jahn-Michaelis, Arx Athen. tab. XX. a Luckenbach, Die Akropolis von Athen, 2. vyd., v Mnichově 1905, str. 17.

ozdoba přizpůsobena jest basi sloupů. Nejdolejší vrstva kvádrů jest mnohem vyšší než vrstvy ostatní. Kvádry nebyly spojeny mezi sebou maltou, nýbrž po délce železnými skobami, které mají podobu dvojitého T (|—|), do výšky pak plochými železnými

Obr. 41. Chrám Atheny Niky. Průčelí.
(Podle fotografie.)

tyčkami. Strop nad obojím sloupořadím byl kassettový; uvnitř kassett upevněny byly nejspíše bronzové růžice.[1])

[1]) O architektonické stránce chrámů řeckých spolehlivé poučení podává Jos. Durm, Die Baukunst der Griechen (Handbuch der Architektur, II., 1), 3. vyd., v Lipsku 1910. Z jiných děl uvádím toliko ještě Allana Marquanda, Greek architecture, v Londýně 1909, kde je v dodatku

Vlys původní zachoval si chrám jen na straně východní; všechny ostatní skulptury odvezl r. 1801 lord Elgin do Anglie.[1]) Špatnou za ně náhradou jsou odlitky z terrakotty, které již tak zčernaly, že chrám jen hyzdí. Všechny reliefy jsou velice porušeny, tak že lze jen ve všeobecných rysech poznati jejich obsah. Na východní straně bylo zpodobeno shromáždění bohů; uprostřed stála Athena, po její straně seděl Zeus a Poseidon. Zdá se, že čekali na výsledek boje a že jim Iris a Nike o něm přinášely zprávu. Předmětem reliefů na straně severní a jižní byl boj Řeků s barbary; na straně západní konečně bojovali Řekové s Řeky. Jest dosti pravdě podobno, že zde chtěl umělec celým reliefem zobraziti bitvu u Plataj; neboť jen tam bojovali Řekové zároveň s Peršany i s Řeky. Ovšem, že boj ten je zidealisován. Co se umělecké stránky týče, poukazuje se často k tomu, že jeví pokročilejší stadium umění než bychom mohli pro polovici V. stol. předpokládati, ba Furtwängler tvrdil dokonce, že jest příbuzný s t. zv. „dívkami" Erechtheia.[2]) Ti badatelé ovšem musí klásti chrám do doby mnohem pozdější. Leč tento důvod nemůže býti rozhodující, poněvadž vlys mohl býti proveden, když již chrám byl postaven.

Chrám jevil kdysi také stopy někdejšího omalování. Na architrávu, na římsách, hlavicích ant i kasettovém stropě zjistily se obrysy někdejších ornamentů, ale barvy nebylo již možno rozeznati.[3]) Že hlavice sloupů byly omalovány, a to barvou červenou, modrou a zlatou, k nimž přistupovala ještě přirozená bílá barva mramoru, rozumí se samo sebou; bylo£ takové ozdobení

---

str. 378 nn. sebrána hojná literatura, a stručný, ale velmi poučný výklad Gorhama Ph. Stevense ve Fowlerově a Wheelerově Handbook of Greek archaeology, v Novém Yorku 1909, str. 96 nn. — Stavitelské památky řecké i římské jsou dobře reprodukovány v díle Ferd. Noacka, Die Baukunst des Altertums, v Berlíně 1910.

[1]) O lordu Elginovi zmíníme se šíře v následující kapitole při výkladě o skulpturách Parthenonu. Všechny skulptury, které do Anglie odnesl, jsou nyní uloženy v Britském museu.

[2]) Ad. Furtwängler, Sitzber. d. bayer. Akad. 1904, str. 381. O jiných badatelích, kteří kladli chrám do doby pozdější, byla řeč již výše (str. 144, pozn. 1). O těch, kteří kladli chrám do doby Kimonovy, netřeba se zmiňovati, poněvadž mínění to padlo samo sebou, jakmile byl objeven nápis, stavby se týkající.

[3]) Viz nákres jejich u Durmana m. uv., str. 290.

v ionském slohu pravidlem. Za doby hellenistické byly stěny uvnitř opatřeny malbami.[1]) Ale vnější zdi nebo sloupy chrámu malovány nebyly; zde působil jemnozrný mramor pentelský sám sebou.

Před chrámem stál velký, čtverhranný oltář; stopy jeho základů byly při výkopech objeveny. Celé okolí chrámu bylo kdysi vydlážděno velkými, mramorovými dlaždicemi.

S bašty u chrámu byl, jak jsme již vzpomenuli, pěkný rozhled, ale bylo k tomu potřebí veliké opatrnosti; prostor byl malý a bašta vysoká a neohrazená. Z důvodů bezpečnosti bylo proto později, ale ještě v V. stol., zřízeno na třech stranách kolem chrámu (a též po pravé straně schodů) zábradlí z mramoru pentelského. Bylo 1·05 *m* vysoké, na vnitřní straně hladké, na vnější reliefy ozdobené; nahoře bylo opatřeno bronzovou mříží. Z této balustrády zachovaly se některé desky, ovšem velmi poškozené. Přece však lze poznati myšlenku umělcovu. Na všech třech stranách bylo zobrazeno totéž thema; Athena sedí, dívajíc se na okřídlené Niky četně ji obklopující; jedny stavějí tropaion ze zbraní řeckých, druhé z barbarských, opět jiné přivádějí žertvy k oběti nebo přinášejí nářadí k oběti potřebné. Ať pozoroval divák relief s kterékoli strany, vždy měl před sebou oslavování vítězství.[2]) Zdá se, že i zde pomýšlel umělec na bitvu u Plataj. Tyto skulptury jeví umění daleko pokročilejší než vlys, kterým je chrám ozdoben. Příkladem jeho budiž nám ukázka, kterou podáváme v obr. 42. Zde zobrazil umělec scénu zajisté málo důležitou pro komposici celku, ale s jakým uměním to učinil! Jedné z Nik, spěchajících k Atheně, uvolnil se řemének na obuvi. I zastaví se na okamžik, opře pravou nohu o kámen a shýbá se poněkud, aby si upravila obuv rukou pravou; neboť v levé něco nese. Celé postavení Niky

---

[1]) *IG*. II. 5, č. 371 *b* = Dittenberger, Sylloge² 207. Herakleitos, syn Asklepiadův, věnoval totiž τῆι Ἀθηνᾶι τῆι [Νίκηι γραφ]ὰς ἔχουσας ὑπομνήματα τῶν [τῶι βασιλεῖ π]επραγμένων πρὸς τοὺς βαρβάρους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων σωτηρίας. Oním králem, jehož jméno bylo v nápise později úmyslně vyhlazeno, míněn jest Antigonos Gonatas, jenž r. 277 př. Kr. v bitvě u Lysimachie (na Chersonesu) na hlavu porazil Gally.

[2]) Komposici těchto reliefů na jisto postavil Rud. Heberdey, jemuž se podařilo r. 1909 odkrýti novou desku, která byla zazděna v baště; srv. o tom jeho článek v Jahreshefte d. öst. arch. Inst. XIII, 1910, Beiblatt str. 85 nn.

je již samo sebou velice živé a půvabné; ještě většího půvabu však reliefu dodává umění, s kterým proveden šat Ničin tak jemně, že jím krásně tělo její úplně prosvítá. V malebných záhybech, které tvoří chiton, vidíme dobře, že umělec stál pod vlivem skulptur na Parthenonu, ale že snažil se je překonat. Tím

Obr. 42. Nike z balustrády chrámu Atheny Niky. (Podle fotografie.)

jest dán zároveň pokyn pro datování, ovšem jen pokyn. Balustráda jest jistě pozdější než chrám i než Parthenon; máme-li však zbudování její klásti do doby, kdy se dokončovaly propylaje[1]) nebo až asi do r. 411—407, kdy vítězné výpravy Alkibiadovy naplňovaly Atheňany novou sebedůvěrou,[2]) nelze říci s určitostí. Bylo by

---

[1]) Tak soudí Reinhard Kekule von Stradonitz, Die griech. Skulptur, v Berlíně 1906, str. 99.

[2]) To jest mínění Collignonovo, Gesch. d. griech. Plastik II., str. 116.

možno, pomýšleti též na dobu po míru Nikiově (r. 421), kdy nastalo několik let klidných, ve kterých se mohlo pomýšleti na vykrášlení chrámů, již stojících. Dokonalosti, s kterou umělec provedl své dílo, třeba se diviti tím spíše, poněvadž největší část reliefu byla z dola viditelna v pouhých obrysech.[1])

Před chrámem, neznámo však na které straně, stály dvě sochy, r. 425 za války peloponneské jménem státu sem věnované. Jedna z nich, nejspíše mramorová, představovala Athenu Niku a byla věnována na poděkování za vítězství nad Ambrakií,[2]) druhá, bronzová, představovala okřídlenou Niku a byla upomínkou na vítězství u Sfakterie.[3])

Mimo Athenu Niku byla na baště ctěna ještě Artemis, kteráž byla ztotožňována s Hekatou. Podle místa svého kultu nazývala se Artemis Epipyrgidia (Ἄρτεμις Ἐπιπυργιδία), t. j. Artemis na baště. Neměla však tu chrám, nýbrž jen sochu, dílo Alkamenovo, představující trojtělou bohyni. Podle Pausania byl Alkamenes, žák Feidiův, první, jenž počal zobrazovati Hekatu trojtělou.[4])

Kapitola devátá.

Parthenon.

Parthenon byl zbudován na místě, které již od dob Kleisthenových (v. str. 59 nn.) určeno bylo pro nový chrám. Jako stavitelé jeho jmenují se Iktinos a Kallikrates; možná, že se o svůj úkol rozdělili tak, že Iktinos vypracoval plány a Kallikrates prováděl stavbu. Vrchní dozor nad provedením skulptur měl Feidias, jenž sám zhotovil sochu Atheninu.[5]) Pro stavbu Parthenonu byla

---

[1]) O balustrádě jednal R. Kekulé, Die Balustrade des Tempels der Athena Nike in Athen, v Lipsku 1869 a Die Reliefs an der Balustrade der Athena Nike, v Stuttgarte 1881.

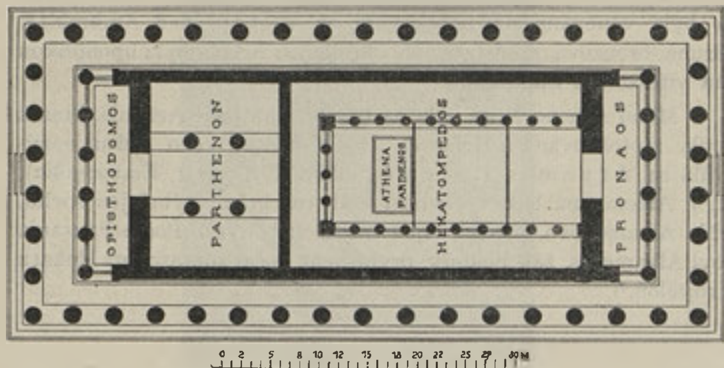
[2]) *IG.* II. 5, p. 62, 198 *c* = Dittenberger, Sylloge[2] 136.

[3]) Paus. IV. 36, 6.

[4]) Paus. II. 30, 2 Ἀλκαμένης δὲ ἐμοὶ δοκεῖν πρῶτος ἀγάλματα Ἑκάτης τρία ἐποίησε προσεχόμενα ἀλλήλοις, ἣν Ἀθηναῖοι καλοῦσιν Ἐπιπυργιδίαν· ἕστηκε δὲ παρὰ τῆς Ἀπτέρου Νίκης τὸν ναόν. Názvem Νίκη Ἄπτερος označován byl za dob pozdějších právě chrám Atheny Niky.

[5]) Iktina samotného jako stavitele jmenují Strabon IX. 395 a Paus. VIII. 41, 9, mimo to zaznamenal Vitruvius VII. praef. 12, že

zřízena stavební kommisse (βουλή), jejíž účty byly zaznamenány na věčnou paměť na vysokém čtverhranném pilíři; skrovné zbytky nápisu toho jsou dochovány podnes.[2]) Z nápisu toho můžeme zcela přesně určiti dobu, kdy se počalo stavěti; připomíná se tu totiž k roku 434/3 př. Kr. čtrnáctá kommisse a k roku 433/2 patnáctá kommisse,[3]) z čehož plyne že první kommisse, t. j. první rok stavby, připadla na r. 447/6. Stavba chrámu pokračovala

Obr. 43. Půdorys Parthenonu. (Podle Luckenbacha, Akropolis von Athen.)

vskutku velmi rychle; neboť již r. 438, nejspíše o Velkých Panathenajích, mohla tu býti postavena Feidiova socha Atheny panenské,

Iktinos vydal spis o Parthenonu. Iktina i Kallikrata jmenuje Plut. Per. 13, jenž zároveň dosvědčuje vrchní dozor Feidiův (πάντα δὲ διεῖπε καὶ πάντων ἐπίσκοπος ἦν αὐτῷ Φειδίας).

²) Přehledně sestaveny u Jahna-Michaelise, Arx Athenarum, Appendix epigr. č. 10. Srv. též E. Cavaignaca, Études sur l'histoire financière d'Athènes au Ve siècle (= Bibliothèque des écoles françaises, sv. 100), v Paříži 1908, str. L nn. (s facsimilemi) a článek Arthura M. Woodwarda v Annual of the British school at Athens XVI. (1909—1910), str. 187 nn. Nejnověji pojednal velmi podrobně o celém nápise W. B. Dinsmoor (v Amer. joun. arch. S. S. XVII., 1913, str. 53—80, tab. II.—IV.), jenž se pokusil nastíniti postup celé stavby; ovšem při troskovité povaze nápisu zůstává tu leccos pochybného.

³) Ἐπὶ τε̃ς τετάρτες καὶ δεκάτες βολε̃ς ... ἐπὶ Κράτετος ἄρχοντος Ἀθεναίοισιν (ol. 86, 3 = 434/3 př. Kr.); ἐπὶ τε̃ς πέμ[π]τες καὶ δεκάτες βολε̃ς ... ἐπὶ Ἀφσευδε̃ς ἄρχοντος Ἀθεναίοις (ol. 86, 4 = 433/2).

zhotovená ze zlata a slonové kosti.[1]) Tím byl chrám zasvěcen, nicméně bylo o výzdobě a ukončení jeho pracováno ještě v letech následujících; účty nápisně zachované jdou až do r. 433/2, tedy až k samému začátku války peloponneské.

Stavitelé nového chrámu odchýlili se od plánu, jenž byl pro tento chrám přijat za časů Kleisthenových (v. výše str. 65). Kdežto tehdáž pomýšlelo se na stavbu dlouhou a úzkou, navrhli Iktinos a Kallikrates chrám širší a kratší (v. obr. 43). Proto musila býti

Obr. 44. Parthenon. Pohled na stranu jižní a východní. (Podle fotografie.)

terasa, pro původní chrám zřízená, na severní straně rozšířena, jak jest dosud patrno na severozápadním rohu. Naproti tomu na straně východní značný kus základů přebýval. Chrám byl celý postaven z domácího mramoru pentelského; je to kámen bílý, jemnozrný, jenž časem ztemnil se do zlatova. Sloh zvolen byl dorský jako při „starším Parthenonu", ale jak uvidíme, některé živly byly vzaty ze slohu ionského.

Nepřízní osudu není nám sice Parthenon zachován úplně, avšak přece zůstalo z něho tolik, že si můžeme náležitě představiti někdejší jeho krásu.[2]) Byl to veliký chrám, měřící 30·86 *m* zšíři

[1]) Schol. k Aristof. Míru 605 připomíná zprávu Filochorovu: Φιλόχορος ἐπὶ Θεοδώρου ἄρχοντος (ol. 85, 3 = 438/7) ταῦτά φησι· καὶ τὸ ἄγαλμα τὸ χρυσοῦν τῆς Ἀθηνᾶς ἐστάθη εἰς τὸν νεὼν τὸν μέγαν, ἔχον χρυσίου σταθμὸν ταλάντων μδ' (= 44), Περικλέους ἐπιστατοῦντος, Φειδίου δὲ ποιήσαντος.

[2]) Základní dílo o Parthenonu je stále ještě spis Adolfa Michaelise, Der Parthenon, v Lipsku 1871 (s atlantem), ač by ovšem potřeboval nového zpracování. Z novějších prací uvádím zvláště nákladnou

a 69·51 *m* zdéli; na třech přes půl metru vysokých stupních zvedal se značně nad své okolí (v. obr. 44). Poněvadž by stupně tak vysoké byly pro vcházení do chrámu nepohodlné, byly uprostřed strany východní i západní, kde byly dvéře, zřízeny nižší mezistupně; stopy jejich se ještě zachovaly. Kolem chrámu obíhalo sloupořadí, mající 8 sloupů na stranách kratších a 17 sloupů po stranách podélných; při tom počítáme ovšem rohové sloupy dvakráte. Sloupy jsou 10·43 *m* vysoké a mají dole 1·90 *m* v průměru, čtyři muži musí si podati ruce, aby sloup obemkli. Nad sloupy zvedalo se břevnoví, jehož metopy ozdobeny byly na všech čtyřech stranách skulpturami ve vysokém reliefu. Obě strany užší byly zakončeny trojhranným štítem, jenž byl vyplněn sochami nadživotní velikosti; v rozích štítů zvedala se ozdobná akroteria.[1]) Pomyslíme-li si, že jednotlivé části břevnoví byly rozlišeny od sebe barvami, modrou, červenou, zlatou a zelenou, některé dokonce vykrášleny malovanými ornamenty a že také reliefy v metopách i sochy ve štítě byly malovány, kdežto sloupy zářily přirozenou barvou bílého mramoru,[2]) dovedeme si představiti, jak asi působil pohled na tuto velkolepou stavbu na srdce každého Řeka. A to jsme stále ještě před chrámem, před obsloupením. Vejdeme-li do sloupořadí se strany východní, kde byl vchod, nejsme ještě přede dveřmi chrámovými. Stojí před námi šest dorských sloupů, které vedou do *předsíně* chrámové (πρόναος, atticky πρόνεως nebo προνήιον). Pokud jsme ještě v obsloupení, všimneme si zajisté jeho krásného kasettového, barvami ozdobeného stropu, zejména pak souvislého vlysu, jenž obíhá kolem

---

publikaci Max. Collignona, Le Parthénon, v Paříži 1912, cennou zvláště pro pěkné a do podrobností jdoucí reprodukce podle fotografií Boissonasových a Mansellových. Pro plastickou ozdobu Parthenonu zvlášť cenné jsou dvě anglické publikace téhož názvu „The sculptures of the Parthenon." První z nich jest kniha, kterou napsal A. S. Murray, v Londýně 1903; upozorňujeme zejména, že jest tu na jedné dlouhé tabulce velmi pěkně podán celý vlys. Druhé dílo jest nádherná publikace Britského musea, kterou uspořádal A. H. Smith, v Londýně 1910.

[1]) Akroteria Parthenonu zjistil a tvar jejich nakreslil Kamil Praschniker v Jahreshefte d. öst. arch. Inst. XIII., 1910, str. 5 nn.

[2]) Srv. barevnou rekonstrukci části Parthenonu na př. u Jos. Durma, Die Baukunst d. Griechen, 3. vyd., v Lipsku 1910, tab. IV. nebo u Springera-Michaelise, Handbuch der Kunstgeschichte I., 9. vyd., v Lipsku 1911, tab. VIII., 3.

celého chrámu v téže výši jako metopy (obr. 45). Také tento vlys, jenž jest vlastně cosi cizorodého v přísném slohu dorském,

Obr. 45. Parthenon. Rekonstrukce stropu v obsloupení a pohled na vlys. (Podle Fengera, Dorische Polychromie, tab. III.)

byl pomalován. Mezery mezi sloupy pronau byly uzavřeny vysokými, nejspíše bronzovými mřížemi; uprostřed byly mřížové dvéře. Opatření toho bylo potřebí proto, že v pronau byly uloženy

drahocenné dary votivní. Projdouce pronaem, jenž se zvedá o stupeň nad obsloupení, přicházíme teprve k hlavním dveřím chrámovým. Kdo jimi vstoupil, octl se v *celle Athenině,* která byla 100 attických stop dlouhá a nazývala se proto ὁ νεὼς ὁ ἑκατόμπεδος (rozměry 29·89 × 19·19 *m*). Mohutným, ba téměř ohromujícím dojmem působila obrovská 11½ *m* vysoká socha bohyně Atheny, zhotovená od Feidia ze zlata a slonové kosti. Ač bohyně laskavě patřila na prosebníka, cítil každý před tímto kolossem svou nepatrnost. Dojem tento zvyšoval se tím, že rozsáhlý prostor celly, měřící v půdorysu téměř 600 m^2, byl omezen.[1]) Po třech stranách celly byly postaveny sloupy, které dělily cellu v lodi. Stopy některých jsou zjištěny; byly tenčí než sloupy v obsloupení. nemajíce více než 1·10 *m* v dolením průměru. Poněvadž by tenké, více než 12 *m* vysoké sloupy dorské sotva působily pěkně, uznávají se dvě řady nad sebou (v. obr. 46); na nějakou však gallerii, s které by bylo možno sochu s hora si prohlédnouti, pomýšleti nelze, ježto není ani stopy po schodech, které by nahoru vedly.[2]) Socha nestála při zadních sloupech, nýbrž v jisté vzdálenosti od nich; mimo to bylo se všech stran kolem ní zábradlí, tak že až k soše samé nemohl se nikdo přiblížiti. Že také tato nejhlavnější část chrámu byla naplněna dary votivními, netřeba zvláště připomínati. Osvětlení dostávala cella jedině velkými, 10 *m* vysokými a téměř 5 *m* širokými dveřmi. Ač to nebylo světlo přímé, nýbrž světlo, které prošlo obsloupením a pronaem, přece při intensivnosti světla jižního úplně postačovalo k náležitému osvětlení jak celly tak i darů votivních. Ani stopy není, že by tu bývala okna, rovněž na osvětlení shora, jak se dříve soudilo, pomýšleti nelze.[3])

Kromě této přední a hlavní části měl chrám též místnosti vzadu, které byly od celly naprosto odděleny a pouze se strany západní přístupny. Z obsloupení západního vcházelo se do *opistho-*

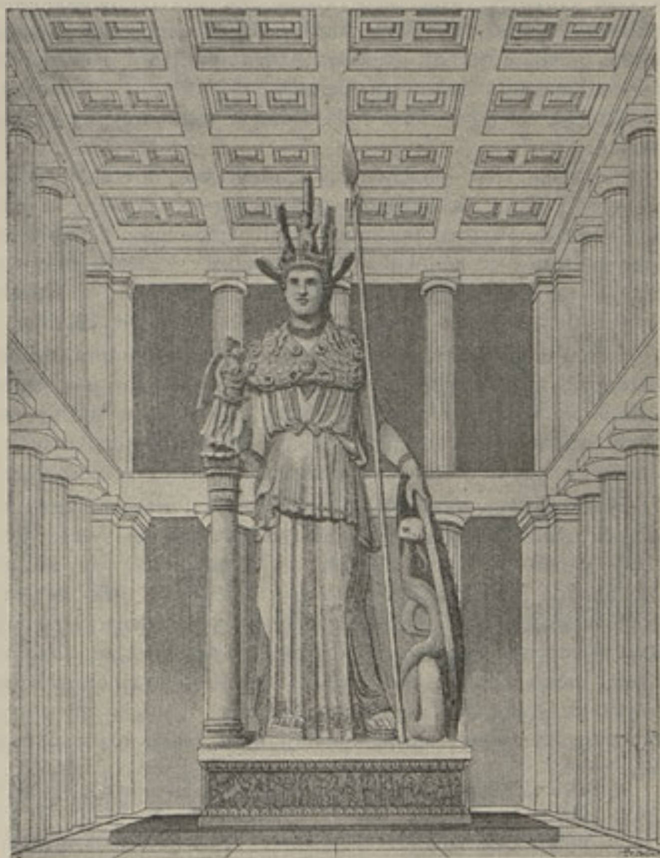
---

[1]) O rozsáhlosti Parthenonu svědčí jasně toto. Při prvním sjezdu archaeologickém, konaném r. 1905 v Athenách, bylo v Parthenonu asi 900 účastníků. Když se všichni seskupili k řečništi, byla sotva čtvrtina vnitřního prostoru naplněna. Ovšem nynější vnitřní prostor chrámu zaujímá nejen cellu, nýbrž i pronaos a parthenon v užším slova smyslu, o kterém bude ihned řeč.

[2]) Možná, že hořejší řada sloupů byla řádu ionského.

[3]) Že Parthenon nebyl chrám „hypaethralní", jak soudil Bötticher, ukázal dobře D ö r p f e l d v *AM.* XVI., 1891, str. 334 nn.

domu, jenž byl upraven stejným způsobem jako pronaos, slouže rovněž k uchovávání darů votivních. Z opisthodomu vešlo se

Obr. 46. Rekonstrukce vnitřka Parthenonu. (Podle Ad. Michaelise, Arx Athenarum, tab. XIII.)

do místnosti větší, tvaru téměř čtvercového, která měla čtyři ionské sloupy[1]) uprostřed. Podle svědectví nápisů nazývala se

[1]) Spon a Wheler viděli tam tři ionské sloupy, čtvrtý byl nahrazen hrubým pilířem.

ὁ παρθενών a byla určena k uchovávání pokladů bohyně Atheny jakož i ostatních bohů. Název *parthenon*, jenž znenáhla přešel na celý chrám,[2]) různě se vykládá. Za pravdě nejpodobnější pokládám výklad Ad. Furtwänglera, že tato místnost byla zasvěcena pannám, milým družkám Atheniným, totiž Kekropovým dcerám Pandrose, Aglauře a Herse.[3])

Střecha celého chrámu byla sedlová, mramorovými taškami pokrytá.

Parthenon jest poučným příkladem pro orientaci chrámů řeckých. Přístup na akropolis jest se strany západní, ale kdo chtěl vejíti do Parthenonu, musil obejíti celý chrám a pak teprve mohl se strany východní do něho vstoupiti. U Řeků byly totiž chrámy, zasvěcené bohům olympským, z pravidla orientovány na východ, t. j. socha chrámová hleděla na stranu východní.

Seznavše takto v hlavních věcech rozčlenění chrámu, můžeme přistoupiti k některým podrobnostem, týkajícím se stránky architektonické a skulpturální. Není sice úkolem naším psáti dějiny řeckého umění, nicméně pokládali bychom popis Parthenonu za neúplný, kdyby nestala se zde stručná zmínka i o těchto věcech.

Podle úsudku moderních stavitelů byl Parthenon proveden technicky tak dokonale, jako jen málo staveb na světě. Proto nebude zajisté od místa povšimnouti si některých jeho stránek. Pozoruhodné jsou především sloupy. Nejsou z jednoho kusu, nýbrž skládají se — nehledě k hlavici — z jedenácti žernovů, které se směrem nahoru zúžují, ale v dolení třetině, jako pod tlakem břevnoví, poněkud rozšiřují (ἔντασις). Nejdolejší žernov spočívá na stylobatu beze všeho upevnění, pouhou tíhou svou. Ani ostatní žernovy nejsou spojeny mezi sebou maltou, nýbrž

---

[2]) Stalo se tak již za dob Demosthenových, srv. řeč XXII. 13 a 76, XXIV. 184.

[3]) Ad. Furtwängler, Meisterwerke d. griech. Plastik str. 172. — Th. Reinach v BCH. XXXII., 1908, str. 503 nn. upozorňuje na jiné, ovšem pozdější doklady nápisné pro slovo παρθενών. Podle jeho výkladu značí se tím chrám nebo část chrámu, která jest věnována pobožnosti dívek. Tak soudil vlastně již Dörpfeld *AM.* XXII., 1897, str. 170 nn., vykládaje, že zde asi tkaly dívky, zvané ἐργαστῖναι nebo krátce παρθένοι, peplos pro Athenu. Reinach tento dodatek sice odmítá, ježto nijak není dosvědčeno, že by tkaní peplu dálo se v Parthenonu, ale pak teprve nelze říci, jaký to byl zvláštní úkon dívek athenských, kterému bylo zvláštní oddělení chrámu věnováno.

jest to hlavně tíže, která je drží pohromadě; ta je ovšem značná, vždyť odhaduje se váha jednotlivých žernovů průměrem na 6000 *kg*. Nicméně postaráno ještě o náležité upevnění a spojení. V každém žernově byla nahoře i dole čtverhranná jamka; do ní zasazena dřevěná matice s válcovitým, železným čepem.[1]) Mimo to v hořejším i dolejším povrchu žernovu byl v určité vzdálenosti od kraje mírně vyhlouben kruhovitý prostor; někdy jsou to dokonce

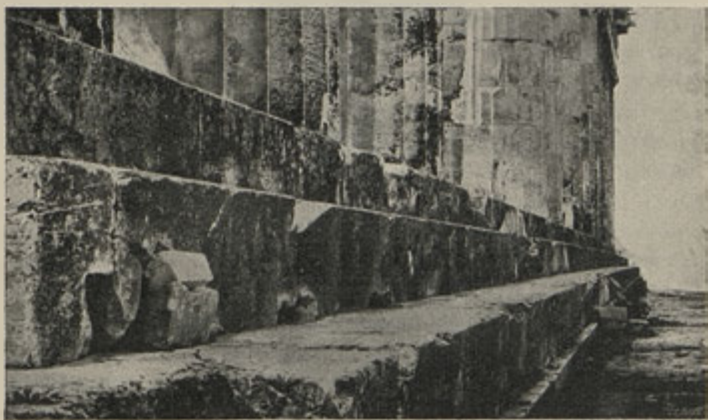

Obr. 47. Upevnění žernovů Parthenonu. (Podle Penrose.)

kruhy dva, z nichž druhý (menší) jest o něco hlubší (obr. 47). Když se žernov položil na druhý, byl otáčen na něm tak dlouho, až se úplně zabrousil; prach mramoru měl v oněch prohloubených kruzích místa dosti. Tímto dokonalým zabroušením se stalo, že jen při pozorném prohlížení rozeznáváme od sebe jednotlivé žernovy; tak přesně jsou spolu spojeny. K témuž účelu sloužil způsob, jakým se provádělo žlábkování (kanellura). Jak známo, jsou sloupy řádu dorského žlábkovány, a to tak, že kraje žlábků tvoří ostré hrany. Aby se hrany, které dodávají sloupům dorským náležité živosti, mezi stavbou neotloukly, bylo žlábkování u hlavice sloupu a u nejdolejšího žernovu jen naznačeno; teprve když stavba byla v hlavních věcech dokončena, prováděla se kanellura směrem shora dolů. Každý sloup má po dvaceti žlábcích.

[1]) Pěkně znázorněno v Collignonově Le Parthénon tab. 17, č. 2. Několik matic i čepů jest uloženo v malém museu akropolském.

Zvláštní zmínky zasluhují t. zv. kurvatury Parthenonu, které r. 1838 poprvé zpozoroval rakouský architekt J. Hoffer, jenž byl tehdáž ve službách řeckých.[1]) Poznal, že stylobat, na kterém se sloupy zvedají, není přesně vodorovný, nýbrž že se zvedá s obou stran v mírném oblouku směrem ke středu (obr. 48). Po něm zkoumali tento úkaz Angličané Pennethorne (r. 1846) a Penrose (1851), z Němců pak Jos. Durm (1880), ale ve výkladu se mezi sebou liší.[2]) Věc samu ovšem nikdo z nich nepopírá a také se sami ještě i nyní můžeme o ní přesvědčiti. Na stranách podélných

Obr. 48. Pohled na t. zv. kurvatury Parthenonu. (Podle fotografie.)

při délce téměř 70 *m* stoupá stylobat s obou stran až do výše 84 *mm* nad přesnou rovinu, na stranách kratších, které jsou téměř 31 *m* dlouhé, stoupá do výše 30 *mm*. Tato pravidelnost nasvědčuje tomu, že toto zakřivení stylobatu bylo již v původním plánu. Příčina toho jest optická. Vidíme-li před sebou dlouhou řadu sloupů na stylobatu přesně vodorovném, zdá se nám, že krajní sloupy jsou menší. Aby se optickému klamu tomu odpomohlo,

---

[1]) J. Hoffer v Allgem. Bauzeitung 1838, str. 371 nn.

[2]) Francis Cranmer Penrose, An investigation of the principles of Athenian architecture, v Londýně 1851, str. 26 nn. tab. 10—12. Druhé vydání z r. 1888 nebylo mi přístupno. — Jos. Durm, Die Baukunst der Griechen, 3. vyd., v Lipsku 1910, str. 120 nn.

učiněn byl stylobat mírně vypouklým; sloupy ve středu jsou ovšem o něco menší, ale zdají se stejnými.[1]) Jinak vykládá věc Durm: vidí v zakřivení stylobatu „deformaci", domnívaje se, že se základy chrámu během věků sesedly. Avšak tato skepse není oprávněna, poněvadž týž úkaz možno pozorovati do jisté míry též při jiných chrámech antických.[2]) Zejména pak svědčí proti Durmovi, že se při řezu nejdolejších žernovů Parthenonu přihlíželo k zakřivení stylobatu: u rohů jsou tyto žernovy nejvyšší, avšak směrem ke středu se výška jejich o několik millimetrů menší.

Jen cvičené oko stavitelovo pozná jinou vlastnost, kterou ostatně sdílí Parthenon též s jinými stavbami antickými slohu dorského: zdi chrámu jsou o něco málo nachýleny dovnitř a rovněž i obsloupení jeví malý sklon ke chrámu.[3]) Příčina toho byla nejspíše rovněž optická; chrám tím nabýval větší živosti, aniž co ztrácel na své pevnosti.

Než počneme vykládati o skulpturách chrámu, musíme se několika slovy zmíniti o osudech Parthenonu, aby bylo čtenáři patrno, jak byl způsoben stav nynější.

Asi v polovici pátého stol. po Kr. byl Parthenon změněn v křesťanský chrám a zasvěcen nejprve Svaté (t. j. božské) Moudrosti (῾Αγ. Σοφία), později Panně Marii (Παναγία, Θεοτόκος). Při tom podniknuty byly v něm tyto změny. Vchod přeložen, jak v křesťanských chrámech obvyklo, na západ, aby mohl býti zřízen oltář na straně východní. Ve zdi, která oddělovala zadní místnost („parthenon") od celly, proraženy troje dvéře, čímž se z bývalé

---

[1]) Že si toho byli již staří stavitelé vědomi, o tom svědčí poznámka Vitruviova III. 4,5 stylobatam ita oportet exaequari, uti habeat per medium adiectionem per scamillos impares. *Si enim ad libellam dirigetur, alveolatus oculo videbitur.*

[2]) Týče se to na př. t. zv. Theseia, kde však, jak patrno z kreseb Durmových (na uv. m. str. 126) není zakřivení tak pravidelné, nejspíše proto, že chrám neměl tak důkladných základů jako Parthenon. V novější době pozorováno zakřivení stylobatu též v dorském chrámu Herkulově v italském městě Cori; srv. o tom výklady, které podali G. Giovannoni v Röm. Mitteilungen XXIII., 1908, str. 109 nn. a W. Goodyear v Am. journ. arch. S. S. XI., 1907, 160 nn.

[3]) Viz názorný diagram u Durma na uv. m. str. 149, obr. 122 nebo u Allana Marquanda, Greek architecture, v Novém Yorku 1909, str. 264, obr. 319.

pokladny chrámové stala předsíň, t. zv. narthex. V bývalém pronau postaven oltář a kolem něho apsida; při tom byly bývalé hlavní dvéře rozšířeny a dva prostřední sloupy pronau zastavěny; prostřední deska východního vlysu byla snesena, ale nezničena. Konečně dostal chrám novou střechu, a to klenbu nad každou lodí; pro ni postaveny uvnitř nové sloupy. Nejspíše při stavbě této střechy byla střední část východního štítu zničena.

Když r. 1458 dostala se akropolis do moci Turků, byl za nedlouho potom Parthenon proměněn v mešitu. V jihozápadním rohu opisthodomu zřízen byl minaret s vysokou věží, do něhož udělány dvéře ve zdi opisthodomu; tento minaret, zbaven jsa ovšem věže, jest jedinou upomínkou na panství turecké.[1]) Jinak však Turci na stavbě chrámu mnoho neměnili. Na r. 1674 připadají kresby, které pro markýze Nointela pořídil jeden z flámských malířů jeho družiny. Dříve se přičítaly, ale neprávem, francouzskému malíři Jakubu Carreyovi (v. výše str. 14). Onen malíř Nointelův okreslil v době poměrně krátké — něco přes 14 dní — oba štíty a metopy strany jižní úplně, z vlysu stranu západní a východní rovněž úplně (až na onu prostřední desku východního vlysu, která byla vysazena za dob byzantských), z vlysu pak severního a jižního veliké části. Je to 21 velkých listů, provedených dvojí barvou (à deux crayon), t. j. postavy jsou červené, pozadí černé, někdy ovšem také naopak. Chovají se nyní v Národní knihovně v Paříži. Malíř neměl po ruce lešení, nýbrž musil kresliti s dola; tím se vysvětluje, že některé detaily buď vůbec neviděl, nebo že je neviděl dobře. Zejména těžko se mu kreslil vlys, jenž neměl v obsloupení chrámovém náležitého osvětlení. Přes některá nedopatření jsou kresby ty pro nás neocenitelným pramenem, poněvadž již za 13 let potom bylo zničeno mnoho z toho, co malíř Nointelův ještě viděl na Parthenonu.[2])

---

[1]) Ponechán byl proto, že z něho možno po točitých schodech dostati se nahoru a pozorovati odtud západní vlys. — Věž minaretu dobře jest viděti na našem obr. 1 (na str. 10).

[2]) Kresby ony vydány jsou nyní nejlépe u H. Omonta, Athènes au XVIIe siècle, v Paříži 1898, tab. I.—XIX. V Michaelisově díle o Parthenonu jsou kresby ty (s dřívějším označením malíře Carreye) podány úplně jen tam, kde příslušná skulptura nezachována; kde však původní památku ještě máme, podány z nich na vedlejších obrázcích pouze ty části, které buď doplňují, co nám zachováno, nebo se od toho odchylují.

Nešťastný pro Parthenon byl rok 1687. Tehdáž byla akropolis dobývána od Benátčanů, kterým velel generál Francesco Morosini a švédský maršálek Otto Koenigsmark, jenž stál ve službách benátských. Když vojsko Koenigsmarkovo marně bombardovalo akropolis, přinesl jakýsi přeběhlík zprávu, že Turci uložili všechnu svou zásobu prachu do Parthenonu, doufajíce, že křesťané nebudou na tu starobylou stavbu střileti. Zpráva ta byla ostatně jen z části pravdivá — v chrámě bylo prachu jen na denní potřebu— ale následek její byl, že všechna děla obrátila se na Parthenon. Dlouho vzdorovala klenutá střecha, až konečně jakýsi lünebursky důstojník, jenž stál u batterie východně od akropole, namířil tak dobře, že bomba prorazila střechu, zapálila prach a rozrazila celou střední část Parthenonu, při čemž zahynulo přes 300 lidí. Stalo se to v pátek dne 26. září 1687, v 7 hod. večer.[1]) Než na tom nebylo dosti. Turecká posádka vzdala se za dva dni potom, ale křesťanské vojsko neudrželo se dlouho v Attice. Když Morosini viděl, že bude musit opustit Atheny, chtěl si aspoň (v březnu 1688) odvézti jako vítěznou trofej dvojspřeží Athenino a sochu Poseidonovu ze západního štítu Parthenonu. Ale dělníci jeho počínali si tak neobratně, že skoro všechny sochy tohoto štítu spadly a rozbily se na kusy.[2])

Od té doby byl Parthenon vydán zkáze více a více, přece však zůstalo na něm ještě skulptur dosti. O ty skoro o všechny připravili jej přátelé umění ze zemí západních. První z nich byl francouzský vyslanec v Cařihradě hrabě Choiseul-Gouffier, jenž prostřednictvím francouzského konsula v Athenách Fr. Fauvela odvezl r. 1787 jednu desku z východního vlysu a jednu metopu se strany jižní a uložil je v Louvru; mimo to opatřil též sádrové odlitky některých skulptur. Daleko bezohledněji počínal si však anglický vyslanec lord Elgin. Opatřil si od vlády turecké dovolení, že jeho lidé — on sám byl pouze jednou v Athenách — smějí na akropoli kresliti, modelovati, lešení zřizovati, kopati

---

[1]) Obrazy bombardování Parthenonu u Omonta na uv. m. tab. XXXI.—XXXVII.

[2]) Jaký byl potom stav západního štítu, o tom se dobře poučujeme z kresby Richarda Daltona, jenž byl r. 1749 v Athenách, v jeho díle: A series of engravings, representings views of places, buildings, antiquities . . in Sicily, Greece, Asia Minor, and Egypt, v Londýně 1751—52, tab. III. (= Michaelis, Der Parthenon, Hilfstafel 1).

„a přejí-li si odnésti některé kusy kamene se starými nápisy nebo figurami, že jim v tom nemá býti bráněno", a využil ho způsobem vskutku neslýchaným.[1]) Podplativ hlavní úředníky turecké v Athenách, dal v l. 1801—1803 s Parthenonu snésti téměř vše, co se odstraniti dalo: sochy ze štítů, metopy strany jižní a téměř celý vlys. „Elginovy mramory" (Elgin Marbles) dostaly se teprve po rozmanitých osudech do Anglie a byly r. 1816 za 35.000 liber sterl. zakoupeny státem. Nyní zdobí Britské museum. Lord Elgin byl pro své jednání již od svých krajanů často ostře kárán,[2]) na omluvu jeho však lze říci, že zachránil tyto památky před další zkázou, které by byly podlehly v dalších bouřlivých letech. Poučný jest v té příčině zejména vlys západní, jejž lord Elgin ponechal na místě původním, spokojiv se sádrovým odlitkem. Srovnáme-li tento odlitek se stavem nynějším téhož vlysu, poznáme jasně, jakou škodu vlys od té doby utrpěl. Neocenitelná mimo to jest výhoda, že můžeme tyto skulptury mnohem pohodlněji pozorovati a studovati než dokud byly ve výši na chrámě samém. Přenesení skulptur parthenonských do Anglie mělo neobyčejný význam po stránce umělecké: teprve z nich poznala Evropa umění řecké.

Když Řecko bylo osvobozeno z panství tureckého, byly podniknuty v l. 1833—1838 v okolí Parthenonu výkopy, které vy-

[1]) Originál onoho dovolení byl psán turecky a italsky. Text italský nebyl, pokud vím, uveřejněn. Znám jest pouze anglický jeho překlad v Report from the Select Committee of the House of Commons on the Earl of Elgin's collection of sculptural marbles, v Londýně 1816, appendix, str. XXIV nn. (nejpřístupněji u Michaelise, Der Parthenon, str. 355 n.).

[2]) Básník lord Byron napsal o něm v Child Haroldovi (zpěv II., sloka 11 nn. (z r. 1812), v překladě Elišky Krásnohorské str. 65 n.):

Kdo však byl hrabivcem, jenž chrám té výše
  kdež Pallas dlívala, tak zahubil,
že prchla z rumů posledních své říše?
  Ten drzý, podlý lupič kdož to byl?
  Syn tvůj, ó Skotsko, tak se zhanobil!
Ó plesej Anglie, z tvých nebyl dětí! . . .

To chloubou dnešních Piktů jest, že skláli,
  co ušlo Gothům, Turkům, zkázné době!
Tak chladný, jako rodné jeho skály,
  tak tvrdý, pustý v srdce svého zlobě
  jest ten, čí hlava vymyslila sobě
ty chudé zbytky z půdy Athen rvát!

nesly na světlo ještě některé kusy z plastik chrámových; ty jsou nyní uloženy v museu akropolském.

Ačkoliv tedy vadí nám při studiu tato rozptýlenost skulptur parthenonských — některé jsou ještě na původním místě, jiné v museu akropolském, jiné v Londýně, jiné v Paříži, jiné známy jsou z kreseb malíře Nointelova — ačkoliv další překážkou jest neúplné zachování většiny jejich: přece musíme se vynasnažiti utvořiti si náležitý obraz o této památce jediné svého druhu. Již pozorováním toho, čeho nám osud z ní dopřál, bude práce naše hojně odměněna.

Z plastických ozdob Parthenonu musily nejdříve býti hotovy metopy; neboť desky metopové byly zasazovány do kvádrů triglyfních, hned když se kladlo na sloupy břevnoví. Mimo to jeví metopy, co se umělecké stránky týče, techniku méně vyspělou než ostatní skulptury chrámu. I zdá se, že byly hotovy již na počátku stavby. Byly to čtverhranné desky 1·34 *m* vysoké, ozdobené neobyčejně vysokými reliefy; některé části, zejména hlavy a z velké části též ruce, byly pracovány zvláště. Postavy jsou na nich zpodobeny ve dvou třetinách životní velikosti. Metop bylo celkem 92, a to po 14 na stranách užších, po 32 na stranách podélných. Na původním místě zůstalo jich ještě 38, ale jsou ve stavu velmi ubohém. Nejlépe jsou zachovány metopy strany jižní: 15 jich odvezl lord Elgin do Anglie, jednu přenesl hrabě Choiseul-Gouffier do Louvru, jedna byla nalezena na akropoli a jedna jest ještě na Parthenonu. O metopách pak výbuchem r. 1687 zničených poučují nás kresby malíře Nointelova, které se dříve přičítaly Carreyovi (v. výše str. 162); týkají se však pouze metop strany jižní.[1])

Na straně východní byl zobrazen boj bohů s Giganty. Zápas rozdělen ve skupiny po dvou zápasnících. Bojovalo tu deset bohů (a to, jak se zdá, Hermes, Dionysos, Ares, Hera, Zeus, Athena, Herakles, Apollon, Artemis a Poseidon) s Giganty; poněvadž pak bylo 14 metop, dáno čtyřem božstvům (Diovi, Atheně, Herakleovi

---

[1]) Hans Schrader v Jahreshefte d. österr. arch. Inst. XIV, 1911, str. 47 nn. soudí, že tyto kresby obsahují výbor nejlépe zachovaných metop strany jižní i severní a že nejsou nakresleny v témž pořádku, jak byly na chrámě, že máme tedy právo libovolně si je seřaditi. Věc však vyžaduje dalšího zkoumání.

a Poseidonovi) po válečném voze s vozatajem, čímž veškeré metopy byly vyplněny.

Předmětem metop strany západní byl nejspíše boj Řeků s Amazonkami. Bylo to thema v Athenách zvlášť oblíbené, poněvadž podle pověsti Theseus, národní rek athenský, válčil proti těmto bojovným ženám. Boj opět rozdělen ve skupiny po dvou; jenom na první metopě zobrazena byla Amazonka sama, jako by právě přijela do bitvy. Jak se zdá, střídaly se tu dosti pravidelně scény, ve kterých bojovaly Amazonky na koni, se scénami, ve kterých bojovaly pěšky.[1])

Nejisto jest, jaká látka byla zvolena pro metopy strany severní. Z 32 metop této strany jest ještě 9 na místě původním a mimo to nalezeny ještě dvě na zemi, avšak všechny jsou tak otlučené, že jest těžko poznati, co představují. Pravdě nejpodobnější však jest domněnka Michaelisova, že byly zde scény z dobytí Troje. Na dvou metopách (24. a 25.) byla podle jeho výkladu znázorněna scéna, jak Helena utíká se k soše Athenine před Menelaem a jak Afrodita s Erotem zabrání rozhněvanému manželu, aby nepotrestal svou nevěrnou ženu. Výklad ten byl podepřen Kamilem Praschnikerem, jenž zjistil, že v druhé metopě na této straně byly znázorněny přípravy k odjezdu lodí řeckých, což svědčí opět o scéně z dobytí Ilia.[2])

---

[1]) Starší badatelé (na př. Beulé, L'Acropole d'Athènes II., str. 118) viděli v západních metopách boj Řeků s Peršany. K výkladu tomu vrací se nyní W. R. Lethaby, Greek buildings represented by fragments in the British Museum, v Londýně 1908, str. 103 nn., uváděje některé pozoruhodné důvody. Poněvadž jsou metopy tyto značně otlučeny, lze otázku rozhodnouti pouze tomu, kdo může s lešení mramor podrobně ohledati. Učinil tak sice již r. 1896 Američan W. S. Ebersole (v. Amer. journ. of arch. S. S. III., 1899, str. 409 nn.), jenž se rozhodl pro boj s Amazonkami, ale ten nemohl ovšem ještě znáti důvody Lethabyovy.

[2]) Praschniker v Jahreshefte öst. arch. Inst. XIV., 1911, str. 135 nn. — Že by zde byly též některé scény z Kentauromachie, jak se soudilo obyčejně podle několika kreseb, pořízených r. 1686 od neznámého francouzského malíře pro markýze d'Ortièresa, pokládám za nesprávné. Kresby tyto (srv. o nich výklad Michaelisův, Parthenon str. 97 n. a tab. 3 a 4) jsou tam, kde je můžeme kontrolovati, nepřesné, ba chybné; mimo to není jisto, že kresby Kentaurů (u Michaelise *B*, *C*, *E*) týkají se strany severní. Nelze pochybovati, že strana severní měla své jediné, určité thema. Neprávem však myslí Murray (The sculptures of the Parthenon, str. 78), že tím byla Kentauromachie v dřívějším stadiu.

Za to známe zcela jistě látku metop na jižní straně; byl to mythus o boji Lapithů s Kentaury o svatbě Peirithoově. Jedině zde můžeme oceniti technickou i komposiční dovednost umělců, kteří zde byli činni; neboť metopy z této strany máme buď zachovány ve stavu celkem velmi dobrém anebo aspoň v kresbách malíře Nointelova. Boj i zde musil býti rozdělen v řadu soubojů, ale různým postavením obou soupeřů, různým způsobem boje a různým jeho výsledkem dosaženo veliké rozmanitosti. Divíme se vynalezavosti, s jakou si umělec vymýšlel nejrozmanitější situace. Na jedné metopě vidíme, jak mladistvý Lapith rdousí starého Kentaura, na jiné, jak Kentaur chce amforou doraziti svého protivníka, jenž před ním na zemi se krčí; tam zase Lapith, kterému smekl se v prudkém boji plášť s ramenou, tak že tvoří svými záhyby malebné pozadí k tělu jeho, drásá za vlasy Kentaura, onde opět Kentaur, místo štítu lví koží ozbrojený, jásá vítězoslavně nad mrtvolou svého odpůrce, jinde je boj nerozhodný atd. Jiný prostředek k dosažení rozmanitosti byl únos žen, a tu skledáváme opět různé způsoby: buď Kentaur jen ženu přemlouvá, nebo s ní zápasí, nebo již ji odnáší jako svou kořist. Uprostřed toho boje jest několik scén nebojovných, ve kterých se objevují hlavně ženy. Jest tu nevěsta Peirithoova, znatelná po závoji, jenž jedině jí s hlavy splývá; stojí zaražena se svou družkou, přemítajíc. Jiné dívky mají v rukou ještě rozličné nádobí, k hostině potřebné, jiné však již utíkají, dvě hledají ochrany u starobylé sošky, jedna chystá vůz. Umělec chtěl zajisté naznačiti, jaké překvapení způsobilo o svatební hostině násilnické počínání Kentaurů.[1])

Poněvadž provedení metop jeví rozličné stupně dokonalosti, musíme souditi, že zde bylo činno několik sochařů, z nichž někteří, snad většina, byli ještě stoupenci staršího směru. Srovnáme-li na příklad metopu, ve které Kentaur rdousí Lapitha (obr. 49), s metopou, ve které Lapith drží Kentaura za vlasy a chystá se zasaditi mu smrtelnou ránu (obr. 50), vidíme rozdíl obou slohů zcela jasně. Kdežto na oné metopě pozorujeme ještě tuhou, archaickou techniku, která nás upomíná na skulptury z Olympie, vidíme na této umělce volného, jenž tvoří postavy krásné, usiluje při tom též o jistý effekt: splývající roucho Lapithovo jest účinnou

---

[1]) Význam prostřední scény (metopa 13—21), která působila mnohým vykladatelům obtíže, pěkně a přesvědčivě vylíčil A. S. Murray, The sculptures of the Parthenon, str. 53 nn.

protivou k nahým tělům obou zápasníků. Postavy ženské jeví vesměs ještě starší sloh; mají základní rys mužský.[1]) Vliv Feidiův na tyto skulptury nemohl býti veliký.[2])

Obr. 49. Metopa z jižní strany Parthenonu. (Podle fotografie W. A. Mansella v Londýně.)

Že metopy byly omalovány, o tom nelze pochybovati. Na metopě z jižní strany, která se našla na zemi pod Parthenonem, bylo ještě při jejím objevení pozorovati stopy barev: na rouchu

---

[1]) Na to dobře upozornil Petr Hertz, Studier over Parthenons Kvinderfigurer. I., v Kodani 1905.

[2]) Harold N. Fowler v Harvad Studies XII., 1901, str. 211 nn. jde podle mého mínění daleko, popírá-li zprávu Plutarchovu (Per. 13) a soudí-li, že Feidias vůbec neměl co činiti se skulpturami Parthenonu.

dívky byla barva zelená, pozadí mělo barvu červenou;[1]) nyní ovšem ty stopy dávno vyprchaly. Také způsob, jak na některých metopách, na př. na našem obr. 49, jsou podány vlasy, svědčí

Obr. 50. Metopa z jižní strany Parthenonu. (Podle fotografie W. A. Mansella v Londýně.)

o tom, že byly naznačovány též barvou. Zajisté působily metopy, živými barvami ozdobené, dojmem ještě živějším než si nyní můžeme představiti. S tím souviselo, že zbraně bojovníků byly, jak patrno ze zachovaných děr, zhotoveny z kovu, nejspíše z bronzu.

Další ozdobou Parthenonu byly štíty, které se zvedaly nad oběma užšími stranami chrámu. V nich nebyly reliefy, nýbrž

[1]) Je to metopa 12. jižní strany; srv. o tom zprávu Beuléovu, L'acropole II., str. 136 a výklad Michaelisův, Der Parthenon str. 125.

celé sochy, zhotovené z parského mramoru. Byly nadživotní velikosti; vždyť prostor, který vyplňovaly, měl základnu 28·35 *m*, výšku 3·46 *m* a byl téměř metr (0·91 *m*) hluboký. Vymysliti pro tento trojúhelníkový rámec vhodnou skupinu a provésti ji přirozeně, vyžadovalo zvláštní obratnosti. Poněvadž osoby nesměly zpravidla přečnívati přes římsu a přece celý prostor měl býti co nejvíce naplněn, musil umělec některé osoby zobraziti stojící, jiné sedící, jiné shýbnuté nebo klečící, jiné ležící; též rozdíl věku a pohlaví mu při tom napomáhal.

Co se týče štítu východního, víme z Pausania, že tam bylo zobrazeno narození bohyně Atheny.[1]) Byl to známý mythus, zobrazovaný častěji na vásách i reliefech, že Zeus rozkázal Hefaistovi, aby mu rozpoltil sekerou hlavu, a že z hlavy Diovy vyskočila Athena v plné zbroji. Jest zcela přirozeno, že tato scéna udála se na Olympu v přítomnosti bohů olympských; hymnus homerský na Athenu líčí dojem, jaký způsobilo narození bohyně na ostatní Olympany. Vykládajíce tedy zachované sochy z tohoto štítu, musíme pomýšleti jen na bohy olympské.

Bohužel právě tento střed štítu s hlavními osobami jest pro nás úplně ztracen; bylyť již v dobách byzantských prostřední sochy při úpravě chrámu zničeny. Co lze tedy říci o středu tohoto štítu, jest vše jen domněnka. Přes to však můžeme si scénu představiti asi takto: Zeus seděl na trůně, obrácen jsa na pravo, za ním ustupoval na levo Hefaistos se sekerou v ruce, jsa překvapen výsledkem své rány,[2]) před Diem stála Athena v plné zbroji. Trůn Diův nestál právě pod vrcholem štítu, nýbrž o něco dále v levo;[3]) tímto upuštěním od centrální postavy, která byla

[1]) Paus. I. 24, 5 ἐς δὲ τὸν ναὸν ὃν Παρθενῶνα ὀνομάζουσιν, ἐς τοῦτον ἐσιοῦσιν ὁπόσα ἐν τοῖς καλουμένοις ἀετοῖς κεῖται, πάντα ἐς τὴν Ἀθηνᾶς ἔχει γένεσιν.

[2]) Jest velmi pravdě podobno, že torso muže, objevené r. 1836 na východní straně Parthenonu, patří Hefaistovi, jak soudil již Ross, Arch. Aufsätze I., str. 114. Torso zobrazeno u Michaelise, Der Parthenon, tab. 6, H.

[3]) To plyne z podrobných pozorování, které podnikl Bruno Sauer. Prozkoumal bedlivě všechny stopy, které zanechaly sochy parthenonské na místě, kde byly upevněny, jako rozličné jamky, rýhy a čáry, různé zvětrání mramoru a pod.; z toho soudil, jaká asi socha na kterém místě stála. Ač nelze všechny jeho soudy pokládati za zjištěné, jsou některé za to zcela jisté, jako na př. výše uvedený. Právě uprostřed štítu, kde bychom čekali sochu Diovu, bylo prázdné místo. Srv. článek Sauerův *AM.* XVI., 1891,

v starší plastice řecké zákonem, dosáhl umělec dvou hlavních osob ve štítě: Dia a Atheny. Vedle nich byla tu jiná božstva olympská, v jejichž tváři a pohybech zračil se dojem, který narození nové bohyně na ně způsobilo.[1])

Nám zachovány z východního štítu pouze oba rohy, ale z nich můžeme poznati, jak vysoko stálo již řecké umění. V levém rohu (obr. 51) bylo na samém kraji viděti boha slunce Helia, jak právě vystupuje se svým čtverospřežím z Okeanu. Bylo z něho viděti pouze hlavu (nezachována), která o něco římsu přesahovala, a natažené ruce s otěžemi; ani z koní nebylo zobrazeno více než vztýčené hlavy; povrch Okeanu naznačen několika vlnami. Hned vedle odpočíval, pohodlně jsa na skále rozložen a zády k hlavní scéně obrácen, mladistvý bůh, nejspíše Dionysos;[2]) je zcela nahý, zdá se, jakoby teprve vstával se svého lůžka, na kterém si rozestřel kůži a plášť. Neví ještě nic o tom, co se na Olympu právě událo. Vedle Dionysa sedí dvě bohyně, k nimž kvapí bohyně třetí, aby jim zvěstovala překvapující novinu. Že ony dvě bohyně jsou Persefone se svou matkou Demetrou, naznačil umělec tím, že je zobrazil sedící na mystických truhlách, kterých se užívalo v kultu eleusinském;[3]) různý věk jejich hodil se mu do štítu

---

str. 59 nn. s tab. III. — Ad. Furtwängler, Intermezzi, v Lipsku 1896, str. 17 nn. a v Sitzb. bayr. Akad. 1898, str.367 nn. pronesl domněnku, že t. zv. torso Medici, chované v École des beaux arts v Paříži, jest socha Atheny z vých. štítu Parthenonu. Že to není pravdě podobno, ukázal kromě jiných zejména dobře Pavel Herrmann v Jahreshefte d. österr. arch. Inst. II., 1899, str. 166 nn. Ukázal, že torso Medici není originál, nýbrž kopie, že originálem jeho byla socha samostatně stojící, kterou snad lze přičísti žáku Feidiovu Agorakritovi.

[1]) Ze soch těchto božstev pochází nejspíše t. zv. hlava Weberova, kterou si přivezl z Athen sekretář Morosiniův Felice San Gallo; poněvadž se poprvé objevila u kupce Davida Webera v Benátkách, dáno jí toto jméno. Nyní jest majetkem hr. Laborda v Paříži. Bruno Sauer v pěkné monografii „Der Weber-Laborde'sche Kopf und die Giebelgruppen des Parthenon", v Lipsku 1903, pokládá ji za hlavu Artemidinu z východního štítu; naproti tomu M. Collignon, Gesch. d. griech. Plastik II., str. 43 n. pokládá ji za hlavu Niky ze štítu západního.

[2]) Dříve se označovala socha tato jako „Theseus" a v širším obecenstvu se tento název stále ještě drží. Výklad ten je však nemožný; lze pomýšleti jen na bohy olympské.

[3]) To zjistil Frant. Studniczka v Jahrb. d. arch. Inst. XIX., 1904, str. 1 nn., rozřešiv tak dávný spor.

zvlášť dobře. Kdežto Persefone neví ještě nic, obrací se Demeter k spěchající bohyni, aby zprávu její vyslechla. Tato bohyně nemůže býti jiná než Iris, poselkyně Diova, která kvapí rozhlásiti onu novinu po rozložitém Olympu. Její chvat zračí se jasně v pohnutých řasách jejího roucha, zejména pak ve vzdouvajícím se plášti, který bohyně jen stěží rukama zadržuje.

Také v zachovaném pravém rohu shledáme, že zvěst o narození Atheny se teprve znenáhla šíří. Máme tu (obr. 52) nejprve bohyni na skále sedící, jejíž jméno nyní naprosto nelze zjistiti; původně byla zajisté nějakým attributem označena. Zpodobena jest právě

Obr. 51. Levý roh východního štítu Parthenonu. (Podle fotografie W. A. Mansella v Londýně.)

v tom okamžiku, jak se otáčí, jakoby si chtěla pohodlněji sednouti, aby lépe viděla do středu; její hlava, kterou viděl ještě malíř Nointelův, byla již obrácena do středu. Možná, že v části nyní ztracené přicházel k ní někdo z bohů, snad Hermes, aby jí oznámil narození nového božstva. Vedle ní vidíme na skále, přes kterou jest rozložen plášť, skupinu dvou bohyň, těsně mezi sebou spojených. První z nich chtěla by vstáti, avšak nemůže, poněvadž krásná družka její, malebně vedle ní rozložená, opírá se pravou rukou o její klín a spočívá svou hlavou (kterou viděl ještě malíř Nointelův) na jejím rameni. Kdo jest tato bohyně, obrácená zády k hlavnímu ději, o tom mínění se rozcházejí. Pravdě nejpodobnější však jest výklad, že touto bohyní, jejíž krásu věky neustanou velebiti, míněna jest Afrodite, spočívající u své matky Diony.[1]) Byl to zajisté vhodný protějšek Dionysa v levém křídle štítu. V samém rohu pak skláněla se do moře Selene se svým

[1]) Tak soudí Studniczka na uv. m. str. 8 n. — Dříve se pokládaly tyto tři bohyně za Sudičky nebo za attické lokální bohyně (Pandrosos, Aglauros, Herse).

čtverospřežím; byla zpodobena jen z polovice těla, z koní jejích pak jen hlavy.[1])

Stručněji možno se zmíniti o štítu západním, poněvadž z něho zachováno mnohem méně: na místě původním jest pouze jediné sousoší a v Britském museu dvě sochy; vše ostatní jsou pouhé trosky. Ale zásluhou malíře Nointelova známe přece složení tohoto štítu velmi dobře,[2]) třebas by mezi archaeology nebylo shody o pojmenování jednotlivých bohů (v. obr. 53 a 54).

Pausanias dosvědčuje, že zde byl zobrazen spor Atheny s Poseidonem o Attiku.[3]) Umělec zvolil si právě ten okamžik,

Obr. 52. Pravý roh východního štítu Parthenonu.
(Podle fotografie W. A. Mansella v Londýně.)

kdy Athena, bodnuvši kopím do země, nechá vyrůsti olivu, která se stala pravým požehnáním celé Attice. Jest zcela přirozeno, že tato scéna mohla se státi pouze v Attice samé; v bytostech, které jsou jejími svědky, můžeme proto zajisté viděti lokální božstva attická, ovšem kromě některých bohů, které si obě sporné strany ssebou přivedly. Již z toho jest patrno, jak obtížné jest

---

[1]) Selene nebyla již ve štítě za doby malíře Nointelova; nalezena byla r. 1840 v zemi před východní stranou Parthenonu. — Že také Selene měla čtverospřeží, ukázal B. Sauer v *AM.* XVI., 1891, str. 84 a tab. III. Zvlášť proslulá jest hlava koně Selenina v Britském museu, která budí podiv všech znalců koní; Goethe vyslovil se, že umělec vytvořil „ein Urpferd, mag er ein solches mit Augen gesehen oder im Geiste verfasst haben" a dodává, že kůň jest zpodoben ve smyslu nejvyšší poesie i skutečnosti.

[2]) Kromě oné kresby máme ještě jiný obraz západního štítu, zhotovený též pro markýze Nointela, jenž však nám pomáhá jen v některých jednotlivostech. Označuje se obyčejně Anonymus Nointelianus; v. u Omonta tab. XXV.

[3]) Paus. I. 24 τὰ δὲ ὄπισθεν ἡ Ποσειδῶνος πρὸς Ἀθηνᾶν ἐστιν ἔρις ὑπὲρ τῆς γῆς.

pojmenování jednotlivých soch. Lokální mythy attické neznáme tak dobře, abychom mohli z neúplných, mnohdy ne dosti správně nakreslených soch, kterým chybí úplně všechny attributy, poznati, které božstvo chtěl umělec znázorniti.

Právě uprostřed štítu pjala se do výše posvátná oliva, v levo od ní stála Athena, v pravo ustupoval poražený Poseidon.[1]) Obě božstva měla při sobě dvojspřežný vůz; na voze Athenině seděla Nike, před ní stál v pozadí u vozu Hermes. Podobné uspořádání bylo též na druhé straně u vozu Poseidonova. Vůz řídila nejspíše manželka Poseidonova, Amfitrite, u jejíchž nohou byl delfín,

Obr. 53. Levý roh západního štítu Parthenonu. Kresba malíře Nointelova. (Podle Omonta, Athènes au XVIIe siècle.)

před ní pak stála v pozadí u vozu nejspíše Iris.[2]) Koně u obou vozů se vzpínali, čímž vhodně vyplněn byl šikmý prostor a zjednán přechod od božských postav uprostřed k ostatním postavám ve štítě. Neboť všechny ostatní sochy představovaly nejspíše herojské bytosti attické. Přímo v levém severním rohu ležel Kefisos.

---

[1]) Z hlavy Atheniny máme malý zbytek (A. Prandtl, *AM.* XXXII. 1908, str. 13 nn. s tab. IV). Z Poseidona máme krásné torso prsou (zobrazeno na př. u Michaelise, Der Parthenon, tab. 8, 16 nebo u Springera-Michaelise, Handbuch der Kunstgeschichte I., 9. vyd. str. 257, obr. 456), z něhož snadno pochopujeme, proč si chtěl Morosini právě tuto sochu odvézti jako trofej.

[2]) Tato socha, která se obyčejně nazývá Nikou a klade často do východního štítu, byla nalezena od agentů lorda Elgina při kopání *na západní* straně Parthenonu. To se v poslední době zjistilo zcela určitě podrobným prozkoumáním písemností Elginových (v. zprávu o tom u A. H. Smithe, The sculptures of the Parthenon, v Londýně 1910, str. 12). V Britském museu, kde byla tato socha postavena mezi sochami z východního štítu, byla tato socha již přemístěna mezi zbytky štítu západního.

označený jako říční bůh celým rozplývavým rázem, zejména pak svým takřka mokrým šatem (obr. 55). Protějškem k němu byl v pravém rohu říční bůh Ilisos s nymfou Kallirrhoí. Tím bylo místo zápasu zcela vhodně označeno; neboť Kefisos teče severně, Ilisos jižně od akropole. Z ostatních bytostí ve štítě možno určiti pouze ještě Kekropa s jednou z jeho dcer; je to sousoší, které jest dosud na místě původním, a to v levém rohu štítu. Kekrops sedí na zemi se skříženýma nohama, opíraje se levou rukou o hada,

Obr. 54. Pravý roh západního štítu Parthenonu. Kresba malíře Nointelova. (Podle Omonta, Athènes au XVIIe siècle.)

symbol autochthonie. K němu utíká se jeho dcera, klečíc a otce svého objímajíc. Možná, že i ostatní sochy na této straně [1]) představovaly členy rodu Kekropova. O sochách na straně pravé nelze říci nic jiného než že jsou to asi heroové attičtí.

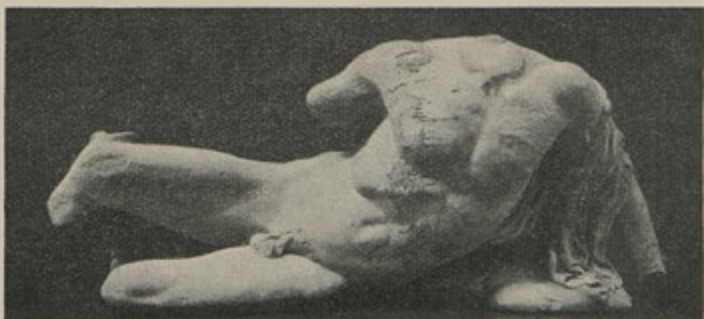
Ačkoliv tedy, jak patrno z toho, co uvedeno, mnoho nám schází, abychom mohli náležitě pochopiti a oceniti komposici štítů parthenonských, ačkoliv jen velmi nedokonale můžeme si představiti jejich polychromii [2]) jakož i rozličné kovové attributy jednotlivých soch, přece cítíme živě i ze zachovaných zbytků,

---

[1]) K nim přistoupilo v novější době torso hocha, jež jest klásti do mezery mezi Kefisem a Kekropem; srv. o tom článek B. Sauera v *AM.* XXXV., 1910, str. 65 nn., zejména str. 76 n. s tab. VII.

[2]) Pro zajímavost uvádíme, že r. 1900 našla se při upevňovacích pracích na Parthenonu u jednoho štítu mezi mramorovými kvádry hliněná skříňka se zbytky červené barvy; zapomněli ji tam malíři, když malovali skulptury ve štítě (srv. *AM.* XXV., 1900, str. 452).

že zde vytvořil duch řecký dílo velkolepé.[1]) Výkonní umělci diví se zvláště též tomu, že též zadní strana soch, o které umělci athenští nemohli souditi, že ji kdy spatří oko lidské, provedena jest s téměř stejnou pečlivostí jako strana přední. Jeví se v tom umělecká svědomitost, která nedopustila, aby umělec vydal od sebe dílo, dokud není všestranně propracováno. Oba štíty jeví takovou podobnost invence, že můžeme asi aspoň návrh jejich přičítati

Obr. 55. Kefisos ze západního štítu Parthenonu. (Podle fotografie W. A. Mansella v Londýně.)

jedinému umělci, nejspíše Feidiovi. Provedení ovšem pochází od několika umělců, jakož ze zachovaných soch patrno. Feidias, jenž po dokončení sochy Atheniny opustil Atheny, jak se zdá vůbec nikdy dokončené štíty tyto nespatřil.[2])

Třetí skulpturální ozdobou Parthenonu byl dlouhý souvislý v l y s, jenž se vinul jako krásná stužka kolem vlastního chrámu.[3])

---

[1]) O rekonstrukci obou štítů pokusil se v novější době zejména vídeňský umělec K. S c h w e r z e k; srv. jeho spisky: Erläuterungen zu der Rekonstruktion des Westgiebels des Parthenon, ve Vídni 1896, a Erläuterungen zu dem Versuch einer Rekonstruktion des östlichen Parthenongiebels, tamtéž 1904.

[2]) Srv. o tom zajímavý článek Arn. Arthura G a r d n e r a v Ξένια, hommage international à l'Université nationale de Grèce, v Athenách 1912, část I., str. 49 nn.

[3]) S uměleckého stanoviska podrobně o něm jedná Julius L a n g e, Darstellung des Menschen in der älteren griechischen Kunst, v Strassburce 1899, str. 135—157.

Viděti jej bylo pouze tehdáž, vstoupil-li kdo na kraj obsloupení chrámového; pak viděl jej na chrámu ve výši více než 10 *m* nad sebou, t. j. asi v téže výši, v jaké byly zvenčí umístěny triglyfy a metopy. Kdežto však metopy byly provedeny v nejvyšším reliefu, měl vlys jen reliefy ploché; bylo toho potřebí již proto, že by při vysokém reliefu dolejší, vyčnívající části zakrývaly hořejšek. Jak se zdá, byl vlys proveden teprve po ukončení stavby,

Obr. 56. Ukázka ze západního vlysu Parthenonu. (Podle fotografie.)

a to na chrámu samém, čímž ovšem nechceme tvrditi, že by jeho nákres nemohl již dříve býti připraven; aspoň tenké 1 *m* vysoké desky pro něj byly zasazeny hned při stavbě na místo určené. Relief byl původně 159 *m* dlouhý; nyní zůstala jen na straně západní většina desk na místě původním; vše ostatní, co zbývalo na počátku minulého století, odvezl lord Elgin do Anglie; jedna deska je v Louvru a mimo to nalezeny ještě některé desky při výkopech r. 1833 a 1834, které jsou nyní uloženy v museu akropolském.

Naproti bojovným scénám, které předvádějí metopy, jest na vlysu zobrazena scéna míru: průvod o největší slavnosti athenské,

o Panathenajích, ovšem průvod idealisovaný. V souhlasu s volností ducha řeckého není zde nic ztrnulého a odměřeného; účastníci průvodu pohybují se přirozeně a volně, ale jsou si vědomi, že se účastní průvodu náboženského.

Průvod počíná na jižním rohu strany západní. Zde vidíme přípravy jinochů, kteří mají jako jezdci zavírati průvod. Jeden z nich obléká si teprve plášť, druhý upravuje si střevíc, vedle nich stojí jejich koně zcela klidně; za to jiní musí své bujné koně teprve uklidniti. Na jiné desce máme před sebou pěknou idyllku: dva jinoši hovoří mezi sebou a koníček vedle nich, jakoby věděl,

Obr. 57. Bohové z východního vlysu Parthenonu. Skupina v levo. (Podle fotografie W. A. Mansella v Londýně.)

že je ještě času dost, drbe se klidně hlavou na noze. Znenáhla však vsedají všichni na koně a průvod dostane se do mírného klusu, třebas že jej ještě leckde přerušuje opozdilec. Směr průvodu jest od jižního k severnímu rohu; zde stojí vážně pořadatel, jehož úkolem jest převésti takřka průvod na stranu severní. Kroj jezdců podán jest rozmanitým způsobem: někteří mají na sobě chiton a plášť, jiní pouze plášť, ale také úplné brnění spatřujeme; někteří jedou s hlavou nepokrytou, jiní mají široký klobouk (πέτασος), jiní přílbu. Koně jsou malí, téhož typu jaký dosud vídáme v Řecku.[1]) V obr. 56 podáváme ukázku z prostředka vlysu.

[1]) Wolfgang Passow, Studien zum Parthenon, v Berlíně 1902 (Philol. Untersuchungen seš. 17), dokazuje, že prý koně nejsou podáni dobře, umělci že nepozorovali organismy koně tak důkladně jako organismus člověka, chůze koní není prý přirozená, také velikost koní v poměru k člověku je prý malá. Tyto úsudky jsou však nesprávné.

Ještě na západním rohu strany severní vidíme jinochy, jak kráčejí vedle svých koní. Potom však nastává klus, při čemž jsou jezdci seřaděni v řadách po šesti. Potom následuje jízda na čtverospřežních vozech, řízených vozataji, oděnými dlouhým rouchem. Vedle nich vidíme jinochy se štítem a přílbou, kteří dávají na jevo svou obratnost tím, že mezi jízdou skáčí na vůz a opět s něho seskakují (t. zv. ἀποβάται). Každý vůz jest provázen pořadatelem. Za nimi kráčejí vážní starci, držící v rukou olivové ratolesti (t. zv. θαλλοφόροι). Pak jde hudba: čtyři hráči na kitharu (κιθαρισταί) a čtyři pištci (αὐληταί). Před nimi

Obr. 58. Bohové z východního vlysu Parthenonu. Skupina v pravo. (Podle fotografie W. A. Mansella v Londýně.)

kráčejí jinoši, nesoucí na ramenou dary obětní: víno v amforách a rozličné koláče na plochých mísách. Konečně vedeny jsou v průvodu žertvy obětní, ovce a krávy. Na samém rohu stojí vážně pořadatel.

V témž pořádku, ale ovšem s jistými variacemi, byl opakován průvod též na straně jižní.

Oba proudy, jimiž se průvod ubírá, setkávají se na straně východní. To naznačil umělec trojím způsobem. S obou stran přicházejí vážným krokem dívky, nesoucí nářadí obětní (misky, konvice, svícny), s obou stran očekávají průvod první mužové města, nejspíše archontové,[1]) s obou stran dívají se naň bohové.

[1]) Že jsou to archontové, soudíme z toho, že je jich na levé straně 6, na pravé 4; to se shoduje s počtem 9 archontů s tajemníkem jejich. — A. S. Arvanitopullos v *AM.* XXXI., 1906, str. 38 nn. pokládá je za heroy desíti attických fyl, což však je sotva správno, poněvadž ničím

Bohové sedí na židlích, čímž naznačeno, že jsou větší než obyčejní lidé. Na levé straně (v. obr. 57) trůní na prvním místě Zeus, jemuž jedinému dáno pohodlné, opěradly opatřené křeslo, vedle něho sedí manželka jeho Hera, rozprostírající si závoj; vedle ní stojí Iris.[1]) Po této skupině následuje jiná: neklidný Ares, jenž rukama sepjatýma obemknutu drží pravou nohu, a vedle něho vážná Demeter, kterou lze snadno poznati podle pochodně. Konečně dva synové Diovi: změkčilý Dionysos, jenž jediný z bohů má na své židli polštář, a Hermes, jenž jest označen jako posel bohů širokým kloboukem na klíně. — Na pravé straně (obr. 58) sedí na čestném místě Athena; nemá však přílbu ani kopí ani gorgoneion, nýbrž jest oděna obyčejným šatem míru; vždyť zavítala na svou slavnost do svého města. Vedle ní sedí chromý Hefaistos s berlou pod paždím. Vedle nich rozmlouvají spolu Poseidon a Apollon; oba byli kdysi charakterisováni malbou: onomu dán do ruky trojzubec, tomuto vavřínová větev. Na konci této řady sedí Artemis, která jako mimoděk zvedá ruku k toulci,[2]) před ní pak Afrodite, majíc přes židli přehozeno měkké roucho. Vedle Afrodity, jejíž podoba jest nyní z větší části ztracena, stojí nahý Eros, držící si nad sebou slunečník; matka upozorňuje ho na některé části průvodu.

Jako lidé v průvodu, právě tak i bohové vedou si zcela volně; nic tu není tuhého, obřadného. Že si bohy musíme mysliti neviditelné, naznačil umělec jasně tím, že na obou stranách obrácena jest skupina starců k nim zády.

Právě uprostřed reliefu jest zvláštní scéna, k níž zase bohové na obou stranách obráceni jsou zády (obr. 59). Jak pěkně vyložil Furtwängler, mínil tím umělec, že se odehrává uvnitř chrámu.[3]) Kněžka Athenina přijímá od dvou dívek židle, polštáři opatřené; snad jsou to arrefory, t. j. dívky, které vyšívaly na akropoli peplos a nyní odevzdávají židle chrámové na znamení, že úkol jejich

---

není naznačeno, že by byli něco jiného než lidé. Touž domněnku pronesl téměř současně K. Weissmann v Hermu XLI, 1906, str. 619 nn.

[1]) Hlava Iridy nalezena byla teprve r. 1889 při podrobných výkopech na akropoli.

[2]) To jest pěkné pozorování Em. Loewyho, Die griechische Plastik, v Lipsku 1911, str. 62. Obyčejně se tato bohyně nazývá Peitho.

[3]) Ad. Furtwängler, Meisterwerke der griech. Plastik, v Lipsku 1893, str. 184.

je skončen.[1]) Vedle ní pak kněz Athenin přijímá od hocha peplos, pečlivě složený.[2]) Tím jest míněno ukončení celého průvodu, jehož účelem bylo přinésti Atheně nový peplos. Ovšem zlatá a slonová socha Atheny v Parthenonu peplu nepotřebovala; potřebovala ho starobylá, dřevěná socha Atheny v Erechtheiu, o které se věřilo, že s nebe spadla (v. výše str. 59). Jestliže přes to ozdoben Parthenon reliefem s průvodem panathenajským, mělo tím býti naznačeno, že Parthenon byl určen k tomu, aby byl střediskem pro onu slavnost.

Výklad vlysu právě podaný uznáván byl až dosud ode všech badatelů; letošního však roku pronesl výklad nový Ant. z Pre-

Obr. 59. Prostředek východního vlysu Parthenonu.
(Podle fotografie W. A. Mansella v Londýně.)

mersteinu, dříve sekretář rakouského ústavu archaeologického v Athenách, nyní professor na německé universitě Pražské.[3]) Pozastavuje se zejména nad tím, že bohové naprosto nevěnují pozornosti peplu, nýbrž pozorují průvod; ani Athena nečiní v té věci výjimku. Mimo to poukazuje k tomu, že nejen na straně severní a jižní, nýbrž též na straně východní jsou zobrazeni po-

---

[1]) Z židlí měla jedna pouze jednu nohu v mramoru vyznačenu; noha druhá byla, jak patrno z dirky, kterou i na našem obrázku spatřujeme, připojena z kovu. Z toho plyne ovšem, že i zachovaná noha musila býti přiměřeně omalována, aby se nelišila od druhé. Židle, kterou drží druhá dívka, nemá nyní vůbec nohou; byly však zajisté namalovány.

[2]) To jest aspoň výklad nyní nejvíce rozšířený.

[3]) Jahreshefte XV., 1912, str. 1—35; sešit ten vydán byl v lednu roku 1913.

řadatelé, obrácení proti průvodu, kteří buď kývají, anebo něco nařizují; ale takovéto rovnání účastníků neshoduje se s výkladem, že průvod dospěl již na akropolis. Proto soudí, že umělec chtěl zobraziti, jak se průvod panathenajský sestavuje, a to na náměstí (ἀγορά). Na náměstí athenském stál oltář dvanácti bohů a sochy eponymů desíti attických fyl; toto místo jest podle Premersteina naznačeno reliefy dvanácti sedících bohů a desíti stojích mužů. Sem přicházejí dva průvody, jeden od severozápadu (z Kerameiku), druhý od východu; z nich se vlastní průvod teprve sestavuje. Bohové i eponymní heroové se s potěšením na to dívají. Scénu s peplem vykládá si Premerstein tak, že archon král (βασιλεύς) s pomocí hocha vynáší peplos, jenž byl tkán od arrefor na náměstí v budově k tomu určené, aby byl zařaděn do průvodu. Dívky, nesoucí židle, jsou arrefory, které odnášejí židle, na kterých při tkaní peplu seděly, aby je věnovaly Atheně na akropoli na poděkování, že svou práci šťastně ukončily. — Nový výklad jest velmi pozoruhodný, ježto leckeré obtíže se jím pěkně vysvětlují a odstraňují; nelze pochybovati, že zavdá podnět k dalšímu zkoumání celého vlysu.[1])

Jak z některých známek musíme souditi, byl vlys pomalován; některé předměty, jako na př. uzda, byly zhotoveny z bronzu. I zde můžeme pozorovati, že provedení pochází od několika umělců. Feidias asi sotva jej kdy spatřil hotový, ale možno téměř za jisté pokládati, že při návrhu jeho měl činné účastenství.

Než všechny tyto ozdoby podle zpráv starověkých daleko překonávala socha Atheny panenské ze zlata a slonové kosti, dílo to Feidia samého. Bohužel právě z ní nemáme ani nejmenšího zbytku; jsme odkázáni na zprávy starověké a na kopie z dob pozdějších, z nichž můžeme si sice utvořiti jakous takous představu o komposici, nikoli však o kráse tohoto za starověku tak velebeného díla. Pausanias podává o ní tento popis:[2]) „Socha sama jest zhotovena ze slonové kosti a ze zlata.

---

[1]) Ozval se již první odpor. Otto Walter v *AM.* XXXVIII, 1913, str. 145 nn. upozorňuje, že Athena na vlysu má na klíně aigidu; avšak Athena na náměstí nemá příčiny odkládati aigidu, když se má dívat na řadění průvodu, nýbrž Athena na akropoli, která má býti oděna novým peplem, při čemž ovšem třeba odložiti aigidu, která se nosila přes peplos.

[2]) Paus. I. 24, 5.

Na přílbici leží jí uprostřed obraz Sfingy a po obou stranách přílbice jsou vytvořeni nohové (γρῦπες)... Athena jest zpodobena stojící; má chiton až k nohám sahající a na prsou hlavu Medusy ze slonové kosti. V jedné ruce drží Niku asi čtyřloketní (= 1·80 *m*), v druhé kopí; u jejích nohou leží štít a blízko kopí had, což jest nejspíše Erichthonios. Na podstavci sochy jest zobrazeno narození Pandory." Z ostatních zpráv nejvíce podává Plinius,[1]) od něhož se dovídáme, že socha Athenina byla 26 loket (= 11½ *m*) vysoká, že na štítě byla na vnější straně zobrazena bitva s Amazonkami, na vnitřní boj bohů s Giganty, že na střevících byl boj Lapithů s Kentaury a že při narození Pandory, jež bylo zpodobeno na podstavci, bylo přítomno ne méně než dvacet bohů.

Podle toho, co víme z Pausania i z jiných zpráv o sochách ze zlata a slonové kosti, bylo nejprve zhotoveno dřevěné jádro sochy, na něž se pak kladla slonová kost pro části šatem nekryté (jako obličej, krk, ruce, nohy) a zlato pro části ostatní. Podle Filochora[2]) vážilo zlato 44 talentů (= asi 1152 *kg*); bylo pak upevněno tak, že bylo možno je snímati.[3]) Máme také zachovány nápisně některé účty, které podávala kommisse pro tuto sochu sestavená (v. výše str. 152). Poněvadž podle nich platilo se za talent zlata 14 talentů stříbra, stálo jenom zlato 616 talentů, čili asi 3 milliony korun[4]); byla tedy vrstva zlata, na dřevěné jádro položená, velmi silná. Podle názorů antických bylo toto zlato, právě tak jako jiné poklady chrámové, zároveň jakousi pokladní reservou pro nejhorší časy válečné. Tak soudil sám Perikles, upokojuje své spoluobčany na počátku války peloponneské.[5]) Ale ani v nejhorších dobách této války neodvážili se Atheňané na toto zlato sáhnouti. Stalo se to až na jaře r. 294 př. Kr., kdy Atheny byly obleženy od Demetria Poliorketa. Tehdáž Lachares, jenž se zmocnil vlády v městě, sňal soše Athenině zlato, hodlaje ho užiti k účelům válečným; ale dříve než mohl dáti je roztaviti,

---

[1]) Plin. N. h. XXXVI. 18.

[2]) U schol. k Aristof. Míru 605; ostatní zprávy uvádějí čísla okrouhlá 40 neb 50 talentů.

[3]) Kromě Thukydida II. 13 svědčí o tom vypravování o žalobě proti Feidiovi.

[4]) Jahn-Michaelis, Arx Ath. str. 97, č. 14 nn.

[5]) Thuk. II. 13.

Atheny se vzdaly a Lachares musil prchnouti z města, i bylo zlato zase vráceno na původní místo.[1])

Obr. 60. Athena varvakejská.
(Podle fotografie.)

Ze zachovaných replik poměrně nejlepší jest t. zv. Athena varvakejská (obr. 60), objevená koncem r. 1880 v Athenách

[1]) Srv. Paus. I. 25, 7; 29, 16; Athen. IX 405 F, Polyain. III. 7, 1. Již Michaelis (Der Parthenon str. 43 n.) vyložil věc tak, jak naznačeno; pochybnost však, kterou projevil (tamtéž v pozn. 125), nepokládám za

nedaleko gymnasia Varvakeia v základech domu z doby římské.[1]) Jest to soška mramorová asi metr vysoká, velmi dobře zachovaná, na níž také stopy omalování byly patrny. Jinak však jest to práce tuctová, která nás může poučiti pouze o komposici díla Feidiova, nikoli však o jeho kráse. I v komposici jeví leckteré odchylky. Tak připomíná Pausanias, že po obou stranách přílby jsou nohové, t. j. okřídlení lvové, ale na sošce máme na postranních chocholech okřídlené koně. Reliefy na štítě a na basi nejsou ani naznačeny, o ozdobách na střevících ani nemluvě; pouze doprostřed štítu dána jest okřídlená hlava Medusy. Ani basis není, soudě podle jiných kopií, podána věrně; byla mnohem širší.[2]) Přes tyto a jiné menší nepřesnosti, které poznáváme srovnáním s ostatními kopiemi, může nám soška varvakejská celkem podati obrys sochy Feidiovy; musíme si ji ovšem představiti v rozměrech obrovských a ze zlata a slonové kosti.

Našemu citu nejpodivnější se zdá, že pravice Athenina, na které drží Niku, opírá se o sloup. Proto někteří archaeologové pokládají tento sloup, jenž ostatně jeví pozdní tvar, za přídavek

---

odůvodněnou. Atheňané po r. 294 nebyli by mohli zlato nahraditi, kdyby se ho bylo již užilo, později nedovídáme se o žádném štědrém dárci, jenž by tak byl učinil; ale Pausanias zlato na soše viděl. Nezbývá tedy než souditi, že zůstalo jen při pokusu. Nesprávně o věci soudí B e l o c h, Griech. Geschichte III. 1, str. 224.

[1]) Srv. o ní článek K. L a n g e v *AM.* VI, 1881 str. 56 s tab. I. a II. — O jiných replikách Atheny Feidiovy jedná Th. S c h r e i b e r, Die Athena Parthenos des Phidias und ihre Nachbildungen v Abhandl. k. sächs. Ges. d. Wiss. VIII., 1883, str. 556 nn. a L. P o l l a k, Neue Repliken des Kopfes der Athena Parthenos v Jahreshefte d. österr. arch. Instituts IV., 1901, str. 144 nn. Nově přibyla bronzová hlava Atheny, nalezená v Carnuntu, kterou publikoval Rob. v. S c h n e i d e r v Jahreshefte d. österr. arch. Inst. VII., 1904, str. 151 nn., terrakottová forma hlavy a mramorový relief z Korinthu, o nichž v. článek Davida M. R o b i n s o n a v Am. journ. arch. S. S. XV., 1911, str. 482 nn. Robinson sestavil na str. 499 nn. velmi poučný seznam veškerých dosud známých replik s příslušnou literaturou.

[2]) Na t. zv. Atheně Lenormantově, zvané tak podle archaeologa, jenž ji r. 1859 v Athenách nedaleko Pykny objevil, jsou skulptury na štítu i basi aspoň naznačeny, přes to že soška zůstala nedokončena. — Podle kopie Atheny, nalezené v Pergamu, na jejíž basi bylo zobrazeno narození Pandory, poznal Fr. W i n t e r (v Jahrb. arch. Inst. XXII, 1907, str. 55. nn.), že basis sochy Feidiovy byla mnohem širší. Zhotovitel sošky varvakejské šetřil mramorem.

kopisty a soudí, že v originále byla ruka Athenina zcela volná. Jiní však naproti tomu právem, tuším, připomínají, že při kolossální soše bylo technicky zcela nemožno upevniti ruku Atheninu tak, aby mohla trvale nésti téměř dvoumetrovou Niku ze zlata a sloni; mimo to vyžadoval štít a had na straně pravé (se strany divákovy) jakési vyrovnání na straně levé, toho dosáhlo se právě oním sloupem. Ostatně tento sloup byl původně zajisté řádu dorského, působil tedy dojmem mnohem příznivějším.

Obr. 61. Gemma Aspasiova. (Jahrb. III. tab. 10.)

O dojmu, jakým působila socha Feidiova, asi nejlepší představu nám podává gemma od umělce Aspasia, chovaná ve Vídni (obr. 61). Z ní poznáváme rovněž, jak byla provedena přílba; vidíme také, že bohyně měla náušnice a trojřadový náhrdelník.[1])

Již ve starověku se vyprávělo, že prý Feidias vyobrazil též sebe i Periklea na štítě Atheninë jako bojovníky s Amazonkami, a to sebe jako holohlavého starce, jenž oběma rukama zvedá kámen, Periklea jako kopinníka. Aby však podobnost Perikleova nebyla nápadna, byl prý jeho obličej z části zakryt rukou, kterou držel kopí; se strany však bylo prý možno poznati jeho tvář. Tato věc byla prý vlastní příčinou, proč byl Feidias uvržen do vězení.[2]) Není potřebí mnoho důvtipu, abychom poznali, že je to laciná moudrost průvodčích cizinců, kterou předkládali těm, které po akropoli prováděli; vždyť podobné historky vypravují se za všech časů o nejrozmanitějších umělcích výtvarných. Feidias skutečně vyobrazil na štítě dva bojovníky uvedeným způsobem.[3])

---

[1]) L ö s c h c k e dokázal přesvědčivě (Festschrift des Vereines von Altertumsfreunden im Rheinlande, 1891, str. 4 nn.), že věcně i stilisticky nejvěrněji podává hlavu sochy Feidiovy tato gemma.

[2]) Cic. Tusc. I. 34 opifices nonne post mortem nobilitari volunt. Quid enim Phidias sui imilem speciem inclusit in clipeo Minervae, cum inscribere non liceret? [Arist.] de mundo 6, p. 399 b (spis přičítá se nyní Nikolaovi z Damašku z I. stol. před Kr.) mluví též jen o obraze Feidiově. Za to Dion Chrysostom. XII. 6 praví již o Feidiovi: Περικλέα δὲ καὶ αὑτὸν λαθὼν ἐποίησεν ὥς φασιν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος. Celou legendu pak čteme u Plutarcha Per. 31. Jest patrno, jak legenda časem rostla.

[3]) Že tomu tak, patrno z tak zvaného Strangfordova štítu, chovaného nyní v Britském museu (zobrazen na př. u Collignona, Gesch. d.

ale ovšem nemínil vypodobniti sebe nebo Periklea; ty v nich viděla teprve fantasie pozdějších. Na námitku, kterou mohl každý učiniti, proč že Atheňané nenařídili prostě Feidiovi, aby ony závadné portréty odstranil, odpovídalo se novou smyšlenkou, že prý byly tak uměle přidělány, že kdo by je chtěl odstraniti, zničil by celou sochu.[1])

Ještě o jedné věci třeba se zmíniti. Jak několikrát připomíná Pausanias, potřebovala slonová kost podobných soch vlhka, ovšem ne přílišného. O soše Athenině v Parthenonu praví, že jí prospívala voda [2]); věc můžeme si představiti asi tak, že v místě před sochou, které bylo zábradlím ohrazeno, byla stále voda v ozdobné nádobě.

Kapitola desátá.

Propylaje.

Když byl v hlavních částech dokončen Parthenon, přikročilo se k budování nové brány, která by nejen pevně chránila přístup k pokladům akropolským, nýbrž byla též vchodem slavnostním. Úkol ten rozřešil velmi pěkně stavitel athenský Mnesikles, jemuž stavba propylají byla svěřena. Se stavbou počalo se r. 437/6 př. Kr.; za pět let, r. 433/2, rok před početím války peloponneské, byla dokončena. Náklad byl značný: 2012 talentů, t. j. asi 10 millionů korun; na náklad přispívala též pokladna bohyně Atheny, pokladna spojenců, ba i někteří zámožní občané.[1])

---

griech. Plastik I., str. 579), jenž jest ozdoben gorgoneiem i scénami z bitvy s Amazonkami; zde vidíme holohlavého starce, jenž však mává válečnou sekerou, i kopinníka, jehož tvář je zakryta rukou, k ráně rozpřaženou.

[1]) Cicero, jak se zdá, naráží na to v Or. 234. — Smyšlenku tu čteme po prvé u [Arist.] de mundo 6, pak u Val. Max. VIII. 14, 6; Ampelius 8, 10 mluví o obraze Daedalově!

[2]) Paus. V. 11, 10.

[1]) Tato data čerpána z Filochora a z Heliodora (u Harpokrationa s. v. Προπύλαια ταῦτα) a z nápisů (u Jahna-Michaelise, Arx Athenarum str. 92 n., nově restituovaný zlomek u Banniera v *AM.* XXVII., 1902, str. 303). Pro stavbu propylají byla zřízena stavební kommisse, jak patrno z nápisů, které podávají — bohužel jen neúplně — účty za první a čtvrtý rok. — Hlavní dílo o propylajích jest od R. Bohna, Die Propyläen der Akropolis zu Athen, v Berlíně 1882. Novou, obsáhlou publikaci o nich chystají američtí archaeologové N. D. Wood a W. B. Dinsmoor.

Mnesikles pojal úmysl přehraditi západní část akropole přes celou její šířku (60 *m*), a to tak, že se uprostřed zřídí rozsáhlý, krytý sál, v předu otevřený, ale ohrazený po stranách vysokými zdmi a v zadu pevnými dveřmi; po obou pak stranách jeho zřídí se křídla, poněkud do předu vybíhající, jejichž zdi budou chrániti ostatní prostor. Tento plán byl v hlavních věcech také proveden (obr. 62). Propylaje nové byly postaveny celkem v téže

Obr. 62. Propylaje od západu.
(Podle fotografie.)

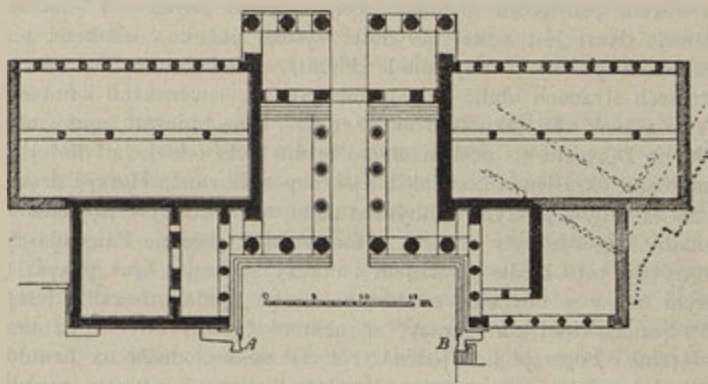
výši, v jaké byly propylaje starší, předperské (v. výše str. 45 n.), ale orientace jejich byla jiná (v. str. 34). Poněvadž orientace jejich jest táž, jakou má severní strana bašty Atheny Niky, musíme souditi, že již tehdáž, když se stavěl tento chrám, byl stanoven aspoň směr příštích propylají.[1])

Propylaje byly zbudovány ve slohu dorském z mramoru pentelského (obr. 63). V průčelí hlavní stavby zvedalo se šest dorských 8·81 *m* vysokých sloupů; jiných šest sloupů, ale řádu ionského, 10·21 *m* vysokých dělilo sál (18·12 × 28·50 *m*) ve tři

---

[1]) Proč se nepřikročilo hned tehdáž k stavbě propylají, jest snadno pochopiti. Pro Parthenon bylo potřebí dovážeti na akropolis tolik stavebního materiálu, že by tím nové propylaje mohly býti jen poškozeny. Proto zbudovány byly až po Parthenonu.

nestejné lodi a neslo ozdobný kassettový strop. Podlaha obou postranních lodí byla mramorová, avšak v lodi prostřední byla ponechána přirozená skála; tudy přiváděla se obětní zvířata na akropolis, tudy stékala též dešťová voda. Poněvadž skála v těchto místech stoupala, bylo na konci sálu zřízeno pět stupňů; čtyři dolejší byly z mramoru pentelského, poslední, jenž byl zároveň prahem, byl z černého kamene eleusinského, který svou tvrdostí dosud vzdoruje vyšlapání. Na prahu zvedala se zadní zeď s pate-

Obr. 63. Plán propylají. (Podle A. M. X., 1885, tab. II.)

rými dveřmi; prostřední byly nejvyšší a nejširší (7·37 × 4·18 *m*), ostatní pak nižší a nižší (5·40 a 3·44 *m*), užší a užší (2·92 a 1·47 *m*). Veřeje byly dřevěné, jak ještě nyní poznati lze z jamek pro ně zhotovených. Dvéře byly pevné, šly až nahoru; byly nejspíše pobity bronzem; jimi se vcházelo do menší síně zadní, která měla rovněž šest dorských sloupů (8·53 *m* vys.) v průčelí. Poněvadž síň zadní ležela více než metr výše, byl též její štít vyšší, i bylo zajisté pěkné podívání na dva štíty, zvedající se za sebou. Štíty byly prosty všech skulptur, rovněž i metopy; nemělať zajisté tato brána, určená praktickým účelům, závoditi s Parthenonem, nýbrž působiti jen architektonicky.

Tato vlastní slávobrána by však ještě nechránila vchod na akropolis úplně; za tím účelem byla zbudována ještě křídla postranní. Již dávno bylo shledáváno nápadným, že každé křídlo

jest jiné, severní že jest větší a má tvar zcela pravidelný, kdežto jižní je mnohem menší a tvaru zcela nepravidelného. Leč teprve Dörpfeldovi se podařilo zjistiti, jaký byl původní plán Mnesikleův a proč nebyl proveden úplně.[1]) Než dříve než o té otázce budeme pojednávati, povšimněme si nejprve severního, úplně provedeného křídla.

Severní křídlo propylají má tvar dorského chrámečku *in antis*, jenž se připojuje k slávobráně tak, že jest možno pohodlně k němu přecházeti.[2]) Mezi antami stojí tři dorské sloupy, ale nižší než v stavbě prostřední (5·85 *m*), tvoříce malou předsíň. Po každé straně dveří jest úzké, ale dosti vysoké okénko, ozdobené po stranách pilířky.[3]) Vejdeme-li dovnitř, shledáme, že na všech čtyřech stranách obíhá úzký pruh černého eleusinského kamene, a to v téže výši jako jsou okna. Smysl toho objasnil teprve nedávno Dörpfeld[4]): účelem onoho pruhu bylo oddělovati hořejší, malbami okrášlenou část od dolejší, nepomalované. Hořejší drsná část stěn byla pokryta jemným stukem, na němž byly provedeny malby. Že zde byly obrazy, o tom svědčí výslovně Pausanias,[5]) nazývaje toto křídlo „pokojem s obrazy" (οἴκημα ἔχον γραφάς); nyní užívá se obyčejně moderního názvu „pinakotheka". Ještě Pausanias viděl zde obrazy, ač některé časem staly se již nezřetelné. Popisuje jich jedenáct: 1. Diomedes odnáší na Lemnu luk Filoktetův a 2. unáší z Troje Palladion, 3. Orestes vraždí Aigistha, při čemž Pylades zabíjí syny Naupliovy, kteří přišli na pomoc Aigisthovi, 4. obětování Polyxeny na hrobě Achilleově, 5. Achilleus mezi dcerami Lykomedovými na ostrově Skyru od

---

[1]) Srv. jeho důležitý článek v *AM.* X., 1885, str. 38 nn., 131 nn. s tab. II., III., V. a nový dodatek, obracející se proti nejnovějším domněnkám, tamtéž XXXVI., 1911, str. 51 nn.

[2]) Že by však toto křídlo bylo původně určeno pro nějakou svatyni, jak soudí D ö r p f e l d (*AM.* XXXVI, 1911, str. 94.), nezdá se mi pravděpodobno.

[3]) Jedno z nich dobře jest znázorněno od D u r m a, Die Baukunst der Griechen³, str. 245 a od D ö r p f e l d a v *AM.* XXXVI., 1911, str. 93.

[4]) *AM.* XXXVI., 1911, str. 52 nn. a 92 nn., kdež upozorněno též na podobnou úpravu stěn ve stoi Athenině v Pergamu.

[5]) Paus. I. 22, 6. Dříve se soudilo, že obrazy visely na jakémsi stojanu, ale nyní, po pozorování Dörpfeldově můžeme uznávati zde malby na stěně. Titul Polemonova spisu περὶ τῶν ἐν Προπυλαίοις πινάκων (v. výše str. 3) tomu nikterak neodporuje.

Polygnota, 6. setkání Odyssea s Nausikaou, rovněž od Polygnota, 7. Alkibiades jako vítěz ve hrách nemejských, 8. Perseus s hlavou Medusy, 9. hoch s nádobami na vodu, 10. zápasník od Timaineta, 11. pěvec Musaios.[1]) Z jiných zpráv dovídáme se, že tu byly též zobrazeny athenské obecní lodě Paralos a Ammonias od Protogena.[2]) Těmto obrazům poskytovaly otevřené dvéře a obě okna dosti světla.

O severním křídle propylají třeba ještě poznamenati, že z části zvedalo se na půdě teprve uměle pro ně utvořené; na sz. rohu můžeme pozorovati 16 vrstev kvádrů, které musily býti položeny než se došlo k rovině, na které se propylaje zvedají. Ze značné summy, kterou slávobrána stála, pohltily dosti velkou část tyto základy.

Právě takovým způsobem jako toto levé (severní) křídlo, mělo nejspíše býti provedeno též křídlo pravé (jižní); možná, že mělo býti taktéž vymalováno. Místo toho vidíme však je značně změněno a zkráceno. Není to samostatná stavba s předsíní, nýbrž pouhý průchod ke chrámu Atheny Niky. Ovšem, jak patrno z plánu (obr. 63), kdyby bylo provedeno v stejném rozsahu, byl by prostor před chrámem Atheny Niky, na kterém stál oltář a kde byla ctěna též Artemis epipyrgidia (s. výše str. 151), značně zúžen. Možná, že odpor kněžky Atheniny, která nechtěla dopustiti zkrácení posvátného peribolu, zmařil provedení původního plánu.[3])

Než nechť tomu jakkoli, toto křídlo bylo provedeno tímto způsobem. V průčelí postaveny sice jako na straně severní tři dorské sloupy a rohový pilíř, které nesly břevnoví s triglyfy a metopami, ale pilíř byl tu jen k vůli symmetrii; za ním nestálo

---

[1]) O obrazech Polygnotových (čís. 5 a 6) nelze říci určitě, že zde byly; Pausanias nevyjadřuje se dosti jasně.

[2]) Plin. N. h. XXXV. 101, Cic. in Verr. IV. 135.

[3]) Tak soudí Dörpfeld v *AM.* X., 1885, str. 45 n.; Dörpfeld ovšem mluví všeobecně o odporu kněží, poněvadž ještě nemohl znáti nápis o ustanovení kněžky Atheny Niky, teprve r. 1897 objevený. — Že by však jižní křídlo propylají mělo již podle původního plánu sloužiti za průchod k chrámu Atheny Niky, jest těžko uznati; k tomu bylo by příliš veliké. Proto bych souhlasil s míněním Aug. Köstera, jenž v berlínské archaeol. společnosti r. 1906 ve schůzi dubnové pronesl mínění, že jižní křídlo mělo původně míti uzavřený prostor s předsíní jako křídlo severní (srv. zprávu o tom v Arch. Anz. 1906, str. 58 n.). K průchodu ke chrámu Atheny Niky stačil by vchod, z předsíně tam vedoucí.

pranic. Také rozsah byl značně omezen; jižní křídlo jest jen třetina pinakotheky. Strana, obrácená ke chrámu Atheny Niky, zůstala otevřena; dělil ji pouze pilíř, stojící za třetím sloupem průčelním.

Křídlo takto zkrácené nemohlo by ovšem uzavříti akropolis na této straně; ten úkol musila zastati starobylá pelasgická zeď, která za té doby stála jistě velmi vysoko. Že se při stavbě na ni hledělo, patrno nejlépe z toho, že jv. roh tohoto křídla propylají byl pro ni šikmo zříznut.

Když jižní křídlo propylají bylo postaveno, byla severní strana bašty Atheny Niky, zbudovaná z poru, obložena mramorovými deskami, aby byla ve shodě s mramorovými propylajemi; stopy direk, ve kterých tyto desky byly upevněny, jsou dosud patrny.[1])

Než ještě na jiných místech shledáváme známky toho, že původní plán Mnesikleův byl omezen. Pozorujeme-li, se strany akropolské, zadní (východní) zeď severního i jižního křídla (v. obr. 64), spozorujeme nahoře římsu, jaká se dělávala uvnitř místností při stropu; na zadní, vnější straně dokončené stavby nemá vlastně smyslu. Mimo to vybíhá ze severní i z jižní zdi vlastních propylají rohový pilíř (anta), což jest důkazem, že mělo býti tím směrem v stavbě pokračováno. Z toho soudil Dörpfeld, že měla býti na obou stranách postavena rozsáhlá sloupořadí o dvou loděch, k akropoli otevřená. Na straně severní byly skutečně základy pro ně již položeny. Nejspíše byla to blížící se válka peloponneská, která zabránila provésti stavbu podle plánu původního. Mimo to byly tu ještě obtíže jiné. Poněvadž na straně jižní skála akropolská značně stoupá, bylo by bývalo nutno ji srovnati; téměř o 1½ *m* byla by musila býti snížena, a potom ještě musilo by se do jižního sloupořadí sestupovati po schodech. Stará zeď pelasgická, která byla téměř 6 *m* široká a sáhala ještě tehdáž do výše 10 *m*, musila by býti odstraněna. Leč to jsou vše konečně obtíže technické. Hlavní věc jest, že by novým jižním sloupořadím byl značně zúžen okres Artemidy Brauronské; tomu se nejspíše postavili kněží na odpor.

Že se od budování propylají náhle ustalo, toho důkazem jsou četná t. zv. ucha (ὦτα), která pozorujeme na zadních stěnách

[1]) Srv. obraz této strany v *AM.* I., 1876, tab. 15, obr. 2.

(v. obr. 64). Rozumí se samo sebou, že tato ucha, sloužící k snazšímu zdvihání kvádrů, měla býti po ukončení stavby odpracována, avšak nestalo se tak.[1])

K výkladu o propylajích přirozeně se pojí otázka, jaký byl tehdáž vchod na akropolis. Tu možno pokládati za jisté pouze tyto věci. 1. Prostor mezi oběma křídly propylají byl zajisté vyplněn zemí do té míry, aby byl snadný a pohodlný přístup do vlastních propylají. Půda se ovšem skláněla, tak že do postranních křídel se odtud přímo vstupovati nemohlo; do nich byl přístup pouze z propylají. 2. Úzké schody, vedoucí přímo k terasse Atheny

Obr. 64. Propylaje se strany východní. (Podle fotografie.)

Niky, zajisté nevisely ve vzduchu, nýbrž byl k nim zajisté snadný přístup; u nich byla zajisté půda rovná. 3. Na straně severní jest nyní nápadno, že vidíme hrubé, neotesané základy pomníku Agrippova; ty byly zajisté původně pod zemí. Pomník pochází

---

[1]) Rekonstrukce propylají, a to jak podle původního plánu Mnesikleova, tak podle skutečného provedení podává H. Luckenbach, Die Akropolis von Athen, 2. vyd., v Mnichově 1905, obr. 36 a 37. — Propylaje utrpěly nejvíce, když asi r. 1645 udeřil blesk do skladiště prachu, který si tam Turci zřídili; tehdáž byly zejména všechny střechy a stropy zničeny. Nyní provádí se péčí archaeologické společnosti athenské částečná rekonstrukce jejich, která záleží v tom, že se zachované, nyní na zemi rozptýlené kameny upevní na příslušné místo; nových kamenů užije se jen tehdáž, kde jest jich třeba k umístění kamenů původních. Rekonstrukci provádějí architekti N. Banos a A. Orlandos, řídíce se hlavně zkoumáním amerického archaeologa W. B. Dinsmoora, jenž uveřejnil o tom záslužný článek v Am. journ. arch. S. S. XIV., 1910, str. 143 nn.

sice teprve z konce I. stol. př. Kr., ale poněvadž se půda asi sotva změnila, můžeme ho užiti k stanovení terrainu. Z toho všeho zdá se, že v V. stol. vedla k propylajím spirálovitá, povlovně vystupující cesta, která počínala před baštou Atheny Niky, pak stoupala v levo k místu, kde postaven byl později pomník Agrippův, a potom v pravo k oněm schodům, vedoucím na terassu Atheny Niky. Odtud šlo asi několik cest k propylajím vlastním. Na schodiště vedoucí z dola přímo k propylajím pomýšleti nelze.[1])

Než se rozloučíme s propylajemi, všimněme si darů věnovacích, kterými byl vchod k akropoli na této straně okrášlen.

Hned v prvním záhybu cesty, po levé ruce tomu, kdo kráčel na akropolis, stálo bronzové čtverospřeží, postavené na památku vítězství athenského nad Chalkiďany a Boioty z r. 506. O něm vyložili jsme již výše (str. 69 nn.), že za vpádu perského bylo zničeno a že později, nejspíše po vítězství athenském nad Euboiou z r. 446, bylo obnoveno. Rovněž jsme již tam podotkli, že v V. stol. postaveno bylo nejspíše na místo, kde se dosud zvedá vysoký podstavec pomníku Agrippova.

Výše nad ním, také na levé straně, na zvláštním podstavci při severním křídle propylají (A na obr. 63) jakož i přímo proti tomu na baště u jižního křídla (B na témž obr.) stály dvě bronzové jezdecké sochy, které postavili asi v polovici V. stol. př. Kr. jezdci athenští na památku vítězství, kterého dobyli za velení svých vůdců Lakedaimonia (syna Kimonova), Xenofonta a Pronapa. Sochy byly dílem Lykia, syna Myronova. Poněvadž byly věnovány dříve než se přikročilo k stavbě propylají, musíme souditi, že stály původně na jiném místě a že teprve po dokončení propylají dostaly se sem. Toto místo bylo zvlášť vhodné, uznáme-li, že vítězství jezdců týkalo se též výpravy proti Euboi z r. 446 jako právě připomenuté čtverospřeží.[2]) Sochy viděl

---

[1]) Není, tuším, třeba výslovně zde upozorňovati, že ani t. zv. „brána Beuléova", kterou se nyní na akropolis vchází, ani schodiště, po kterém se nyní stoupá k propylajím, nepocházejí z V. stol. Brána je teprve z doby římské, schodiště je moderní (z r. 1850). — Cesta na akropolis za doby klassické jest dosti dobře označena na rekonstrukci Thierschově, uveřejněné ve Falkově díle Hellas und Rom, v Stuttgartě 1878—80, též u D'Ooge, The Acropolis of Athens tab. IX. (ke str. 331).

[2]) Zachovány zbytky podstavců obou soch s příslušnými nápisy (Dittenberger, Sylloge[2] č. 15; Lolling Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπιγραφικοῦ μουσείου I č. 63, 64); srv. co praví o nich Wilhelm

ještě Pausanias, kterému byly vydávány od průvodčích za syny Xenofontovy.[1])

Kapitola jedenáctá.

Erechtheion.

Vzplanutí války peloponneské zajisté zdrželo další postup staveb na akropoli; sotva možno si mysleti, že s budováním Erechtheia počalo se před r. 421, kdy mírem Nikiovým nastala přestávka ve válce.[2]) Určitého data však nevíme; rovněž neznáme jméno stavitele, jenž vypracoval plány. Ze zachovaných nápisů, týkajících se stavby Erechtheia, dovídáme se, že stavba byla na delší dobu přerušena, načež v letě r. 409 zvolena byla pětičlenná kommisse, která by podala podrobnou zprávu o tom, v jakém stavu chrám nalezla. Mezi členy jejími uvádí se též architekt Filokles. Kommisse shledala, že zdi chrámu jsou již skoro dokončeny; nebyla ještě položena hořejší řada kvádrů, epistyl a vlys; také střecha chyběla. Potom však pokračovalo se v další stavbě horlivě za stálého dozoru stavitele Archilocha. Jak můžeme souditi z účtů, ve kterých se uvádí postup práce, byla na jaře r. 408 hotova již východní část a v letě r. 407 byl celý chrám dokončen.[3])

---

v Gött. gel. Anz. 1903, str. 773. Z povahy písma plyne, že sochy pocházely z polovice V. stol. Na jednom z podstavců jest patrno, že kámen byl obrácen a socha do něho znova zaletována, načež nápis obnoven na druhé straně písmem o něco pozdějším. Nápis zněl:

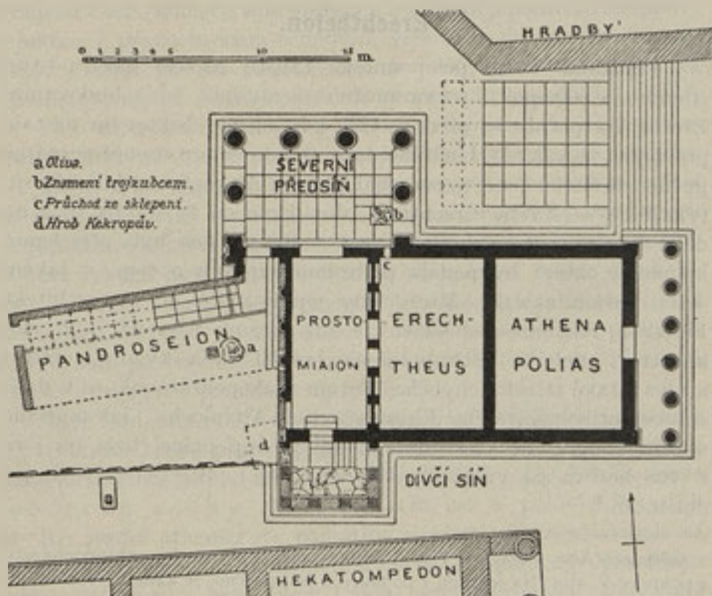
> [*h*]οι *h*[ιππ]ῆς ἀπὸ τõν πολεμίον *h*ιππαρ[χ]ό[ν]-
> τον Λακεδαιμονίο, Ξενοφõντος, Προνά[πο]-
> ς. Λύκ[ιος ἐ]ποίησεν Ἐλευθερεύς Μύρον[ος].

[1]) Paus. I. 22, 4.

[2]) Dörpfeld v *AM.* XXIX., 1904, str. 106, XXXVI., 1911, str. 67 tvrdí, že se počalo se stavbou Erechtheia hned r. 438, ale důvodů pro to nemá.

[3]) Nápisy o stavbě Erechtheia přehledně jsou sestaveny u Jahna-Michaelise, Arx Athenarum³, str. 99 nn. O výklad jejich v poslední době se zasloužili Ad. Michaelis v *AM.* XIV. 1889, 349—366, K. Robert v Hermu XXV., 1890, str. 431—445, W. Kolbe *AM.* XXVI., 1901, str. 223—234, Oliver M. Washburn a Aug. Frickenhaus v Am. journ. arch. S. S. X., 1906, str. 1—16, Gorham Ph. Stevens tamtéž str. 47—71, L. D. Caskey a B. H. Hill tamtéž XII., 1908, str. 184—210,

Na uvedených nápisech nazývá se chrám ὁ νεὼς ὁ ἐμ πόλει ἐν ᾧ τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα, chrám na akropoli, ve kterém je starobylá socha, rozumí se stará dřevěná socha Athenina, o které se věřilo, že spadla s nebe. Poněvadž však se v chrámě ctil též

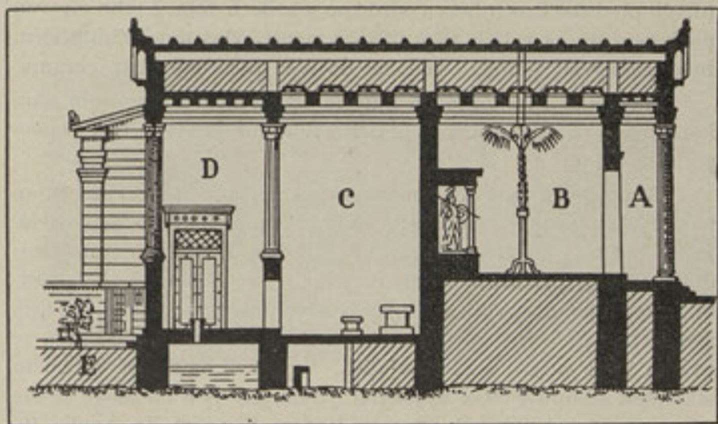
Obr. 65. Půdorys Erechtheia. (Podle W. Judeicha, Topographie v. Athen str. 247.)

attický heros Erechtheus, jenž ztotožňován s Poseidonem, vznikl již ve starověku kratší název Ἐρέχθειον pro celý chrám, jehož se nyní obecně užívá.[1])

B. G. Hill tamtéž XIV. 1910, str. 291—297 a L. D. Caskey v *AM.* XXXVI., 1911, str. 317—343. Od amerických archaeologů Caskeyho, Hilla a Stevense očekává se větší dílo o Erechtheiu.

[1]) Ἐρέχθειον u [Plut.] Vitae X orat. 843 E a Paus. I. 26, 5. — Jiné názvy na nápisech pro Erechtheion jsou ὁ νεὼς τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Πολιάδος nebo ὁ νεὼς ὁ ἀρχαῖος τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Πολιάδος nebo kratčeji ὁ νεὼς τῆς Πολιάδος nebo jen ὁ ἀρχαῖος νεώς (příslušné doklady sebral Michaelis v poznámce k uvedenému místu Pausaniovu).

Architekt, jenž měl vypracovati plány pro Erechtheion, stál před úkolem mnohem spletitějším a nesnadnějším než stavitelé jiných chrámů. Největší obtíže působila nerovná půda. Od něho se žádalo, aby postavil chrám, který by se nevzdaloval od posvátných známek Poseidonových (znamení trojzubcem a slaného pramene) ani od posvátné olivy Atheniny a při tom ležel v téže rovině jako stojící již Parthenon. Avšak rozdíl mezi oběma rovinami obnášel téměř 3 *m* do výšky. Úkol svůj rozřešil způsobem velmi šťastným (v. obr. 65 a 66). Připadl na myšlenku postaviti

Obr. 66. Podélný průřez Erechtheia. (Podle Jiřího Soteriada, Ἡ Ἀκρόπολις str. 59.)

část východní, věnovanou kultu Athenině, v rovině Parthenonu a část západní, kde měl býti ctěn Poseidon a Erechtheus, v rovině nižší, při tom však spojiti obě části v jediný organický celek. Před cellu Atheninu postavil řadu sloupů, tak že s této strany byl to typus chrámu, zvaný prostylos. Na západní straně nemohl učiniti totéž, poněvadž zde nebyl přístup volný; stála tu posvátná oliva Athenina, posvátný okrsek Pandrosin a hrob Kekro-

„Starobylým chrámem" (ἀρχαῖος νεώς) nazývá se Erechtheion proto, že nahrazovalo starobylý chrám Athenin a Erechtheův, připomínaný již od Herodota, jehož původ lze klásti již do VIII. stol. př. Kr. (v. výše str. 57 n.).

pův, mimo to byly by sloupy na této straně musily býti mnohem vyšší, čímž by jednota stavby jen trpěla. Když tedy vchod do celly Erechtheovy nemohl býti na západě, musil býti dán na stranu severní nebo jižní. Architekt zvolil strany obě; dal na obě strany předsíně, a to větší na stranu severní, aby naznačil, že zde má býti hlavní vchod, menší na stranu jižní. Severní předsíň ležela v rovině posvátných znamení, jižní v rovině Parthenonu. Kdo chtěl od Parthenonu dostati se do západní celly Erechtheovy, měl dvojí cestu: buď mohl obejíti Erechtheion se strany východní a po schodech sestoupiti do severní předsíně nebo vejíti do jižní (dívčí) předsíně Erechtheia a odtud po schodech dolů. Z toho zároveň pochopujeme, proč byla jižní předsíň menší; vlastním jejím účelem bylo zakrývati schody, vedoucí do níže položené části chrámu.

Vmyslíme-li se takto do úmyslu architektova, nepůsobí nám konstrukce chrámu velkých obtíží a můžeme přistoupiti k popisu podrobnějšímu.

Chrám byl zbudován z mramoru pentelského jako Parthenon, neměl však působiti velikostí, nýbrž jemností svého provedení. Proto byl také zvolen sloh ionský, jehož se Erechtheion stal nejdokonalejším příkladem. Půvab jeho štíhlých sloupů, bohatost, vkusnost a jemnost veškerých jeho ozdob právem se velebí. Chrám zvedal se na třech stupních a zaujímal — nehledě k předsíním — plochu 11·40 *m* zšíři a 22·60 *m* zdéli. V průčelí na straně východní stálo šest sloupů 6·59 *m* vysokých; nyní jest jich na místě pouze pět, severní rohový byl odvezen lordem Elginem do Anglie (v. obr. 67). Na sloupech leží trojdílné násloupí, nad kterým se rozkládá vlys. Vlys byl souvislý, jak jest pravidlem u slohu ionského; šel kolem celého chrámu. Také severní předsíň měla svůj vlys, jižní však nikoli; zde jej zastupovaly zubořezy. Zvláštnost při něm jest, že reliefy z parského mramoru byly pracovány zvláště a pak teprve připevněny na pozadí z černého kamene eleusinského.[1]) Zachovaly se z nich jen skrovné zbytky, jež jsou uloženy v museu akropolském.[2]) Co vlys představoval, jest těžko říci.

---

[1]) Upevnění dálo se pomocí čepů, které byly zapuštěny do eleusínského kamene a do zadní strany reliefů Mimo to byly reliefy upevněny ještě zdola nýtky, zaraženými do římsy nad násloupím. Stopy direk pro toto upevnění jsou dosud patrny.

[2]) Zobrazeny nejlépe v Antike Denkmäler II., tab. 31—34; sestavení jich pochází od L. Pallata, jenž právě vydal o vlysu Erechtheia důležitý

Ani nápisy stavební nám tu nepomáhají, poněvadž se v nich jednotlivé figury označují zcela všeobecně. Na příklad jedna souvislá skupina je tu popsána takto: muž s kopím; mladík u brnění; kůň a muž za ním, jenž ho bije se strany; vůz a mladík, jenž zapřahá dva koně; muž vedoucí koně; kůň a muž, jenž ho bije; muž s uzdou; muž opírající se o hůl a stojící u oltáře; žena, k jejímž nohám padá dívka. Sotva lze souditi, že zde chtěl umělec zobraziti jeden děj jako při vlysu na Parthenonu; spíše byla tu řada samostatných scén, předvádějících mythologické příběhy z kultu Atheny a Erechthea. Na vlysu severní předsíně vystupoval zvláště

Obr. 67. Erechtheion od jihovýchodu. (Podle fotografie.)

do popředí Erichthonios; bylo tu zobrazeno jeho narození, jakož i jeho závodění čtverospřežím. Z nápisů se dovídáme, že provedení reliefů bylo svěřeno četným rukám; byli to dovední řemeslníci, většinou metoikové, kteří byli placeni od kusu; dostávali zpravidla po 60 drachmách za figuru. Přes to nejeví relief nápadných růzností slohových, důkaz to, že bylo tehdáž v Athenách dosti vycvičených pracovníků, kteří se dovedli věrně říditi modelem umělce původního. Nad vlysem zvedal se štít, prázdný všech skulptur, jak bylo při ionském slohu pravidlem.

článek v Am. journ. arch. S. S. XVI., 1912, str. 175, kde též uveřejnil nově nalezené zlomky. Jak se dovídáme z poznámky redakční, byly nyní na severní předsíň upevněny všechny zachované zbytky vlysu v tom pořádku, jak stanovil Pallat.

Všechny architektonické části, base i hlavice sloupů, násloupí, římsy, veřeje, rámování oken, kassetty stropů atd., byly půvabně rozčleněny a bohatě ornamenty vyzdobeny; ornamenty nejsou malované, nýbrž plastické.

Východní cella, zasvěcená Atheně, měla 7·30 *m* do hloubky a 9·83 *m* do šířky. Zde stála, možná že ve zvláštním stánku (*aedicula*) starobylá, dřevěná socha Athenina, o které se věřilo, že spadla s nebe.[1]) Byla oděna nádherným peplem, na kterém byly vyšity mythologické scény, týkající se Atheny, jako její boje s Giganty a pod. Vždy po čtyřech letech, o velkých Panathenajích, bylo toto roucho nahrazováno novým; staré ovšem asi uloženo v poklad chrámový. Před sochou hořelo věčné světlo ve zlaté lampě, díle to Kallimachově.[2]) Pausanias uvádí jako zvláštnost, že lampa naplňuje se pouze jednou za rok olejem, ačkoliv hoří ve dne v noci; že má knot ze „lnu karpasijského", t. j. z asbestu, jejž oheň neničí[3]); že nad ní visí dutá bronzová palma, sáhající až k střeše, tou že kouř odchází. Pausanias viděl zde ještě starou dřevěnou sochu Hermovu, kterou prý již Kekrops věnoval; těšila se veliké úctě, poněvadž ji pro samé myrtové ratolesti sotva bylo viděti. Z jiných votivních darů připomíná Pausanias skládací židli, dílo prý Daidalovo, a vybrané části kořisti perské, totiž brnění perského vůdce Masistia, jenž padl v bitvě u Plataj, a dýku Mardoniovu. Možná, že na stěnách celly byly malby, ač o nich Pausanias nic nepraví, anebo že aspoň se pomýšlelo na vymalování. Tak soudíme proto, že byla nedávno v Erechtheiu zjištěna okna, která osvětlovala cellu. Našel totiž americký archaeolog Gorham Ph. Stevens zbytky ozdobného rámování oken, z nichž jest patrno, že na každé straně dveří bylo zřízeno úzké, ale dosti vysoké okno.[4]) Poněvadž by za obyčejných poměrů nevelické celle Athenině zajisté postačilo světlo, otevřenými dveřmi sem

---

[1]) Paus. I. 26, 6—27,1.

[2]) Kallimachos žil nejspíše na sklonku V. stol. před Kr.; podle Vitruvia IV. 1, 9 byl původcem slohu korintského.

[3]) „Len karpasijský" zvaný tak od Karpasia, města na Kypru. O věčné lampě v Erechtheiu zmiňuje se také Strabon IX. 396; Plut. Sulla 13 vypravuje, že když Sulla r. 88 př. Kr. Atheny obléhal, tato lampa zhasla, ježto nebylo oleje.

[4]) Srovn. jeho článek v Am. journ. arch. S. S. X., 1906, str. 47 nn., kdež jest též na str. 67 podána rekonstrukce Erechtheia s těmito okny. Srv. též obraz jejich u D u r m a, Baukunst d. Griechen³, str. 294.

vnikající, zejména když tu hořela ještě věčná lampa, jest pravdě podobno, že podobně jako v pinakothece udělána byla okna i zde proto, aby bylo malby dobře viděti.[1])

Z celly Atheniny nebylo přímého spojení se zadní, níže položenou částí chrámu; není ani stopy po schodech uvnitř chrámu, proti nim svědčí také, že jak v Hekatompedu, tak v Parthenonu byla zadní část chrámu od celly úplně odloučena. Kdo chtěl tedy vejíti do celly Poseidonu-Erechtheovi zasvěcené, musil sestoupiti

Obr. 68. Erechtheion od severovýchodu. (Podle fotografie.)

po 12 schodech a kráčeti podél severní strany chrámu k velké severní předsíni.[2]) S této strany předvádí chrám náš obr. 68, z něhož jest patrno, oč níže severní předsíň ležela.

---

[1]) Tak soudí Dörpfeld v *AM.* XXXVI., 1911, str. 53. Ovšem, že by se z této podobnosti mohlo souditi na stejného původce propylají a Erechtheia, nemyslím.

[2]) Schody v celle Athenině uznává G W. Elderkin, Problems in Periclean buildings (Princeton monographs in art and archaeology II), Princeton 1912, str. 27. Představuje si věc tak, že jen pronaos byl v rovině Parthenonu; jakmile však kdo z pronau vyšel, musil sestoupiti po schodech, po obou stranách v pravém úhlu zřízených do celly Atheniny, která ležela v téže rovině jako cella Erechtheova. Rovněž uznává Elderkin dveře, vedoucí z celly Atheniny přímo do zadní části chrámu. Ale pro tyto schody není ani nejmenší opory v tom, co zachováno; kdo pak uznává přímé spojení mezi oběma částmi chrámu, pro toho jest severní předsíň vlastně zbytečná.

Rozsáhlá předsíň severní zaujímá prostor 10·60 *m* zšíři a 6·75 *m* z hloubi a přesahuje poněkud, jak patrno z plánu v obr. 65, vlastní chrám. Má v předu čtyry, po stranách dva sloupy, jež jsou vyšší než sloupy před cellou Atheninou, ač předsíň sama jest nižší než chrám.

Obr. 69. Severní předsíň Erechtheia. (Podle fotografie.)

Zde stál podle Pausania oltář Dia Hypata, na kterém se směly pouze nekrvavé oběti přinášeti; jest to nejspíše týž oltář, který se připomíná v uvedených nápisech jako ὁ βωμὸς τοῦ θυηχοῦ, t. j. oltář obětníka kadidla.[1]) V mramorové dlažbě byl ponechán

[1]) Paus. I. 26, 5; nápisy u Jahna-Michaelise na uv. m. č. 22, sl. I., ř. 79, sl. II. ř. 95, č. 28 ř. 61. Pochybnosti, pronesené proti ztotožňování obou,

otvor, aby bylo viděti dole ve skále, v hloubce více než 1 *m*, znamení, které prý trojzubcem svým učinil Poseidon. Znamení to má podobu dvou dosti hlubokých jamek, mezi kterými jest uprostřed

Obr. 70. Dveře v severní předsíni Erechtheia. (Podle fotografie.)

jamka menší. Jest to zajisté přirozený útvar skály, ale Řekové věřili, že bylo způsobeno trojzubcem, jehož prostřední hrot byl

nepokládám za rozhodující. O oltáři, který byl podle Lollingovy topografie str. 351 (v. výše str. 22) nalezen severně od Erechtheia, nemohl jsem se dověděti nic bližšího.

kratší.[1]) Jak se v poslední době zjistilo, byl nad ním ve stropě ponechán otvor (ὀπαῖον), aby bylo pod širým nebem (v. obr. 69). V kassettovém stropě bylo totiž v druhé řadě, se strany východní počítaje, vypuštěno půl druhé kassetty, čímž povstal potřebný otvor.[2]) Velice nádherně ozdobené dvéře vedly do vnitř (v. obr. 70); od těchto dveří nazývá se tato předsíň v uvedených nápisech ἡ πρόστασις ἡ πρὸς τοῦ θυρώματος. Vedle nich byla malá branka postranní, která vedla do posvátného okrsku Pandrosina; na našem obr. 69 jest ji dobře viděti.

Vstoupíme-li hlavními dveřmi dovnitř, nejsme ještě v celle Erechtheově, nýbrž v předsíni, která se nápisně jmenuje προστομιαῖον.[3]) Zde byla podlaha velmi silná; neboť pod ní ukazoval se slaný pramen Poseidonův. Věc byla zařízena asi tak, jak vidíme na obr. 66. Někde v podlaze byl otvor, nejspíše ozdobnou obrubní (προστόμιον) ohrazený, kterým bylo viděti vodu. Byla tedy tato část chrámu skutečně dvojitá, jak praví Pausanias, jen že ovšem v tom se perieget mýlil, že uznával takovéto sklepení pod celým chrámem.[4]) Podle něho nebyl slaný pramen v chrámě Poseidonově

---

[1]) Vyobrazeno v Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπῆς z r. 1853 a nyní nejlépe v důležitém článku Michaelisově Ἀρχαῖος νεώς (Jahrb. d. arch. Inst. XVII., 1902, str. 19 n.). Švédský archaeolog Martin P. Nilsson, vycházeje z toho, že slova Pausaniova I. 26, 5 τριαίνης ἐστὶν ἐν τῇ πέτρᾳ σχῆμα značí „ve skále jest *podoba* (obraz) trojzubce", nikoli „znamení trojzubce", hledal tuto posvátnou známku v základech chrámu samého, a to v rohu mezi západní příčnou zdí a byzantskou zdí severní, právě proti dvířkám v sklepení o kterých dále se zmíníme (v. str. 209). Zde shledával ve skále podobu tří hrotů trojzubce (srv. jeho článek v JHS XXI., 1901, str. 325 nn.). Avšak úprava podlahy v severní předsíni svědčí zřejmě o tom, že staří Atheňané viděli σχῆμα τριαίνης ve skále pod touto předsíní. Mimo to musí takovéto známky býti pohodlně přístupny a snadno poznatelny, což o místě Nilssonem naznačeném říci nelze. Ostatně starši svědek Strabon IX. 396 užívá o téže věci názvu σημεῖον. S výkladem Nilssonovým projevili nesouhlas A. Michaelis v Jahrb. d. arch. Inst. XVII., 1902, str. 824 n. (v pozn.) a Dörpfeld v *AM*. XXVIII., 1903, str. 466 n.

[2]) Otvor v kassettovém stropě nakreslen u Durma, Baukunst d. Griechen[3], str. 410.

[3]) Jahn-Michaelis, Arx str. 101, sl. I., ř. 71.

[4]) Paus. I. 26, 5 καὶ — διπλοῦν γάρ ἐστι τὸ οἴκημα — ὕδωρ ἐστὶν ἔνδον θαλάσσιον ἐν φρέατι. Někteří badatelé vykládají si slova Pausaniova διπλοῦν οἴκημα tak, že prý jest tu míněna předsíň, o které jednáme (D na obr. 66), a cella Erechtheova za ní (C). Avšak Pausanias uvádí to jako něco

nic divného, ukazoval se také v jiných městech, ale pramen v Erechtheiu měl tu zvláštnost, že když vál jižní vítr, bylo slyšeti hučení jako od vln mořských.

Prostomiaion mělo kromě velkých dveří hlavních, kterými jsme vešli, ještě troje dvéře jiné. Přímo proti hlavním dveřím byly menší dvéře, vedoucí do předsíně jižní čili dívčí (dobře jest je viděti na obr. 70), v levo (na vých. straně) byly dvéře do celly Erechtheovy a proti nim zase na straně západní dvířka do posvátného okrsku Pandořina. Vyjděme těmito dvířkami ven z chrámu,

Obr. 71. Erechtheion od západu. (Podle fotografie.)

abychom si prohlédli zvenčí západní stranu Erechtheia, která v posledních letech byla péčí řecké společnosti archaeologické ze zachovaných zbytků znovu sestavena.

Strana tato (v. obr. 71) odchyluje se v mnohých věcech od jiných fassad chrámových. Nejdoleji máme zde prostou

---

mimořádného a mimo to odůvodňuje tou poznámkou, jak je možno, že je v chrámě mořská voda; nemohl tedy míniti nic jiného než dvojitost směrem dolů. Výraz οἴκημα označuje celou stavbu, nikoliv jen pouhou předsíň. Pausanias se patrně domníval, že pod celým chrámem je sklepení. Že slovo διπλοῦς může znamenati dvojitý směrem nahoru a dolů, o tom máme poučný doklad u Lysia I. 9, kde praví mluvčí té řeči: οἰκίδιόν ἐστί μοι διπλοῦν, ἴσα ἔχων τὰ ἄνω τοῖς κάτω. Srv. též, co o této věci vykládá Judeich ve své Topografii str. 250, p. 9.

zeď 3·70 *m* vysokou, v níž jsou dvířka, kterými jsme prošli. Avšak v pravém (jižním) rohu zeď najednou v dolejších vrstvách přestává; ani stopy po základech nebyly v těch místech nalezeny. Za to nahoře místo tří vrstev kvádrů jest jediný ohromný kvádr, jenž celou tuto mezeru překlenuje a též pod dívčí síň zasahá. (Na našem obrázku jest viděti v tomto rohu zeď moderní s pilířem; ta byla v nejnovější době odstraněna a pod onen kvádr dána pro bezpečnost železná tyč.) Zde patrně byla nějaká starobylá památka, kterou architekt nesměl odstraniti; pomohl si tím, že ji překlenul. Jaká to byla památka, o tom nás poučuje nápis, obsahující zprávu kommisse z r. 409. Zde se nazývá jižní (dívčí) předsíň ἡ πρόστασις ἡ πρὸς τῷ Κεκροπίῳ (předsíň u Kekropia); mimo to jeden roh Erechtheia je označen jako ἡ γονία ἡ πρὸς τοῦ Κεκροπίου.[1]) Má tedy zajisté pravdu Dörpfeld, jenž uznává, že zde byl hrob Kekropa, prvního krále athenského, na který se při stavbě musil vzíti zřetel.[2])

Na této zdi leží římsa a na ní jako na nové základně zvedá se až k násloupí nová zeď, rozčleněná čtyřmi ionskými polosloupy mezi dvěma antami; v ní byla tři orámovaná okna. Avšak tato podoba, ve které Erechtheion nyní vidíme, není původní; pochází nejspíše z konce I. stol. před Kr. Podle účtů stavebních musíme souditi, že původně byla na oné římse zřízena nižší zídka a na ní čtyři sloupy, a že mezery mezi nimi byly přepaženy mřížovím, tvoříce tak jakási okna.[3]) Zvláštní však jest, že pouze čtyři mezisloupí byla takovým způsobem přepažena; jedno patrně zůstalo otevřeno úplně,[4]) a to nejspíše to, které bylo v jižním rohu. Souvisí to s jinou zvláštností této zdi, o níž třeba se zmíniti.

Uvnitř prostomiaia, v jihozápadním rohu, tedy nad Kekropiem, byl dosti vysoký čtverhranný výklenek, jenž přímo souvisel s oním prázdným mezisloupím. Byl udělán tak, že od té výše, kde počínala okna, měly rohové kvádry šířku pouze poloviční. Poněvadž výklenek měl dole čtverhranné podium a byl po straně ohrazen

---

[1]) Jahn-Michaelis na uv. m. str. 100, č. 22 sl. I. ř. 9, 58, 62, 83.

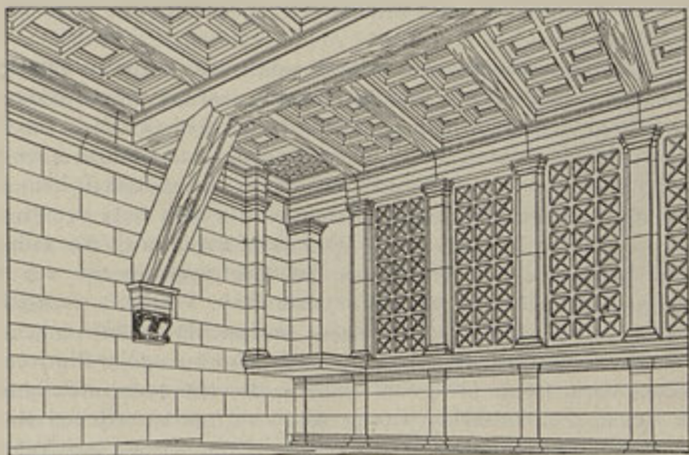
[2]) Dörpfeld v Realencyclopaedii I., sl. 1955.

[3]) Srov. o tom R. Borrmanna v *AM.* VI., 1881, str. 387 nn. a VII. Dörpfelda tamtéž XXVIII., 1903, str. 466.

[4]) To plyne z účtu stavebního u Jahna-Michaelise na uv. m. str. 105, č. 27, sl. III., ř. 31 n. διαφάρχσαντι τὰ μετακιόνια τέτταρα ὄντα τὰ πρὸς τō Πανδροσείο.

pilířem (na nápise μέτωπον), musíme souditi, že v něm něco stálo. Pravdě nejpodobnější jest, že to byla socha Kekropova.[1])

Ještě jedna věc zasluhuje zmínky. Z účtů stavebních víme, že Erechtheion mělo strop ze dřeva; pouze obě předsíně mohly, jsouce menší, dostati trámy mramorové. Po způsobu starořeckém byly trámy ponechány viditelné. V účtech týkajících se prostomiaia, připomíná se také καμπύλη σελίς, t. j. ohnutý trám.

Obr. 72. Jihozápadní roh Erechtheia z vnitřku. (Podle Amer. journal arch. S. S. XIV., 1910, str. 297.)

Poněvadž při stavbě ohnutých trámů se užívati nemůže, jest patrno, že se tím musí mysleti něco jiného. A tu pronesl velmi pravdě podobnou domněnku americký archaeolog G. P. Stevens, že se tím míní příčný trám, jenž jest na obou stranách podepřen menšími trámy šikmými; takto upravený trám mohl v mluvě tesařské na rozeznání od jiných nazván býti trámem ohnutým.[2]) Jak si věc můžeme představiti, jest patrno z obr. 72.

---

[1]) Význam slova μέτωπον ve zprávě kommisse z r. 409 př. Kr. řádně vyložili Lacey D. Caskey a B. H. Hill v Am. journ. arch. S. S. XII., 1908, str. 184 nn.

[2]) Jahn-Michaelis na uv. m. čís. 28 *a*, sl. I. ř. 4. — Věc jest náležitě vyložena v článku B. H. Hilla v Am. journ. arch. S. S. XIV., 1910, str. 291 nn.

Velmi nesnadná jest otázka, jak byla upravena zeď, oddělující prostomiaion od celly Erechtheovy. Poněvadž zůstavila po sobě jen skrovné zbytky, jest těžko tvrditi v té věci něco určitého. Pravdě nejpodobnější asi jest, že nesáhala až ke stropu — jinak byla by cella Erechtheova velmi tmavá — nýbrž že šla jen tak daleko, jak vysoko byly base sloupů na západní straně chrámu.[1]) Stály-li na ní též sloupy, jejichž interkolumnia byla zamřížována, či bylo-li tomu jinak, nevíme. Za jisté však můžeme pokládati, že cella Erechtheova měla dosti světla, poněvadž tam byly nástěnné malby.

Pausanius připomíná v celle Erechtheově pouze tři oltáře: Poseidonův, na kterém se také Erechtheovi obětuje, oltář attického heroa Buta, syna Poseidonova, a oltář Hefaistův. Od heroa Buta, jehož pokládali někteří též za bratra Erechtheova, odvozoval svůj původ starý attický rod Butovců (Βουτάδαι, Ἐτεοβουτάδαι), jemuž dědičně patřil kněžský úřad v Erechtheiu; z nich byla vybírána kněžka Atheny Poliady i kněz Poseidona-Erechthea. Na zadní stěně byl vymalován Erechtheus, jak řídí čtverospřežný vůz;[2]) možná, že i jiné scény tu byly vymalovány. Vysoké a rozsáhlé plochy svatyně samy k tomu vybízely. Na konci IV. století věnovali sem synové státníka athenského Lykurga, jenž byl z rodu Butovců, několik darů. Byl to především obraz na dřevěné desce, malovaný od Ismenia chalkidského, jenž představoval takřka celý rod Butovců: byli tam zobrazeni hlavní zástupci rodu, nejspíše jako kněží Poseidonovi, počínaje heroem Butem a konče státníkem Lykurgem a jeho syny Habronem a Lykofronem. Habron, jenž obraz věnoval, vypodobněn byl jak se zříká kněžství Poseidonova, jež mu po otci připadlo, ve prospěch svého mladšího bratra: odevzdával Lykofronovi trojzubec Poseidonův. Obraz tento viděl ještě Pausanias.[3]) Dále byly tu dřevěné sochy, představující Lykurga a jeho tři syny, díla to synů Praxitelových Timarcha a Kefisodota.

---

[1]) Tak soudí B. H. Hill v Am. journ. arch. S. S. XIV., 1910, str. 292.

[2]) Schol. k Arist. III. p. 62 D. ἐν ἀκροπόλει ὀπίσω τῆς θεοῦ ὁ Ἐρεχθεὺς γέγραπται ἅρμα ἐλαύνων· πρῶτος γὰρ οὗτος ἅρμα τέλειον, ὅ ἐστι τέθριππον, ἔζευξε.

[3]) Paus. I. 26, 5. — Podrobný, nejspíše z Heliodora čerpaný popis obrazu čteme v [Plut.] Vitae X orat. 843 E, kdež jest též zmínka o sochách synů Lykurgových.

Aspoň pod částí celly Erechtheovy musíme uznávati sklepení; v základech na straně severní jest totiž ponechán nízký průchod, vedoucí přímo k znamení trojzubce pod severní předsíní. Na plánu našem (obr. 65) označen jest průchod ten písmemem *c*; v průřezu (obr. 66) jest jej zvlášť dobře viděti. Z toho plyne, že v podlaze celly Erechtheovy byl otvor, kudy bylo možno spustiti se dolů a dostati se průchodem až k onomu znamení. Možná, že v tomto sklepení byl chován též posvátný had, jenž byl pokládán za strážce svatyně a krmen medovými koláčky.[1])

Chceme-li z chrámu vyjíti, můžeme k tomu zvoliti malou předsíň na straně jižní, t. zv. předsíň dívek, která sprostředkovala spojení s výše položenou částí akropole. Z prostomiaia vcházíme do ní po 6 schodech a odtud zase po dalších 6 schodech malým, takřka nepozorovatelným východem vycházíme. Z venčí můžeme si předsíň lépe prohlédnouti (obr. 67). Jest nižší než předsíň severní; na třech stranách má dosti vysoké přepažení, na němž stojí šest statných attických dívek (κόραι), čtyři v předu, dvě po straně, any nesou na svých hlavách břevnoví. Jednu z nich odvezl lord Elgin do Anglie; r. 1846 byla nahrazena odlitkem z terrakotty, který poslala vláda anglická. Myšlenka učiniti dívky nositelkami břevnoví vyskytla se sice již v archaickém umění řeckém, ale zde dospěla k dokonalému uskutečnění.[2]) Umělec chtěl vzbuditi v diváku představu, že tyto dívky nesou své břímě zcela lehce, ale z druhé strany přesvědčiti jej o tom, že jest o pevnost stavby náležitě postaráno. A obé se mu zdařilo skvěle. Předsíň dívčí měla kassettový strop, ale neměla zvláštní střechy ani štítu. V nápisech nazývá se ἡ πρόστασις ἡ πρὸς τῷ Κεκροπίῳ (předsíň u Kekropia). Že Kekropion mělo vliv na provedení této stavby, vidíme dobře na straně západní. Zábradlí, na kterém dívky stojí, jest nahoře zakončeno římsou, ozdobenou vejcovcem. Tato ozdoba na této straně najednou v polovici přestává, nejspíše proto, že asi sem sáhal hrob Kekropův.

---

[1]) Nejstarší zmínku o něm máme u Herodota VIII. 41.

[2]) Na nápisech nazývají se dívky tyto prostě κόραι. V moderní architektuře jest obyčejnější název Karyatidy. To se zakládá na vypravování Vitruviově (I. 1, 5), že prý obyvatelé peloponneského města Karyai za válek perských přidrželi se Peršanů, začež byli od Řeků potrestáni a ženy jejich do otroctví uvedeny. Aby se prý udržela vzpomínka na zradu Karyjských, kladli stavitelé ženy s břemenem na veřejné stavby!

Erechtheion byl chrám malý, ale neobyčejně skvostně provedený. Kdekoli bylo možno, umístěny jemné ornamenty, ale celek nečinil dojem přeplněnosti; vše bylo v krásném souladu. A všechny tyto ornamenty musíme si mysleti pomalované, čímž teprve přicházely k náležité platnosti. Stavební účty podávají nám poučné doklady o tom, co práce i nákladu bylo vynaloženo právě na tuto stránku; bohužel nedovedou nám vykouzliti ztracené barvy.[1]) Erechtheion byl pravý skvost řeckého umění stavitelského; zde ukázal duch řecký, co dovede při chrámu malém, jako to při Parthenonu ukázal ve velkém. Jako se podivujeme něžným výrobkům „drobného umění" řeckého, tak neodepřeme svého uznání ani Erechtheiu.

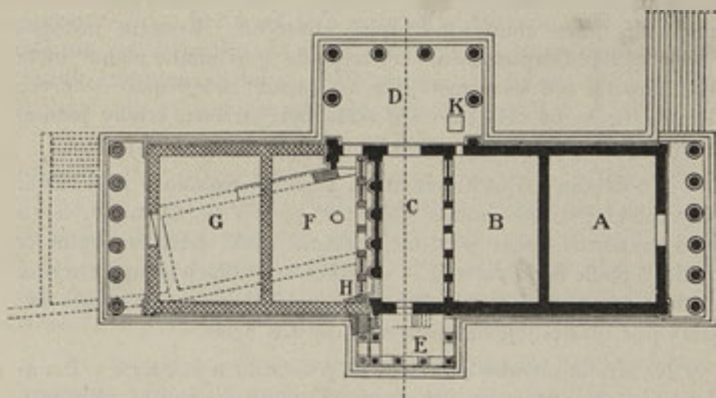
Ke konci třeba ještě poznamenati, že za dob byzantských bylo Erechtheion proměněno v chrám křesťanský. Z prostomiaia stal se narthex, zeď mezi ním a cellou Erechtheovou vyvedena až nahoru; za to zbořena příční zeď, oddělující cellu Erechtheovu od Atheniny a půda celly Atheniny snížena, aby celý chrám ležel v stejné rovině. Nově získaný větší prostor rozdělen pak dvěma řadami sloupů ve tři lodi; na východní straně zřízena byla apsida. Že sloupy na východní straně byly pak beze všeho spojení s chrámem, Byzantincům nevadilo. Za vlády turecké stal se z křesťanského kostela — harem. Že při takových změnách, kterým tato památka podlehla, zbývá leccos záhadného, není zajisté divu.

Zvláštní mínění o Erechtheiu pronesl Vilém Dörpfeld. Podle něho jest nynější chrám jen polovička chrámu původně projektovaného; stavba přerušena prý pro odpor kněží, ale tak, že by se každé chvíle mohlo přikročiti k provedení plánu původního. Tento původní plán nalezneme, vedeme-li si osu středem severních i jižních dveří (v. obr. 73) a doplníme-li si stavbu symmetricky též na stranu západní. Také na straně západní mělo státi šest sloupů ionských před místností G, která měla býti v téže výši jako cella Athenina (A); ovšem musila by se pro ni půda asi o 3 *m* zvýšiti. Ostatní část chrámu, totiž místnosti F, C, B měly zůstat v rovině nižší, aby byly při posvátných památkách; dvě z nich F a B měly zůstati pod širým nebem, jen část C (s oběma před-

---

[1]) Jakousi představu o tom, jak působilo Erechtheion se svou malovanou ozdobou, můžeme si utvořiti z rekonstrukce D u r m o v y, Baukunst d. Griechen[3], tab. V. (ke str. 234) a VI. (ke str. 317); pro rozdíl dobře jest srovnati tamtéž obr. na str. 333, jenž barev nemá.

síněmi) měla býti opatřena střechou. Tato doleji položená část měla býti náhradou za starý chrám Erechtheův, naproti tomu obě výše položené části (A, G) měly nahraditi Hekatompedon, které mělo býti zbořeno, a to část A měla býti cellou Atheninou, část G pokladem chrámovým. Z tohoto původního plánu provedena jenom polovice, při čemž též místnost B byla opatřena střechou. Dörpfeld se domnívá, že tímto výkladem nejsnáze se vysvětlí rozličné zvláštnosti, které Erechtheion jeví na straně západní.[1])

Obr. 73. Dörpfeldův původní plán Erechtheia.
(Podle A. M. XXIX., 1904, tab. VI.)

Ačkoliv výklad Dörpfeldův došel souhlasu u mnohých archaeologů, jest sotva pravdě podobný. Kdyby tento původní návrh byl proveden, povstal by chrám, kterému bychom sotva mohli vzdávati velkou chválu. Byl by to dlouhý, roztažený amfiprostylos, jehož holé stěny byly by oživeny pouze oběma předsíněmi. Formy amfiprostylu užívalo se u Řeků pouze při chrámech malých; chrám tak dlouhý vyžadoval by obsloupení. Naprosto beze vší analogie byly by taktéž dva nízko položené dvory uvnitř chrámu; rovněž by zarážel nepoměr mezi značnou délkou a nepoměrně

[1]) Dörpfeld v *AM.* XXIX., 1904, str. 101 nn. Dörpfeld je o správnosti svého mínění tak přesvědčen, že napsal tamtéž XXXVI., 1911, str. 49: „Mám své řešení nejen za správné, nýbrž za tak jasné (sonnenklar), že pořáde ještě nepochopuji, proč já sám a jiní nenašli jsme je již dříve."

malou šírkou. Mimo to musíme se při výklade Dörpfeldově diviti, proč místnost B byla by při skutečném provedení pokryta střechou; mnohem jednodušší a lacinější by bylo nechati ji nepokrytou, poněvadž kdyby došlo jednou k provedení „původního plánu", musilo by se vše zase odstraniti. Dále jest jen domněnka, že místnosti A a G měly nahrazovati Hekatompedon; nepřipustíme-li její oprávněnost, uznáváme-li, že Erechtheion r. 407 dokončené nahrazovalo starší Erechtheion, ve kterém byla ctěna Athena společně s Erechtheem (v. výše str. 55 n.), pak jest celá místnost G, na umělé terase zbudovaná, úplně zbytečná. Konečně nedoporučuje výklad Dörpfeldův ani to, že podle „původního plánu" měla býti západní zeď asi o metr dále na západ; neboť nelze se přece domnívati, že by celá tato zeď měla býti stržena, kdyby jednou došlo k provedení onoho plánu.[1])

K výkladu o Erechtheiu třeba připojiti zmínku o jeho okolí. Na východní straně chrámu stál oltář bohyně Diony, a to před prvním sloupem předsíně, nevíme však, zdali severním či jižním; podle něho počítají se v účtech stavebních sloupy chrámu na této straně.[2]) Kromě toho stály poblíže Erechtheia ještě některé jiné oltáře, jejichž místo však zjistiti nelze.

Na straně západní rozkládal se posvátný okres Pandrosin, k němuž se při stavbě Erechtheia musilo přihlížeti. Připomněli jsme již svrchu (str. 202), že severní předsíň Erechtheia přesahovala vlastní chrám, aby dosaženo bylo spojení s Pandroseiem, jakož i že z ní vedly sem postranní dvéře; nyní upozorňujeme

---

[1]) Proti Dörpfeldovi polemisoval stručně Judeich, Topographie von Athen str. 246, pozn. Šíře vyložil jsem své mínění o věci ve Sborníku prací historických, vydaném k šedesátým narozeninám Jar. Golla, v Praze 1906, str. 41 nn. — Nepřístupný zůstal mi článek Reinhardtův v Süddeutsche Bauzeitung 1904, č. 50, str. 393—396, jenž vyvrací Dörpfelda tím, že nakreslil, jak podivně by chrám podle jeho theorie vypadal; H. Luckenbachovi (Die Akropolis von Athen ² str. 33, pozn. 3), jenž kresby ony viděl, zdá se, že domněnka Dörpfeldova jest tím vyvrácena. Pro výklad Dörpfeldův prohlásil se nedávno Elderkin na uv. m. str. 49 nn., ovšem s tím rozdílem, že klade celý chrám (až na pronaos celly Atheniny a dívčí předsíň) do roviny posvátných znamení; mimo to uznává, že celá prostřední část (*F*, *C*, *B*) měla zůstat pod širým nebem.

[2]) Jahn-Michaelis na uv. m. č. 28 *c* sl. I. ř. 36, 65, II. ř. 48, 64, *d* sl. I. ř. 7.

ještě, že rohový pilíř oné předsíně, jenž se připojoval k Pandroseiu, byl sříznut šikmo (v. obr. 65), aby se shodoval s šikmou zdí, kterou Pandroseion bylo na severu ohrazeno. Základy této zdi byly při výkopech zjištěny; rovněž zbytky zdi, která na západě Pandroseion ohrazovala. Naproti tomu není jisto, jak daleko sáhalo na jih; sotva však šlo až k Hekatompedu, poněvadž bylo potřebí volného přístupu ke hrobu Kekropovu, jenž byl v jv. koutě tohoto prostoru (v. výše str. 206). Pandroseion byl jistě jen pouhý posvátný okres pod širým nebem; chrámu zde nebylo.[1]) Připomíná se zde pouze posvátná oliva, která, ač byla spálena od Peršanů, hned druhého dne prý zase vypučela. Za války peloponneské mluvil o ní komický básník Aristofanes jako o „shrbené olivě“, nicméně viděl ji ještě Pausanias.[2]) Pod olivou stál oltář Dia Herkeia.[3])

Nedaleko odtud, nejspíše na straně severní, kde jsou zachovány zbytky zdí antických, byl asi *příbytek kněžky Atheny Poliady* a jejích pomocnic, zvaných *arrefor* (ἀρρηφόροι nebo ἐρρηφόροι). Arrefory byly mladé dívky, které byly vybírány z nejurozenějších rodin attických, aby sloužily Atheně. Dvě z nich začaly vyšívati peplos Atheně, který pak paní athenské dokončily.

Na východ od Erechtheia i Parthenonu, asi uprostřed mezi oběma, na nejvyšším skoro místě celé akropole stál veliký *oltář Athenin* (ὁ βωμὸς ὁ μέγας τῆς Ἀθηνᾶς). Místo jeho jest zjištěno jak zpracováním skály, tak zbytky základů (v. plán akropole na tab. I.). Oltář byl velmi rozsáhlý; měříť zachované základy asi 27 *m* do délky a 17 *m* do šířky. Povšimnutí zasluhuje směr oltáře; je orientován spíše pro staré Hekatompedon než pro oba nové chrámy.

---

[1]) Pausanias I. 27, 2 mluví o Πανδρόσου ναός, ale to je jistě výraz nepřesný.

[2]) Legendu o olivě vypravuje Herodot VIII. 55 (viz výše str. 57). Jak legenda rostla, o tom je poučno srovnati Herodota s Pausaniem. Kdežto za doby Herodotovy se vypravovalo, že „druhého dne po požáru vypučela z pahýlu větev asi loketní“, tvrdilo se za Pausania již, že „vypučela ještě téhož dne na dva lokte“. — Aristof. u Polluka VI. 163 ὡς Ἀριστοφάνης, πάγκυφος ἐλαία.

[3]) Filochoros zl. 146 (a Dionys. Hal. De Dinarcho 13; k r. 306 př. Kr.

Kapitola dvanáctá.

Ostatní chrámy na akropoli.

Starý chrám bohyně Atheny, Hekatompedon, byl po odchodu Peršanů zajisté opraven, ale obsloupení jeho obnoveno nebylo; na jeho základech postavena jižní, dívčí předsíň Erechtheia (v. obr. 65). Hekatompedon pozbylo vlastně již dokončením Parthenonu, který je měl nahrazovati, práva na existenci a mělo býti zbořeno, ale jest pochopitelno, že Athéňany zdržovala od toho úcta k staré památce, třebas se svým nevzhledným zevnějškem velice lišila od mramorového Parthenonu. Po dokončení Erechtheia byl tento rozdíl ještě křiklavější. Z rozpaků těchto vysvobodila Athéňany náhoda. Roku 406 př. Kr., jak svědčí Xenofon,[1] „shořel starý chrám Athenin v Athenách" (ὁ παλαιὸς τῆς Ἀθηνᾶς νεὼς ἐν Ἀθήναις ἐνεπρήσθη). Výrazem παλαιός (starý) může Xenofon míniti pouze Hekatompedon, nikoliv Erechtheion, které právě rok před tím bylo dokončeno.[2] Takovým způsobem zmizel starý chrám z poru, jenž se již nehodil do svého okolí, a nebyl již potom obnoven.

To jest mínění téměř všech topografů, jinak však soudí o věci Dörpfeld. Podle něho Hekatompedon bylo zase obnoveno; neboť prý je připomíná za doby Augustovy Strabon a v druhém století po Kr. Pausanias, i lze souditi, že trvalo ještě déle. Zde byla prý starobylá socha Athenina, o které se věřilo, že spadla s nebe; byl prý sice úmysl, přenésti ji do nově zbudovaného Erechtheia, ale pro odpor kněží zůstala na starém místě. Zde byla také ona zlatá lampa, svítící ve dne v noci, dílo to Kallimachovo. Hlavní důkaz pro další existenci Hekatompeda vidí Dörpfeld v tom, že v nápisech V. i IV. stol. připomíná se ὀπισθόδομος a v něm poklady Atheniny nebo hotové peníze státní. Tím nemůže prý býti míněno nic jiného než tři zadní místnosti Hekatompeda (v. plán jeho na str. 48). Erechtheion opisthodomu vůbec nemělo a opisthodomos Parthenonu, jenom mřížemi uzavřený se pro uchovávání státních peněz nehodil, na místnost pak za ním, na parthenon v užším smyslu slova (v. výše str. 158) pomýšleti nelze již proto, že její úřední název je parthenon. Jestliže pak stál opisthodomos Hekatompeda, stál zajisté také celý chrám.

---

[1]) Xen. Hell. I. 6, 1.

[2]) Na to dobře upozornil Ad. Michaelis v Jahr. d. arch. Inst. XVII., 1902, str. 22.

Toto mínění Dörpfeldovo, pronesené po prvé již roku 1887 a později rozmanitě modifikované, vzbudilo hojnou literaturu.[1]) Domněnku, že Hekatompedon stálo ještě za dob římských, téměř všichni badatelé zamítají, ale co se týče opisthodomu, soudí někteří, že po odchodu Peršanů byla jen západní polovice Hekatompeda obnovena, aby sloužila za pokladnu,[2]) jiní zase uznávají zvláštní, samostatnou budovu, která se nazývala opisthodomos,[3]) mnozí ovšem ani v této věci s Dörpfeldem nesouhlasí.

Zcela na omylu je Dörpfeld, klade-li prastarou, s nebe prý spadlou sochu Atheninu do Hekatompeda; to dosvědčeno není a není to ani pravdě podobno (v. výše str. 55 nn.). Rovněž není ani dosvědčen ani pravdě podobný odpor kněží, kteří prý zabránili přenésti starobylou sochu do nového chrámu. Mohli jsme uznati odpor kněží při stavbě propylají; neboť tam by budova, světským účelům sloužící zabrala kus posvátné půdy, ale zde, kde ze starého, poškozeného a nevzhledného chrámu měla se bohyně přestěhovati do nového, mramorového, umělecky vyzdobeného chrámu, nelze na podobný odpor pomýšleti. To by ani ve středověku možné nebylo. Ve starověku nebyli kněží zvláštním stavem, nýbrž byli to občané jako jiní; měli-li nějaké námitky, mohli je přednésti ve shromáždění lidu, jakmile se však lid usnesl, že se má stavěti nový chrám, nezbylo jim, než se podrobiti. Ostatně je při

---

[1]) Dörpfeldovy články o tom v *AM.* XII., 1887, str. 30 nn., 190 nn.; XV., 1890, str. 437 nn.; nynější své stanovisko vyložil tamtéž XXII., 1897, str. 171 nn. a XXXVI., 1911 str. 40 nn. S Dörpfeldem souhlasí sl. Harrisonová, Mythology and monuments of ancient Athens str. 465 n. a 507 nn., Dümmler v Realencyklopaedii II., sl. 1954, Ed. Meyer, Forschungen z. alten Gesch. II. str. 137 nn. (o opisthodomu) a A. S. Cooley v Am. journ. arch. S. S. III., 1899, str. 394 nn. Proti Dörpfeldovi psala řada badatelů, jichž seznam podává Judeich, Topographie str. 240, pozn. 3 a Dörpfeld sám v *AM.* XXXVI., 1911, str. 42; dobrý přehled podává Frazer ve svém kommentáři k Pausaniovi II., str. 551 nn. a d'Ooge, The Acropolis of Athens str. 369 nn. Nejdůležitější z nich jest článek Ad. Michaelise v Jahrb. arch. Inst. XVII., 1902, str. 1 nn.

[2]) Curtius, Stadtgesch. v. Athen str. 132, 152 a John W. White v Harvard Studies VI., 1895, str. 1 nn.

[3]) Arthur Milchhöfer ve Philologu LIII., 1894, str. 352 nn., v univ. programu „Über die alten Burgheiligtumer in Athen", v Kielu 1899 a ve Philologu LXI., 1902, str. 443 nn., Judeich, Topographie v. Athen str. 230 n. a Jiří Nicole v Bulletin de l'Institut national Genevois XXXVIII., 1907, str. 154 nn.

výkladu Dörpfeldově záhadno, jaká socha byla uctívána ve východní celle Erechtheia, kterou přece Dörpfeld sám pokládá za cellu Atheninu. Jen na tomto podle našeho mínění nemožném základě může se Dörpfeld dovolávati Strabona a Pausania jako svědků pro existenci Hekatompeda ještě za dob římských. Strabon praví prostě, že na akropoli je „starobylý chrám Poliady, ve kterém jest nehasnoucí lampa, a Parthenon".[1]) Tím jest jasně naznačeno Erechtheion; kdyby tehdáž stálo na akropoli ještě Hekatompedon a kdyby je Strabon mínil slovy „starobylý chrám Poliady", pak by musil ještě zvláště se zmíniti o Erechtheiu, poněvadž není možno, aby takovou skvostnou památku umění řeckého nepřipomněl. Ze slov Strabonových plyne tedy pravý opak toho, než co Dörpfeld tvrdí: za té doby stály na akropoli dva hlavní chrámy: Erechtheion a Parthenon. Pausanias pak připomíná starobylou s nebe prý spadlou sochu Atheninu zároveň s lampou Kallimachovou; jest tedy patrno, že mínil týž chrám jako Strabon, totiž Erechtheion. Pro existenci Hekatompeda ještě za dob římských nelze tedy z uvedených spisovatelů vyvozovati pranic.

Co se týče opisthodomu, neposkytuje ani ta věc zvláštních obtíží. Má-li Dörpfeld právo pokládati za opisthodomos tři uzavřené místnosti v Hekatompedu, nečítaje v to předsíň na straně západní (v. plán na str. 48), máme zajisté i my právo nazývati opisthodomem uzavřenou zadní místnost Parthenonu i s předsíní k ní patřící. Jestliže se v inventářích Parthenonu, kde se jedná o vypočtení a určité označení všech místností, mluví zvlášť o parthenonu (v užším smyslu) a zvlášť o opisthodomu, neplyne z toho, že by se v ostatních nápisech, kde o tuto přesnost nešlo, nemohla míniti výrazem ὀπισθόδομος celá zadní část Parthenonu, t. j. parthenon v užším smyslu i předsíň jeho, vlastní opisthodomos.[2]) Není tedy

---

[1]) Strabon IX., 396 ὅ τε ἀρχαῖος νεὼς ὁ τῆς Πολιάδος, ἐν ᾧ ἄσβεστος λύχνος, καὶ ὁ Παρθενών.

[2]) Poučné jest zejména srovnati účty v *IG.* I. 273 a 184. V prvém z nich (z r. 425) se připomíná, že vojevůdcům bylo vyplaceno 30 talentů z opisthodomu, v druhém (z r. 412/11) uvádí se položka 4000 talentů, vyplacených z parthenonu. Nelze pochybovati, že v obou případech byla pokladna na témž místě. — V inventářích z doby před r. 385 př. Kr. mluví se o předmětech, které byly přeneseny do hlavní celly Parthenonu z parthenonu (*IG.* II. 645) a z opisthodonu (*IG.* II. 5, 645 *b*). Od r. 385 mizí opisthodomos z inventářů úplně; od té doby sloužil asi společně s parthenonem výhradně za státní pokladnu.

nejmenší příčiny uznávati zvláštní, mimo Parthenon ležící opisthodomos, tím méně pak souditi jen k vůli němu, že Hekatompedon i po požáru z r. 406 existovalo dále. Dokonce pak nelze pomýšleti na zcela samostatnou budovu; ta by se ostatně ani nemohla nazývati ὀπισθόδομος, nýbrž θησαυρός jako podobné pokladnice v Delfech nebo Olympii.

U nejjižnějšího sloupu propylají ležel na akropoli posvátný okrsek Atheny Hygieie. Kult této Atheny pochází již z doby předperské; aspoň se v t. zv. perském rumu našel zbytek vásy s červenými obrazy s věnováním Athené Hygiei.[1]) Nejspíše teprve po válkách perských byl jí zde zřízen dosti velký mramorový oltář, jehož zbytky dosud stojí na místě původním (v. tab. I.). Poněvadž má široký stupeň pro kněze na straně západní, jest patrno, že socha Athenina — byla-li tu jaká — stála na straně východní; avšak nenalezeno po ní ani stopy. Okrsek byl ohraničen na straně jižní tím, že zde skála akropolská byla odpracována, aby povstala tu kolmá, přes metr vysoká stěna, ke které by se stavěly votivní dary; stopy po jejich podstavcích jsou dosud patrny.[2]) Na jiných stranách takového uzavření nebylo. Z darů sem věnovaných nejdůležitější byla socha, kterou sem věnovala obec sama. Stála na polokruhovité mramorové basi, která se opírala přímo o rohový sloup propylají; z toho patrno, že mohla býti věnována teprve po dokončení propylají, t. j. po roce 432. I jest velmi pravděpodobna domněnka, že se to stalo na poděkování po moru r. 429 př. Kr. Basis jest zachována i s nápisem,[3]) z něhož se dovídáme, že sochu zhotovil umělec Pyrrhos Athenský. Ze stop, které jsou dosud na basi patrny, můžeme souditi, že bronzová socha Atheny byla obrácena na severovýchod, že hlavní tíha spočívala na pravé noze, která stála pevně, kdežto levá byla lehce ohnuta, jakož i že bohyně držela v levé ruce kopí. Pozoruhodno jest, že socha, která byla pouhým darem věnovacím, stala se časem sama

---

1) *AM.* XVI., 1891, str. 154 ᾿Α]θενα[ίαι *Η*]υγιεί[αι Κ]άλλις ἐποίεσ[ε] καὶ ἀνέθ[εκεν].

2) Z [Plut.] Vitae X orat. 839 D víme, že tu stála socha matky Isokratovy; zpráva ta čerpána zajisté z Heliodora.

3) *IG.* I. 335 ᾿Αθεναῖοι τε͂ι ᾿Αθεναίαι τε͂ι Ὑγιείαι. Πύρρος ἐποίησεν ᾿Αθεναῖος. Basis zobrazena u Harrisonové, Mythology and monuments str. 389 a u Gardnera, Anc. Athens str. 245.

předmětem kultu; později byl totiž před ní zřízen kamenný obětní oltář, jenž se částečně též zachoval.[1])

Jižně odtud rozkládal se posvátný okres Artemidy Brauronské (v. výše str. 68). Ve století V. dostalo se mu nového upravení a částečného rozšíření, tak že má od té doby podobu lichoběžníka (v. tab. I.). Stranu západní ohraničovala jako dříve vysoká a pevná zeď pelasgická, stranu jižní hradba Kimonova; poněvadž tato hradba šla poněkud dále než původní zeď pelasgická, byl zde posvátný okres o něco zvětšen. Strana severní byla po zbudování propylají upravena tak, aby byla s nimi rovnoběžna; proti okresu Atheny Hygieie ohrazena zdí, jejíž zbytky zachovány dosud. O něco dále vytesáno na téže straně ve skále osm širokých stupňů, po kterých se sem vcházelo. Největší pak ozdoby dostalo se svatyni zřízením dvou sloupořadí, slohu nejspíše dorského, které zaujímaly stranu východní a jižní.[2]) Určeny byly především k tomu, aby zde byly vystaveny dary, bohyni věnované. Sloupořadí východní 29 *m* dlouhé a více než 6 *m* široké mělo, jak se zdá, dvě uzavřené místnosti; možná, že jedna z nich sloužila za chrám, ve kterém byla socha Artemidina. Pausanias připomíná zde jako sochu chrámovou (ἄγαλμα) dílo Praxitelovo; také inventáře uvádějí vedle starobylé sochy sedící novou, mramorovou sochu stojící.[3]) Zajisté stál v posvátném okrese též obětní oltář, ale po něm nezachovalo se ani památky. Uvnitř svatyně stál jako věnovací dar jakéhosi Chairedema tak řečený „dřevěný kůň", jejž z bronzu zhotovil Strongylion. Umělec zpodobil ke chvále Atheňanů, jak z něho vykukují Menestheus, Teukros a synové Theseovi.[4]) Sloupořadí svatyně rozhled na Parthenon nijak nezakrývala, ježto ležela mnohem níže.

Východně odtud ležela budova, která jen částečně sloužila účelům posvátným, totiž chalkotheka. Na toto místo kladl se dříve chrám Atheny, zvané Ergane, ale když r. 1889 bylo místo

---

[1]) Srv. články Ad. Michaelise v *AM.* I., 1876, str. 284 nn. a Rich. Bohna tamtéž V., 1880, str. 331 nn.

[2]) Srv. článek Dörpfeldův v *AM.* XIV., 1889, str. 207.

[3]) Paus. I. 23, 7 Πραξιτέλους μὲν τέχνη τὸ ἄγαλμα. Inventáře v *IG.* II. 754—758.

[4]) Paus. I. 23, 8. Veliká basis s nápisy Χαιρέδεμος Εὐαγγέλο ἐκ Κοίλες ἀνέθεκεν· Στρογγυλίον ἐποίεσεν (*IG.* I. 405) zachována na místě původním.

toto prozkoumáno, zjistila se bezdůvodnost této domněnky. Místo základů chrámových objevily se zbytky velikého asi 41 *m* dlouhého a 15 *m* širokého sálu, jenž měl předsíň asi 3·5 *m* širokou. Dörpfeld dobře vyložil, že se tato budova velmi dobře hodila k uschovávání rozličného obětního nářadí, jakož i zbraně, což se právě připomíná o chalkothece.[1]) Stavba byla zbudována buď současně se sloupořadím Artemidy Brauronské nebo po něm; mají jednu zeď společnou, ač jinak spolu nesouvisely. Ze zachovaných nápisů jest patrno, že v chalkothece byly uschovávány bronzové nádoby obětní a rozličné nářadí, sloužící náboženským účelům, dále zbraň, a to četná, jako štíty, brnění, kopí; ba za doby Lykurgovy byla zde uložena lodní výzbroj pro sto vybraných lodí válečných.[2])

Kapitola třináctá.

Dary votivní.

Akropolis za doby klassické byla plna četných a rozmanitých darů, které tam zbožní věřící věnovali. Byly to sochy i reliefy mramorové i bronzové, představující některé božstvo (nejčastěji Athenu) nebo některý příběh z báje, věnovatele sama nebo některého z jeho předků. Umělci velicí i menší přispívali díly svými k okrášlení akropole. Krom toho stály zde četné desky mramorové, obsahující důležitá usnesení lidu athenského, účty za stavbu chrámů, seznamy pokladů chrámových a pod. Akropolis byla vskutku museem, ve kterém byly uloženy nejkrásnější výtvory řeckého umění. Z této nádhery zachovaly se nám, bohužel, jen zcela nepatrné zbytky, i musíme býti povděčni Pausaniovi, že ve svém díle zachoval nám stručný popis někdejšího bohatství.

Pausanias vede svého čtenáře asi tímto způsobem. Prochází propylajemi, zastaví se v posvátných okresích Atheny Hygieie i Artemidy Brauronské, kráčí podél severní strany Parthenonu, pak popisuje tento chrám, načež se obrací k jižní hradební zdi

---

[1]) Dörpfeld v *A M.* XIV., 1889, str. 304 nn. Judeich, Topographie str. 223 pokládá ji za „opisthodomos" (v. výše str. 216), připouštěje ovšem, že chalkotheka ležela zcela blízko odtud.

[2]) *IG.* II. 61, 678 B, 720 B, 721 B, 722 B a j. v.; srv. článek Wachsmuthův v Realencyclopaedii III., sl. 2097 n.

a jde podle ní k západu. Pak přejde, jak se zdá, napříč akropolis a vejde severní předsíní do Erechtheia, načež popisuje tento chrám i s Pandroseiem, k němu patřícím. Od Erechtheia obrací se na východ, načež se vrací opět k propylajím. Sám poznamenává několikráte, že nechce popisovati všecko, a vskutku můžeme jeho popis z jiných zpráv doplniti. Litovati však jest, že jeho údaje o místě, kde která památka stojí, nejsou určitější; jak bychom mu byli vděčni, kdyby byl na př. jen svou cestu po akropoli určitě vyznačil, aby nemohlo o ní býti sporu. Než Pausanias se v první knize svého díla teprve učil popisovati; spoléhal mnoho na to, že tomu, kdo s jeho knihou v ruce bude putovati po akropoli, památky samy povědí, čeho třeba. Vybrali jsme z jeho popisu ty památky, jejichž vznik možno klásti do V. nebo IV. stol. př. Kr., doufajíce, že si čtenář utvoří tak nejlépe pojem, jak četné a rozmanité byly votivní dary na akropoli.

Přímo před vchodem na akropolis, t. j. nejspíše před prostředními dveřmi propylají, stál *Hermes propylaios* od Alkamena, mající podobu hermovky,[1]) a relief, představující *Charitky*, dílo prý filosofa Sokrata.[2]) Nejspíše již ve východní předsíni ležela bronzová *lvice* bez jazyku, dílo Amfikratovo; vyprávělo se, že byla postavena na památku milenky Aristogeitonovy Leainy, která prý si raději sama překousla jazyk než aby co vyzradila o spiknutí proti Peisistratovcům. Vedle ní byla socha *Afrodity* od Kalamida, kterou věnoval Kallias starší, manžel Kimonovy sestry Elpiniky.[3]) Na blízku stála bronzová socha athenského

---

[1]) Paus. I. 22, 8. Kopie jeho z doby římské nalezena v Pergamu; má nápis: εἰδήσεις ’Αλκαμένεος περικαλλὲς ἄγαλμα ‘Ερμῆν τὸν πρὸ πυλῶν· εἵσατο Περγάμιος. Zobrazeno pěkně v *AM.* XXIX., 1904, tab. XVIII. až XXI. Co se týče místa, kde stála tato socha jakož i tři další, viz o tom výklad R o b e r t ů v, Pausanias als Schriftsteller, str. 96 nn.

[2]) Charitky byly tu strážkyněmi vchodu; srv. P r e l l e r - R o b e r t, Griech. Myth. I[4], str. 482, pozn. 6. Za kopii tohoto archaického reliefu pokládá se relief ve Vatikáně (museo Chiaramonti), zobrazený na př. v Baumeisterových Denkmäler I., str. 375.

[3]) Paus. I., 23, 2; Amfikrata jako původce lvice uvádí Plinius N. h. XXXIV., 72. Vypravování o Leaině jest nejspíše jen báj; soše vypadl nejspíš časem jazyk a z toho utvořena ona legenda. — K soše Afrodity od Kallia patřila snad basis s nápisem (*IG.* I. 392 a suppl., p. 44) Καλλίας ‘Ιππονίκο ἀνέθεκ[ε]ν, která ležela kdysi u východního sloupořadí propylají. Nápisy, o kterých bude v této kapitole zmínka, jsou velmi dobře

vojevůdce *Diitrefca*, jenž byl zobrazen jako muž, raněný šípy.[1]) Vedle něho bylo ještě několik portrétních soch, ale Pausanias přechází je mlčením, poněvadž představovaly muže méně významné.

Při východu na akropolis ukazoval se neveliký *kámen*, na kterém prý si odpočinul Silenos, když Dionysos přišel na akropolis. Zcela vhodně stála u vchodu na posvátnou půdu kropenka v podobě *hocha s kropenkou*, kterého z bronzu vytvořil Lykios, syn Myronův, od něhož pocházely též jezdecké sochy před propylajemi (v. výše str. 194). Od Myrona samého pocházela socha *Persea*, jenž držel v ruce hlavu Medusy. Dále následovaly směrem východním sochy Atheňanů, kteří se nějak proslavili, a to *Epicharina*, znamenitého běžce v plné zbroji (ὁπλιτοδρόμος), *Oinobia*, jenž vymohl, aby Thukydides byl zpět povolán z vyhnanství, zápasníka ve všeboji *Hermolyka* a vojevůdce *Formiona*.[2]) Pak následovalo bronzové sousoší Myronovo, představující *Athenu s Marsyem*; Athena odhodila v nevoli píšťaly, ježto tváře nadýmají a tím zohyzďují, a zakazovala Marsyovi, aby je nezvedal; kopie tohoto sousoší byla nedávno zjištěna v soše Atheny ve Frankfurtě a soše Marsya ve Vatikáně.[3])

Naproti těmto sochám, t. j. nejspíše na protější straně posvátné cesty, viděl Pausanias řadu soch rázu mythologického, z nichž uvádí jen některé: *Theseus zápasí s Minotaurem, Frixos obětuje berana*, jenž ho zachránil, *Herakles rdousí hady, Athena vystupuje z hlavy Diovy*. Dále byl bronzový *býk*, kterého sem věnovali areopagité, a bronzová socha *muže s přílbou na hlavě*,

---

zobrazeny u sl. Harrisonové, Mythology and monuments of ancient Athens str. 387 nn.

[1]) Patřila-li k této soše basis s nápisem *IG.* I., 402 Ἑρμόλυκος Διειτρέφος ἀπαρχέν· Κρεσίλας ἐπόεσεν, není jisto.

[2]) Paus. I., 23, 9. Basis sochy Epicharinovy nalezena; z jejího nápisu (*IG.* I., 376) dovídáme se, že ji zhotovili Kritios a Nesiotes; Pausanias praví mylně τὴν εἰκόνα ἐποίησε Κριτίας.

[3]) Objev ten učinil Ludv. Pollak již r. 1906; srv. jeho článek v Jahreshefte d. öst. arch. Inst. XII., 1909, str. 154 nn. s tab. II.—V. Po něm na touž myšlenku připadl B. Sauer (Jahrb. d. arch. Inst. XXIII., 1908, str. 125 nn.). Rekonstrukci sousoší provésti dal J. Sieveking a zobrazil ji v Arch. Anz. 1908, v příloze ke str. 342; odtud převzata od Springera-Michaelise, Handbuch der Kunstgeschichte, I[9], str. 233. Novou rekonstrukci podal Sieveking v Arch. Anz., 1912, str. 5. — Pausanias I., 24, 1 neuvádí jméno umělce; známe je z Plinia XXXIV., 57.

dílo Kleoitovo, u níž poznamenává Pausanias, že měla nehty ze stříbra.

Při další soše, kterou Pausanias připomíná, totiž soše bohyně *Země, prosící Dia o dešť*, můžeme stanoviti velmi pravdě podobně místo. Na severní straně Parthenonu, proti sedmému sloupu, od západu počítaje, máme ve vzdálenosti asi 9 *m* od chrámu do skály vyrytý nápis: Γῆς Καρποφόρου κατὰ μαντείαν (v. plán akropole). Před tím je ve skále vydlabáno místo pro sochu. Přes to, že nápis pochází z doby římské,[1]) nelze pochybovati, že zde stála socha Země, o které praví Pausanias, že byla věnována za velikého sucha. To se potvrzuje ještě další věcí. Hned u tohoto místa našly se zbytky obloukovité base s nápisem Κόνων Τιμ[ο]θέο, Τιμόθεος Κόνωνος,[2]) a Pausanias vypočítává hned po soše Země sochy vojevůdců athenských *Timothea* i *Konona*. Dávno bylo nápadno, proč Pausanias jmenuje napřed syna a potom otce; nyní jsme poznali, že je to zcela přesné. Obě sochy stály na společné basi; kdo přicházel od západu, měl dříve sochu Timotheovu. Východně odtud stály sochy: *Prokne a Itys*, sousoší vytvořené i věnované od Alkamena, představující, jak Prokne uvažuje, má-li usmrtiti svého synáčka; jiné sousoší představovalo *Athenu a Poseidona*, Athena dává vzrůsti olivě, Poseidon vykouzlí slaný pramen. Následovaly dvě sochy Diovy: *Zeus od Leochara* a *Zeus Polieus*, načež bylo již možno vstoupiti do Parthenonu. Zdá se, že obě tyto sochy stály v posvátném okrsku Diově, jehož rozsah ovšem blíže určiti nemůžeme; možná též, že zde se konala slavnost zvaná Diipolia (v měsíci skiroforionu), jejíž oběť byla spojena s obřady velmi starobylými.

Při východu z Parthenonu viděl Pausanias, nejspíše ve východním obsloupení chrámu, sochu vojevůdce athenského *Ifikrata*, kterou Atheňané na toto význačné místo postavili, oceňujíce jeho zásluhy o vlast.

Naproti Parthenonu, t. j. nejspíše na východ od něho, uvádí Pausanias[3]) tyto památky: bronzovou sochu *Apollona Parnopia* (odvratitele kobylek), dílo prý Feidiovo, a sochy *Xanthippa*, otce Perikleova, vítěze nad Peršany v námořní bitvě u Mykaly, a bás-

---

[1]) *IG.* III., 166.

[2]) *IG.* II., 1360.

[3]) Paus. I., 24, 8—25, 1.

níka *Anakreonta* tejského. Pak přechází Pausanias k jižním hradbám akropolským a popisuje znamenitosti, které tam viděl, totiž dary Attalovy a sochu státníka athenského ze III. stol. Olympiodora. Blízko této sochy stála socha *Artemidy Leukofryeny,* dar to synů Themistokleových. Tato bohyně byla zvláště ctěna v Magnesii nad Maiandrem, kteréžto město dostal Themistokles darem od krále Artaxerxa; tam bylo mu také postaveno na náměstí kenotafion.[1]) I tuto sochu můžeme klásti k jižní hradbě akropolské.

Zde se najednou Pausanias ve svém popisu přerušuje; praví, že si musí pospíšiti, poněvadž chce popsati celé Řecko, i začne vypravovati o umělci Endoiovi a popisovati jeho sochu *sedící Atheny,* kterou věnoval na akropolis Kallias. Toto přerušení značí podle mého mínění nejen, že Pausanias vynechal popis mnohých soch, nýbrž i že se dává zcela jiným směrem. Dosud kráčel při jižní hradbě, a to asi směrem k západu; potom přešel podle západní strany Parthenonu napříč celou akropolis, všiml si jen starobylé sochy Endoiovy, která stála blíže Erechtheia, a vešel přímo do severní předsíně tohoto chrámu.[2]) Co se týče sochy Endoiovy, jest pravdě podobno, že ji ještě máme. Na severním svahu akropole, blíže Erechtheia, nalezeno bylo hned v prvních letech samostatnosti řecké torso ženy sedící, pracované ve slohu „dívek" z doby předperské.[3]) Socha Endoiova byla jedna z málokterých, které přečkaly vpád perský, Kallias pak, jenž ji věnoval, byl zajisté ten, o kterém se Herodot zmiňuje jako o nepříteli Peisistratovců.[4])

Popsav Erechtheion popisuje Pausanias dále votivní dary na akropoli. U chrámu Athenina, t. j. před východní cellou Erechtheia, připomíná ze soch, již za doby klassické sem postavených veliké bronzové sousoší, zápas *Erechthea s Eumolpem,* králem eleusinským, dílo nejspíše Myronovo.[5]) Dále zobrazen byl věštec

---

[1]) Thuk. I., 138.

[2]) Paus. I., 26, 4 δεῖ δέ με ἀφικέσθαι τοῦ λόγου πρόσω, πάντα ὁμοίως ἐπεξιόντα τὰ Ἑλληνικά. Ἔνδοιος ἦν γένος μὲν Ἀθηναῖος κτλ. — ἔστι δὲ καὶ οἴκημα Ἐρέχθειον καλούμενον.

[3]) Zobrazeno u Collignona, Gesch. d. griech. Plastik I., str. 357.

[4]) Herod. VI., 121.

[5]) Paus. I., 27, 4; srv. IX., 30, 1.

Theainetos, syn Tolmidův, a vedle něho *Tolmides* sám, slavný vojevůdce athenský z doby Perikleovy.

Nejspíše podél jižní strany Erechtheia a dále směrem západním stály další sochy: několik *starobylých* bronzových *soch Atheny*, které přečkaly vpád perský, ale za doby Pausaniovy byly již úplně černé a sešlé; *honba na kance*; zápas *Herakles s Kyknem*; *Theseus, odvalující skálu*, pod kterou jest uložen meč a obuv jeho otce (vše z bronzu kromě skály); *Theseus, obětující býka marathonského* na akropoli Atheně, dar obce marathonské; *Kylon*, vítěz ve hrách olympijských.[1])

Ke konci své cesty viděl Pausanias ještě dvě sochy Atheniny, vytvořené od Feidia, obě z bronzu, jednu působící svou velikostí, druhou vynikající půvabem. *Veliká bronzová socha Atheny* byla postavena na památku vítězství nad Peršany, a to jako desátek z podílu na kořisti perské, který Atheňanům připadl.[2]) Nemohla býti tedy postavena dříve než po bitvě platajské (r. 479); nestalo se to nejspíše hned, poněvadž již technické provedení sochy vyžadovalo delší doby. Místo její určeno s velkou pravdě podobností ve velké čtverhranné basi, jejíž zbytky zachovaly se dosud asi uprostřed mezi propylajemi a Hekatompedem (v. plán akropole). O velikosti sochy kolují až dosud zejména ve spisech populárních a knihách školních zprávy zcela mylné. Poněvadž Pausanias praví, že ti, kteří od Sunia se plaví do Athen, vidí špičku jejího kopí a chochol přílby,[3]) soudilo se, že socha byla tak obrovská, že ji bylo již od Sunia viděti. Ale zapomíná se, že mezi Suniem a akropolí leží pohoří Hymettos, dosahující výšky až 1000 *m* a že vzdušná vzdálenost mezi oběma místy obnáší 45 *km*. Pausanias ostatně ani netvrdí, co se mu přičítá; chce pouze říci, že plaví-li se někdo od Sunia do Athen, jest mu první známkou Athen špička oné sochy. To vyložil dobře již r. 1877 Adolf Michaelis, jenž zároveň ukázal, že socha sama nebyla vyšší než asi 7·5 *m* a s basí asi 9 *m*, že tedy výškou nikterak nepřesahovala

---

[1]) Paus. I., 27, 6—28, 1.

[2]) O tom svědčí zřejmě Dem. π. παραπρ. 272; později se říkalo, že je z kořisti marathonské, což ovšem Atheňanům lichotilo, ježto toho vítězství dobyli sami. Tuto zprávu čteme u Paus. I., 28, 2 a jinde.

[3]) Paus. I., 28, 2 ταύτης τῆς Ἀθηνᾶς ἡ τοῦ δόρατος αἰχμὴ καὶ ὁ λόφος τοῦ κράνους ἀπὸ Σουνίου προσπλέουσίν ἐστιν ἤδη σύνοπτα.

Parthenon.[1]) Nicméně vynikala značně svou výškou a velikostí nad sochy ostatní a působila zajisté mocným dojmem na každého, kdo vstoupil na akropolis. Athena byla tu zpodobena stojící a ozbrojená; v pravé ruce držela kopí, jehož hrot byl pozlacen,[2]) v druhé štít. Na štítě byl zobrazen boj Lapithů s Kentaury; ciseloval jej umělec Mys podle nákresů malíře Parrhasia; této ozdoby dostalo se však štítu teprve ve IV. stol. Socha se nyní obyčejně označuje jako Athena „Promachos“, ale název ten je pozdní.[3])

Jiného rázu byla malá bronzová socha, *Athena Lemnijská*, kterou pokládal Pausanias za nejpozoruhodnější z děl Feidiových.[4]) Byla to socha, kterou věnovali nejspíše osadníci athenští, když se měli mezi l. 451—448 odebrati na Lemnos. Byla asi úmyslně postavena blízko veliké sochy, aby působila též kontrastem. Představovala Athenu neválečnou, která drží na ruce přilbu. Kopii této sochy podařilo se objeviti Ad. Furtwänglerovi[5]) v soše, chované v Drážďanech, a k ní příslušící hlavě v Bologni.

---

[1]) Michaelis v *AM.* II., 1877, str. 87 nn.

[2]) Aristof. Thesm. 317, Eur. Ion. 8.

[3]) V schol. k Dem. řeči proti Androtionovi 13, pak na nápise z doby římské *IG.* III., 638.

[4]) Paus. I., 28, 2: τῶν ἔργων τῶν Φειδίου θέας μάλιστα ἄξιον Ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἀπὸ τῶν ἀναθέντων καλουμένης Λημνίας. Srv. úsudek Pliniův v Nat. h. XXXIV., 54 (Minervam tam eximiae pulchritudinis, ut formae cognomen acceperit) a Lukianův Imag. 4 (τῶν δὲ Φειδίου ἔργων τί μάλιστα ἐπῄνεσας; τί δ' ἄλλο ἢ τὴν Λημνίαν, ᾗ καὶ ἐπιγράψαι τοὔνομα ὁ Φειδίας ἠξίωσε;) a 6 (τὴν δὲ τοῦ παντὸς προσώπου περιγραφὴν καὶ παρειῶν τὸ ἁπαλὸν καὶ ῥῖνα σύμμετρον ἡ Λημνία παρέξει καὶ Φειδίας).

[5]) Ad. Furtwängler, Meisterwerke d. griech. Plastik, v Lipsku 1893, str. 1 nn. a tab. II. Srv. též doplněnou rekonstrukci oné sochy v Arch. Anzeiger 1906, str. 323. V nejnovější době pochybují sice někteří o správnosti jeho výkladu (Bedř. Koepp v Neue Jahrb. XXIII., 1909, str. 465 nn. a Bruno Sauer tamtéž XXV., 1910, str. 617 nn.), ale i ti musí přiznati, že ona kopie vypadá „velmi feidiovsky“. — W. Amelung v Jahreshefte d. österr. Inst. XI., 1909, str. 169 nn. pronáší domněnku, že spíše t. zv. „torso Medici“, chované v Paříži v École des beaux arts zároveň s hlavou, chovanou kdysi ve ville Carpegna v Římě, je kopií Atheny lemnijské. Podle něho byla lemnijská Athena ozbrojena, ale držela v pravé ruce misku, u pravé nohy měla hada, u levé sovu. Proti Amelungovi polemisoval Bedř. Noack v Berl. phil. Wochenschrift 1909, sl. 632 nn., háje výkladu Furtwänglerova.

Velmi vhodně umístěna byla poblíže těchto soch socha *Perikleova*, aby každému, kdokoli na akropolis vstoupí, připomněla muže, jenž si o vyzdobení její získal zásluhy největší.

Na akropoli bylo též velké množství desk (στῆλαι), na kterých byla napsána důležitá usnesení lidu. Pověstná jest zejména bronzová „deska zrádců", která stála blízko veliké bronzové sochy Atheniny. Pausanias se o ní nezmiňuje, poněvadž za jeho doby nejspíše již neexistovala. Z jiných zpráv však se dovídáme, že na ní byla napsána jména členů rodiny Peisistratovy, jméno Hipparcha, syna Charmova, jenž byl r. 488/7 ostrakismem vypuzen, Arthmia ze Zeleie (v M. Asii, jz. od Kyziku), jenž kol r. 461 přišel jako agent perský do Řecka, aby podplatil přední muže na Peloponnesu, a j.[1])

Dodáme-li konečně, že chrámy byly plny četných darů a obětního nářadí, uznáme zajisté, že Atheňané doby klassické mohli býti právem hrdi na svou akropolis.

Kapitola čtrnáctá.

Město. Hradby a brány.

Sestoupivše s akropole, prohlédněme si město.

Z hradeb, kterými byly ohrazeny Atheny, zachovaly se zbytky zcela nepatrné, které se ani srovnávati nemohou s tím, co zbylo z hradeb antického Říma. Jenom u brány dipylské, a to pouze na krátkou vzdálenost, zvedají se do výše několika metrů, jinde musíme býti spokojeni se zbytky skrovnějšími nebo s pouhými základy, ba na veliké části obvodu nemáme ani těch. Krom strany západní a malé části strany jižní jest nyní veškerá plocha, kde se hradby starověkých Athen rozkládaly, zastavena domy moderními, při jejichž stavbě buď byly zbytky starých hradeb dříve zasypány než mohly býti náležitě prozkoumány, změřeny a okresleny, anebo se vůbec ani nešlo tak hluboko. Proto jest na mnohých místech směr hradeb jen hypothetický. Důležitou pomůckou při tom jsou nám zbytky hrobů, zejména na straně východní a severní. Neboť podle starého zvyku, který byl až do

[1]) Thuk. VI., 55, Lykurg. Leokr. 117, Demosth. IX., 42 a XIX., 271, Deinarch. II., 24 nn.

začátku druhého století po Kr. přesně zachováván, nesměli býti mrtví pochováváni uvnitř obvodu městského, nýbrž za městem.[1]) Zjistí-li se tedy někde při výkopech hroby, jest patrno, že ta část ležela již za hradbami.

Připomenutý právě zbytek hradeb u brány dipylské byl, zejména v té části, kde stojí dosud mezník s nápisem, označujícím hranice Kerameika (ὅρος Κεραμεικοῦ), pokládán až do nedávna za kus hradby z časů Themistokleových (v. obr. 74).

Obr. 74. Zbytky hradeb athenských u Dipyla s mezníkem Kerameiku. (Podle fotografie.)

Ale Ferd. Noack upozornil, že není pravdě podobno, že by tato hradba, sestavená z velikých, sice nepravidelných, ale zcela přesně k sobě přiléhajících balvanů modravě šedého vápence mohla po-

[1]) Roku 45 př. Kr. usiloval Serv. Sulpicius Rufus, aby Atheňané dovolili pohřbiti v městě M. Marcella (konsula z r. 51), jenž byl od jednoho ze svých průvodčích úkladně zavražděn, ale bylo mu to odepřeno. Píše o tom Ciceronovi (ad fam. IV., 12, 3): ab Atheniensibus locum sepulturae intra urbem ut darent impetrare non potui, quod religione se impediri dicerent; neque tamen id antea cuiquam concesserant. Avšak již v l. 114 až 116 po Kr. byl pohřben uvnitř hradeb, ovšem v samém koutě jejich, na Museiu, Filopappos, jehož pomník se zachoval; o něco později povolen pohřeb uvnitř města Panathenaidě, dceři Heroda Attika. Oba připomenutí mužové byli velikými dobrodinci Athen, tak že pochopujeme, proč Atheňané učinili při nich výjimku.

cházeti z doby, kdy se musilo se stavbou tak chvátati. Proto soudil, že základy z doby Themistokleovy leží hlouběji. A vskutku výkopy, které za tím účelem podnikl r. 1906 u Dipyla, zjistily, ne sice na tomto místě, ale o něco dále západněji, kde jest zachována hradba do největší výše, ještě dolejší, starší vrstvu (v. obr. 75). Z ní podařilo se Noackovi vytáhnouti mramorovou

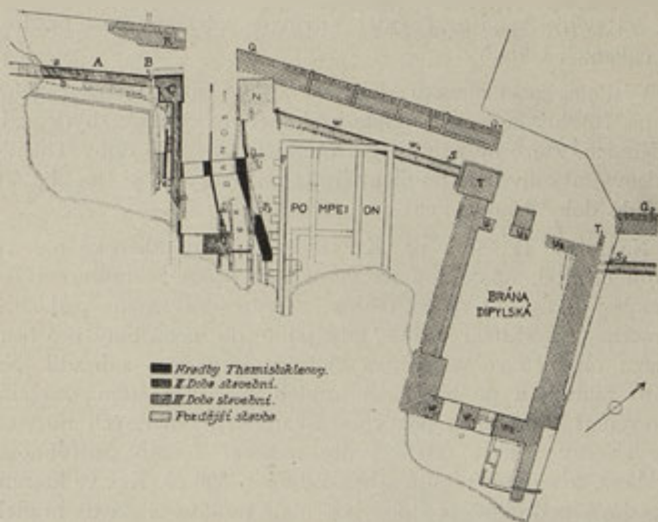

Obr. 75. Zbytky hradeb athenských u Svaté brány. (Podle fotografie.)

náhrobní stélu, jejíž relief byl úmyslně otlučen, aby nevadil při stavbě. Na našem obr. 75 možno dole v levo pozorovati dobře tenkou bílou desku této stély.[1]) Tím se prokázalo, že tato nejdolejší část, jakož i několik vrstev k ní patřících pochází vskutku

[1]) Srvn. článek Noackův v *AM.* XXII., 1907, str. 123 nn., 474 nn., stéla ona jest zobrazena tamtéž na tab. XXI. O ostatních památkách z doby předperské, které v této zdi byly objeveny, jedná Noack na str. 541 nn. Na našem obr. 76 jsou místa, kde byla ona stéla zazděna, označena písmenami *a*, *b*.

z doby Themistokleovy; neboť jak svědčí Thukydides, dávaly se tehdáž do základu zdi i desky náhrobní.[1]) Hořejší vrstva z velikých polygonálních balvanů, kterou na obrázku spatřujeme, pochází z doby pozdější, kdy bylo dosti času na podobné, důkladné zpracování; Noack ji klade do doby Kimonovy. Vrstvy ještě vyšší pocházejí podle něho až z doby Lykurgovy a z oprav pozdějších.

Obr. 76. Svatá brána a brána Dipylská.
(Podle A. M. XXXII., 1907, tab. X.)

Hradby athenské V. stol. nebyly totiž zbudovány celé z kamene, nýbrž měly jen nejdolejší část kamennou; ostatek byl z nepálených, jen na slunci sušených cihel.[2]) Kamenného základu bylo potřebí proto, aby cihly od země vlhkem netrpěly. Než ani tento základ nebyl zcela massivní, nýbrž skládal se ze dvou zdí kamenných, mezi nimiž ponechán byl prostor, vyplněný drobným kamením a hlinou.

[1]) Thuk. I., 93 οἱ γὰρ θεμέλιοι παντοίων λίθων ὑπόκεινται . . . πολλαί τε στῆλαι ἀπὸ σημάτων . . . ἐγκατελέγησαν.

[2]) To poznal již K. O. Müller, De munimentis Athenarum, v Gottingách 1836, str. 12. O užívání nepálených cihel u Řeků pojednal Dörpfeld v Historische u. philolog. Aufsätze für Ernst Curtius, str. 137 nn.

Při tomto způsobu stavby snadno pochopíme, že za Themistoklea mohly hradby býti postaveny v čase tak krátkém. Ovšem takové hradby vyžadovaly častějších oprav; na původní vrstvy kamenné stavěly se nové, tak že se kamenný základ znenáhla zvyšoval. Teprve v polovici IV. stol. byly hradby athenské část po části přestavěny v kameni; cimbuří však, jak se dovídáme ze zprávy nápisné, bylo i tehdáž ještě z nepálených cihel. Ba ještě za doby Augustovy viděl Vitruvius východní část hradby z nepálených cihel.[1])

Výslovně poznamenati sluší, že kromě místa, naznačeného na obr. 76 barvou černou, nikde jinde nebyly zjištěny zbytky zdí hradebních, které by se mohly s určitostí klásti do doby Themistokleovy, ačkoliv bylo po nich pátráno. Zbytky na př. na obr. 74 patří do doby Kimonovy.

Na konci IV. stol. př. Kr. měly hradby athenské nahoře krytou chodbu, opatřenou na venkovské straně četnými čtverhrannými okny, které se mohly zakrýti dřevěnými padacími okenicemi. Na vnitřní straně stály pilíře, do nichž byly pro bezpečnost obranců zasazeny dva slabší trámy jako zábradlí. Na těchto pilířích a přední stěně hradeb spočívala šikmá střecha s dřevěnou konstrukcí, pokrytá taškami. Na vhodných místech byly zřízeny schody, které vedly nahoru. Těchto podrobností dovídáme se z usnesení lidu athenského z r. 306 př. Kr., ve kterém se podává podrobný předpis, jak mají poškozené části hradeb i dlouhých zdí býti opraveny.[2]) Poněvadž se zde jedná jen o opravu, musíme souditi, že týmž způsobem byly hradby upraveny již dříve. Souvisí to s pokročilejším způsobem dobývání měst, jenž

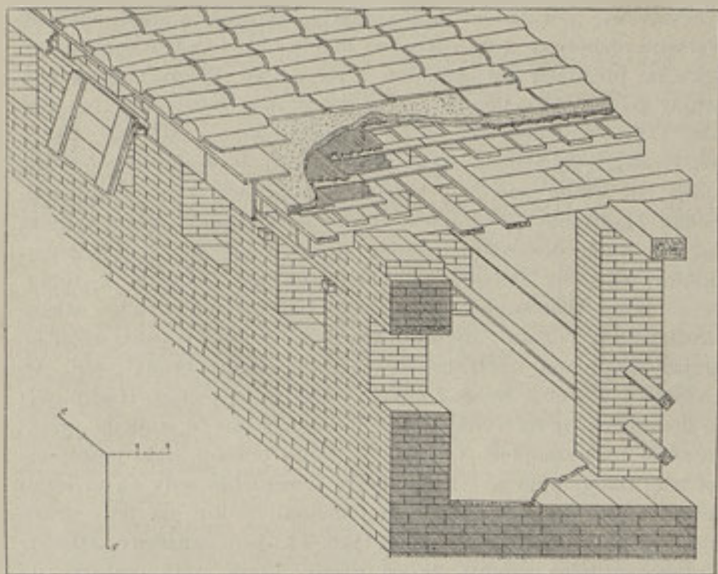
---

[1]) *IG.* II., 167; Vitr. II., 8, 9 nonnullis civitatibus et publica opera et privatas domos etiam regias e latere (= z nepálených cihel) structas licet videre et primum Athenis murum qui spectat ad Hymettum montem et Pentelensem; zprávu tu přejal Plinius N. h. XXXV., 172. O hradbách athenských IV. stol. pojednal velmi dobře Aug. Frickenhaus, Athens Mauern im IV. Jahrhundert v. Chr., diss., v Bonnu 1905.

[2]) Nápis otištěn v *IG.* II., 167, též u Wachsmutha, Die Stadt Athen II., 1, str. VI nn. O věcný výklad nejvíce se zasloužil K. O. Müller, De munimentis Athenarum, v Gottingách 1836; nejnověji Frickenhaus na uv. m., str. 29 nn. a Lacey D. Caskey v Amer. journ. arch. S. S. XIV., 1910, str. 298 nn., kdež podán překlad nejdůležitější části nápisu s podrobným výkladem a názornou rekonstrukcí.

měl ovšem v zápětí též zdokonalení obrany. Rekonstrukci těchto pozdějších hradeb podáváme v obr. 77.

Co se směru hradeb týče, lze říci asi toto. Jest přirozeno, že vrchy na západní straně musily býti zahrnuty v opevnění, jinak by poskytovaly nepříteli vhodnou oporu. A vskutku také ukazují zachované zbytky, že hradby šly od Dipyla obloukovitě

Obr. 77. Hradby athenské na konci IV. stol. př. Kr. Rekonstrukce. (Podle Amer. journ. arch. S. S. XIV., 1910, tab. VI.)

pod pahorek Nymf, pak že zaujaly vrch Pnyx a nejvyšší body Museia (v. tab. II.). Tuto část hradeb lze pokládati za zjištěnou.[1])

[1]) J u d e i c h, Topographie von Athen, str. 116 n. a 150 n., myslí, že na západní straně šly hradby až z a tyto vrchy a že stopy hradeb, které byly pozorovány na těchto vrších, pocházejí z příční zdi, kterou prý postavil Kleon, aby prý bylo město snáze hájiti. Ale to jest omyl. Tak zv. diateichisma Kleonovo zakládá se na Aristof. Jezdcích 818 σὺ δ' Ἀθηναίους ἐζήτησας μακροπολίτας ἀποφῆναι, διατειχίζων καὶ χρησμῳδῶν, ale tím se nemíní nic jiného než že Kleon uzavírá občany

Na jižní straně, kde byla rovina, šly hradby směrem celkem přímým, nehledě ovšem k menším záhybům; nejdůležitější zbytky jejich jsou zachovány jz. od Olympieia. Řeka Ilisos do obvodu hradebního pojata nebyla; nestalo se tak ani za císaře Hadriana, když se zakládala nová čtvrt městská. Jakým směrem šly hradby na východě, možno jen tušiti. Že by Olympieion bylo za Themistoklea pojato do hradeb, jest velice pochybno. Byl to chrám rozestavěný, počatý od nenáviděného tyranna a snad ještě od Peršanů rozbořený; jeho rozvaliny mohly býti ve válce nepřátelům spíše na překážku než občanům k prospěchu. Pevný bod na této straně poskytuje jedině dosud stojící brána Hadrianova (v. níže obr. 118), která nese na straně západní nápis: Αἵδ' εἴσ' Ἀθῆναι, Θησέως ἡ πρὶν πόλις. Nelze pochybovati, že stojí na místě brány starší; již šikmý směr její, kterým je v přímém kontrastu s peribolem Hadrianova Olympieia, tomu nasvědčuje. Ovšem namítá se, že brána dosvědčuje toliko, kam sáhalo město Theseovo, nikoliv kam šly Atheny za Themistoklea.[1]) Nehledě k tomu, že za doby Hadrianovy sotva mohl kdo ze starožitníků athenských udati rozsah „města Theseova", vyvrací tuto námitku zřejmě nápis na východní straně připomenuté brány: Αἵδ' εἴσ' Ἀδριανοῦ καὶ οὐχὶ Θησέως πόλις. Nelze přece o císaři Hadrianovi se domnívati, že by vydával sebe menší kus dávno stojícího města za svou Hadrianopolis. Co bylo za touto branou, bylo postaveno za jeho doby, bylo to „Nové Město"; nemohlo tedy za ní ležeti nic z města starého. Dále nám pomáhají hroby, na této straně města objevené; na plánu našem (tab. II.) jsou označeny křížkem. Z toho můžeme souditi, že od brány, která stála původně na místě brány Hadrianovy, hradby se zatáčely poněkud na východ a pak směrem celkem přímým braly se k severu. Na straně severní šly hradby, jak se zdá ze zachovaných zbytků, velkým obloukem; na této straně se rozsah města nejvíce rozšířil.[2])

Z bran athenských nejdůležitější a největší byla brána dipylská (τὸ Δίπυλον). Ležela na severozápadní straně města,

---

v hradbách a odděluje je od statků na venkově. Mimo to jest nápadno, že z oněch hradeb západně od oněch vrchů nic určitého není zachováno.

[1]) Judeich, Topograpie von Athen, str. 118.

[2]) Zbytky hradeb athenských nejlépe jsou vyznačeny na I. plánu Judeichovy Topografie, v níž jest též na str. 115 nn. uvedena speciální literatura. O jeho plán opírá se naše tab. II.

kde se sbíhaly tři cesty, jedna od Peiraiea, druhá od Eleusiny, třetí od Akademie. Největší z nich byla cesta do Akademie, při níž leželo čestné pohřebiště občanů v bitvě padlých neb jinak o vlast zasloužilých; jejím pokračováním byla široká třída (δρόμος), vedoucí odtud na náměstí.[1]) Touto branou počíná Pausanias svůj popis Athen.[2]) Péčí řecké společnosti archaeologické byly zbytky její odkryty, tak že jest možno si ji lépe představiti než ostatní brány athenské.

Bylo to veliké nádvoří tvaru obdélníka, měřícího asi 769 m^2, které bylo chráněno silnými zdmi a čtyřmi vysokými věžemi (v. obr. 76). Jak na vnější (venkovské), tak na vnitřní (městské) straně mělo po dvou pevných branách; od těchto dvou bran vedle sebe ležících povstal název Δίπυλον (Dvojitá brána), poněvadž tím se tato brána lišila ode všech ostatních jak v městě, tak v Peiraieu. Když se vcházelo z venčí do brány, bylo viděti před vchodem nějakou sochu; z ní zachoval se jen podstavec s lavičkou před ním.[3]) Kdo prošel nádvořím brány a vešel do města, uzřel u samé brány kruhovitý oltář, zasvěcený — jak patrno z nápisu na něm — Diu Herkeiovi, Hermovi a Akamantovi, heroovi fyly, ke které Kerameikos patřil. Po levé straně vcházejícího byla nádržka vodní. Strategicky byla brána velmi dobře promyšlena. Než se nepřítel vůbec dostal k přednímu vchodu, byl vydán střelám obranců; neboť tento vchod ležel 8 *m* za čarou hradební. A když prorazil první vchod, čekala ho ještě delší cesta nádvořím, než se mohl přiblížiti ke vchodu druhému. Pevnost brány skvěle se osvědčila r. 200 př. Kr., když Filip V., král makedonský, Athen dobýval. Podařilo se mu sice, že vnikl s vybranými jezdci do nádvoří, ale Atheňané doráželi naň s věží

---

[1]) Srv. popis Liviův XXXI., 24, 9 porta ea velut in ore urbis posita maior aliquanto patentiorque quam ceterae est et intra eam extraque latae viae sunt, ut et oppidani dirigere aciem a foro ad portam possent et extra limes mille ferme passus longus in Academiae gymnasium ferens pediti equitique hostium liberum spatium praeberet.

[2]) Paus. I., 2, 4. Otázku, kterou branou počíná Pausanias svůj popis města rozřešil definitivně Bernhard Schmidt, Die Thorfrage in der Topographie Athens, progr. univ. ve Freiburce (v Bádensku) 1879.

[3]) Tato socha byla sem postavena teprve v době hellenistické, ne-li dokonce až v římské; při zřizování base její užilo se též náhrobních stél z IV. stol.; srv. o tom výklad Jiřího Oikonoma v *AM.* XXXVII., 1912, str. 226 nn.

tak, že musil s nepořízenou ustoupiti[1]). Ba i válečnickému umění Sullovu odolala tato brána.

Dipylon nemůže pocházeti z doby Themistokleovy; tomu odporuje jak materiál, tak způsob stavby. Jest však pravdě podobno, že již za Themistoklea stála zde pevná brána, která byla později rozšířena. Jak se nazývala ona starší brána, nevíme; neboť zpráva Plutarchova,[2]) že tu stála dříve brána thriasijská, zakládá se, jak hned uvidíme, na omylu. Název Dipylon mohl ovšem vzniknouti teprve tehdáž, když brána byla přestavěna v tvar právě popsaný; avšak toto lidové pojmenování došlo pro svou rozšířenost též uznání úředního; čteme je na nápise z r. 278/7 př. Kr.[3])

Pro úplnost poznamenáváme ještě, že několik kroků od věže stojí dosud před hradební zdí mezník, na kterém písmem první polovice II. stol. př. Kr. napsáno jest po obou stranách ὅρος Κεραμεικοῦ. Označovaly se jím hranice vnějšího a vnitřního Kerameiku. Mezník jest dobře viděti na našem obr. 74; místo, kde stojí, jest na obr. 76 označeno písmenem *S*.

Nedaleko od Dipyla směrem jižním leží menší brána, ve které byla hned po jejím objevení poznána Svatá brána (ἱερὰ πύλη), poněvadž odtud vedla přímá cesta do Eleusiny, t. zv. svatá cesta (ἱερὰ ὁδός). Ovšem bylo o tomto názvu též pochybováno. Tak Wachsmuth, jenž ještě před odkrytím této brány proslovil domněnku, že ἱερὰ πύλη značí vlastně branku, kterou se odsouzenci vedli na místo popravní (βάραθρον), neuznával ani později, že by tento název příslušel bráně objevené. Dörpfeld pak prohlásil dokonce, že tu nebyla vůbec brána, nýbrž že zde pod hradbami byl zřízen odtok pro potůček Eridanos.[4]) Leč tyto námitky nejsou správné. Výraz ἱερὰ πύλη nemůže značiti „pro-

[1]) Liv. XXXI., 24.

[2]) Plut. Perikl. 30.

[3]) *IG.* II., 321.

[4]) Wachsmuth, Stadt Athen I., 346 dovolává se Plut. De curiositate 6, p. 518 B αἱ πόλεις ἔχουσί τινας πύλας ἀποφράδας καὶ σκυθρωπάς, δι' ὧν ἐξάγουσι τοὺς θανατουμένους καὶ τὰ λύματα καὶ τοὺς καθαρμοὺς ἐκβάλλουσιν, εὐαγὲς δ' οὐδὲν οὐδ' ἱερὸν εἴσεισι καὶ διέξεισι δι' αὐτῶν. Že i později setrval na svém výkladě plyne z II. svazku téhož spisu str. 222 nn.; konečně v Realencyclopaedii, Suppl. str. 106 přiklonil se k mínění Dorpfeldovu. Dorpfeldův výklad o tom čte se v *AM.* XIII., 1888, str. 214 a XIV., 1889, str. 414; v nejnovější době však od svého mínění upustil (Berl. phil. Woch. 1906, str. 204).

kletou bránu“ (porta scelerata); Plutarch, na něhož se Wachsmuth odvolává, praví výslovně, že branami pro zločince určenými εὐαγὲς οὐδὲν οὐδ’ ἱερὸν εἴσεισι καὶ διέξεισι, není tedy možno, aby takové bráně dáno bylo jméno ἱερὰ πύλη. Co pak se výkladu Dörpfeldova týče, svědčí proti němu již patrné stopy, které zanechaly vozy zde jezdící jak v bráně samé, tak zejména na rohu věže *C* (obr. 76). Můžeme tedy zajisté setrvati při pojmenování, které dali archaeologové bráně této již původně.

Jak ukázal svými výkopy Noack, patří tato brána k nejstarším zbytkům hradeb zde objevených; je to vskutku část hradby Themistokleovy. Přihlédneme-li k plánu jejímu (v. obr. 76), bude nám nápadna podobnost její s branou dipylskou v té věci, že měla dva vchody za sebou. Sama sebou se naskytuje domněnka, nemělo-li Dipylon nahraditi tuto bránu, která však potom přece zůstala zachována, poněvadž tudy putovali zasvěcenci k mysteriím eleusinským. Tak se aspoň nejlépe vykládá nápadná blízkost obou bran. Mimo to možno vyložiti tak i jinou věc, která jinak se zdá nevysvětlitelná. Pausanias, popisuje posvátnou cestu z Athen do Eleusiny, uvádí na prvním místě, tedy hned za branou, náhrobek hlasatele athenského Anthemokrita.[1]) Ale Plutarch praví, že Anthemokritos byl pohřben „u brány thriasijské, která se nyní nazývá Dipylon.“[2]) Jak vysvětliti tento rozpor? Pausanias zasluhuje víry proto, že podává popis topografický; vypsal již před tím cestu z Dipyla do Akademie, a tam se o náhrobku Anthemokritově nezmínil, poněvadž ho tam neviděl. Taktéž zpráva Plutarchova nezasluhuje naprostého odmítnutí, zejména když v rhetorickém slovníku Harpokrationově, jenž jest zdělán z pramenů velmi dobrých, se dočítáme, že náhrobek Anthemokritův ležel u brány thriasijské.[3]) Spor rozřeší se snadno tak, uznáme-li, že jiný název pro Svatou bránu byl „brána thriasijská“; název ten pochodí odtud, že vedla do roviny thriasijské u Eleusiny. Je-li správna domněnka naše, že Dipylon mělo býti náhradou za svatou čili

---

[1]) Paus. I., 36, 3 ἰοῦσι δὲ επ’ Ἐλευσῖνα ἐξ Ἀθηνῶν ἣν Ἀθηναῖοι καλοῦσιν ὁδὸν ἱεράν, Ἀνθεμοκρίτου πεποίηται μνῆμα.

[2]) Plut. Perikl. 30 ταφῆναι Ἀνθεμόκριτον παρὰ τὰς Θριασίας πύλας, αἳ νῦν Δίπυλον ὀνομάζονται.

[3]) Harpokrat. s. v. Ἀνθεμόκριτος· Ἰσαῖος ἐν τῷ πρὸς Καλυδῶνα· «τὸ βαλανεῖον τὸ παρ’ Ἀνθεμοκρίτου ἀνδριάντα» τουτέστι πρὸς ταῖς Θριασίαις πύλαις.

thriasijskou bránu, jest pochopitelno, že se i Dipylu říkalo „brána thriasijská", zejména když, jak ještě uvidíme, jména bran v Athenách nebyla ustálena.

Zároveň možno nyní posouditi, z které asi doby pochází Dipylon. Uvážíme-li totiž, že od této brány počínaje rozkládal se čestný hřbitov obecní po obou stranách cesty do Akademie, učiníme nejlépe, spojíme-li postavení Dipyla se založením tohoto hřbitova. Poněvadž pak ten pochází, jak uvidíme níže (v. kap. XX.), nejspíše z doby Kimonovy, může se i Dipylon klásti do téže doby.

Než se zmíníme o ostatních branách athenských, musíme poznamenati výslovně, že proti obyčeji v jiných městech antických neměly brány v Athenách určitého jména, nýbrž že se jména jejich teprve znenáhla ustalovala. Tak v úřední listině z r. 418/7 př. Kr., nápisně zachované,[1]) označují se dvě brány na jižní straně města takto: „brána, kudy chodí do moře mystové" (πύλαι ᾗ ἅλαδε ἐξελαύνουσιν οἱ μύσται) a „brána, která vede k lázním Isthmonikovým" (πύλαι αἳ ἐπὶ τὸ Ἰσθμονίκου βαλανεῖον ἐκφέρουσιν). V jiném nápise ze sklonku IV. stol. př. Kr. mluví se o „bráně u lázní Diocharových" ([αἱ πύλαι] αἱ παρὰ τὸ Διοχάρους βαλανεῖον). Že branky teprve neměly určitého pojmenování, vidíme z Platona a Isaia.[2]) Platon líčí, jak Sokrates, kráčeje z Akademie přímou cestou do Lykeia podle hradeb, setkal se s několika známými u „branky, kde je studně Panopova" (πυλὶς ᾗ ἡ Πάνοπος κρήνη). A v soudní řeči Isaiově je řeč o „brance, kde je víno na prodej" (πυλὶς οὗ ὁ οἶνος ὤνιος). Majíce na mysli tyto poměry, snadno rozhodneme, co se míní názvem Ἠρίαι πύλαι (brána pohřební). Výrazu toho mohlo se vlastně užiti o každé bráně, za kterou se rozkládalo pohřebiště, a takových bylo v Athenách mnoho. Měla-li se tím však označiti jediná, určitá brána, nemohla to býti jiná než Dipylon, za kterou byl nejslavnější hřbitov, tak řka hřbitov κατ' ἐξοχήν. Z toho, že se nám zachovalo pohřebiště za Svatou branou, neplyne, že by se této bráně říkalo ve starověku „brána pohřební", jak se někteří badatelé domnívají.[3]) Neboť jen

---

[1]) *IG.* I., suppl. 53 *a*, ř. 35 nn. (str. 66). — Nápis druhý v *IG.* II., 1056, ř. 6 n.

[2]) Platon Lys. 203 A, Isaios VI., 20.

[3]) Jako Judeich, Topographie von Athen str. 129. — Ἠρίαι πύλαι připomíná Etymol. Magn. s. v. a Harpokr. s. v. Ἠρία; konjekturou dosazen tento název v Theofr. Charakt. 14, 13, kde je rukopisné (a zcela správné) čtení ἱεραὶ πύλαι.

my pomýšlíme při hřbitově athenském na hřbitov za Svatou branou, šťastnou náhodou nám zachovaný, ale starým nemohl se tento hřbitov ničím lišiti od ostatních.

Kromě Dipyla a svaté brány bylo na straně západní ještě několik bran. Z nich nejblíže, asi 320 *m* na jih, ležela brána Peirajská (Πειραϊκὴ πύλη též plur.), vedoucí od přístavu do města. Poloha její je zjištěna zbytky velmi skrovnými. V literatuře připomíná se hlavně při obléhání Athen od Sully r. 86 př. Kr.; tehdáž dostal se Sulla do města tím, že se mu podařilo učiniti v noci průlom do nestřežené hradební zdi mezi Svatou a Peirajskou branou.[1]) Z jiné zmínky dovídáme se, že jiný název její byl ,,brána vedoucí k herou Chalkodontovu," opětný doklad toho, jak neurčité byly názvy bran athenských.[2])

Stopujíce hradby athenské dále, přicházíme do obvodu tak řečených dlouhých zdí (v. níže str. 239). Povaha půdy nasvědčuje tomu, že zde byly dvě brány, jedna na severním, druhá na jižním úpatí vrchu Pykny. Jižní z nich byla brána Melitská (Μελιτίδες πύλαι), nazvaná tak proto, že vedla do městské čtvrti Melity; název severní brány neznáme. Nedaleko jižní brány připomíná se hrobka Kimonova, ve které byl pohřben také Thukydides.[3])

Na jižní straně byly aspoň dvě brány. První z nich jest brána Itonská (αἱ Ἰτωνίαι πύλαι), která ležela na cestě do Falera. Pausanias svědčí, že když se vejde do Athen po cestě od Falera, viděti jest náhrobek Amazonky Antiopy. A o témž herou dovídáme se z dialogu Axiocha, neprávem Platonovi přičítaného, že stálo u brány Itonské, kteráž, jak plyne ze slov úvodních, nebyla daleko od pramene Kallirrhoe. To potvrzuje též Plutarch, jenž připomíná týž náhrobek blízko svatyně Země Olympské, kteráž ležela v okolí Olympieia.[4]) Z toho plyne, že musíme tuto bránu hledati na jz. od Olympieia, a to na cestě ke Kallirrhoi. Název sám není nám jasný.[5])

---

1) Plut. Sulla 14.

2) Plut. Theseus 27 (αἱ πύλαι) παρὰ τὸ Χαλκώδοντος ἡρῷον.

3) Paus. I., 23, 9, Markellinův Život Thukyd. 17, anonymní Βίος 10.

4) Paus. I., 2, 1, [Plat.] Axioch. 364 D, Plut. Thes. 27.

5) V *IG.* I., 210, zl. k, ř. 12 připomíná se sice Ἀθεναία Ἰτονία, ale tím nic nezískáváme.

Jak plyne z nápisu z r. 418 př. Kr., o kterém jsme se zmínili výše, byly na jižní straně dvě brány, jedna, kterou chodili do moře mystové, druhá, která vedla k lázním Isthmonikovým. Poněvadž brána Itonská leží takřka na konci jižní strany, musíme bránu druhou hledati západně od ní. Jejího názvu neznáme; nazveme-li ji branou Diomejskou (Διομηὶς πύλη), kteréžto jméno máme dosvědčeno bez bližšího místního určení, činíme tak proto, že na tu stranu klademe demos, zvaný Diomeia.[1]) Rovněž nemůžeme určitě říci, kterou z oněch dvou bran chodili mystové, zda branou Itonskou, či onou druhou; k moři vedly obě. Jest sice pravda, že cesta branou západnější by byla kratší, ale pro náboženské průvody nebývají takové zřetele rozhodující.[2])

Na straně východní víme rovněž o dvou branách. Jedna stála na místě pozdější brány Hadrianovy, jména jejího však neznáme. Druhá vedla ke gymnasiu Lykeiu a nazývala se branou Diocharovou (αἱ Διοχάρους πύλαι), protože vedla k lázním Diocharovým; polohu její nelze přesně určiti.[3])

Co se týče konečně strany severní, byly tam nejméně dvě brány. Zbytky jedné z nich, brány Acharnské (ἡ Ἀχαρνικὴ πύλη), zvané tak proto, že vedla do města Acharn, viděl a nakreslil Stuart. Druhou musíme uznávati západně od ní pro pohřebiště, které zde bylo objeveno; tudy vedla cesta ke Kolonu Hippiu. I jest na snadě domněnka, že název brána Jezdecká (Ἱππάδες πύλαι) by se pro ni dobře hodil.[4])

Celkem měly tedy Atheny — nehledě k několika brankám, o jejichž poloze nic určitého nevíme — jedenáct bran, což jest

---

[1]) Διομηὶς πύλη připomíná se jedině u Alkifrona I., 13, 3 a III., 15, 4 vyd. Schepersova. — Kdo klade Diomei na východ od Athen, jako na př. Milchhöfer v Realencyclopaedii V., 830 n., musí ovšem také bránu Diomejskou tam hledati. Nicméně jest pravdě podobnější, že Diomeia ležela na straně jižní; srv. Judeichovu Topografii str. 158.

[2]) Judeich, Topographie str. 131 n. soudí, že brána Itonská vedla k lázním Isthmonikovým a že brána druhá byla branou mystů.

[3]) Strabon IX., 397, *IG.* II., 1056, ř. 6 n. Judeich se domnívá, že jiný název pro ni byl Ἱππάδες πύλαι (Jezdecká brána), o níž víme jen, že na cestě za ní bylo pohřebiště rodiny Hypereidovy, jak svědčí [Plut.] Vitae X orat. 849 C.

[4]) Stuart and Revett, Antiquities of Athens III., tab. 1. — Kromě místa v předešlé poznámce uvedeného, zmiňuje se o Ἱππάδες πύλαι ještě Alkifron III., 51, 4, ale slovy zcela všeobecnými. Též v *IG.* III., 61 B I., ř. 22 jest jak se zdá zmínka o této bráně, ale text jest velmi porušen.

počet zajisté velmi značný; každou z nich třeba si mysliti opevněnu dvěma pevnými věžemi. Poněvadž dvě brány ležely mezi dlouhými zdmi a tedy nebylo třeba jich zvlášť hájiti, zbývá ještě devět bran, které při obléhání vyžadovaly značného počtu obranců.

Z věží, kterými byly hradby opevněny, nezachovalo se větších zbytků; proto klademe sem v obr. 78 pohled na dosti dobře zachované věže v Peiraieu. Rozdíl je ovšem ten, že tyto věže jsou kruhovité, kdežto v Athenách nebylo zjištěno nic podobného. Avšak ani tyto věže, jež pocházejí z dob Kononových, nejsou celé z kamene; vnitřek vyplněn jest hlinou a drobnějším kamením, pouze zvenčí jsou obloženy kvádry porovými.

Obr. 78. Hradební věž z Peiraiea. (Podle fotografie.)

Popis náš hradeb městských byl by neúplný, kdybychom se nezmínili o tak řečených d l o u h ý c h z d e c h (τὰ μακρὰ τείχη), třebas není úkolem této knihy pojednávati také o přístavech athenských. Podle svědectví Thukydidova počaly se dlouhé zdi stavěti r. 460 a dokonány byly ve čtyřech letech, t. j. r. 457 př. Kr.[1]) Byly dvě: jedna spojovala Atheny s Peiraieem, druhá s Falerem.

[1]) Thuk. I., 107 ἤρξαντο δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (t. j. r. 460) καὶ τὰ μακρὰ τείχη ἐς θάλασσαν Ἀθηναῖοι οἰκοδομεῖν, τό τε Φαληρόνδε καὶ τὸ ἐς Πειραιᾶ a 108, 3 po zmínce o bitvě u Oinofyty (r. 457) τά τε τείχη τὰ ἑαυτῶν τὰ μακρὰ ἐπετέλεσαν. S těmito daty ve sporu jest, co čteme u Plutarcha (Kimon 13) o účastenství Kimonově při budování základů v místech bařinatých; neboť Kimon byl r. 461 ostrakismem vypuzen a teprve r. 458 zpět povolán. Možná, že věc se měla skutečně tak, jak vypravuje Plutarch. Kimon přispěl svými penězi k stavbě, ale ta před jeho vypuzením nevyšla ještě ze základů.

Ale brzy se ukázalo, že jest potřebí ještě zdi třetí, poněvadž prostoru tak rozsáhlého těžko by bylo hájiti. Zátoka falerská je totiž příliš otevřená, tak že by bylo třeba příliš mnoho loďstva i mužstva, chtěl-li by se ve válce zameziti zde nepřátelům přístup; jakmile by se však nepřátelé dostali z Faleru do země, byla by zeď k Peiraieu zbytečná. Proto naléhal Perikles, aby se postavila třetí, prostřední zeď, která by šla — vyjímaje ovšem začátek a konec — rovnoběžně se zdí peirajskou. Návrh jeho byl přijat; stavba sice pokračovala na začátku dosti pomalu, nejspíše pro močálovitou půdu u Peiraiea, jenž byl původně ostrovem, ale byla řízením stavitele Kallikrata, kterého jsme seznali již jako budovatele chrámu Atheny Niky a Parthenonu, provedena nejspíše r. 446 př. Kr., po tak zvaném třicetiletém míru se Sparťany.[1]) Teprve nyní byly Atheny s Peiraieem spojeny v jedinou, nedostupnou pevnost.

Tyto zdi byly provedeny nejspíše důkladněji než hradby městské za časů Themistokleových; bylo na jejich stavbu dosti času. Možno si je asi představiti jako stavbu z velkých porových kvádrů, jako byly hradby v Peiraieu. Nicméně hořejší část byla asi z nepálených, jen na slunci sušených cihel, jakož bylo tehdáž vůbec obyčejem. Délka zdí peirajských obnášela podle Thukydida[2]) po 40 stadiích, t. j. poněvadž Thukydides počítá, jak se zdá, stadion na 164 *m*, po 6½ *km*; délka zdi falerské 35 stadií, t. j. ne zcela 6 *km*. Zdi třeba si mysliti opatřené na vhodných místech věžemi a snad také brankami, aby obyvatelstvo, vzdělávající úrodnou půdu tamější, mělo snazší přístup ke svým polím. V obou zdech rovnoběžných musil býti ponechán průchod pro tok Kefisa. Jména zdí byla: 1. τὸ βόρειον τεῖχος, 2. τὸ νότιον (čili τὸ διὰ μέσου) τεῖχος, 3. τὸ Φαληρικὸν τεῖχος. Obě zdi rovnoběžné, severní a prostřední, byly od sebe asi 200 *m* vzdáleny a zaujímaly prostor zajisté dosti rozsáhlý; připomíná se v něm též svatyně Theseova (Θησεῖον), o níž však nevíme, ani kde ležela,

---

[1]) V Platonově Gorgiu 455 E praví Sokrates, že slyšel Perikles, ὅτε συνεβούλευεν ἡμῖν περὶ τοῦ διὰ μέσου τείχους. Na zdlouhavost stavby stěžoval si Kratinos, napsav v jedné své komoedii o této prostřední zdi: λόγοισι προάγει Περικλέης, ἔργοισι δ' οὐδὲ κινεῖ (Plut. de glor. Athen. 8, 351 A). Že stavitelem byl Kallikrates, dosvědčuje Plut. Perikl. 13. O dokončení této zdi máme zprávy u Andokida III., 7 a Aischina II., 174

[2]) Thuk. II., 13, 6.

ani byla-li zřízena teprve za doby Perikleovy nebo za války peloponneské pro obyvatelstvo, které se zde usazovalo, či pocházela-li z doby starší.[1])

Tyto tři zdi netrvaly pospolu dlouho. Na začátku války peloponneské připomíná je Thukydides, vykládaje podrobně strategický účel jich všech.[2]) Jest známo, že jednou z podmínek míru, r. 404 mezi Atheňany a Sparťany uzavřeného, bylo, že dlouhé zdi musí býti zbořeny. Když za jedenáct let potom (r. 393) Konon za perské peníze znova dlouhé zdi budoval, zřídil jen dvě, severní a prostřední; zeď falerská, jejížto zbytečnost se poznala ve válce peloponneské, nebyla již obnovena. Patrno to z toho, že všichni, kteří od té doby zmiňují se o dlouhých zdech, mluví jen o dvou.[3]) Možná, že Konon užil stavebního materiálu zdi falerské k zbudování zdí nových; tak by se aspoň nejsnáze vykládalo, proč z ní pranic není zachováno, tak že mezi topografy jest spor o to, kudy vlastně šla.

Nejradikálnější stanovisko v této otázce zaujímá Arnošt Arthur G a r d n e r, jenž prostě popírá, že by falerská zeď kdy existovala. Ale jeho důvody rozplývají se v niveč proti určitému svědectví historika Thukydida, jenž na počátku války peloponneské výslovně mluví o třech zdech: uvádí jinou délku zdi falerské, jinou zdí k Peiraieu a praví, že ze zdí k Peiraieu jest třeba stříci pouze zeď vnější (τὸ ἔξωθεν). To jest mluva jasná, která tím více váží, že Thukydides byl strategem.[4]) Vážnější jest námitka Waltera J u d e i c h a, jenž vubec nechce připustiti, že by Atheňany mohlo kdy napadnouti zabrati do dlouhých zdí celou, více než 2 *km* širokou zátoku Falerskou s krajinou k tomu patřící.[5]) Uznává ovšem též, že na začátku války peloponneské byly tři dlouhé zdi, ale o zdi falerské soudí, že šla přes návrší, zvané Sikelia (jižně od vrchu Museia) a pak že připojovala se obloukem k Munichii, která ležela v opevnění Peiraiea. Podle něho bylo tedy účelem

---

[1]) Andok. I., 45.

[2]) Thuk. II., 13, 6.

[3]) Xen. Hell. II., 2, 15, zmiňuje se o vyjednávání, které se dělo r. 405, jest tak na stanovisku IV. stol., že napsal: προυκαλοῦντο δὲ (totiž Sparťané) τῶν μακρῶν τειχῶν ἐπὶ δέκα σταδίους καθελεῖν ἑ κ α τ έ ρ ο υ. Či máme se snad domnívati, že Sparťané za války peloponneské zeď falerskou zničili, ač se o tom nikdo ze spisovatelů nezmiňuje?

[4]) G a r d n e r, Ancient Athens str. 56 nn., 68 nn.; Thuk. II., 13, 6.

[5]) J u d e i c h, Topographie von Athen str. 148 nn.

již původních dvou zdí spojiti Atheny s Peiraieem. Ale pak jest vlastně záhadno, proč se stavěla zeď třetí, prostřední, která měla býti zajisté opravou plánu původního. Když byla nemalým nákladem postavena, byl jediný rozdíl proti dřívějšímu stavu ten, že prostřední zeď šla rovnoběžně se severní a že prostor mezi těmito dvěma zdmi byl menší než mezi zdmi původními. Že by to bylo dostatečným důvodem k stavbě prostřední zdi, nezdá se mi pravdě podobno. Ještě závažnější však se mi zdá, že Judeichovi na odpor se staví sám Thukydides. Judeichova obloukovitá zeď je totiž mnohem delší než přímé zdi severní a prostřední, ale Thukydides praví právě naopak, že byla o 5 stadií kratší. Proto jest, myslím, bezpečnější, setrvati při mínění starších topografů a souditi, že falerskou zdí měla býti připojena též falerská zátoka k Athenám. Byl to zajisté plán odvážný zahrnouti kraj tak rozsáhlý do opevnění městského, ale po vítězství Atheňanů nad Peršany u Eurymedonta mohly se takové smělé myšlenky zroditi v hlavě vítězného Kimona.

Ovšem sluší uznati, že naprosto nevíme, kde se hradba falerská připojovala k hradbám městským, zdali to bylo na př. pod Museiem či až u brány Itonské.

Kapitola patnáctá.

Od Dipyla na náměstí.

Seznavše opevnění města, všimněme si jeho památek. První cesta naše budiž od Dipyla na náměstí. Vůdcem může nám býti Pausanias, z jehož popisu ovšem vypustíme památky, které jsou pozdější než IV. stol. př. Kr.

První budova, kterou Pausanias popisuje, jest tak řečené p o m p e i o n (πομπεῖον); určeno bylo k tomu, aby se v něm seřaďovaly posvátné průvody než nastoupí cestu po městě. Byla to budova rozsáhlá, stále otevřená, malbami a sochami ozdobená; připomíná se tu obraz řečníka Isokrata a několika komických básníků, jakož i bronzová socha mudrce Sokrata od Lysippa. Uchovávaly se zde předměty, k průvodům potřebné. Také obilí a mouka se tu někdy lidu rozdělovala. Byla to tedy, jak se zdá,

stoa zvláštního druhu.[1]) Základy její byly objeveny hned při bráně dipylské (v. obr. 76), ale místo není dosud celé odkryto. Byla orientována podle Svaté brány, k níž obracela se též svým průčelím. V předu stála řada silných pilířů; vnitřek byl rozdělen (nejspíše sloupořadími) ve tři lodi, z nichž prostřední byla nejširší (8 *m*). Zde se mohly zcela dobře sestavovati průvody, které pak druhým (dosud neodkrytým) koncem vycházely. Nápadno jest, že základy leží částečně na hradební zdi; z toho patrno, že tehdáž, když se pompeion stavělo, byla zajisté již postavena nová zeď před zdí starší. Nicméně stalo se to ještě ve IV. století př. Kr., jak vysvítá ze způsobu stavby.

Nedaleko pompeia byl chrám Demetřin se sochami Demetry, Persefony a Iakcha, držícího pochodeň; jak poznamenává Pausanias, bylo na stěně napsáno písmem staroattickým, že jsou to díla Praxitelova. Zde je obtíž v tom, že slavný Praxiteles byl činný teprve v polovici IV. stol., kdežto staroattické písmo bylo v Athenách odstraněno již za archontátu Eukleidova r. 403. Nechceme-li hodnověrnost zprávy Pausaniovy popírati, nezbývá než uznávati připomenuté sochy za díla staršího umělce téhož jména, jak činí nyní téměř všichni archaeologové.[2]) Tento chrám jest nejspíše totožný s Iakcheiem, které se někdy připomíná.[3])

---

[1]) Paus. I., 2, 4; malby [Plut.] Vitae X., orat. 839 C, Plin. N. h. XXXV., 140; socha Sokratova Diog. L. II., 43; rozdělování obilí [Demosth.] XXXIV., 39. Že byla stále otevřena patrno z výroku kynického filosofa Diogena (u Diog. L. VI., 22), jenž pravil, že Atheňané zřídili pro něho stou Dia Osvoboditele a pompeion, aby měl kde bydleti. O uchovávání věcí k průvodům potřebných svědčí *IG*. II., 834 *c*.

[2]) Srv. o tom z novější doby výklad u Collignona, Gesch. d. griech. Plastik II., str. 191 n. a u Furtwänglera, Meisterwerke, str. 137 nn. — Ovšem někteří badatelé, jako Oldřich Köhler v *AM*. IX., 1884, str. 78 nn., neuznávají staršího Praxitela a vykládají, že onen nápis na stěně, provedený písmem staroattickým, pochází teprve z doby císařské; sloužil prý k orientaci návštěvníků. Koehler domnívá se dále, že ona skupina byla věnována od lékaře athenského Mnesithea, současníka Praxitelova, o kterém Pausanias (I., 37, 4) při zmínce o jeho hrobu na cestě do Eleusiny podotýká, že věnoval sochy, ve kterých jest též Iakchos. Mínění Koehlerovo převzal Jan Svoronos v Ἐφημ. ἀρχ. 1911, str. 39 nn. a dodal k němu ještě, že z oné skupiny pochází hlava t. zv. Eubulea, nalezená v Eleusině, kterou Benndorf i Furtwängler prohlásili za dílo Praxitelovo; podle Svorona jest to Iakchos Praxitelův z tohoto chrámu.

[3]) Plut. Arist. 27.

Nedaleko chrámu stálo sousoší, představující Poseidona, metajícího kopí na Polybota, scéna to z Gigantomachie.[1]) Myslíme-li si chrám Demetřin s uvedeným sousoším na malém prostranství, které se rozkládalo před branou dipylskou, počíná dále již široká třída, vedoucí přímo na náměstí. Je to pokračování silnice, vedoucí od Akademie do města. Tato třída označuje se v pracích o topografii athenské názvem δρόμος. Užívajíce ho, musíme si býti vědomi, že to není antické jméno této ulice, nýbrž že znamená silnici vůbec. Zde byla nejnádhernější ulice celého města: po obou stranách jejích, až ke vchodu na náměstí, byla sloupořadí (στοαί) a před nimi bronzové sochy vynikajících žen i mužů. Tudy se ubíraly posvátné průvody, na př. o Panathenajích, na náměstí. Založení této třídy souvisí nejspíše s postavením brány dipylské a zřízením čestného pohřebiště za branou, i můžeme je klásti do doby Kimonovy, ačkoliv ovšem vykrášlení sochami bylo zajisté dílem mnohých let, ne-li staletí. Sloupořadí sloužila nejen k procházkám, nýbrž i k účelům obchodním.[2])

Za stoou na straně severní[3]) připomíná Pausanias ještě některé budovy, které byly přístupny přímo z ní, a to gymnasium Hermovo, o němž ovšem nevíme, z které doby pocházelo, a dvě svatyně. Byl to nejprve posvátný okrsek Dionysa Melpomena, utvořený z domu kdysi Pulytionova, ve kterém zlatá mládež athenská s Alkibiadem v čele parodovala mysterie eleusinské. Když se to prozradilo, byl dům Pulytionův státem zabaven a na usmířenou proměněn ve svatyni Dionysa, jenž byl ctěn o mysteriích společně s bohyněmi eleusinskými.[4]) Jako zajímavost uvádí Pausanias, že ve stěně byla upevněna maska daimona Akrata, jednoho z průvodců Dionysových. Byla-li tato

---

[1]) Za Pausania byl na basi nápis, jmenující místo Poseidona někoho jiného; koho, Pausanias nepraví. Nejspíše jedná se tu o přepisování sochy na někoho jiného, nešvar, jenž byl za doby císařské u Řeků velmi rozšířen. Bylo to možno tím spíše, poněvadž Poseidon nedržel trojzubec, nýbrž kopí.

[2]) Himerios řeč III., 2 δρόμος . . . σχίζει τὰς ἑκατέρωθεν παρατεταμένας στοάς, ἐφ' ὧν ἀγοράζουσιν 'Αθηναῖοι.

[3]) Že budovy, od Pausania připomenuté, ležely na straně severní, patrno z toho, že na té straně byly objeveny r. 1837 zbytky soch Eubulidových (z II. stol. př. Kr.), které Pausanias viděl v svatyni Dionysově, o které se zmiňuje.

[4]) Srv. Andok. I., 12 a 14, Thuk. VI., 27, Isokr. 16, 6, [Plat.] Eryx. 395 B, 400 B Plut. Alk. 19, Suidas s. v. ἐξορχησάμην.

maska daimona nesmíšeného vína sem dána na památku toho, že zde byly v opilosti napodobeny mysterie, jak se někteří domnívají, není jisto.[1]) Komu byla zasvěcena druhá svatyně, Pausanias nepraví; poznamenává jen, že zde byly hliněné sochy, představující, jak athenský král Amfiktyon hostí Dionysa a jiné bohy; také tu byla socha Pegasa Eleutherského, jenž zavedl do Athen kult tohoto Dionysa.

Odtud přicházíme s Pausaniem již na náměstí, středisko života veřejného.

Jestliže i nyní jest náměstí nejdůležitějším místem v městech našich, bylo tomu tím více v starých Athenách. U nás bývají na náměstí hlavní úřady, stává tam kostel, konají se tam trhy a jest tam postaráno o místo k procházkám; týmž čtyřem účelům sloužilo též náměstí athenské (ἀγορά). Mohli bychom ještě dodati: u nás bývají na náměstí domy soukromé a krámy; totéž můžeme asi uznávati i pro staré Atheny, třebas to máme dosvědčeno jen pro některé případy. Dovídáme se, že občané města attického Dekeleie, když přišli do Athen, scházeli se na náměstí „u holírny při hermovkách"; tam zastavovali se také občané okolních měst, tak že úřední vyhlášky pro fratrii Demotionovců, jejíž hlavním městem byla Dekeleia, byly tam vyvěšovány.[2]) Z toho jest patrno, že holíren na náměstí bylo více. Dále víme, že dům astronoma Metona sousedil s pestrou stoou, jakož i že zde měl krámy jakýsi Pythodoros.[3]) Zejména v prvních letech po odtažení Peršanů musíme si asi agoru athenskou mysliti hojně obklopenu domy soukromými; pro nádherné budovy k procházkám, které zde v V. stol. byly postaveny, získalo se místo jen tím, že bylo skoupeno a strženo několik domů soukromých. Týmž způsobem se asi postupovalo, když se jednalo o to, aby se plocha náměstí zvětšila.

---

[1]) B. Schmidt, Die Thorfrage in der Topographie Athens, str. 26. Masku daimona Akrata spatřujeme na krateru glasgowském, uveřejněném v *JHS.* VII., 1886, tab. LXII. a odtud u sl. Harrisonové, Mythology and monuments of ancient Athens, str. 12.

[2]) Lys. XXIII., 3 τὸ κουρεῖον τὸ παρὰ τοὺς Ἑρμᾶς, ἵνα οἱ Δεκελεεῖς προσφοιτῶσιν. Totéž místo jest míněno v *IG.* II., 5, 841 *b* (= Dittenberger, Sylloge[2] č. 439) ř. 122 n. ὅπου ἂν Δεκελέες προσφοιτῶσιν.

[3]) O domě Metonově praví Ailian. Var. hist. XIII., 12 ἐγειτνία δὲ αὕτη τῇ ποικίλῃ. O krámech Pythodorových mluví Dem. LIV., 7 a Harpokr. s. v. σκηνίτης.

Vůbec musíme stále míti na mysli, že agora athenská nepovstala najednou podle plánu napřed stanoveného, nýbrž že vznikala znenáhla. Možná, že ani tvar její nebyl zcela pravidelný.

Bylo by zajisté velmi zajímavo znáti blíže toto náměstí, bohužel však staví se tomu veliké překážky v cestu, poněvadž nyní jest celé ono místo zastavěno domy soukromými. Nejnovější výkopy, které s nemalým nákladem podnikla řecká společnost archaeologická, zjištěno jest aspoň tolik, že se agora athenská rozkládala spíše na straně k t. zv. „Theseiu"; zde totiž odkryty ve značné hloubce pod nynější půdou zbytky tří velkých budov, mezi nimiž jde schodovitá cesta k „Theseiu". Také nápisy zde nalezené ukazují, že někde na blízku ležel státní archiv athenský, Metroon.[1]) Nelze sice naprosto dosud určiti, které budovy byly zde objeveny, ale za domy soukromé je pokládati nemůžeme. Třeba nyní trpělivě vyčkati, až bude možno ve výkopech pokračovati; pak se nám nejspíše vše objasní rázem. Pak teprve budeme moci náležitě pochopiti Pausaniův popis této části města.

Pausanias ukázal i zde svou malou obratnost v popisování města; přerušuje svůj popis dlouhými odbočkami, zabíhá z náměstí do ulic vedlejších a nenaznačuje jasně směr, kudy se ubírá. Předpokládal ovšem, že jeho čtenář dovede se na místě orientovati sám. Badatelé, kteří podle něho a ostatních zpráv snažili se nakresliti plán athenské agory, došli ovšem k výsledkům zcela různým.[2]) Nemáme proto v úmyslu rozmnožiti počet oněch více méně nezdařených pokusů, nýbrž pojednáme o agoře athenské za doby klassické podle účelů, ke kterým byla určena, a to nejprve

---

[1]) Zatímný (neúplný) plán je v Ant. Denkmäler II., tab. 37 a podle něho u Judeicha, Topogr., str. 296. Nové nápisy z agory athenské uveřejnil G. Oikonomos v Ἀρχ. ἐφημερὶς 1910, str. 1 nn., 401 nn., 1911, str. 222 nn.

[2]) Ve vydání Pausania od Hitziga a Blümnera v polosvazku I. jsou na tab. II.—VI. sestaveny plány, které sestrojili Curtius, Lange, Weizsäcker, Judeich a Harrisonová; k tomu přistupují ještě plány Fallisův, Pausanias auf der Agora von Athen, diss., v Mnichově 1895, Malininův v Zápiskách klass. oddělení ruské archaeol. společnosti III., 1904, str. 33, nový Judeichův v jeho Topogr., str. 306 a nejnovější Robertův, Pausanias als Schriftsteller, v Berlíně 1909, str. 330. Robert dobře upozorňuje, že agora, jak ji moderní badatelé stanoví, nabyla rozlohy takřka příšerné, ale sám klade ji na místo zcela nevhodné, totiž na svah přímo pod areiopagem a západní částí akropole, aby tak dostal na náměstí též prytaneion.

o úřadovnách, pak o chrámech, dále o místnostech k procházkám a konečně o agoře jako tržišti.

Z budov úředních na agoře byla nejstarší stoa královská (ἡ βασίλειος στοά, též ἡ στοὰ ἡ βασιλεία), úřadovna archonta, jenž měl název král (βασιλεύς). Pausanias, jenž přišel na agoru od severozápadu, praví, že je to první budova po pravé straně;[1]) proto kladena je obyčejně jako první budova na stranu západní. Co jest o této stoi známo, uvedli jsme již výše (str. 84 n.); dodali bychom jen, že za doby klassické byly tam vystaveny Drakontovy zákony o vraždě podle usnesení lidu z r. 409/8, jakož i zákony nové ústavy z r. 403 př. Kr.[2]) Ve čtvrtém století se připomíná, že se tu konaly též schůze areopagu a že se při tom místo ohrazovalo šňůrou, aby areopagité mohli klidně rokovati.[3]) Z toho se zdá, že ani tehdáž ještě nepatřil k této stoi větší sál, ve kterém by se větší schůze mohly konati.

Z dalších budov politickému životu sloužících připomíná Pausanias skupinu Metroon, buleuterion, tholos.[4])

Metroon (Μητρῷον, Μητρὸς θεῶν ἱερόν) mělo účel dvojí, jednak to byl chrám matky bohů, Rheie, jednak státní archiv. Poněvadž kult té bohyně nebyl v Athenách v starší době příliš rozšířen, soudí se dosti pravděpodobně, že původně zde byla Matkou míněna Demeter a že teprve později, ale ovšem již v V. stol. př. Kr., byla tu uctívána Rheia.[5]) Než buď tomu jakkoli, Feidias — nebo podle jiné zprávy jeho žák Agorakritos — zhotovil sochu této bohyně, jak sedí na trůně, držíc v rukou bubínek a majíc lvy u nohou.[6]) Před chrámem stál oltář, obrácený směrem k agoře.[7]) Archiv státní byl nejspíše uložen v zadních místnostech chrámu (v opisthodomu). Jak byl zřízen, o tom nemáme zpráv. Víme jen tolik, že všechny důležitější listiny, které prošly radou, byly zde pečlivě uschovávány, tak že i po letech bylo možno dostati

---

[1]) Paus. I., 3, 1 πρώτη δέ ἐστιν ἐν δεξιᾷ καλουμένη στοὰ βασίλειος.

[2]) Dittenberger, Sylloge[2] 52, zejména pak Recueil d'inscriptions juridiques grecques II., str. 1 nn.; Andokides I., 82 nn.

[3]) Dem. XXV., 23.

[4]) Paus. I., 3, 5—5, 1.

[5]) Preller-Robert, Griech. Mythol. I., str. 651.

[6]) Feidiovi přičítá sochu Pausanias I., 3, 5 a Arrian Peripl. 9 (Geogr. Graeci min. I., str. 376 ed. Müller), jenž podává též popis její; Agorakritovi Plin. N. h. XXXVI., 17.

[7]) Aisch. I., 60.

odtud jich opisy.[1]) Zejména chovány tu listiny zákonů a usnesení lidu, protokolly o schůzích rady i ekklesie, listiny týkající se správy finanční, přípisy cizích států a pod. Zde byl nejspíše též uložen úřední exemplář dramat Aischylových, Sofokleových a Euripidových, jenž byl pořízen k návrhu státníka Lykurga.[2]) Správu tohoto archivu vedl tajemník rady (γραμματεὺς τῆς βουλῆς) spolu se státním sluhou (δημόσιος); nelze pochybovati, že měli k ruce několik otroků k pracím písařským a manipulačním.[3]) — Vedle tohoto archivu třeba zajisté uznávati ještě archivy jiných úřadů, na př. archontů; ty byly zajisté v úřadovnách příslušných úřadů, nevyžadujíce místnosti zvláštní.

Buleuterion (βουλευτήριον) čili radnice byla budova, určená ke schůzím rady athenské. Poněvadž se rada skládala z 500 členů, vylosovaných na rok po padesáti z každé fyly, bylo potřebí, aby zde byl velký zasedací sál a snad i jiné místnosti vedlejší. Podle Pausania a jiných zpráv víme o zřízení radnice pouze tolik, že hned u vchodu byla jakási kaplička s vyřezávanými sochami Dia radodárného a Atheny radodárné (Ζεὺς βουλαῖος, Ἀθηνᾶ βουλαία), před nimiž radní pánové vcházejíce se klaněli.[4]) V zasedacím sále byly lavice pro členy rady; původně mohl se každý posaditi kam chtěl, ale od archontátu Glaukippova (r. 410/9) bylo každému stanoveno určité místo, a to nejspíše tak, že sedadla rozdělena na oddělení podle fyl a v každém oddělení zase určeno místo pro jednotlivce.[5]) Rovněž praesidium mělo své místo, a to jak úřadující fyla (ἡ φυλὴ ἡ πρυτανεύουσα), tak předseda její (ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων). Když pak od r. 378/7 nastala změna v tom, že za praesidium bylo vylosováno devět členů rady z fyl neúřadujících (πρόεδροι), kteří si zvolili svého předsedu pro určitý den (ἐπιστάτης τῶν προέδρων), byla asi sedadla podle toho

[1]) Tak vyžádal si athenský spolek herecký r. 130 z metroa opis usnesení delfských amfiktionů z r. 277, kterým se hercům udělovala rozličná privilegia, aby je mohl dáti vyrýti v kámen. Na zachovaném nápise *IG*. II., 551 naznačeno to slovy ἐκ τοῦ μητρῴου.

[2]) [Plut.] Vitae X orat. 841 F.

[3]) Demosth. XIX., 129 ἐν τοῖς κοινοῖς τοῖς ὑμετέροις γράμμασιν ἐν τῷ μητρῴῳ ταῦτ' ἐστὶν ἐφ' οἷς ὁ δημόσιος τέτακται.

[4]) Paus. I., 3, 5, Antifon VI., 45.

[5]) Filochoros zl. 119 καὶ ἡ βουλὴ κατὰ γράμμα τότε (ἐπὶ Γλαυκίππου) πρῶτον ἐκαθέζετο καὶ ἔτι νῦν ὀμνῦσι ἀπ' ἐκείνου καθεδεῖσθαι ἐν τῷ γράμματι ᾧ ἂν λάχωσι.

upravena. Rovněž bylo zajisté postaráno o sedadla pro úředníky, kteří ve schůzích rady podávali zprávy, jako pro archonty, strategy a pod. Pro řečníka bylo zřízeno řečniště (βῆμα), a to vyvýšené.[1]) Poněvadž schůze rady byly zpravidla veřejné, bylo v sále též místo pro posluchače, kteří musili nejspíše státi, jsouce od rady odděleni mřížkami.[2]) Sál byl ozdoben sochou Apollona od Peisia a sochou Dema, personifikace to lidu athenského, od Lysona; poněvadž tito umělci jsou jinak zcela neznámi, nevíme, zdali tato ozdoba pochází již z doby, o které jednáme. Mimo to byly stěny ozdobeny portréty zasloužilých thesmothetů od Protogena.[3])

Před radnicí stály sochy eponymů, t. j. heroů attických, podle kterých byly nazvány jednotlivé fyly. Za doby klassické bylo fyl deset, a bylo tedy též deset heroů, a to: Erechtheus, Aigeus, Pandion, Leos, Akamas, Oineus, Kekrops, Hippothoon, Aias a Antiochos. Nelze pochybovati, že sochy jejich stály v pořádku právě uvedeném vedle sebe, poněvadž to jest úřední pořádek jednotlivých fyl. Že sochy eponymů stály před radnicí, dříve jsme nevěděli; podle Pausania, jenž po buleuteriu popisuje tholu a pak teprve dodává, že ,,výše stojí sochy heroů, podle kterých dostaly u Atheňanů fyly svá jmena", soudili jsme, že jim bylo určeno zvláštní místo vedle tholy.[4]) Ale pak by sochy postrádaly náležitého pozadí a že by byly postaveny před soukromé domy, přece se domnívati nelze. Mimo to užívalo se podstavců těchto soch, jak ještě vyložíme, k úředním vyhláškám; to však je vhodné pouze tehdy, jestliže sochy stály před budovou, kam občané měli často chůzi, a to jest radnice. Věc je nyní rozhodnuta Aristotelovou Ústavou athenskou, ačkoliv k příslušnému místu nebylo ani v nejnovějších výkladech o náměstí athenském hleděno. Aristoteles dosvědčuje, že seznamy efebů psaly se za jeho doby podle fyl na kovové desky, které se vystavovaly před radnicí kolem soch eponymů, t. j. na podstavcích těchto soch.[5]) Nyní

---

[1]) Lys. XIII., 37.

[2]) Aristof. Jezdci 640 n., 675, Xen. Hell. II., 3, 55, Dem. XXV., 23.

[3]) Paus. na uv. m.

[4]) Paus. I., 5, 1 ἀνωτέρω δὲ ἀνδριάντες ἑστήκασιν ἡρώων, ἀφ᾽ ὧν Ἀθηναίοις ὕστερον τὰ ὀνόματα ἔσχον αἱ φυλαί.

[5]) Arist. Ἀθ. πολ. 53, 4 οἱ ἔφηβοι . . . νῦν εἰς στήλην χαλκῆν (rozuměj pro každou fylu zvláště) ἀναγράφονται καὶ ἵσταται ἡ στήλη πρὸ τοῦ βουλευτηρίου περὶ τοὺς ἐπωνύμους.

vysvětlíme si též snadno popis Pausaniův. Perieget popisuje nejprve buleuterion a tholu, poněvadž těsně spolu souvisí, a pak teprve vykládá o sochách, které před nimi ležely. Obtíž činí jen jeho poznámka, že tyto sochy leží „výše“ (ἀνωτέρω). Vykládám si věc tak, že sochy ony stály na vysokých podstavcích, tedy výše než radnice i tholos; tato věc musila býti zvlášť nápadná tomu, kdo od tholy nazpět se dívaje pohlížel na radnici.

Podstavce těchto soch sloužily k veřejným vyhláškám. Kdo z občanů athenských chtěl navrhnouti nějaký nový zákon, musil jej nejprve napsati na dřevěnou, bíle natřenou desku a vyvěsiti ji před sochami eponymů, aby každý, kdo by chtěl, mohl seznati, co navrhuje; tak určovaly již zákony Solonovy.[1]) A thesmothetům bylo přímo uloženo za povinnost, aby shledají-li nějaké odpory v zákonech, postarali se o jejich odstranění; prvním krokem k tomu bylo veřejné oznámení závad před sochami eponymů.[2]) Na podstavcích eponymů byly vyvěšeny též seznamy občanů k službě vojenské povinných; zprvu se psaly na bíle natřené desky, později na desky bronzové.[3]) Také žaloby, které patřily před porotu (heliaia), byly zde veřejnosti podobným způsobem oznamovány.[4])

Třetí budova tholos (ἡ θόλος) byla určena pro prytany (οἱ πρυτάνεις), t. j. pro členy rady z fyly právě úřadující. Za doby, o níž jednáme, bylo jich padesát a musili původně všichni, později aspoň třetina jich býti zde přítomni po celý den, rozumí se ovšem, nebyla-li právě schůze rady nebo ekklesie. Proto také byli zde na obecní útraty stravováni,[5]) a to zároveň s tajemníky rady a snad i jinými jejími úředníky.[6]) Tholos měla podobu kulovitou, a to proto, že v ní byl kruhovitý krb, posvátné středisko celé obce, na kterém prytanové jménem obce obětovali. Pausanias viděl zde několik nevelikých stříbrných sošek, ale co představovaly, nezaznamenal. Budova nazývá se na nápisech Σκιάς nejspíše

[1]) Dem. XXIV., 18, 23, 25, XX., 94 a schol., Andok. I., 83.

[2]) Aisch. III., 38 n.

[3]) Arist. Ἀθ. πολ. 53.

[4]) Dem. XXI., 103.

[5]) Arist., Ἀθ. πολ. 43, 3 a 44, 1.

[6]) Dem. XIX., 249 γραμματεῖς . . . δύ' ἔτη διετράφησαν ἐν τῇ θόλῳ.

proto, že střecha její měla podobu slunečníku; je to název pozdější, lidový, jenž se později stal úředním.[1])

Kruhovitým tvarem svým lišila se tholos od ostatních budov na agoře; před ní vybývalo dosti místa, které se dobře hodilo k tomu, aby tam byly postaveny mramorové desky s nápisy. Jest velmi pravdě podobno, že toto místo nazývalo se τὸ πρυτανικόν podle prytanů, kteří v thole úřadovali.[2])

Je-li správný výklad náš, že sochy eponymů stály před radnicí, plyne z něho též určení místa pro sochy, které podle Pausania stály vedle nich (μετὰ τὰς εἰκόνας τῶν ἐπωνύμων); nemůže to býti nic jiného než místo před tholou. Byly to sochy: Amfiaraos, Eirene nesoucí Pluta, jakož i bronzové sochy tří státníků athenských Lykurga, staršího Kallia a Demosthena. O některých sochách můžeme si učiniti určitější představu, poněvadž kopie jejich jsou zachovány. Tak máme výbornou kopii Eireny s Plutem v glyptothece mnichovské; z jiného místa Pausaniova dovídáme se, že tvůrcem jejím byl Kefisodotos, jak se zdá otec Praxitelův.[3]) Socha byla postavena po míru se Sparťany, uzavřeném r. 374 př. Kr.;[4]) zároveň byl zřízen v Athenách zvláštní kult Eireny.[5]) Socha Lykurgova byla postavena podle návrhu Stratokleova z r. 307/6, socha Demosthenova pak dokonce teprve k návrhu Democharovu z r. 280/79 př. Kr.; přesně vzato nestály tedy ještě zde za doby, o kterou nám zde jde.[6]) Tvůrcem sochy Demosthenovy byl Polyeuktos athenský. Známá socha Vatikánská jest dobrou kopií její až na to, že Demosthenes nedržel v rukou svitek, jak doplnil

---

[1]) Nápisy, kde se Σκιάς připomíná, jsou *IG.* II., 445, 476 (z II. stol. př. Kr.), III., 1048, 1051, 1064 (z doby císařské); v III., 764 jmenována jest θόλος, ale čtení není jisté.

[2]) Srv. podobné názvy ἐφηβικόν a βουλευτικόν o místech v divadle Dionysově, kde seděli efebové a buleuté; výklad uvedený podal O. Köhler v Hermu V., 1870, str. 340.

[3]) Paus. I., 8, 2; o Kefisodotovi jako tvůrci Eireny Paus. IX., 16, 2.

[4]) Tak soudí Ed. Meyer, Geschichte d. Altertums V., str. 397 a Felix Stähelin v Klio V., 1905, str. 64; jiní kladou postavení sochy až po míru z r. 371 př. Kr.

[5]) Srv. *IG.* II., 730—741; Isokr. XV., 109 n., Cornelius Nepos Timoth. 2.

[6]) [Plut.] Vitae X orat. 852 A; 847 D a 850 C, Plut. Demosth. 30.

moderní restaurátor, nýbrž že měl ruce, na znamení rozčilení, pevně sevřené.[1])

Nedaleko sochy Demosthenovy připomíná se oltář dvanácti bohů,[2]) založený již od Peisistrata, syna Hippiova. Zmínili jsme se již (v. výše str. 86 n.), že oltář ten byl později zvětšen, že sloužil za hlavní milník celé Attiky, jakož i že se ho užívalo jako asylu. K tomu dodáváme, že nejspíše totožný s ním jest oltář milosrdenství (Ἐλέου βωμός), jenž se připomíná výhradně za dob pozdějších;[3]) jest to, jak se zdá, jen jiný název pro týž oltář.

Krom těchto budov, které Pausanias připomíná, ležely na náměstí ještě jiné budovy úřední, o kterých se nezmiňuje. Můžeme tak souditi o úřadovnách strategů a poletů, ač ovšem není nám známo, kde ležely.

Úřadovna strategů, strategion (στρατήγιον), sloužila strategům, jichž bylo voleno každoročně deset ze všech Athéňanů, za úřadovnu, kde konali své porady, vyšetřovali žaloby jim připadající, jednali s vyslanci cizích států a nejspíše též společně stolovali.[4])

Úřadovna poletů, poleterion (πωλητήριον), byla určena pro polety, kterých bylo každoročně vylosováno deset, po jednom

---

[1]) Plut. Demosth. 31 ἕστηκε τοὺς δακτύλους συνέχων δι' ἀλλήλων. Plutarch zde uvádí anekdotu o vojáku, jenž volán jsa na soud, ukryl zlato do pevně sevřených rukou sochy Demosthenovy. Z uvedeného místa dovídáme se též, že vedle sochy Demosthenovy stál neveliký platan. Jak původně socha vypadala, znázorněno dobře u Furtwänglera-Urlichse, Denkmäler griech. u. röm. Skulptur (Handausgabe), 2. vyd., v Mnichově 1904, str. 166.

[2]) [Plut.] Vitae X orat. 847 A κεῖται ἡ εἰκὼν (sc. Δημοσθένους) πλησίον τοῦ περισχοινίσματος καὶ τοῦ βωμοῦ τῶν δώδεκα θεῶν.

[3]) Paus. I., 17, 1, Luk. Timon 42, Demon. 57, bis accus. 21 a j. — Že oba oltáře jsou totožné, soudil již Wilamowitz, Aus Kydathen, v Berlíně 1880, str. 202; s ním souhlasí nyní Robert, Pausanias als Schriftsteller str. 341.

[4]) Že strategion leželo na náměstí, zjistil dobře Wachsmuth, Stadt Athen II., 1, str. 356 z Aischina II., 85 n. Zde brání se Aischines proti obvinění, že prý odehnal vyslance Keisobleptova od obětí, když vyslanci Filippovi brali v přísahu spojence athenské v strategiu (ἐν τῷ στρατηγίῳ). Praví, že kdyby se byl toho odvážil, naplnil by Demosthenes agoru (τὴν ἀγοράν) křikem a hlukem. O poradách v strategiu svědčí Plut. Nik. 5 a 15, o žalobách Dem. XLII., 14.

z každé fyly. Jejich úkolem bylo, jak víme z Aristotelovy Ústavy athenské,[1]) pronajímati státní pozemky a doly, zadávati práce obecní a prodávati zabavené statky. Že k tomu účelu hodila se nejlépe místnost na náměstí, jest pochopitelno; a skutečně máme aspoň pro pronajímání důchodů obecních dosvědčeno, že se dálo na agoře.[2]) Na agoře stál také kámen, zvaný πρατὴρ λίθος (též κήρυκος λίθος), na kterém se dražby prováděly; pravdě nejpodobnější jest, že stál před poleteriem.[3])

Náměstí athenské sloužilo též bohoslužbě. Již výše (str. 247) zmínili jsme se o chrámě Matky bohů, Metroon zvaném, poněvadž v něm byl uložen archiv státní.

Ještě dříve než Metroon připomíná Pausanias na náměstí chrám Apollona Patroa (Ἀπόλλων Πατρῷος), pro nějž sochu zhotovil Eufranor korintský, jenž byl činný jako sochař i jako malíř. Před chrámem stály dvě sochy Apollonovy, jedna od Leochara, druhá, představující Apollona jako odvratitele zla (Ἀλεξίκακος), od Kalamida.[4]) Pausanias poznamenává, že se říká (λέγουσι), že tohoto příjmení dostalo se bohu za to, že odvrátil mor na začátku války peloponneské; tím má býti řečeno, že socha byla postavena po skončení onoho moru, t. j. po r. 429. Avšak v té věci jest nějaký omyl; nezdá se totiž, že by Kalamis, jehož činnost spadá do dob po válkách perských, byl tak dlouho živ. Proto buď socha nepocházela od Kalamida anebo — což jest pravdě podobnější — byla věnována již dříve, na př. po válkách perských.[5]) Před chrámem stál oltář, jejž dal ke konci IV. stol. př. Kr. jakýsi Neoptolemos podle věštby delfské svým nákladem pozlatiti.[6])

Ještě jiný chrám na agoře uvádí Pausanias, ale mnohem dále, totiž chrám Areův.[7]) Poněvadž se tento chrám jinde v literárních zprávách nepřipomíná, jest zvlášť nesnadno stanoviti něco určitějšího o jeho poloze.[8]) Socha Areova v něm pocházela

---

[1]) Arist. Ἀθ. πολ. 47, 2.

[2]) Plut. Alkib. 5.

[3]) Plut. Solon 8; Poll. III., 78, 126.

[4]) Paus. I., 3, 4.

[5]) Tak soudí Wachsmuth, Stadt Athen I., str. 550.

[6]) [Plut.] Vitae X orat. 843 B.

[7]) Paus. I., 8, 4.

[8]) Za pravdě nepodobný pokládám nejnovější pokus Robertův, Pausanias als Schriftsteller, str. 312 n. (srv. jeho plán agory na str. 330) klásti tento chrám na vlastní rovinu agory, asi jako je chrám Jovův v Pom-

od Alkamena; mimo to byly tam dvě sochy Afrodity od neznámých umělců, Athena od parského sochaře Lokra, jehož věk neznáme, a socha válečné bohyně Enyo od synů Praxitelových. Jako věnovací dary, které stály kolem chrámu, připomínají se u Pausania Herakles, Theseus, Apollon věnčící si hlavu stužkou, z lidí pak Kalades, jenž složil lyrické písně (νόμοι) na počest Atheňanů, jinak však zcela neznámý,[1]) a slavný básník Pindaros, jenž oslavil Atheny nadšenými verši.[2]) O soše Pindarově dovídáme se, že básník byl zpodoben sedící, v dlouhém rouchu a s vínkem na hlavě; v ruce držel lyru a na kolenou měl rozevřenou knihu.[3])

Nedaleko sochy Pindarovy připomíná Pausanias sochy tyrannobijců Harmodia a Aristogeitona. Dovídáme se z Arriana, že stály „tam, kde se chodí vzhůru na akropolis, asi naproti Metrou, nedaleko oltáře Heudanemů".[4]) Poněvadž Metroon leželo nejspíše na západní straně agory, stály tyto sochy někde na straně východní, a to, jak můžeme souditi z výrazu Arrianova, ne zcela přesně proti tomuto chrámu. Dále vyplývá z uvedené zprávy, že to bylo tam, kde půda počíná již stoupati směrem k akropoli. Bylo to místo rozsáhlé a nazývalo se orchestra.[5]) Za doby klassické nebylo již třeba, aby tam vystupovaly sbory, poněvadž k tomu účelu bylo zbudováno divadlo, ale název zůstal, poněvadž místo mělo podobu kruhovitou. V tom však právě tkví nesnáz. Jest otázka, jak si máme představiti okolí oněch soch

pejích. Tak vynikající místo chrám tento jistě neměl, jinak by jej byl Pausanias ve svém popise uvedl na prvním místě.

[1]) Poněvadž o Kaladovi jinak nic nevíme, měnilo se čtení Pausaniovo, čímž se ovšem stejně nic nedosáhlo. Wachsmuth, Stadt Athen II., 1, str. 405 dobře připomíná, že nejlépe jest pomýšleti na písně, zvané νόμοι.

[2]) Z Pindarova dithyrambu pocházejí nadšené verše o Athenách (zl. 76) ὦ ταὶ λιπαραὶ καὶ ἰοστέφανοι καὶ ἀοίδιμοι, Ἑλλάδος ἔρεισμα, κλειναὶ Ἀθᾶναι, δαίμονιον πτολίεθρον.

[3]) [Aisch.] Listy 4, 3. Ovšem skladatel toho listu tvrdí, že socha stála ještě za jeho doby před stoou královskou. Vysvětliti pravdě podobně tento rozpor mezi Pausaniem a touto zprávou dosud se nepodařilo, leda bychom chtěli souditi, že socha byla později přemístěna.

[4]) Arrian Anab. III., 16, 8 καὶ νῦν κεῖνται Ἀθήνησιν ἐν Κεραμεικῷ αἱ εἰκόνες ᾗ ἄνιμεν ἐς πόλιν καταντικρὺ μάλιστα τοῦ Μητρῴου οὐ μακρὰν τῶν Εὐδανέμων τοῦ βωμοῦ.

[5]) Timaios Lex. Plat. s. v. ὀρχήστρα· τόπος ἐπιφανὴς εἰς πανήγυριν, ἔνθα Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος εἰκόνες.

a podobu agory na této straně. Vybíhalo zde náměstí ze svého čtverhranného tvaru v polokruh, ve kterém byla upravena kruhovitá orchestra, či máme si jen mysliti, že na půdě agory vlastní zřízena byla v některém (nejspíše jihovýchodním) rohu ona orchestra? Věc mohou rozhodnouti pouze výkopy.[1]) Staré bronzové sochy tyrannobijců, které byly dílem sochaře Antenora, odvezl Xerxes; Atheňané kladli tak velikou váhu na to, aby měli na náměstí sochy těch, které pokládali za původce své svobody, že hned po svém návratu do města uložili sochařům Kritiovi a Nesiotovi, aby zhotovili sochy nové.[2]) Roku 477 byly tyto sochy, jež byly rovněž z bronzu a v podstatě věrně napodobovaly dílo Antenorovo, do orchestry postaveny.[3]) Obraz o těchto sochách může nám poskytnouti známé sousoší neapolské, ovšem zbaveno jsouc pozdějších přídavků a náležitě doplněno podle jiných památek.[4]) Harmodios, mladší z obou druhů, drží v pravici meč napřažený k smrtící ráně na hlavu tyrannovu; starší Aristogeiton chrání napřaženou levicí s pláštěm a pochvou svého společníka, kdežto v pravici má přichystaný meč, aby jej vrazil do prsou tyrannových. Oběma rekům byly vzdávány pocty herojské; mezi povinnosti archonta polemarcha patřilo též obětovati Harmodiovi a Aristogeitonovi.[5]) Místo, kde sochy jejich stály, nesmělo býti propůjčeno čestným sochám jiným.[6])

V této orchestře na náměstí rozbili své stánky knihkupci athenští, jak lze souditi ze zmínky v Platonově Apologii.[7])

Co se týče oltáře Heudanemů, jejž připomíná Arrian na blízku soch tyrannobijců, obětovali na něm členové

---

[1]) Pozoruhodná jest domněnka O. Koehlera (v Hermu VI., 1871, str. 95), že by terasa na severním svahu Areiopagu, kde stojí kostelík sv. Athanasia, mohla býti orchestrou.

[2]) Lukian Filopseudes 18, Arrian Anab. III., 16, 7.

[3]) Marmor Parium ep. 54, ř. 70. Že nové sochy byly též z bronzu, vyplývá z [Plut.] Vitae X orat. 833 B.

[4]) Pěkně zobrazeno na př. u Springera-Michaelise, Handbuch der Kunstgeschichte I[9], str. 216.

[5]) Aristot. Ἀθ. πολ. 58, 1.

[6]) *IG.* II., 300, ř. 38, 410, ř. 11.

[7]) Plat. Apol. 26 D. Někteří vztahují tuto zmínku na orchestru divadla Dionysova, ale není to pravdě podobno.

velebnost Poseidonova a krása vlasů Heřiných.[1]) Na protější stěně byl allegorický obraz: Theseus s Demokratií a Demem; tím se měl zobraziti Theseus jako zakladatel demokratie athenské. Na zadní, hlavní stěně byl historický obraz, představující bitvu jezdců athenských s jezdci thebskými a thessalskými, která se strhla r. 362 u Mantineie, krátce před známou bitvou mantinejskou. V boji vyznamenal se velice Gryllos, syn Xenofontův; zabil vůdce boiotského, ve kterém později byl neprávem shledáván Epameinondas. Z této zprávy můžeme souditi, že stoa nebyla uzavřena pouze na jedné, zadní straně, nýbrž i na obou stranách postranních. Podobným způsobem byla zřízena též στοὰ ποικίλη, jak hned uvidíme. Po stranách byla zřízena v sloupořadí sedátka; připomínají se totiž nejen tam se procházející, nýbrž i sedící.[2]) Před stoou touto (a částečně též před sousední stoou královskou) stály bronzové sochy athenských vojevůdců Konona a syna jeho Timothea, jakož i kyperského krále Euagory;[3]) možná, že též vojevůdce Chabria.[4]) Zde byly postaveny též některé důležité desky s nápisy, jako zachovaná dosud deska, obsahující usnesení lidu z r. 377 o tak řečené druhé symmachii athenské.[5])

S t o a p e s t r á (ἡ στοὰ ἡ ποικίλη) nazývala se původně podle Peisianakta, svaka Kimonova, jenž ji svým nákladem zbudovati dal, stoa Peisianaktova (ἡ Πεισιανάκτειος στοά), později však vešlo v obyčej nazývati ji „pestrá“ podle proslavených maleb, kterými byla ozdobena.[6]) Název tento vznikl a vžil se již v V. stol., poněvadž tehdáž byla to jediná stoa na náměstí, ve které byly malby. Určena byla k procházkám a schůzkám občanů, i nelze pochybovati, že byla též sedátky opatřena. Jinak však o konstrukci její není nic známo, poněvadž zprávy naše týkají se hlavně maleb. Z nich však lze souditi, že byla po třech stranách uzavřena jako stoa Dia Osvoboditele; že by však měla podobu sloupořadí s dvěma křídly do předu vybíhajícími, jak soudí Robert,[7])

[1]) Valerius Max. VIII., 11, ext. 5; Lukian Imag. 7.

[2]) [Plat.] Theag. 121 A, Eryx. 392 A. — Xen. Oikon. 7, 1.

[3]) Isokrat. IX., 57, Dem. XX., 70, Paus. I., 3, 2.

[4]) Cornelius Nepos, Chabrias 1, 2, Diodoros XV., 32.

[5]) *IG.* II., 17 (= Dittenberger, Sylloge² 80).

[6]) Plut. Kimon 4, Diog. Laert. VII., 5. Nápisný doklad pro název ποικίλη máme v *IG.* II., 778. Popis maleb podává Pausanias I., 15.

[7]) R o b e r t, Die Marathonschlacht in der Poikile (18. Hallisches Winckelmanns Programm), v Halle 1895, str. 10; srv. Pausanias als Schrift-

Nejisto jest, kde měl oltář Zeus agoraios, jehož kult se několikráte připomíná;[1]) někteří se domnívají, že jest totožný s oltářem před stoou královskou, u kterého musili přísahati nově zvolení archontové, že budou úřadovati podle zákonů.[2])

Zcela neznámo jest, kde ležel posvátný okres Aiakův který Atheňané zřídili v V. stol. podle věštby delfské; Herodot dosvědčuje, že byl na náměstí.[3])

Jako budovy, které sloužily k procházkám, připomínají se na agoře dvě sloupořadí, stoa Dia Osvoboditele a t. zv. stoa pestrá. První z nich připomíná Pausanias hned po stoi královské,[4]) zdá se tedy, že ležela na straně západní; druhou jest si asi mysliti na straně protější, možná že právě proti ní, poněvadž Pausanias brzo po jejím popisu agoru opouští.[5])

Stoa Dia Osvoboditele (ἡ τοῦ Διὸς τοῦ Ἐλευθερίου στοά) měla svůj název po soše Diově, která před ní stála. Poněvadž starší název téže sochy byl Ζεὺς Σωτήρ, zdá se, že původní název stoe byl stoa Dia Spasitele (ἡ τοῦ Διὸς τοῦ Σωτῆρος στοά). Socha, a nejspíše zároveň též stoa, byla postavena na poděkování, že pominulo nebezpečenství perské.[6]) O jejím zařízení není známo nic určitého, nevíme, v jakém slohu byla zbudována, ani byla-li dvojřadová či jednořadová a pod.; něco však můžeme souditi přece ze zprávy Pausaniovy o malbách, kterými byla asi v polovici IV. stol. vyzdobena.[7]) Malby pocházely od malíře Eufranora, jenž, jak jsme viděli svrchu (str. 253), byl činný též jako sochař. Na jedné straně bylo vyobrazeno dvanáct bohů; zvlášť se chválila

---

[1]) Aisch. Eum. 973, Aristof. Jezdci 410 a schol., Bekker. Anecd. I., 338, 32 Ἀγοραῖος Ζεύς· βωμὸς Ἀθήνησιν, ὃς ἐκαλεῖτο Ἀγοραίου Διός. Podobně i Hesych. s. v. Ἀγοραῖος.

[2]) Tak soudí Bergk v Rh. Mus. XIII., 1858, str. 453 n.

[3]) Her. V., 89 τῷ μὲν Αἰακῷ τέμενος ἀπέδεξαν τοῦτο τὸ νῦν ἐπὶ τῆς ἀγορῆς ἵδρυται.

[4]) Srv. Harpokr. s. v. βασίλειος στοά· δύο εἰσὶ στοαὶ παρ' ἀλλήλας, ἥ τε τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς καὶ ἡ βασίλειος.

[5]) Srv. Harpokr. s. v. Ἑρμαῖ· Μενεκλῆς ἢ Καλλικράτης ἐν τῷ περὶ Ἀθηνῶν γράφει ταυτί· ἀπὸ γὰρ τῆς ποικίλης καὶ τῆς τοῦ βασιλέως στοᾶς εἰσὶν οἱ Ἑρμαῖ καλούμενοι. Zde se jedná o stoách proti sobě ležících.

[6]) Svědčí o tom Didymos u Harpokrationa s. v. Ἐλευθέριος Ζεύς. Starší název u Isokr. IX., 57.

[7]) Paus. I., 3, 3—4; srv. též IX., 15, 5.

rodu Heudanemu (nebo Eudanemů) heroovi svého rodu Heudanemovi, jemuž se přičítala moc tišiti rozbouřené větry.[1])

Zcela maličká svatyně, která ležela v některém koutě agory, byla svatyně P e r s e f o n y (Φερρεφάττιον). Poněvadž se v literatuře pouze jednou připomíná, nevíme o ní nic bližšího.[2])

Za to víme, že uprostřed agory leželo L e o k o r i o n (Λεωκόριον). Jeho poloha jest dosvědčena atthidografem Fanodemem, na nějž jdou zprávy ostatní.[3]) Badatelé novější pokládají Leokorion za svatyni staroattické bohyně Λεωκόρος (= lid živící), staří Atheňané viděli v něm heroon dcer athenského krále Lea (Λεώς) a vypravovali o tom tuto pověst. Když kdysi vypukl v Attice hlad, byla dána věštba, že pouze obětí lidskou může býti odvrácen. Tu dcery královy Fasithea, Theope a Eubule samy se vydaly na oběť za své krajany, načež hlad pominul.[4]) Strabon jmenuje Leokorion mezi charakteristickými památkami athenskými;[5]) tím více divno, že Pausanias nezmiňuje se o něm ani slovem. Že leželo uprostřed agory, potvrzuje se také tím, že se připomíná ulice, která odtud vedla nahoru do čtvrti městské Melity.[6]) Jinak však se o Leokoriu nic bližšího nedovídáme; ani oltář se tu nepřipomíná. Sotva tedy lze se domnívati, že by zabíralo velkou část agory.

---

[1]) Srv. výklad H. U s e n e r a, Götternamen, v Bonnu 1896, str. 259 a Aug. M o m m s e n a, Feste der Stadt Athen, v Lipsku 1898, str. 208, p. 6.

[2]) U Demosth. LIV., 7 a proto též v slovnících Hesychiově s. v. a v Bekkerových Anecd. I., 314, 22.

[3]) Fanodemos zl. 6 (u Harpokrationa s. v. Λεωκόριον) τὸ δὲ Λεωκόριον εἶναί φησι Φανόδημος ἐν θ' Ἀτθίδος ἐν μέσῳ τῷ Κεραμεικῷ. Zde znamená Κεραμεικός totéž co ἀγορά právě tak jako u Pausania (v. výše str. 82); tak se nejspíše obecně mluvilo. Ostatně jest těžko si představiti, co by si čtenáři Fanodemovi mohli mysliti jiného, neboť třebas agora nebyla přesným geometrickým středem Kerameiku, přece byla za něj pokládána.

[4]) Pověst ta vypravuje se u Demosth. LX., 29, schol. k Demosth. LIV., 7, u Ailiana Var. hist. XII., 28. — Výklad v textu uvedený pochází od Wachsmutha, Stadt Athen II., 1, str. 417.

[5]) Strabon IX., 396 (citát z Hegesia, rhetora a dějepisce z III. stol. př. Kr.).

[6]) Demosth. LIV., 7 n.

nezdá se mi pravdě podobno. Rovněž se zdá, že byla delší než stoa právě připomenutá. Jako umělci, kteří stou vymalovali, uvádějí se slavný malíř Polygnotos z Thasu, jenž vymaloval též stou knidskou v Delfech, a malíři athenští Mikon a Panainos. Obrazy třeba si představiti jako fresky, nikoliv jako malby na dřevěných deskách, jak se dříve soudilo.[1])

Na levé stěně byla zobrazena bitva Atheňanů se Sparťany u argejského města Oinoe, a sice znázorněn počátek bitvy. Poněvadž tato bitva se v literatuře nikde nepřipomíná, byl spor o to, kdy byla svedena. Pravdě nejpodobnější zdá se mínění Robertovo, že jest ji klásti do doby mezi r. 462—458 a že tedy obrazy povstaly po této době.[2]) Hlavní, zadní stěna byla rozdělena ve dvě polovice; první vymaloval Mikon, druhou Polygnotos.[3]) Mikon zobrazil, jak Atheňané za vůdcovství Theseova bojují s Amazonkami, Polygnotos vymaloval dobytí Ilia. Zvolil si scénu, jak jsou Řekové shromážděni, aby vynesli soud nad Aiantem lokerským za to, že násilně odvlekl Kassandru od sochy Palladiny; říkalo se, že umělec v jedné ze zajatých Trojanek, Laodice, zobrazil Kimonovu sestru Elpiniku.[4]) Obraz na třetí stěně představoval bitvu marathonskou v celém jejím průběhu: nejprve jsou obě strany silami sobě rovny, potom Peršané utíkají a sami se do bařiny strkají, konečně barbaři ženou se na své lodi, aby se zachránili, ale jsou pobíjeni od Řeků. Z athenských bojovníků zvlášť byli vyznačeni Kallimachos, jenž byl tehdáž archontem polemarchem, vojevůdce Miltiades, jenž zobrazen, jak s napřaženou pravicí vybízí vojáky k bitvě proti barbarům, a bratr Aischylův Kynegeiras, jenž se

---

steller, str. 330. Nesouhlasím s touto domněnkou proto, že by se plocha sloupořadí tím jen zmenšovala a tvar náměstí činil zbytečně nepravidelným. Výhodné by bylo ovšem volné místo mezi oběma křídly k postavení soch, nápisů a pod., ale právě zde Pausanias připomíná pouze sochu Solonovu.

[1]) Připomíná sice biskup Synesios v listě 54 a 135, že římský prokonsul τὰς σανίδας ἀφείλετο, avšak nezdá se, že by byl dobře zpraven, dřevěné desky v otevřeném sloupořadí, na něž mělo vliv horko i vlhko, sotva by mohly přetrvati devět století.

[2]) Robert v Hermu XXV., 1890, str. 412 nn. a ve výše uvedeném spise, str. 4 nn. — Jiní kladou bitvu u Oinoe teprve do války korintské (od r. 394—387) a jsou pak nuceni uznati, že obraz tento byl malován teprve ve IV. stol., a to ovšem od někoho jiného než jmenovaných umělců.

[3]) Schol. k Aristof. Lysistr. 678, Arrian Anab. VII., 13, 5. — Plut. Kimon 4.

[4]) Plut. Kimon 4.

vyznamenal v boji u lodí, z barbarů pak Datis a Artafernes.[1]) Než umělci přiřkli také bohům a heroům zásluhu na šťastném výsledku bitvy; byli tu vyobrazeni: lokální heros Marathon, Theseus, jak vystupuje ze země, Athena, Herakles a heros Echetlos. Zdá se, že se pouze dívali na boj, jiš svou přítomností Řekům odvahy dodávajíce; jenom o lokálním heroovi Echetlovi můžeme souditi podle toho, co Pausanias na jiném místě o něm vypravuje, že byl vyobrazen, jak boje u lodí skutečně se účastní, pobíjeje svým pluhem barbary.[2])

V průčelí sloupořadí byly zavěšeny štíty, ukořistěné r. 423 v bitvě se Skionskými (na Chalkidice) a r. 425 na Sparťanech, sevřených na ostrůvku Sfakterii; před stoou samou stála bronzová socha zákonodárce athenského Solona.[3])

Vedle sloupořadí právě uvedených připomíná se ještě s t o a h e r m o v e k (στοὰ τῶν Ἑρμῶν), nazvaná tak podle hermovek, které před ní (podle některých zpráv též v ní) stály.[4]) Hermovky byly čtverhranné pilíře s hlavou Herma nahoře; máme dosvědčeno, že určité místo na agoře nazývalo se h e r m o v k y (οἱ Ἑρμαῖ), i máme zajisté právo uvésti je ve spojení s tímto sloupořadím. Dovídáme se totiž, že hermovky šly v řadě jednak od stoe královské, jednak od stoe pestré.[5]) Tato zpráva jest snadno pochopitelna, uznáme-li, že stoa hermovek ležela mezi oběma stoami, takže na př. ležela-li stoa královská na západě, pestrá proti ní na východě, zaujímala stoa hermovek severní stranu náměstí. Před ní byly postaveny hermovky. Řada jejich byla uprostřed přerušena, nejspíše proto, aby se tu ponechal pohodlný vchod do

---

[1]) O Miltiadovi svědčí kromě Pausania Aisch. III., 186 se schol. Cornelius Nepos Milt. 6, Aristeid. 46, p. 232 se schol., o ostatních Plinius' N. h. XXXV., 57.

[2]) Paus. I., 32, 5. V připomenuté monografii Robertově podána jest rekonstrukce této malby od H. Schencka.

[3]) Paus. I., 15, 4—16, 1.

[4]) Aisch. III., 183, Demosth. XX., 112 se schol., Harpokrat. s. v. Ἑρμαῖ (dovolává se Antifonta).

[5]) Harpokr. s. v. Ἑρμαῖ. Μενεκλῆς ἢ Καλλικράτης ἐν τῷ περὶ Ἀθηνῶν γράφει τουτί· «ἀπὸ γὰρ τῆς ποικίλης καὶ τῆς τοῦ βασιλέως στοᾶς εἰσὶν οἱ Ἑρμαῖ καλούμενοι.» διὰ γὰρ τὸ πολλοὺς κεῖσθαι καὶ ὑπὸ ἰδιωτῶν καὶ ἀρχόντων ταύτην τὴν προσηγορίαν εἰληφέναι συμβέβηκεν.

sloupořadí.[1]) Z téže zprávy se dovídáme, že byly věnovány od soukromníků i od úředníků. Že hermovky stály nejspíše na severní straně náměstí, pro to můžeme uvésti ještě jiný důvod. Xenofon ve svém Hipparchiku praví, že slavnostní průvody jezdců budou bohům nejmilejší, budou-li se konati tak, že jezdci počnouce od hermovek objedou agoru kol dokola, vzdávajíce poctu bohům před každou svatyní; až pak se zase vrátí k hermovkám, pak že mají se seřaditi podle fyl a tryskem uháněti až k Eleusiniu.[2]) Poněvadž slavnostní průvody přicházely na agoru od severu, od brány Dipylské, přijeli jezdci tehdy nejdříve k hermovkám, jestliže stály na straně severní. — Co se týče stoe hermovek, nevíme o jejím účelu nic určitého. Z toho však, že se nikdy nepřipomíná, že by sloužila k procházkám, zejména pak že před ní stály hermovky, můžeme se domnívati, že sloužila asi účelům obchodním. Tím si nejsnáze vysvětlíme, proč se Pausanias o ní vůbec nezmiňuje. Připustíme-li tuto domněnku, pak můžeme si stou tuto představiti jako tržnici s krámky v pozadí.[3]) Uvážíme-li pak, že Aristofanes v Ekklesiazusách (z r. 389) připomíná na náměstí stou obilní (στοὰ ἀλφιτόπωλις), ve které byla na prodej též mouka, jest snad přípustna domněnka, že stoa hermovek jest s ní totožná.[4])

S výkladem o hermovkách a stoi hermovek možno nejlépe spojiti zmínku o starobylé bronzové soše Herma agoraia (Ἑρμῆς ἀγοραῖος), ochrance trhu. Tato socha ležela, jak jsme viděli již výše (str. 86), uprostřed agory, ovšem ne v samém středu jejím; neboť tam třeba klásti Leokorion (v. str. 256). Jest možno, že tato

---

[1]) Tak musíme souditi z toho, že se nepraví, že šly hermovky od stoe královské *až k* stoi pestré, nýbrž že šly od stoe královské i od stoe pestré.

[2]) Xenof. Hipp. 3, 2.

[3]) Po uvedeném výkladu nemusím připomínati, že nemohu souhlasiti s míněním Robertovým, Pausanias als Schriftsteller, str. 327 n., jenž pokládá stou hermovek za totožnou se sloupořadím Dia Osvoboditele.

[4]) Z Aristof. Ekkl. 684, kde praví Praxagora, že jedni z občanu mají jíti na hody do stoe královské, druzí do stoe vedle ní ležící (t. j. stoe Dia Osvoboditele), třetí ἐς τὴν στοὰν χωρεῖν τὴν ἀλφιτόπωλιν, jest patrno, že se může jednati jen o stou na náměstí. Jinak máme o obilní stoi zprávy jen pozdní, u Hesychia s. v. ἀλφίτων στοά, u Eustathia ve výkladu k Iliadě Λ 630 a v Bekkerových Anecd. I., 385, 32. Na obou posledně uvedených místech jest též zpráva zcela jistě mylná, že prý tam byl obraz Heleny od Zeuxida.

socha přečkala vpád perský,[1]) ač je ovšem též možno, že byla po odchodu Peršanů v původním slohu obnovena. Pausanias ji připomíná na cestě, když se jde k stoi pestré.[2]) Pro svůj starožitný sloh — připomíná se zvláště starodávný účes — byla v druhém stol. po Kr., kdy byly archaické sochy v modě, předmětem obdivu u sochařů, kteří si často pořizovali její odlitky.[3]) Ve čtvrtém stol. př. Kr. dal Kallistratos před sochou postaviti oltář, nejspíše nový a umělecký místo starého prostého.[4])

Přehlédše hlavní budovy a chrámy, které máme dosvědčeny na agoře, pokusme se o celkový obraz náměstí athenského. Topograficky lze říci pouze tolik, že za sebou šly, když se přišlo na náměstí od severu, tyto stavby: stoa královská, stoa Dia Osvoboditele, chrám Apollona Patroa, Metroon, radnice, tholos a chrám Areův; mimo to, že proti stoi královské ležela stoa pestrá, že prostor mezi oběma zaujímala stoa hermovek a že uprostřed stálo Leokorion a o něco dále socha Herma agoraia. Jak se tyto stavby mají rozděliti na jednotlivé strany agory, o tom nás svým časem poučí výkopy; co se týče chrámů, očekávali bychom je nejspíš na straně západní, aby mohly býti obráceny k východu. Celkem možno si agoru athenskou představiti jako nepravidelný čtyrúhelník, jenž směřoval od severu k jihu; náměstí bylo asi v stejné rovině. Agora vlastní byla dlážděna drobnými kameny,[5]) po stranách byl chodník. Veřejné budovy i chrámy zvedaly se několika stupni nad něj; sochy a nápisné desky, které se před nimi připomínají, chůzi proto nijak nevadily. Po kraji chodníku byly vysázeny od Kimona platany.[6]) Sem ústily ulice nejen ze všech čtyř rohů, nýbrž též aspoň s jedné strany podélné.

Po tomto přehlede možno již pojednati o agoře jako o tržišti.

Agora athenská byla asi tak veliká jako forum Romanum v Římě za republiky. Tento rozsáhlý prostor nezůstal nevyužitkován: ve dnech, kdy se nekonaly slavnosti, sloužil za tržiště. Plocha náměstí byla rozdělena v oddíly čili kruhy (κύκλοι), ve

---

[1]) Tak soudí aspoň Robert, Die Marathonschlacht in der Poikile, str. 12, pozn. 12.

[2]) Paus. I., 15, 1.

[3]) Lukian, Jup. trag. 33.

[4]) [Plut.] Vitae X orat. 844 B.

[5]) [Plat.] Eryx. 400 D.

[6]) Plut. Kimon 13, Praec. ger. reip. 818 D. Druhé místo zní: Κίμων ἐκόσμησε τὴν ἀγορὰν πλατάνων φυτείαις καὶ περιπάτοις.

kterých se prodávaly určité předměty jako drubež, ryby, zelenina ovoce, květiny, sýr a pod. Jak jsme připomněli již výše (str. 87), nazýval se každý kruh jménem předmětu, který se tam prodával; i říkalo se na př. „jíti do čerstvého sýra“ (ἐλθεῖν εἰς τὸν χλωρὸν τυρόν) ve smyslu jíti do oddělení, kde se čerstvý sýr prodává; podobný smysl má „procházeti se mezi rybami“ (ποιεῖσθαι τοὺς περιπάτους ἐν τοῖς ἰχθύσιν), naše „na zeleném trhu“ jest ἐν τοῖς λαχάνοις a pod.[1]) Prodavači měli na tržišti podle povahy svého zboží buď stoly nebo dřevěné stánky a vytrvávali na svém místě často až do večera. Že tu nescházely ani stolky penězoměnců, rozumí se při různosti peněz v jednotlivých obcích řeckých samo sebou. Veškeren obchod v Athenách nesoustředil se arci jen na náměstí, nýbrž bylo zajisté možno kupovati zboží i jinde v městě. Možná však, že se obchodní čtvrt rozkládala v sousedství agory. Podle analogie nynějších Athen možno předpokládati, že i za starověku byly celé ulice, ve kterých se prodávalo totéž zboží, avšak není správné pokládati tuto obchodní čtvrt města ještě za náměstí.[2]) Pro takový výklad nemáme opory ve zprávách starověkých.[3])

Že se veškeren život obchodní nesoustředil na agoře, toho zřejmý doklad máme v tom, že se připomínají dvě zvláštní tržiště, a to t r h n a k o v o v é z b o ž í (χαλκᾶ) a pak v e t e š n i c k ý t r h (Κερκώπων ἀγορά). První z nich ležel poblíže Hefaisteia, t. j. blízko t. zv. Theseia.[4]) Bylo zcela přirozeno, že železný trh byl zřízen na blízku chrámu toho boha, pod jehož ochranou všechen tento průmysl stál.

Co pak se týče trhu vetešnického jest jeho název Κερκώπων ἀγορά lidový, humoristický. Souvisí totiž se zlodějskými Kerkopy, které Herakles potrestal; má se jím naznačiti, že se tam prodávalo

---

[1]) Lysias XXIII., 6; Athen. VIII., 342 C (zlomek historika Hermippa o Hypereidovi); Aristof. Lys. 557.

[2]) Tak činí J u d e i c h ve své Topografii, str. 319 nn.

[3]) Pěkný obraz života na agoře athenské i v čtvrti obchodní podává W a c h s m u t h, Die Stadt Athen II., 1, str. 443 nn.; zde jsou zároveň sebrány hojné doklady ze spisovatelů starověkých.

[4]) Bekker Anecd. I., 316, 23 χαλκᾶ· ὄνομα τόπου ὅπου ὁ χαλκός· πιπράσκεται δὲ ὅπου τὸ Ἡφαιστεῖον. Že t. zv. Theseion je vlastně chrám Hefaistův, o tom v. níže str. 265.

též zboží kradené.[1]) Zprávy o tomto trhu pocházejí sice z doby pozdní, ale jest možno, že existoval již za doby klassické. Zajímavo jest, že ležel blízko soudní budovy, heliaie.[2])

Takovýchto vedlejších trhů, určených k prodeji určitých předmětů, bylo zajisté v Athenách ještě více; není tedy třeba, abychom všechny zprávy, týkající se tržišť, které se také nazývaly ἀγορά, vztahovali na hlavní agoru athenskou. Ostatně zřízení zvláštní stoe obilní na náměstí, které pochází nejpozději ze začátku IV. stol. př. Kr. (v. výše str. 261), svědčí, že byla snaha u Atheňanů uvolniti náměstí. Ostatně i tehdáž, když byl na náměstí čilý život obchodní, poskytovaly chodníky i stoe k procházkám určené dosti volného prostoru občanům, kteří si chtěli navzájem porozprávěti o nejnovějších událostech politických.

Kapitola šestnáctá.

Chrám Hefaistův (t. zv. Theseion).

Na malém návrší severně od Areiopagu (κολωνὸς ἀγοραῖος) zvedá se chrám, nejlépe zachovaný ze všech chrámů řeckých, známý všeobecně jako Theseion. Své zachování děkuje tomu, že byl záhy proměněn v kostel sv. Řehoře. Ovšem staly se s ním při tom podobné změny jako s jinými chrámy, na př. s Parthenonem. Vchod byl přeložen z východní strany na západ; při tom prolomeny v opisthodomu dvéře a učiněn z něho narthex. Pronaos opatřen byl apsidou a proměněn v svatostánek (ikonostas); při tom byly oba sloupy pronau odstraněny. Mimo to opatřen chrám novým, klenutým stropem, jejž má až podnes. Že nebyl za vlády turecké proměněn v mešitu, toho příčinou bylo, že neležel v městě, nýbrž za městem; město se tehdáž velice scvrklo, chrám byl již za hradbami (za t. zv. Valerianskou zdí). I křesťanská bohoslužba se tam jen zřídka kdy konala; to vedlo k tomu, že konečně hlavní dvéře (na straně západní) byly zazděny a v jižní stěně podélní

---

[7]) Na metopě jednoho z chrámů selinuntských zobrazeno jest, jak Herakles odnáší si na tyči dva Kerkopy. Svázal jim ruce i nohy a zavěsil si je na tyč hlavou dolů. (Vyobrazeno často, na př. u Collignona, Gesch. d. griech. Plastik I., str. 258.)

[8]) Eustathius ve výkladu k Homerově Odyssei β 7, κ 552. Že název je z doby starší, svědčí Diog. L. IX., 114.

proražena dvířka menší.[1]) Název Theseion vyskytuje se poprvé v tak řečeném Anonymu pařížském (v. výše str. 8) z konce XV. st.;[2]) toto jméno bylo mu dáno zajisté proto, že na lépe zachovaných metopách byly zobrazeny činy Theseovy. A přece jest tento název zcela nesprávný, poněvadž chrám Theseův, jak máme bezpečně dosvědčeno zprávami starověkými, ležel jinde, ne na západ, nýbrž na východ od agory (v. níže str. 270). Že se dosud názvu toho užívá i ve spisech vědeckých, toho příčinou jest, že se archaeologové nemohou shodnouti o tom, komu chrám byl zasvěcen. Brzy Apollon Patroos, brzy Ares, brzy Afrodite Urania, brzy Hefaistos, brzy Herakles ἐν Μελίτῃ, brzy Iakchos, brzy Theseus byli prohlašováni za jeho majitele.[3]) Nyní zdá se, že tento spor bude brzy ukončen. Od té doby totiž, co nejnovějšími výkopy zjištěno, že agora athenská ležela na východ pod tímto chrámem (v. výše str. 246), nemůže býti pochybnosti, že jest to chrám Hefaistův, o kterém praví Pausanias, že leží nad agorou a stoou královskou.[4]) Tomuto určení chrám tento plně vyhovuje i můžeme jej tedy plným právem pokládati za chrám Hefaistův.

Hefaisteion jest pěkný příklad jednoduchého chrámu s obsloupením, provedeného ve vyspělém slohu dorském (v. obr. 79). Obsloupení má po šesti sloupech na stranách kratších a po třinácti na stranách delších, při čemž ovšem rohové sloupy počítáme dvakráte; sloupy jsou 5·88 *m* vysoké. Chrám jest orientován na východ a skládá se z pronau, vlastní celly (rozměry 6·22 × 12·10 *m*)

---

[1]) Srv. plán v Baumeisterových Denkmäler III., tab. LXXII.

[2]) Anonymus pařížský (podle textu Foersterova v *AM.* VIII., 1883, str. 31) εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον τὸν ἀκάματι ἦτον τὸ Κεραμικὸν καὶ ὁ ναὸς τοῦ Θησέως.

[3]) Příslušná literatura jest sebrána v díle Brunona Sauera, Das sog. Theseion und sein plastischer Schmuck, v Berlíně 1899, str. 10 n. Z novější literatury možno uvésti, že Collignon, v Gesch. d. griech. Plastik II., str. 82 prohlašuje se pro Heraklea, Robert, Pausanias als Schriftsteller, str. 338 pro Afroditu Uranii. — První, jenž poznal, že t. zv. Theseion jest vlastně chrám Hefaistův, byl Řek Surmelis, Ἀττικά, 2. vyd., v Athenách 1863, str. 165 nn.

[4]) Paus. I., 14, 6 ὑπὲρ δὲ τὸν Κεραμεικὸν (= τὴν ἀγορὰν) καὶ στοὰν τὴν καλουμένην βασίλειον ναός ἐστιν Ἡφαίστου. S tím v úplném souhlase jsou ostatní zprávy o Hefaisteiu. U Andokida I., 40 užívá se výrazu ἀναγαγεῖν o tom, kdo šel k Hefaisteiu; patrně leželo na výšině. Že touto výšinou jest Κολωνὸς ἀγοραῖος, svědčí Harpokrat. s .v. Κολωνέτας.

a opisthodomu. Pronaos i opisthodomos mají v průčelí po dvou dorských sloupech mezi antami (rohovými pilíři); pronaos jest o něco větší než opisthodomos.

Chrám celý byl zbudován z mramoru pentelského, pouze pro skulptury byl vzat mramor parský. Základy jsou z poru, z něhož jest také nejnižší ze tří stupňů, na kterých se chrám zvedá; ten ovšem neměl býti viditelný. Sloupy 5·88 *m* vysoké mají 20 žlábků, ale jsou štíhlejší než sloupy Parthenonu; entasis je u nich sotva znatelná. Mají malý, sotva patrný sklon k stěnám chrámu jako sloupy Parthenonu. Na stylobatu možno pozorovati rovněž

Obr. 79. Hefaisteion (t. zv. „Theseion") od jv.
(Podle fotografie.)

kurvaturu, a to na stranách podélných při délce 31·75 *m* stoupá stylobat znenáhla směrem ke středu až o 3 *cm*, na stranách kratších při délce 13·71 *m* o ne zcela 1·5 *cm*. Strop nad obsloupením jest částečně zachován a můžeme pozorovati dobře jeho konstrukci. Byl rovný, kassettový; přes silné mramorové trámy byly položeny tenké mramorové desky s čtverhrannými otvory. Do těchto otvorů zasadily se zvlášť pracované kassetty, které jeví dosud stopy někdejšího omalování.[1])

[1]) Srv. velmi názorné obrázky u Durma, Die Baukunst der Griechen, 3. vyd., str. 183—185. Že by tyto kassetty měly co činiti s osvětlováním chrámu, jak soudí William Nickerson Bates v Am. Journ. arch. S. S. V, 1901, str. 37 nn., nezdá se mi pravděpodobné.

Štíty chrámu jsou zachovány na obou stranách, ale její prázdnotou; sochy, kterými byly ozdobeny, zmizely, zachovavše pouze skrovné stopy svého někdejšího stanoviště. Tyto stopy bedlivě prozkoumal Bruno Sauer a pokusil se na jejich základě pronésti domněnku, jaké sochy tu kdysi stály a co představovaly. Podle něho zobrazoval východní štít narození Erichthoniovo; Athena ve společnosti Kekropa a jeho dcer přijímala od Země v opatrování malého syna Hefaistova. Předmět západního štítu byl podle Sauera pobyt Hefaistův u Thetidy a Eurynomy v říši Okeanově.[1]) Sauer osvědčil při tomto zkoumání mnoho důmyslu, ale ovšem o jistotě mluviti nelze.

Metopy Hefaisteia nebyly všechny okrášleny reliefy; neboť jen při velikých chrámech, jako jest Parthenon, se tak dálo. Zde byly plasticky ozdobeny pouze metopy strany východní, počtem 10, a přiléhající k nim metopy na straně severní a jižní, po čtyřech na každé straně. Ostatních 50 metop zůstalo beze vší ozdoby. Skulptury na straně východní představovaly devět činů Herakleových: zápas se lvem nemejským, s lernejskou hydrou, s kerynejskou laní, erymantským kancem, zkrocení koní Diomeda thráckého, vynesení Kerbera z podsvětí, boj s královnou Amazonek, zápas s Geryonem (na dvou metopách) a přinesení zlatých jablek ze zahrady Hesperidek. Na metopách postranních bylo osm činu attického Heraklea, Thesea, a to na jižní straně: zápas Theseův s Prokrustem, se Siniem, s býkem marathonským a s Minotaurem, na severní straně: zápas Theseův s Perifetem, Kerkyonem, Skironem a se sviní krommyonskou. Metopy východní jsou těžce poškozeny, naproti tomu jsou metopy, týkající se činů Theseových, dosti dobře zachovány.

Hefaisteion má ještě jinou plastickou ozdobu: souvislý ionský vlys, provedený ve vysokém reliefu. Vlys (70 *cm* vysoký) jest umístěn podobným způsobem jako vlys Parthenonu (v. výše str. 155), ale neobíhá kolem celého chrámu, nýbrž jest umístěn pouze nad pronaem a nad opisthodomem. Při tom jest opětně strana východní jakožto hlavní vyznačena tím, že vlys její přesahá částečně na stranu jižní i severní. Ve vlysu východním (nad pronaem) jest zpodoben boj nějakého reka a jeho družiny s nepřáteli, kteří balvany na ně útočí; rek sám zápasí se třemi protivníky najednou, někteří nepřátelé leží již na zemi mrtvi. Na tento zápas dívají se

[1]) Srv. plány a obrazy v díle jeho výše uvedeném.

s obou stran bohové, kteří sedí na skále, a to Athena, Hera a Zeus s levé, Poseidon, Demeter a Dionysos (nebo Apollon) s pravé strany. Bohové jsou umístěni právě nad antami, tak že tím jest celý vlys nad pronaem vyplněn. Ale k tomu přistupují ještě dodatky na podélních stranách. Na levé (jižní) straně jest scéna, jak vítězové poutají nepřítele, na pravé (severní), jak odvádějí zajatého nepřítele a zřizují tropaion. Koho představuje tato scéna, jest nejisto. K. Ottfried Müller pomýšlel na Thesea, zápasícího s obry Pallantovici, Sauer vykládá si ji jako boj Erichthonia s Pelasgy o vládu v Attice a ještě jiné výklady byly proneseny.[1]) Vlys západní představuje zápas Lapithů s Kentaury. Je to podobná látka jako v jižních metopách Parthenonu (v. str. 167), jenže zde úplně chybí unášení žen. Za to jsou zde některé scény nové, a to zejména scéna právě uprostřed, jak dva Kentaurové zavalují velikým balvanem neporanitelného Kainea, jenž již částečně vězí v zemi.

Nemalou obtíž působí datování chrámu. Zde máme vlastně jedinou pomůcku v skulpturách a tu jest zase rozpor mezi nimi: metopy jeví ráz starobylejší, kdežto vlys má ráz pokročilejší. Ale tomu se nesmíme diviti, poněvadž zde mohlo býti činno více umělců. Mínění starší, že by chrám pocházel z doby Kimonovy, se nyní právem opouští; Hefaisteion pokládá se za stavbu doby Perikleovy a jest jen spor o to, bylo-li zbudováno dříve než Parthenon či později. Srovnání skulptur obou chrámů mnoho nám tu nepomáhá;[2]) otázku rozhodne spíše jiná věc, totiž sochy, které stály v chrámě; neboť o nich máme zprávy nápisné.

Podle Pausania stála v Hefaisteiu vedle Hefaista Athena; Pausanias o ní podotýká jako něco zvláštního, že měla modré oči.[3]) Byla tedy v tomto chrámě ctěna též Ἀθηνᾶ Ἡφαιστεία[4]); obecný název chrámu byl ovšem Ἡφαιστεῖον. A tu jsou velice důležité dva nápisy, pocházející z téže doby. V jednom z nich podávají se účty kommisse pro zřízení a postavení dvou bronzových soch na spo-

[1]) K. O. Müller, Kunstarchaeologische Werke IV., str. 1 nn., Sauer, na uv. m. str. 118 nn.

[2]) Nejvíce by mne přesvědčovalo, že jedna scéna z boje Lapithů a Kentaurů (Collignon, Gesch. d. gr. Plastik II. str. 90) zdá se napodobením IV. jižní metopy Parthenonu.

[3]) Paus. I., 14, 6 τὸ δὲ ἄγαλμα ὁρῶν τῆς Ἀθηνᾶς γλαυκοὺς ἔχον τοὺς ὀφθαλμούς. Socha měla nejspíše oči zvlášť vložené.

[4]) Tak se nazývá Athena na nápise *IG.* II., 114, ř. 20 (= Dittenberger, Sylloge č. 495); totéž potvrzuje i Hesychios s. v. Ἡφαιστία.

lečné basi; z některých položek jest patrno, že se jedná o sochy Hefaista a Atheny. Účty jdou od r. 421/0 až do r. 417/6 př. Kr.[1]) Nápis druhý z r. 421/0 př. Kr. obsahuje ustanovení, že se zřizuje slavnost na počest Hefaista a Atheny.[2]) Jest na snadně domnívati se, že se jedná o sochy pro chrám Hefaistův. Sochy byly tedy postaveny do chrámu teprve r. 417/6, t. j. po míru Nikiově; tehdáž teprve mohl chrám býti zasvěcen.

Z toho plyne po datování chrámu přirozený závěr: Hefaisteion bylo postaveno teprve po Parthenonu, počátek války peloponneské přerušil stavbu, tak že chrám teprve v době míru mohl býti odevzdán svému účelu. Kdyby byl postaven před Parthenonem, byly by zajisté i sochy pro něj opatřeny včas. S tím v úplné shodě jest, že původcem soch byl žák Feidiův Alkamenes. Zvlášť se chválila socha Hefaistova; ačkoliv bůh stál pevně na obou nohách, které byly šatem zakryty, přece byla jemným způsobem naznačena jeho kulhavost.[3]) Co se týče sochy Atheniny, přichází teprve nyní, když víme, že sochy byly z bronzu, k náležité platnosti zpráva Pausaniova o modrých očích jejích: byly zajisté z modrého kamene, jenž byl do kovu vsazen. Že sochy chrámové byly z bronzu, není u Hefaista, boha umění kovářského, pranic podivného.

Z nápisů se také poučujeme, že uvnitř chrámu, patrně před sochami obou božstev, stál obětní stůl a před chrámem, zajisté na straně východní, obětní oltář.[4])

Na témž návrší jako Hefaisteion ležela též malá svatyně, zasvěcená E u r y s a k o v i, synu Aianta salaminského (Εὐρυσάκειον). Objevena dosud nebyla. Pausanias zmiňuje se zcela mimochodem o tom, že Eurysakes má v Athenách oltář;[5]) z toho lze souditi, že to byl pouze posvátný okres snad se sochou Eurysakovou, ale bez chrámu. V okolí svatyně zdržovali se posluhové.[6])

---

[1]) *IG.* I., 318 a 319; že jest to vlastně jediný účet, týkající se téže kommisse, poznal již Koehler.

[2]) *IG.* I., 46 a suppl. 35 *b* (p. 64), že oba kusy patří k sobě, poznal Ad. W i l h e l m (Anzeiger d. Wiener Akad. 1897, čís. XXVI., str. 2); nápis jest nyní nejlépe otištěn u Z i e h e n a, Leges Graecorum sacrae II., 1, v Lipsku 1906, čís. 12. — O sochách srv. důležitý článek Em. R e i s c h e v Jahreshefte d. österr. Inst. I., 1898, str. 55 nn.

[3]) Cicero nat. deor. I., 83, Val. Max. III., 11, ext. 3.

[4]) *IG.* I., 319, 15 a suppl. 35 *b*, 29.

[5]) Paus. I., 35, 2.

[6]) Pollux VII., 132 n., Harpokr. s. v. κολωνέτας.

Ne příliš daleko od agory, na sz. úpatí akropole ležela starobylá svatyně Demetry a Kory, zvaná Eleusinion. O ní pověděli jsme již výše (str. 87 n.), čeho třeba; proto dodáváme jen, že o něco dále ležel chrám Eukleie (Dobré Pověsti), která později spojována byla s Eunomií anebo ztotožňována s Artemidou. Podle Pausania byl tento chrám postaven na počest vítězství marathonského;[1]) stalo se to však sotva dříve než po r. 479. Jako Eleusinion kladl se také tento chrám na rozličná místa; jakmile však kdo přijme určité místo pro Eleusinion, tomu jest poloha této svatyně sama sebou dána.[2])

Kapitola sedmnáctá.

Z náměstí k divadlu.

Pausanias, prošed náměstím, vede čtenáře svého k chrámu národního heroa athenského k Theseiu (Θησεῖον). Chrám Theseův stál již před válkami perskými (v. výše str. 90), ale Peršané jej zničili. Když Kimon r. 475 př. Kr. přenesl kosti Theseovy z ostrova Skyru do Athen,[3]) postavil Theseovi chrám nový, ozdobený uměleckými malbami. Byl tu zobrazen na jedné stěně boj Atheňanů s Amazonkami, ve kterém zajisté Theseus vynikal; na druhé boj Kentaurů s Lapithy, o němž výslovně poznamenává Pausanias, že pouze u nohou Theseových ležel zabitý Kentaur, kdežto ostatní bitva byla nerozhodnuta; na třetí stěně byl mythus, nám nyní dobře známý ze XVII. básně Bakchylidovy: Theseus spustil se do moře pro prsten Minoův, aby dokázal svůj původ od Poseidona, i dostal od Amfitrity darem zlatý věnec. Jako původce třetího obrazu jmenuje Pausanias malíře Mikona; ostatní přikládají se obyčejně Polygnotovi, ač to není zřejmě dosvědčeno.[4]) K chrámu

[1]) Paus. I., 14, 5 ἔτι δὲ ἀπωτέρω ναὸς Εὐκλείας. O kultu Eukleie a Eunomie svědčí nápisy v Ἐφημ. ἀρχ. 1884, str. 169, ř. 53, *IG.* III., 277, 623, 733, 738.

[2]) O sporu v této věci v. kommentář Hitzigův a Blümmerův k uvedenému místu Pausaniovu (sv. I., str. 192).

[3]) O datování srv. výklad Wilamowitzův, Aristoteles und Athen I., str. 146, II., str. 299 a Ed. Meyera, Gesch. d. Altertums III., str. 492 nn.

[4]) Paus. I., 17, 2 nn. Polygnotovi přičítají se ostatní obrazy proto, že se opravuje text Harpokrationův s. v. Πολύγνωτος (a rovněž tak u Fotia a Suidy s. v.) ἐν τῷ θησαυρῷ v čtení ἐν τῷ Θησείῳ.

patřil rozsáhlý peribolos, ve kterém se mohlo, bylo-li třeba, shromážditi ozbrojené občanstvo, konati schůze rady a losování úředníků.[1]) Též jako asyl pro uprchlé otroky se Theseion připomíná.[2]) Bohužel, přesná poloha jeho dosud není známa; z Pausania jest patrno pouze tolik, že leželo východně od náměstí.

Nedaleko Theseia bylo místo, zvané Ὁρκωμόσιον, o kterém se tvrdilo, že zde Theseus přísahal na mír s Amazonkami.[3])

Po chrámu Theseově připomíná Pausanias starobylý chrám Dioskurů, jenž se nazýval obyčejně A n a k e i o n (Ἀνάκειον), ježto Dioskurové ctěni byli v Athenách pod jménem Ἄνακες, t. j. Ochranci.[4]) Také tento chrám pocházel již z dob předperských, ale byl po odtažení Peršanů obnoven a vykrášlen. Pausanias viděl tu sochy Dioskurů i synů jejich; Dioskurové zobrazeni stojící, synové (Anaxis a Mnasinos) sedící na koních. Chrám byl ozdoben malbami: Polygnotos vymaloval tu svatbu Dioskurů s dcerami Leukippovými a Mikon výpravu Argonautů. Jako Theseion mělo i Anakeion rozsáhlý peribolos, ve kterém se mohlo, bylo-li toho třeba, shromážditi vojsko.[5]) Chrám stál zajisté na místě velmi živém; víme aspoň, že zde stáli otroci, kteří za plat vykonávali, k čemu je kdo najal.[6]) Nejspíše klásti jest Anakeion na severní úpatí akropole; nad ním již na svahu akropolském bylo Aglaurion.

O s v a t y n i A g l a u ř i n ě za doby předperské zmínili jsme se již výše (str. 90 n.). Poněvadž se tudy dostali Peršané na akropolis, můžeme souditi, že bylo po jejich odchodu třeba svatyni obnoviti. Poněvadž efebové athenští, než nastoupili vojenskou službu, skládali zde přísahu, můžeme i při této svatyni uznávati

---

[1]) Thuk. VI., 61 svědčí, že r. 415 jednou ozbrojení občané celou noc zde strávili; v *IG.* II., 481 (z I. stol. př. Kr.) připomíná se tu schůze rady; Aristot. Ἀθ. πολ. 62, 1 poznamenává, že dříve (πρότερον) konalo se v Theseiu losování těch úředníků, kteří byli ustanovováni z kandidátů jednotlivých demů.

[2]) Aristof. Jezdci 1312 se schol. a zl. 567. Diod. IV. 62, Plut. Thes. 36, de exilio 17, Hesych. a Fotios s. v. Θησεῖον, Etym. Magn. s. v. Θησεῖον a Θησειότριψ.

[3]) Plut. Thes. 27.

[4]) Paus. I., 18, 1.

[5]) Thuk. VIII., 93, Andokides I., 45.

[6]) Bekker Anecd. I., 212, 12. Podobné stanoviště posluhů bylo u Eurysakeia (v. výše str. 269).

dosti velký peribolos, ač ovšem nikterak tak rozsáhlý jako u Theseia a Anakeia.[1])

V těchto končinách, na severním úpatí akropole, poblíže Theseia a Anakeia rozkládaly se nejspíše též některé budovy úřední. Byla to h e l i a i a (ἡλιαία), hlavní a největší soudní dvůr athenský. Bohužel jsou zprávy naše o ní tak neúplné, že se někteří dokonce domnívali, že to ani nebyla budova, nýbrž jen ohrazené místo pod širým nebem.[2]) S tím ovšem nelze souhlasiti. Že ani z Pausania nevíme nic určitého o místě, kde ležela, toho příčinou jest, že perieget připojil k výkladu o Areiopagu zvláštní odbočku, ve které pojednal soustavně o všech soudních dvorech athenských.[3]) Že ležela v místech, do kterých ji klademe, soudíme z toho, že jest nejpřirozenější, aby byla poblíže úřadovny thesmothetů.[4]) Na její zřízení smíme asi vztahovati, co vypravuje Aristoteles v Ústavě athenské o losování soudců za té doby; neboť jest nejpřirozenější domnívati se, že se dálo v nejdůležitějším soudním dvoře athenském.[5])

Je-li tato domněnka správna, byla heliaia budova velmi rozsáhlá. Měla deset vchodů, každý pro jednu fylu; vchody byly asi označeny nápisy se jmenem jednotlivých fyl. Za každým vchodem

---

[1]) Demosth. XIX., 303 se schol., Poll. VIII., 105.

[2]) Tak soudí na př. W a c h s m u t h, Die Stadt Athen II., 1, str. 363 n., ale jeho důvody nepostačují. Z toho, že se soudní dvory uvádějí vedle ekklesií (srv. Plat. Stát VIII., 492 B), neplyne, že by byly nekryté jako tyto; i při největších soudech jednalo se o mnohem menší počet lidí než při ekklesiích. Zpráva Pollukova (VIII., 124) ἀνίστατο δὲ τὰ δικαστήρια, εἰ γένοιτο διοσημία jest jednak všeobecná i nemůže se tedy vztahovati pouze na heliai, jednak je možno i v uzavřených místnostech viděti blesky a slyšeti hřímání. Ostatně o soudních dvorech ostatních uznává Wachsmuth sám (tamtéž str. 368), že byly uzavřené budovy. — Soudy pod širým nebem máme dosvědčeny jen pro případy, kde se jednalo o vraždu; dálo se tak proto, aby se soudcové neposkvrnili, kdyby byli pod touž střechou s vrahem (srv. Antif. V., 11).

[3]) Paus. I., 28, 8—11.

[4]) V úředním názvosloví říkalo se heliai „heliaia thesmothetů“, ja)k svědčí nápis *IG.* I., suppl. 27 *a* (str. 11 = Dittenberger, Sylloge² č. 17, ř. 74 ἔφεσιν ἔναι Ἀθέναζε ἐς τὲν ἐλιαίαν τὲν το̃ν θεσμοθετο̃ν. Téhož názvu užívají řečníci attičtí Antifon VI., 21 ἀναβὰς εἰς τὴν ἡλιαίαν τὴν τῶν θεσμοθετῶν a Andokides I., 28 ἔδοξεν τῷ δήμῳ ἐν τῷ τῶν θεσμοθετῶν δικαστηρίῳ.

[5]) Arist. Ἀθ. πολ. 63 nn. Text kapitol od 64 byl po prvé náležitě upraven v berlínském vydání Kenyonově z r. 1903, o něž se opírá vydání Thalheimovo (v Lipsku 1909) i druhé Sandysovo (v Londýně 1912).

bylo po dvou losovacích místech (κληρωτήρια); nejspíše bylo jedno po pravé, druhé po levé straně vchodu. Sem vcházeli soudcové, aby se podrobili losování. Za soudce mohl se za té doby přihlásiti každý zachovalý občan athenský, kterému bylo přes třicet let; zvláštních vědomostí se nežádalo, předpokládalo se, že strany poučí soudce náležitě o své věci a že přirozený cit pro právo a spravedlnost postačí, aby poznali, na čí straně jest pravda. Kdo se přihlásil za soudce, dostal legitimaci (πινάκιον) bronzovou, později zimostrázovou, na které bylo napsáno jméno jeho i demu, do kterého patřil, a mimo to jedno z písmen od A (=1) až do K (=10); soudcové z každé fyly byli totiž rozděleni v deset oddělení a to tak, aby byl v každém oddělení celkem stejný počet.[1] Když tedy vešli občané, kteří chtěli toho dne zasedati jako soudcové, do kleroteria své fyly, našli v každém z nich po pěti skříňkách (κιβώτια), označených číslicemi od A—K; na jedné straně byly skříňky s čísly od A—E (= 1—5), na druhé straně s písmenami Z—K (= 6—10). Každý vhodil svou legitimaci do skříňky s tím číslem, které měl na své legitimaci. Potom se z nich vylosovalo tolik soudců, kolik jich bylo potřebí pro ten den. Pro pře soukromé byl nejmenší počet 200, pro veřejné 500 soudců; v důležitých případech se počet jejich zdvojnásobil, ba při veřejných přích i ztrojnásobil. Mimo to soudilo se z pravidla v několika soudních místech současně. Byl tedy počet soudců vylosovaných vždy značný. Kdo za soudce vylosován nebyl, dostal svou legitimaci zpět a mohl odejíti domů; kdo byl vylosován, účastnil se druhého losování, kterým se stanovilo, v které místnosti má souditi. Jednotlivé soudní místnosti byly totiž označeny číslicemi, počínaje od Λ (= 11); to se stanovilo losem pro každý soudní den znova. Kdo byl za soudce vylosován, přistoupil k osudí a vytáhl si odtud žalud s číslem své soudní místnosti. Aby se však nikdo nespletl a nešel jinam než kam patřil, bylo učiněno ještě jiné opatření. Soudní budovy byly označeny též barvou na podvoji vchodu; připomíná se „zelený dům" (βατραχιοῦν) a „červený dům" (φοινικιοῦν), ač nevíme, kde ležely.[2] Toto označení bylo stálé, neměnilo se každého dne jako označení

---

[1]) Bronzové legitimace soudců máme zachovány v několika exemplářích; dřevěné se ovšem nemohly dochovati. Jsou publikovány v *IG* II. č. 875—940, 885 *b*; s doplňky s II. 5, str. 212 n.; pěkné faksimile podává Sandys ve svém vydání na tabulce před titulním listem pod č. 1.

[2]) Paus. I., 28, 8 mluví o nich v exkursu o soudech athenských.

číslicemi. Kdo si vytáhl číslo svého soudního dvoru, k tomu přistoupil sluha a dal mu do ruky hůl té barvy, kterou měla místnost, ve které měl souditi. S touto holí a s oním žaludem odebral se soudce tam, kde měl souditi; zde obé odevzdal a obdržel za to známku (σύμβολον), za kterou dostal potom svůj plat (půl drachmy).

Toto losování mohlo se zcela dobře konati v sloupořadí, které mělo 11 sloupů v průčelí; neboť tím bylo deset samostatných vchodů dáno samo sebou. Za tímto sloupořadím rozkládala se asi vlastní budova soudní, kterou si musíme mysliti aspoň tak velikou, aby pojala největší počet soudců 1500 s potřebným služebnictvem a měla též dosti místa pro obecenstvo. Soudcové seděli; musila býti tedy síň podle toho upravena. Obecenstvo však zajisté stálo.

Úřadovnu thesmothetů, thesmotheteion (θεσμοθετεῖον, též θεσμοθέσιον) klademe na severní úpatí akropole proto, že zde ležely též úřadovny jiných archontů jako bukoleion, úřadovna archonta krále, a Epilykeion, úřadovna polemarchova (v. výše str. 89 n.). Podle Aristotela bylo thesmotheteion od Solona společnou úřadovnou pro všechny archonty.[1]) Zpráva ta vyžaduje ovšem jistého doplnění; jest známo, že archon král úřadoval ve stoi královské na náměstí (v. výše str. 247), a z Aristotela samého se dovídáme, že i za jeho dob konal se v bukoleiu o anthesteriích symbolický sňatek manželky basileovy s Dionysem.[2]) Naproti tomu Epilykeion čili polemarcheion se později již nepřipomíná. Věc měla se tedy tak, že vyjímaje archonta krále sloužilo thesmotheteion za úřadovnu všem archontům, avšak zdá se, že i tento archon přicházel sem k společnému obědu.[3]) O zařízení thesmotheteia nemáme nejmenších zpráv.

[1]) Aristot. Ἀθ. πολ. 3, 5 ἐπὶ δὲ Σόλωνος ἅπαντες εἰς τὸ θεσμοθετεῖον συνῆλθον.

[2]) Aristot. na témž místě praví o bukoleiu: ἔτι καὶ νῦν γὰρ τῆς τοῦ βασιλέως γυναικὸς ἡ σύμμειξις ἐνταῦθα γίγνεται τῷ Διονύσῳ καὶ ὁ γάμος.

[3]) Schol. k Plat. Faidru 235 D ὁ τόπος, ὅπου συνῄεσαν καὶ ἐσιτοῦντο, θεσμοθέσιον ἐκαλεῖτο. Pollux IV., 122 praví o archontech, dovolávaje se Hypereida, εἱστιῶντο ἐν τῇ στοᾷ. — Demosth. XXI., 85 mluví o společné úřadovně archontů (τὸ τῶν ἀρχόντων οἴκημα), čímž nemůže býti míněno nic jiného než thesmotheteion. — Jaká byla příčina toho, že za doby římské archontové po skončení svého úřadu věnovali votivní desku do jeskyně Apollona hypakraia (v. výše str. 76) nevíme.

O prytaneiu, budově to, kdež na útraty obecní hoštěni byli mužové o vlast zasloužilí a vyslanci cizích států, jednali jsme již výše na str. 89. Poloha jeho na severním úpatí akropole jest zjištěna Pausaniem.[1]) Zde stály sochy bohyň Hestie a Eireny, jakož i sochy některých zasloužilých mužů; z nich uvádí Pausanias Miltiada, Themistoklea a zápasníka Autolyka. Socha Autolykova byla výtvorem umělce Leochara.[2]) O vnitřním zřízení není zpráv.

Nedaleko prytaneia byla místnost soudní zvaná „U prytaneia" (ἐπὶ πρυτανείῳ), kde soudil archon král společně s t. zv. „králi fyl" (φυλοβασιλεῖς) o těch případech, kde buď vrah nebyl znám, nebo kde souzeno bylo zvíře nebo předmět neživý proto, že způsobily něčí smrt. Poněvadž se jednalo o vraždu, bylo toto místo zajisté nekryté.[3])

Uvedené budovy, zejména Theseion, Anakeion, heliai s thesmotheteiem a prytaneiem, třeba si asi mysleti při široké ulici, která vedla z jižního konce náměstí směrem východním pod severním svahem akropole. Je to cesta, kudy se z náměstí dále ubíraly posvátné průvody o slavnostech. Možná, že před úředními budovami rozkládalo se menší náměstí.

Někde na východ od prytaneia stál chrám Eileithyie, bohyně porodu. Připomíná se ve IV. stol., byl však asi starší; objeven však dosud nebyl. Pausanias viděl tu tři sochy, jedna prý pocházela z Delu, dvě z Krety; jako zvláštnost uvádí,

---

Köhler v *AM*. III., 1878, str. 144 nn., domníval se, že ctili tohoto Apollona jako patrona svého stolu, poněvadž thesmotheteion leželo v blízkosti jeho svatyně.

[1]) Paus. I., 18, 3; srv. 20, 1. Zcela nesprávně klade Robert, Pausanias als Schriftsteller, str. 319 (srv. též jeho plán na str. 330) prytaneion hned vedle tholy. Opírá se o scholion k Aristof. Míru 1183 θόλος τόπος Ἀθήνησι παρὰ πρυτανεῖον, ἐν ᾧ ἑστήκασιν ἀνδριάντες, οὓς ἐπωνύμους καλοῦσιν. Toto scholion jest zcela bezcenné. Scholiasta nemá o topografii athenské náležitého ponětí, myslí-li, že tholos je místo, kde stály sochy eponymů (v. o tom výše str. 249 a 250); není tedy správno dovolávati se ho za svědka pro polohu prytaneia.

[2]) Pausanias na uv. m. poznamenává, že za jeho doby byly sochy Miltiadova i Themistokleova přepsány na nějakého Římana a Thraka. — Že socha Autolykova pocházela od Leochara, víme z Plinia N. h. XXXIV, 79.

[3]) Paus. I., 28, 10, Pollux VIII., 120; srv. též Aristot. Ἀθ. πολ. 57, 4.

že pouze zde byla Eileithyie zobrazována úplně, až ke špičkám nohou, zahalena.[1])

Někde v severní části města ležela svatyně heroa lékaře (ἥρως ἰατρός). Kdy byla založena, nevíme; nejstarší zmínku o ní máme u Demosthena, jenž r. 343 v řeči o křivém vyslanectví připomíná, že otec Aischinův učil děti čísti a psáti blíže svatyně tohoto heroa.[2]) Z toho jest patrno, že svatyně pocházela aspoň ze začátku IV. stol. př. Kr., ač nebyla-li ještě starší. Že ji klademe do severní části města, toho příčinou jest nález dvou velkých desek nápisných, které byly objeveny r. 1873 v této části. Jedna pochází z r. 221/0 př. Kr., druhá jest asi o sto let pozdější. V prvním nápise svoluje lid athenský, aby se staré stříbrné věnovací dárky ze svatyně heroa lékaře roztavily a z kovu zhotovila se konvice (οἰνοχόη) pro svatyni, v druhé povoluje se předělání posvátných nádob.[3]) Z toho jest patrno, že kult tohoto léčivého heroa těšil se u Atheňanů velké oblibě, ačkoliv měli od r. 420 př. Kr. zvláštní svatyni Asklepiovu na jižním svahu akropole (v. str. 293). Zdali zbytky nějaké velké budovy objevené r. 1910 asi 220 *m* severovýchodně od naleziště uvedených nápisů, pocházejí z této svatyně, jest velmi nejisto.[4])

Od prytaneia vedla kolem východního svahu akropole až k divadlu Dionysovu ulice trojnožek (ὁδὸς τριπόδων). Nazývala se tak podle bronzových trojnožek, které jako vítěznou cenu dostávaly fyly, jež zvítězily o velkých Dionysiích v závodech lyrických. Trojnožku přijal jmenem vítězné fyly choregos, jenž sbor svým nákladem vypravil, i patřilo k jeho povinnosti postarati se též o to, aby byla na vhodném místě postavena a zasvěcena Diony-

---

[1]) Isaios V 39, Paus. I 18, 5. Z toho, že jeden nápis (*IG.* II. 1586), ve kterém otec zasvěcuje svou dceru Eileithyi, byl nalezen blíže nynější metropole, nelze ovšem o přesnější poloze chrámu nic vyvozovati.

[2]) Demosth. XIX., 249. V řeči o věnci 129 tvrdí Demosthenes, že otec Aischinův byl otrokem u jakéhosi Elpia, jenž vyučoval blíže Theseia; tato zpráva, nehledě k její hodnověrnosti, týká se doby ještě starší, i nelze z ní pranic usuzovati pro polohu svatyně heroa lékaře.

[3]) *IG.* II., 403 a 404 (= Ziehen, Leges Graecorum sacrae II., I, č. 38 *a*, *b*). Nápisy nalezeny byly v nynější ulici Atheninĕ (ὁδὸς Ἀθηνᾶς) nedaleko kapličky Ἁγ. Μαύρα.

[4]) V nyn. ulici Praxitelově č. 48 objeveny byly při přestavbě domu základy z kvádrů slepencových (breccia); zprávu o nich podává Frid. Versakis v Ἐφημ. ἀρχ. 1910, str. 267 nn. a soudí, že se týkají této svatyně.

sovi. Vešlo v obyčej, že se trojnožky stavěly na střechy chrámků, které ovšem, jak trefně poznamenává Pausanias, byly k tomu účelu příliš veliké.[1]) Rozumí se samo sebou, že se tyto chrámečky stavěly nejprve u divadla, ale poněvadž jich stále přibývalo — každého roku po dvou, jeden za vítězství v závodě hochů, druhý za vítězství v závodě mužů — povstala z řady jejich znenáhla ulice, vedoucí až k prytaneiu. Byla to zajisté krásná ulice, i jest možno, že se tudy ubíraly slavnostní průvody. Některé chrámečky byly prázdné, větší však sloužily k tomu, aby se v nich ukládaly votivní dary, jako v tak řečených thesaurech, známých na př. z Delf nebo z Olympie.[2]) Pausanias, jenž viděl ještě velmi mnoho z této nádhery, připomíná z nich pouze jediný, ve kterém stál Satyr Praxitelův a skupina Dionysos s Erotem od Thymila, umělce jinak neznámého[3]).

Nám se zachoval pouze p o m n í k L y s i k r a t ů v, jenž neupoutal pozornost Pausaniovu, třeba že je to nejstarší a nejdokonalejší příklad tak řečeného slohu korintského (v. obr. 80). Své poměrně dosti dobré zachování děkuje tomu, že byl r. 1669 koupen od francouzských mnichů kapucínů, kteří si při něm zřídili svůj hospic; pomník jim sloužil za knihovnu. V ústech lidu nazýval se pomník „lucernou Demosthenovou" (λύχνος [nebo κανδύλι] τοῦ Δημοσθένους), poněvadž se věřilo, že prý zde Demosthenes při lampě studoval své řeči.[4])

---

[1]) Paus. I., 20, 1.

[2]) Slova Pausaniova ναοὶ ὅσον ἐς τοῦτο μεγάλοι καί σφισιν ἐφεστήκασι τρίποδες χαλκοῖ μέν, μνήμης δὲ ἄξια μάλιστα π ε ρ ι έ χ ο ν τ ε ς εἰργασμένα zavdala příčinu k rozmanitým výkladům. Nyní se obyčejně soudí, že prý sochy stály uvnitř trojnožek. Ale to je rčení zcela nemožné a nevkusné. Výraz περιέχοντες (= obsahující) nehodí se na nic jiného než na chrámky samy; Pausanias periodu nevhodně konstruoval. S tím v plném souhlase jest, co čteme dále v § 2 Διονύσῳ δὲ ἐν τ ῷ ν α ῷ τῷ πλησίον (sc. τοῦ πρυτανείου) Σάτυρός ἐστι παῖς.

[3]) Soudím, že slovy ἐν τῷ ναῷ τῷ πλησίον míní Pausanias pomník choregický, nikoliv skutečný chrám a že slovy Σάτυρος παῖς καὶ δίδωσι ἔκπωμα je míněn právě Satyr Praxitelův. O této soše srv. výklad H. V y s o k é h o, Praxiteles, v Praze 1909, str. 38 nn., jenž rovněž soudí, že Satyr Praxitelův stál uvnitř chrámečku choregického.

[4]) O tom svědčí Anonymus Vindob. 5 (λύχνος τοῦ Δημοσθένους) a Anonymus Paris. (κανδύλι τοῦ Δημοσθένους), oba z XV. stol., jakož i Jesuita Pavel Babin v listě k abbému Pecoilovi, datovaném 8. října 1672, kdež čteme v § 12 celou tehdejší legendu o tomto pomníku (on l'appelle ordinairement la lanterne de Démosthène). Pomník je nyní majetkem vlády francouzské, jež se stará též o jeho udržování.

Na vysokém podstavci z kvádrů porových zvedá se kruhovitý chrámeček z pentelského mramoru přes 6 *m* vysoký, okrášlený šesti korintskými sloupy. Mezery mezi nimi jsou vyplněny vyso-

Obr. 80. Choregický pomník Lysikratův.
(Podle fotografie.)

kými, hladkými deskami tvaru obloukovitého; jdou až k hlavicím sloupů, načež jsou vystřídány deskami jinými, nižšími, na kterých jsou zobrazeny v plochém reliefu vždy dvě trojnožky mezi úzkým pilířem. Těmito deskam. byl celý prostor chrámečku úplně uzavřen;

dovnitř nemělo býti nic ukládáno. Na trojdílném násloupí je nápis, nyní ovšem těžko čitelný:[1])

Λυσικράτης Λυσιθείδου Κικυννεὺς ἐχορήγει.
Ἀκαμαντὶς παίδων ἐνίκα. Θέων ηὔλει.
Λυσιάδης Ἀθηναῖος ἐδίδασκε. Εὐαίνετος ἦρχε.

Nápis hlásal, že r. 334 př. Kr. — neboť tehdáž byl archontem Euainetos — zvítězila fyla Akamantis v lyrickém závodě hochů nade všemi ostatními fylami. Sbor hochů vypravil svým nákladem Lysikrates, syn Lysitheidův, z demu Kikynny (jv. od Athen), na píšťalu hrál Theon, báseň složil a tancům sbor naučil Lysiades. Nad násloupím byl kolem celého chrámečku vlys, jenž představoval, kterak Dionysos potrestal mořské loupežníky, kteří se opovážili jej přepadnouti. Mythus byl zde zpodoben poněkud jinak, než jak jej známe z jednoho z tak řečených hymnů homerských; nejspíše se umělec řídil písní, kterou tehdáž Akamantis zvítězila. Dionysos není na lodi, nýbrž na břehu mořském, není sám, nýbrž v kruhu svých oddaných Satyrů. Sedí klidně na skále, hraje si s pardálem; po každé straně jeho sedí pohodlně Satyr jako strážce. Také následující dva Satyrové po obou stranách nic nevědí ještě o přepadení: jsou zaměstnáni míšením vína. Ale za nimi počíná již s obou stran zápas Satyrů s loupežníky; Satyrové bijí je thyrsy, pochodněmi i větvemi, které na rychlo lámou. Loupežníci skákají do vody a mění se v delfíny; účinek to božské moci Dionysovy. Tento relief, ve kterém humor s vážností velmi pěkně se snoubí, byl zajisté vhodným způsobem omalován, aby ve své výši (přes 10 *m*) lépe vynikl.

Střecha jest z jediného kusu mramoru, na kterém byly napodobeny okrouhlé tašky. Ze střechy vystupuje umělecky provedená květina, která se rozstupuje na tři strany. Na ní teprve stála bronzová trojnožka.[2])

Krom toho stojí ještě na původním místě base dvou podobných pomníků, a to severně od pomníku Lysikratova,[3]) ukazujíce tak

---

[1]) *IG.* II., 1242 = Dittenberger, Sylloge[2] č. 707. V starověku byla písmena vyplněna červenou barvou, byla tedy lehce čitelna.

[2]) Relief, jenž jest nyní dosti otlučen, zobrazen jest na př. v Baumeisterových Denkmäler II., str. 841. Tamtéž jest na str. 839 pěkná rekonstrukce (podle Stuarta a Revetta).

[3]) O těchto basích srov. Judeicha, Topographie, str. 274, pozn. 1.

jasně, kudy šla cesta trojnožek (v. tab. II.). Z ulice trojnožek pochází také trojhranná, mírně prohnutá basis z pentelského mramoru, která byla nalezena r. 1853 při stavbě domu. Jest na všech třech stranách opatřena reliefy: hlavní strana představuje Dionysa, držícího thyrsos, na obou ostatních jsou zobrazeny Niky, které obráceny jsouce k Dionysovi přinášejí mu úlitbu vína. Jak ukázal Otto Benndorf, mají tyto krásné reliefy, u kterých bohužel chybí hlavy, všechny znaky umění Praxitelova; ba jest dokonce dosti pravděpodobna domněnka Benndorfova, že Praxiteles jsa choregem, zřídil je pro trojnožku, kterou dostala jako vítěznou cenu jeho fyla Erechtheis.[1])

Šlo-li se třídou trojnožek, přišlo se na jižním konci jejím ke kruhovitému o d e i u (ᾠδεῖον). Odeion sice objeveno dosud není, poněvadž v těch místech nebylo dosud kopáno, ale poloha jeho sv. od divadla jest dosti dobře určena svědectvím Andokidovým a Vitruviovým. Andokides, vypravuje o zločinném zpřerážení hermovek z r. 415 př. Kr., praví, že viděl v noci před tím od brány okrsku Dionysova, jak sestupuje mnoho lidí od odeia do orchestry. A Vitruvius vykládaje, že má býti postaráno v divadle, aby měli se kam diváci uchýliti, nastane-li náhlý příval, poznamenává, jak dobře jest na tom obecenstvo athenské: za skenou v posvátném okrsku Dionysově je sloupořadí, v pravo je stoa Eumenova a v levo odeion.[2]) Bylo zbudováno od Periklea před r. 442 př. Kr.,[3]) a to k produkcím hudebním. Proto musilo býti kryté. Při stavbě užilo se trámů z ukořistěných lodí perských, zejména ke konstrukci střechy, která byla zašpičatělá. Avšak četné sloupy, které střechu držely, byly kamenné. Celá stavba upomínala Atheňany na stan Xerxův i říkalo se přímo, že odeion bylo jeho napodobením.[4])

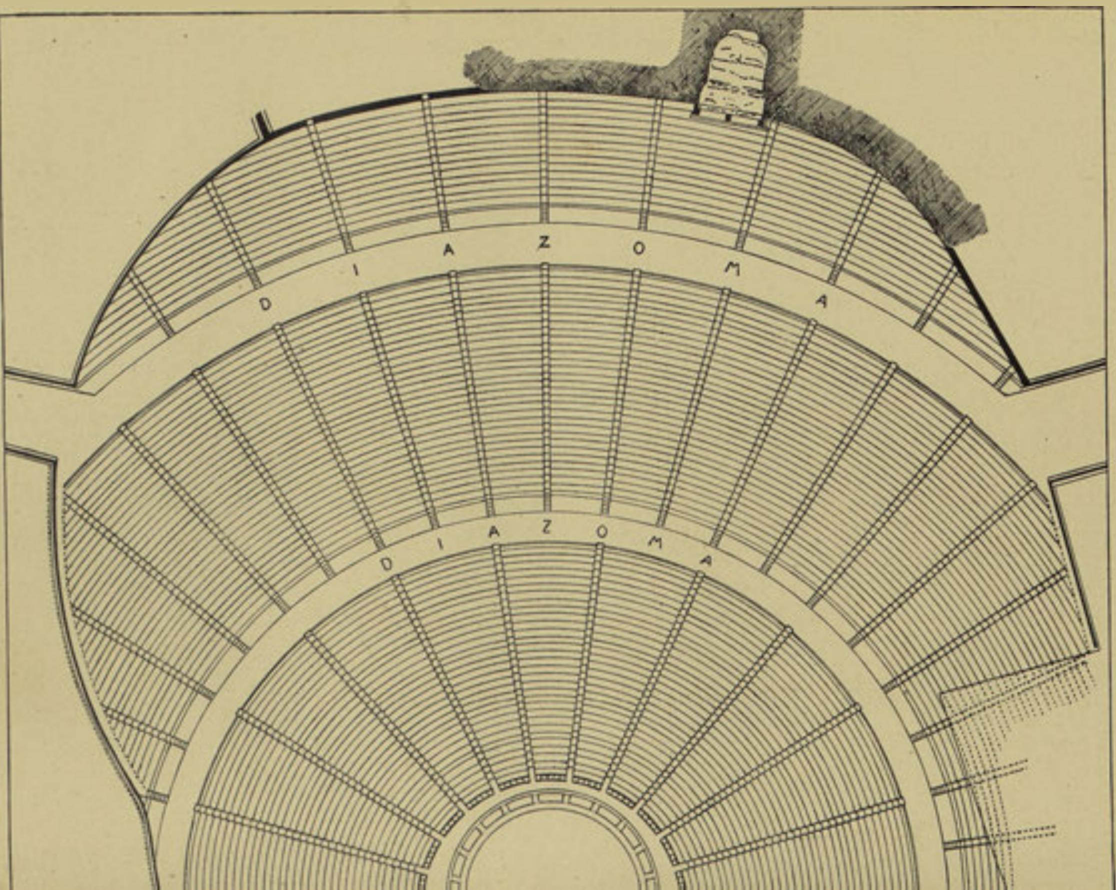
---

[1]) O. B e n n d o r f v Jahreshefte d. österr. arch. Inst. II., 1899, str. 255 nn.; zde jest tato basis pěkně publikována na tab. V.—VII. Domněnka, že basis může býti anathematem Praxitela samého jakožto chorega, opírá se o nápis *IG.* II., 1298 (z první pol. II. stol. př. Kr.), ve kterém nějaký Atheňan, jenž věnoval do divadla relief Niky, dovolává se toho, že touž bohyni již Πραξιτέλης δισσοῖς εἵσαθ' ὑπὸ τρίποσιν.

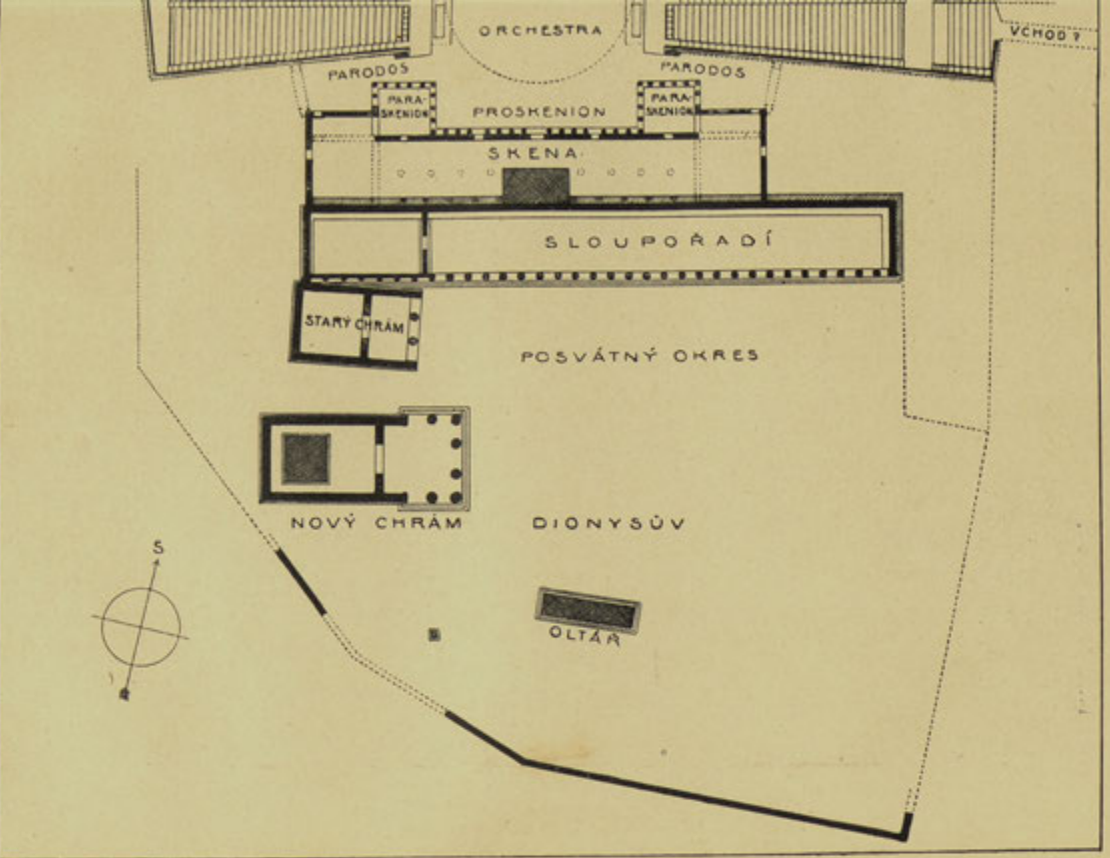
[2]) Andok. I., 38 ἐπεὶ δὲ παρὰ τὸ προπύλαιον τοῦ Διονύσου ἦν, ὁρᾶν ἀνθρώπους πολλοὺς ἀπὸ τοῦ ᾠδείου καταβαίνοντας εἰς τὴν ὀρχήστραν. Z toho jest patrno, že odeion leželo výše než divadlo. Vitruvius V., 9, 1 exeuntibus e theatro sinistra parte odeum.

[3]) To plyne z narážky Kratinovy v komoedii Θρῇσσαι.

[4]) Plut. Perikl. 13, Paus. I., 20, 4. O četných sloupech svědčí Theofr. Char. 3, 3; že sloupy byly kamenné plyne z Vitruvia V., 9, 1.

DIAZOMA
DIAZOMA

ORCHESTRA
VCHOD?
PARODOS
PARODOS
PARA-SKENION
PROSKENION
PARA-SKENION
SKENA
SLOUPOŘADÍ
STARÝ CHRÁM
POSVÁTNÝ OKRES
NOVÝ CHRÁM
DIONYSŮV
S
OLTÁŘ

Příloha ke str. 281.

Obr. 81. Rekonstrukce divadla Dionysova. (Podle Dörpfelda, Das griech. Theater, Tab. II.)

Sedadla byla velmi četná a nejspíše dřevěná. Kromě vlastních produkcí hudebních konal se v odeiu před Velkými Dionysiemi t. zv. proagon, t. j. básníci, kteří o slavnosti hodlali závoditi, vystupovali zde se svými herci, sborem, pištci i choregy a doporučovali se přízni obecenstva.[1]) Mimo to užívalo se odeia též k účelům soudním, k čemuž se zajisté dobře hodilo; v mimořádných dobách svolávali se sem ozbrojení občené; ba někdy sloužilo též za skladiště obilí a mouky.

Kapitola osmnáctá.

Jižní svah akropole.

V posvátném okrese Dionysa Eleutherského přibyl k starému, z doby Peisistratovy pocházejícímu chrámu (v. výše str. 108) nový chrám Dionysův. Z něho zachovaly se jen nevzhledné základy z červeného slepence (breccia). Nemajíce ani nejmenšího zbytku z vlastní stavby, nemůžeme říci nic určitého, v jakém slohu byl zbudován. Dörpfeld se domnívá, že byl nejspíše slohu dorského a že měl v průčelí čtyři sloupy a za nimi ještě po jednom na každé straně (v. obr. 81); uznává však sám, že to nelze tvrditi s jistotou.[2]) Jisto však jest, že se skládal z pronau a vlastní celly, kdež na veliké čtverhranné basi byla socha Dionysova. Byla ze zlata a slonové kosti, dílo slavného sochaře Alkamena; ještě Pausanias ji viděl.[3]) Podle obrazů na stříbrných a měděných mincích athenských soudí se, že byl tu bůh zpodoben vousatý; seděl na vysokém křesle, drže v levé ruce thyrsos, v druhé konvici.[4]) Pausanias připomíná tu malby, nepraví však, od koho pocházely. Představovaly vesměs báje o Dionysovi: 1. Dionysos přivádí Hefaista na Olymp, 2. a 3. trestá Penthea a thráckého Lykurga, kteří se protivili šíření kultu Dionysova, 4. Dionysos blíží se k Ariadně od Thesea opuštěné. Co se týče doby, ze které chrám pocházel, jest rozhodující pro nás zpráva Pausaniova, že tvůrcem sochy chrámové byl Alkamenes. Činnost Alkamenovu můžeme sledovati aspoň do r. 403 př. Kr.[5]) Poněvadž pak není pravděpodobno, že by

[1]) Schol. k Aisch. III., 67. Více o tom v Řeckém divadle str. 28.

[2]) Dörpfeld, Das griech. Theater, str. 20 n.

[3]) Paus. I., 20, 3.

[4]) Viz na př. kommentář Blümnerův k Pausaniovi I., tab. XI., č. 4.

[5]) Podle Paus. IX., 11, 6 pocházely od něho kolossální sochy Atheny a Heraklea, které věnoval Thrasybulos se svými druhy do Herakleia theb-

Atheňané za posledních let války peloponneské mohli věnovati do chrámu sochu tak drahocennou, můžeme zhotovení sochy a tím také stavbu chrámu tohoto klásti s velikou pravděpodobností do doby po míru Nikiově, ale před vypravou sicilskou, t. j. mezi l. 420—415 př. Kr.[1])

V posvátném okrese Dionysa Eleutherského leželo dále divadlo Dionysovo (τὸ ἐν Διονύσου θέατρον). Celé V. stol., tedy po celou dobu činnosti slavných tragiků Aischyla, Sofoklea a Euripida, ba ještě asi padesát let potom spokojili se Atheňané starým, kamenným divadlem z doby předperské (v. výše str. 109), které mělo orchestru neobyčejně velikou, ale žádnou skenu; pro každé hry musila se skena budovati zvlášť z trámů. Před rokem 340 př. Kr. počalo se však stavěti divadlo nové; uvedeného roku mohla již tragickému básníku Astydamantovi postavena býti socha v divadle. Potom byla stavba na nějakou dobu přerušena; dokončil ji teprve kolem r. 330 př. Kr. státník athenský Lykurgos.[2]) Provozování her divadelních nesmělo ovšem nikterak býti přerušeno. Myslíme-li si na př., že nejprve postaveno bylo jen dolejší pořadí sedadel a za Lykurga sedadla ostatní a kamenná skena, máme způsob, jak se věc mohla bez překážek provésti; v době před dokončením musilo obecenstvo, pro které nestačila postavená sedadla, vzíti za vděk místem na skále, o kterou se divadlo opíralo, a skena se budovala ze dřeva pro každé hry jako dříve.

Divadlo Dionysovo bylo objeveno roku 1862 německým architektem J. H. Strackem a bylo v novější době podrobně pro-

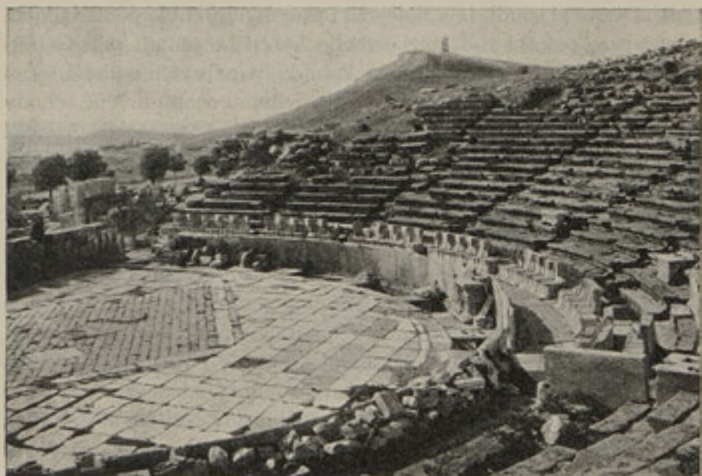
---

ského na památku toho, že Theby poskytly r. 403 uprchlíkům athenským útočiště.

[1]) Tak věc zcela přesvědčivě vyložil Emil Reisch, Eranos Vindobonensis, ve Vídni 1893, str. 3 nn. O mínění Dörpfeldově, že chrám tento jest vlastně choregickým chrámkem, určeným pro umístění trojnožek státníka Nikia a jeho rodu, bude pojednáno šíře na str. 292. Zde připomínáme jen, že není pravdě podobno, ani že by Nikias mohl věnovati též sochu ze zlata a slonové kosti, ani že by ji Atheňané umístili do soukromého chrámku. Též veliká blízkost nového chrámu s chrámem starým nasvědčuje tomu, že zde máme co činiti s chrámem od státu postaveným a kultu věnovaným.

[2]) Suidas s. v. σαυτὴν ἐπαινεῖς svědčí, že Astydamantovi dostalo se toho vyznamenání za tragoedii Parthenopaios; rok jejího provozování (340 př. Kr.) známe pak z *IG.* II., 973. O činnosti Lykurgově v. [Plut.] Vitae X orat. 841 C, 852 C, *IG.* II., 240, Paus. I., 29, 16. Jen řečnická nadsázka jest, přikládá-li Hypereides (zl. 118 Bl.) Lykurgovi celou stavbu.

zkoumáno zejména Vilémem Dörpfeldem.[1]) Hlediště, jak nám je podává obr. 82, představuje celkem stav za časů Lykurgových; třeba si však odmysliti mramorové zábradlí, které obíhá před čestnými sedadly, a některá nová sedadla čestná v druhé řadě. Orchestra však a skena jeví se nám v přestavbě z doby římské. Orchestra IV. stol. nebyla dlážděna, nýbrž měla půdu z upěchované

Obr. 82. Divadlo Dionysovo. Pohled na část západní. (Podle fotografie.)

země; také byla mnohem větší, zaujímajíc plný kruh. Teprve za doby římské bylo jeviště posunuto dosti daleko do orchestry, tak že plocha její byla nemálo zúžena. Tvar divadla Lykurgova podán jest v příloze na obr. 81.

Proti divadlu V. století byla orchestra posunuta značně na sever; stalo se tak proto, aby vybylo na jižní straně dosti místa pro stálou, kamennou skenu. Tím se stalo, že sedadla šla až do výše 30·62 *m* nad orchestrou. Hlediště mělo tři pořadí, oddělená od sebe

---

[1]) Srv. základní dílo Viléma Dörpfelda a Emila Reische Das griechische Theater, v Athenách 1896, str. 1 nn., s tab. I.—V. Pro podrobnosti odkazuji čtenáře ke svému Řeckému divadlu, v Praze 1909, str. 135 nn.

širokými pasy (διάζωμα); avšak pouze nejdolejší z nich mělo tvar polokruhovitý, ostatní podobala se větším nebo menším obloukům kruhovým. Příčina toho spočívala v nepříznivém tvaru půdy. Mimo to bylo třeba na straně západní i východní zříditi silné opěrné zdi, ježto se tam nemohla sedadla opírati o přirozenou skálu. Poněvadž máme zachována sedadla pouze z nejdolejších řad, jest nesnadno stanoviti přesně, kolik řad sedadel bylo v každém pořadí. Dörpfeld soudí, že v dolejším i prostředním bylo po 32 řadách, v hořejším pak 14 řad; pro sedadla hořejšího pořadí musila býti skála do značné výše seříznuta kolmo, ba nejvyšší sedadla vytesána ve skále samé. Úzké, pouze pro jedinou osobu určené schody dělily hlediště v oddělení menší, v t. zv. klíny (κερκίδες). Dolejší pořadí mělo třináct klínů. V pořadích hořejších můžeme nejspíše, podle divadel jiných, uznávati dvojnásobný počet schodů, ač ovšem pro nepravidelnost půdy počet klínů v nich zdvojnásoben býti nemohl. Sedadla jsou z tvrdého vápence peirajského. Mají tvar stupňů v předu poněkud vykrojených, aby diváci měli více místa pro nohy; v zadu je prostranné, prohloubené místo, kudy se mohlo pohodlně choditi bez obtěžování obecenstva již sedícího. Čestná sedadla, stojící v první řadě, byla z mramoru pentelského. Mají podobu židlí, opatřených pohodlným, prohnutým lenochem; celkem jich bylo 67. Byla určena kněžím a archontům. Nejkrásnější z nich jest sedadlo kněze Dionysa Eleutherského; jest o něco povýšeno nad ostatní a má podobu křesla, ozdobeného jemnými skulpturami. Podle rýh, které se zachovaly na přední hraně některých sedadel, soudí Dörpfeld, že se do divadla mohlo vejíti 17.000 diváků.

Orchestra tvořila, jak z plánu patrno, plný kruh (průměr 19·61 *m*); od hlediště byla oddělena odvodňovacím žlabem, kam stékala za dešťů voda se sedadel. Proti jiným divadlům byl tento žlab zřízen velmi hluboký; proto byl před každými schody položen přes něj kamenný můstek. Na našem obr. 83 jest tento žlab velmi dobře viděti; při tom však třeba míti na mysli, že je tu orchestra z doby římské, zmenšená, a že jeviště je značně posunuto do orchestry.

Skena divadla Lykurgova byl rozsáhlý sál, mající 46·50 *m* délky a 6·40 *m* šířky; řada sloupů, jejichž základy zachovány, dělila jej po délce ve dvě lodi. Tyto sloupy jsou nám zárukou, že nad nimi zvedalo se ještě vyšší patro skeny. V předu vybíhala skena po obou stranách ve výběžky čili paraskenia (παρασκήνια); mezi

nimi byl rozsáhlý prostor 20·50 *m* zdéli a 5 *m* zhloubi. Nad těmito základy třeba si mysleti plné zdi, a to tak vysoké, jako skenu samu. Uprostřed pak mezi paraskeniemi nejlépe si představiti proskenion čili jeviště, ozdobené v průčelí dorskými sloupy, jak tomu jest v jiných divadlech řeckých. Na jeviště vedly nejspíše troje dvéře ze skeny, mimo to byly ještě dvéře postranní z obou paraskenií.[1])

Za skenou rozkládalo se sloupořadí, nejspíše řádu dorského, které se otvíralo k posvátnému okresu Dionysovu. Leželo o více než 2 *m* níže než skena, s kterou nikterak nesouviselo. Sem mohlo se uchýliti obecenstvo, nastala-li mezi představením nepohoda.

Obr. 83. Orchestra a jeviště divadla Dionysova. (Podle fotografie.)

Nad nejhořejší řadou sedadel jest ve skále jeskyně asi 7 *m* široká a asi 15 *m* hluboká (obr. 84), která jest nyní zasvěcena Madonně v Jeskyni (Παναγία Χρυσοσπηλιώτισσα). Byla-li již ve starověku sídlem nějakého kultu, nevíme. Ale r. 319 př. Kr. postavil přímo před ní choregický památník T h r a s y l l o s, syn Thrasyllův, z Dekeleie, zvítěziv o Velkých Dionysiích jakožto choregos se sborem mužů fyly Hippothontidy v závodě lyrickém. Z téhož roku pocházel též pomník Nikiův, o kterém pojednáme níže (v. str. 289 nn.).

[1]) Věc jest sporná, nemohu se však zde do podrobnějšího výkladu pouštěti a odkazuji k Řeckému divadlu str. 155 nn. Poznamenávám jen, že ani P e t e r s e n v Jahrb. d. arch. Inst. XXIII., 1908, str. 33 nn., ani V e r s a k i s, tamtéž XXIV., 1909, str. 194 nn., nezviklali mne v tomto úsudku. Nové pojednání o athenském divadle ohlásil D ö r p f e l d; podá v něm kritiku novějších prací a výsledky svého dalšího badání (srv. Jahrb. d. arch. Inst. XXIV., str. 224). — Na Dörpfeldově rekonstrukci divadla, kterou jsme podali v příloze jako obr. 81, třeba si odmysliti zejména řadu sloupů před průčelím skeny.

Kdežto pomník Nikiův byl chrámeček samostatný, o sobě stojící, postavil Thrasyllos pouhou fassadu, která se opírala o skálu akropolskou a tvořila vchod k oné jeskyni. Vnitřek jeskyně měl nahra-

Obr. 84. Jeskyně nad divadlem. (Podle fotografie.)

zovati vlastní chrámek. Pomník stál ještě na počátku minulého století, ale v bojích za samostatnost Řecka r. 1826 a 1827 byl zničen. Jsme proto odkázáni na kresby Stuartovy;[1]) z nich vybrán

---

[1]) Stuart and Revett, Antiquities of Athens II., chapter IV., tab. 1—6.

jest též náš obr. 85. Z něho poznáváme, že Thrasyllos se zhostil své povinnosti postaviti trojnožku dosti lacino. Dal postaviti po stranách dva silnější pilíře z mramoru pentelského a doprostřed pilíř slabší. Nad nimi bylo násloupí s věnovacím nápisem a vlys s jedenácti vavřínovými věnci v reliefu. Před vchodem byly dva stupně. Jak byla umístěna trojnožka, nevíme; byla-li nad vlysem

Obr. 85. Choregický pomník Thrasyllův.
(Podle Stuarta.)

střecha rovná, stál zajisté uprostřed na ní, byl-li nad ním trojhranný štít, stál v jeho vrcholu.

Tohoto pomníku užil asi o padesát let později syn Thrasyllův Thrasykles. Byl r. 270 agonothetem,[1]) při čemž zvítězila fyla Hippothontis v lyrickém závodě hochů a fyla Pandionis v závodě mužů. Maje postaviti dvě trojnožky za tato vítěství, pomohl si způsobem

[1]) O agonothesii v. Řecké divadlo str 50 nn.

zcela jednoduchým: dal sníti trojnožku svého otce — snad ji uložil do jeskyně — a na břevnoví pomníku postavil nástavek (t. zv. attiku) z laciného šedého mramoru s dvěma podstavci po straně pro trojnožky a připojil příslušné nápisy. Doprostřed trojnožek postavil na podstavci o třech stupních sochu sedícího Dionysa, jenž držel nejspíše v rukou lyru. Sochu odvezl lord Elgin (v. str. 163) do Anglie; nyní je v Britském museu.[1])

Pausanias viděl také pomník Thrasyllův, ale nezmiňuje se výslovně o něm; jeho zajímala více jeskyně a v ní relief představující, jak Apollon s Artemidou pobíjejí děti Niobiny.[2]) Máme-li si jej mysleti jako votivní dar Thrasyllův nebo Thrasykleův nebo přikládati jej době pozdější, jest zcela nejisto.[3])

Pro úplnost poznamenáváme ještě, že nad tímto pomníkem, na srázném, κατατομή zvaném místě, ale o něco dále v levo stojí dosud dva korintské sloupy z doby římské, s hlavicí na tři strany rozdělenou; s akropole možno ještě pozorovati na nich tři jamky k upevnění trojnožek. Ty s pomníkem Thrasyllovým ovšem nesouvisí, nýbrž jsou to věnování jiná. Že se však zde již dříve stavěly trojnožky, patrno ze zprávy Filochorovy, že zde postavil jakýsi Aischraios trojnožku, dav ji dříve postříbřiti.[4])

Na cestě od jeskyně právě připomenuté k Asklepieiu viděl Pausanias hrob Kalův. O Kalovi (Κάλως) se vypravovalo, že byl synovec a žák Daidala, báječného heroa umění stavitelského a sochařského, a že Daidalos, jsa žárliv na jeho umění, zabil ho a uprchl na Kretu. Heroon Kalovo třeba i mysleti někde v levo od uvedené jeskyně, nejspíše při samé stěně akropolské. Zde byla ctěna také matka Kalova Perdix, která prý ze zármutku nad smrtí syna svého se oběsila.[5])

---

[1]) O pomníku tomto srv. důležitý článek E. Reische v *AM.* XIII., 1888, str. 383 nn. s tab. VIII. Nápis Thrasyllův jest v *IG.* II., 1247 (= Dittenberger, Sylloge[2] 715), nápisy jeho syna v *IG.* II., 1292, 1293.

[2]) Paus. I., 21, 3.

[3]) Nesprávně vykládá si slova Pausaniova Blümner, jenž ve svém kommentáři (I., str. 236) myslí, že tento mythus byl zpodoben na trojnožce. Pausanias mluví zcela jasně. Praví o jeskyni: τρίπους δὲ ἔπεστι καὶ τούτῳ (t. τῷ σπηλαίῳ). Ἀπόλλων δὲ ἐν αὐτῷ (t. τῷ σπηλαίῳ) καὶ Ἄρτεμις κτλ. Rovněž zcela nejista jest domněnka Petersenova, Athen, v Lipsku 1908, str. 195, že jeskyně byla zasvěcena kultu Niobinu.

[4]) Harpokrat. s. v. Κατατομή.

[5]) Paus. I., 21, 4, Fotios s. v. Πέρδικος ἱερόν.

Než přejdeme k okrsku Asklepiovu, třeba se zmíniti o pomníku Nikiově. Nejzajímavější při něm jest, jak jsme znenáhla dospěli k jeho poznání. Roku 1853 objevil francouzský archaeolog Beulé v turecké baště na západní straně akropole antickou bránu, která se po něm dosud branou Beuléovou nazývá.[1]) Hned tehdáž se poznalo, že k stavbě brány bylo užito materiálu z pomníku Nikiova; neboť na násloupí četl se ve dvou řádcích tento nápis:[2])

Νι[κ]ίας Νικοδήμου Ξυπεταιὼν ἀνέθηκε νικήσας χορηγῶν Κεκρόπιδι παίδων.
Πανταλέων Σικυώνιο[ς] ηὔλει. Ἆισμα Ἐλπήνωρ Τιμοθέου. Νέ[αι]χμος ἦρχε.

Z nápisu plyne, že r. 319 př. Kr. zvítězila při lyrických závodech hochů fyla Kekropis, jejímž choregem byl Nikias. Hoši zpívali a tancem mimickým doprovázeli Timotheovu píseň Elpenor, při čemž hudební průvod na dvojitou píšťalu obstaral Pantaleon Sikyonský. Vítězství bylo dosaženo starou básní; Timotheos, jenž stal se nám známější objevením svých „Peršanů", byl tehdáž již dávno mrtev. Nikias, obdržev za svou fylu vítěznou trojnožku, dal postaviti pro ni dorský chrámeček z pentelského mramoru. To vše bylo jasno hned po objevení oné brány, nápadno však bylo, proč triglyfy jsou z poru, když celá stavba byla z mramoru. Proto soudil Beulé, že se užilo též materiálu z některých budov z doby před vpádem Peršanů.[3]) Při tom ovšem zůstávalo nevysvětleno, jak se stalo, že se triglyfy ze starší stavby tak dobře hodily k pomníku Nikiovu. Věc vysvětlil teprve r. 1885 Dörpfeld, prozkoumav podrobně ještě jiné architektonické části této brány.[4]) Zjistil, že i triglyfy z poru pocházejí vskutku z pomníku Nikiova, ježto k tomu ukazují nejen stejná práce a stejné rozměry, nýbrž i jamky k upevnění jejich, které se shodují s příslušnými jamkami na násloupí (pod triglyfy) a na římse (nad nimi). Různost materiálu vysvětlil velmi přesvědčivě tím, že triglyfy byly celé pomalovány, tak že rozdíl mezi mramorem a porem nebylo pozorovati. Dörpfeld

[1]) V. tab. I. Na našem obr. 62 jest dole pod propylajem bránu tuto dobře viděti.

[2]) *IG.* II. 1246 = Dittenberger, Sylloge[2] 708.

[3]) Beulé, L'Acropole d'Athènes, v Paříži 1853, str. 102.

[4]) Dörpfeld v *AM.* X., 1885, str. 219 nn., s tab. VII.

však nemyslil, že by pomník Nikiův byl samostatný, o sobě stojící chrámeček, nýbrž rekonstruoval jej jako pouhé chrámové průčelí, které se opíralo o skálu akropolskou asi jako pomník Thrasyllův z téhož roku. Uznával v předu šest dorských sloupů a za nimi ještě po jednom na každé straně. O čtyři leta později stanovil Dörpfeld[1]) také místo, kde Nikiův pomník původně stál; bylo to přímo nad odeiem Heroda Attika. Tím bylo též dáno, proč byl odstraněn: aby totiž nepřekážel nádherné stavbě Herodově, a zároveň určeno, že ,,brána Beuléova" pochází z druhého stol. po Kr.

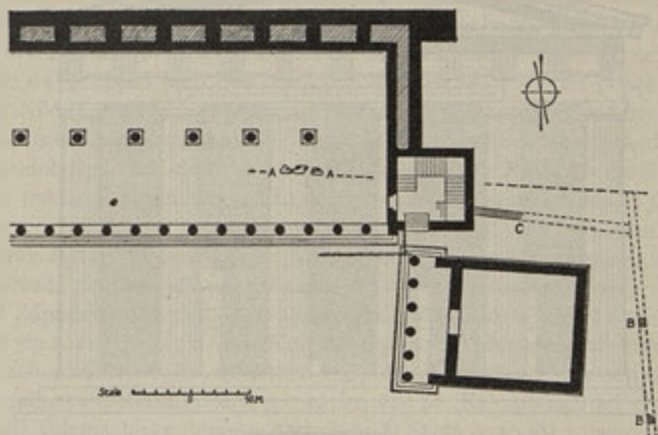
Tento výklad Dörpfeldův se všeobecně přijímal, teprve v posledních letech ozvaly se pochybnosti. Byl to mladý řecký archaeolog Bedřich Versakis, jenž se pozastavoval nad tím, že by pomník za vítězství o Dionysiích mohl býti postaven tak daleko od posvátného okresu Dionysova. Mimo to našel některé nové kusy z tohoto pomníku, a to žernov sloupový a střední část zadní plochy štítu blíže sloupořadí Eumenova a dorskou rohovou hlavicí na akropoli sv. od Parthenonu. Bohužel pokládal Versakis tuto hlavici za dílo V. stol. př. Kr., čímž byl sveden k domněnce, že prý pomník Nikiův byl postaven již v V. století od slavného vojevůdce Nikia, syna Nikeratova, a že zachovaný nápis z r. 319 byl přidán teprve později, když mladší Nikias užil tohoto pomníku k postavení trojnožky své. Mimo to nechtěl věřiti, že porové triglyfy pocházejí z tohoto pomníku.[2]) Za tyto nesprávnosti dostalo se Versakisovi velmi příkrého odmítnutí od Dörpfelda, jenž zavrhl i to, co bylo správné.[3])

Leč řeckému archaeologu v mnohých věcech za pravdu dal a celou věc velmi pěkně rozřešil americký archaeolog William Bell Dinsmoor.[4]) Prozkoumal znova kameny, ze kterých jest sestavena brána Beuléova, i našel některé části nové jak blíže této brány, tak při stoi Eumenově. Zejména důležité bylo, že se mu podařilo najíti hlavici anty; tím odpadly oba postranní sloupy Dörpfeldovy. Dále zjistil, že pomník měl na obou stranách štíty; neopíral se tedy o skálu akropolskou, nýbrž stál sám o sobě na volné prostoře jako zcela pravidelný dorský prostylos o šesti sloupech v průčelí. Stanoviv podle zachovaných částí zcela přesně rozměry celého chrá-

---

1) Dörpfeld v *AM.* XIV., 1889, str. 63 nn.
2) Φρ. Βερσάκης v Ἐφημ. ἀρχ. 1909, str. 221 nn.
3) Dörpfeld v *AM.* XXXVI., 1911, str. 60 nn.
4) Dinsmoor v Am. journ. arch. S. S. XIV., 1910, str. 459 nn.

mečku, pátral, kde asi mohl státi. Tu nabízely se takřka samy sebou dávno již známé, avšak dosud nedosti prozkoumané základy u východního rohu stoe Eumenovy, v jejíž blízkosti některé kusy pomníku byly nalezeny. Odkopav je, shledal, že nejen ve svých rozměrech plně vyhovují, nýbrž i že byly určeny zřejmě pro chrámeček se sloupy v průčelí na západní stranu obrácený. Poněvadž způsob stavby ukazoval ke IV. století př. Kr. a také se ukázalo, že při stavění stoe Eumenovy se k tomuto chrámečku přihlíželo, nebylo

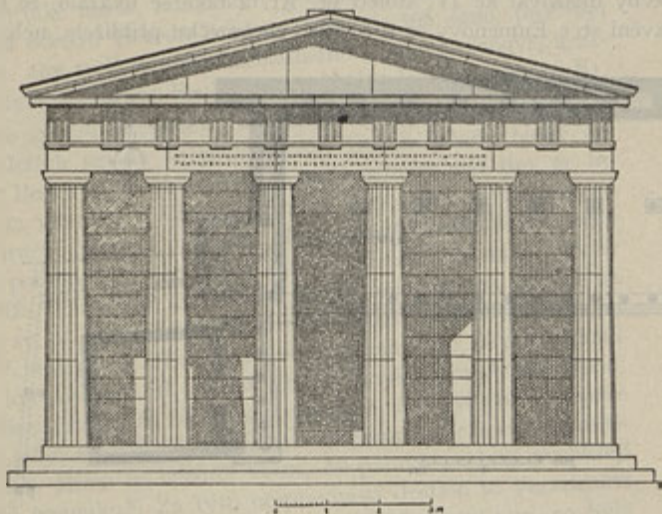
Obr. 86. Choregický pomník Nikiův u stoe Eumenovy. (Podle Amer. journ. arch. S. S. XIV., 1911, str. 481.)

možno pochybovati o tom, že zde vskutku máme místo, kde pomník Nikiův stál (v. obr. 86).

Zde tedy, snad ještě v posvátném okresu Dionysově anebo aspoň v jeho blízkosti, stál prostylos řádu dorského, postavený r. 319 Nikiou. Byl 11 *m* široký a 16 *m* dlouhý; orientován byl na západ. V průčelí stálo 6 sloupů přes 5 *m* vysokých. Chrámeček byl sice z mramoru pentelského, ale nejen pro triglyfy, které byly omalovány, nýbrž i jinde, kde to nebylo vidět, užil stavitel lacinějšího poru. Jinak byl chrámeček zcela pravidelný. Trojnožka stála nejspíše na vrcholu štítu v průčelí (v. obr. 87).

Nastává otázka, jak se má tento chrámeček z r. 319 k podobnému chrámku staršího Nikia, známého vojevůdce athenského

z války peloponneské. Zmiňuje se o něm pouze Plutarch, připomínaje jej mezi ostatními věnovacími dary Nikiovými: „Ještě za našich časů stála z jeho věnovacích darů socha Palladina na akropoli, jejíž pozlacení odpadalo, a chrám v posvátném okresu Dionysově ležící pod choregickými trojnožkami (ὁ τοῖς χορηγικοῖς τρίποσιν ὑποκείμενος ἐν Διονύσου νεώς); neboť převzav choregii zvítězil často-

Obr. 87. Rekonstrukce pomníku Nikiova.
(Podle Amer. journ. arch. S. S. XIV., 1911, str. 479.)

kráte, nepropadl pak nikdy." [1]) Tímto chrámem nemůže býti, jak z celé souvislosti patrno, míněno nic jiného než chrámeček, jaký stavěli vítězní choregové. Naprosto nemožná jest domněnka, kterou i nyní ještě zastává Dörpfeld, že prý totiž nový chrám Dionysův se sochou Alkamenovou ze zlata a slonové kosti (v. výše str. 281) jest oním chrámem, o kterém mluví Plutarch; na něm prý stály trojnožky Nikiovy i jeho rodu.[2]) Neboť jak dobře uvedl již Furtwängler, byl chrám, o kterém Plutarch mluví, jen jedním z četných chrámků, které postavili choregové; mimo to Plutarch

---

[1]) Plut. Nik. 3.

[2]) Dörpfeld, Das griech. Theater, str. 21 n., *AM*. XXXVI., 1911, str. 65 n.

nepraví, že Nikias postavil chrám Dionysovi zasvěcený, nýbrž chrám v posvátném okresu Dionysově; konečně není pravdě podobno, že by již v V. stol. zbudoval soukromník svým nákladem chrám kultu určený.[1]) Uznáme-li však, že Plutarch pomýšlel na chrámeček choregický, vyskytuje se nová obtíž. Platon, svědek mnohem starší, zaznamenal, že v posvátném okresu Dionysově stály vedle sebe (ἐφεξῆς) vítězné trojnožky Nikiovy i jeho bratří;[2]) o nějakém chrámečku není u něho ani řeči. Jak si neshodu tuto vysvětliti? Obyčej stavěti chrámečky pro trojnožky vítězných sborů máme dosvědčen teprve pro IV. stol.; jest tedy zcela hodnověrna zpráva Platonova, že trojnožky rodu Nikiova stály vedle sebe, nejspíše na sloupech jako jiné dary votivní. Jestliže o sto let později jiný Nikias, snad příbuzný onoho vojevůdce, postavil poblíže oněch trojnožek chrámeček pro svou choregickou trojnožku, jest pravdě nejpodobnější, jak uznával již Furtwängler, že se Plutarch zmýlil a že pokládal chrámeček tento za votivní dar staršího Nikia. Výrazem „chrám ležící pod choregickými trojnožkami" byl by pomník Nikiův zajisté dobře označen. Ani určení ἐν Διονύσου tomu nevadí, poněvadž nevíme, jak daleko na západ okres Dionysův sahal.[3])

Západně od divadla rozkládal se posvátný okres Asklepia a Hygieie (Ἀσκληπιεῖον). Kult Asklepiův byl přenesen, jak víme ze zachovaného nápisu, do Athen z Epidauru o velkých mysteriích za archontátu Astyfilova, t. j. v září r. 420 př. Kr.; přenesl jej sem jakýsi Telemachos z demu acharnského.[4]) Stalo se to asi z usnesení lidu; neboť svatyně Asklepiova má hned od počátku ráz veřejný, třebas ovšem Telemachos vynakládal mnoho na její vyzdobení.[5])

---

[1]) Furtwängler, Sitzungsb. bayr. Akad. 1901, str. 413 n.

[2]) Plat. Gorg. 472 A Νικίας ὁ Νικηράτου καὶ οἱ ἀδελφοὶ μετ' αὐτοῦ, ὧν οἱ τρίποδες οἱ ἐφεξῆς ἑστῶτές εἰσιν ἐν τῷ Διονυσίῳ.

[3]) Jiný výklad podal B. Perrin v Am. journ. arch. S. S. XV., 1911, str. 168 n. Myslí, že mladšímu Nikiovi bylo dáno povolení postaviti chrámeček na památku vítězství svého sboru s tou podmínkou, jestliže užije místa, kde stály trojnožky staršího Nikia a postaví je na chrám. Pak bychom však právem očekávali, že na nápise chrámovém bude řeč nejen o vítězství z r. 319, nýbrž i o vítězstvích starších.

[4]) Nápis *IG.* II., 1649 s důležitými a téměř jistými doplňky Alfr. Koerte v *AM.* XVIII., 1893, str. 246 nn. a zejména XXI., 1896, str. 314; některé doplňky k tomu podal S. Dragumis v Ἐφ. ἀρχ. 1901, str. 107. Nápis jest nyní nejpohodlněji přístupen ve sbírce Michelově, Recueil d'inscriptions grecques. Supplément, v Brusselu 1912, č. 1529 (str. 92).

[5]) *IG.* II., 1442, 1650.

Svatyně byla dlouho zasypána, teprve r. 1876—1877 odkryla ji řecká společnost archaeologická.[1]) Obr. 88 podává pohled na východní část těchto výkopů a obr. 89 plán celé svatyně.

Asklepieion přimykalo se těsně ke skále akropolské; ba zdá se, že půda pro ně byla zde z veliké části teprve nově utvořena. Aspoň skála jest zde sříznuta tak, že tvoří kolmou, hladkou stěnu; také půda jest uměle srovnána. Svatyně měla tvar nepravidelného čtyrúhelníka asi 100 *m* zdéli a 30 *m* zšíři, jejž ohraničovala na se-

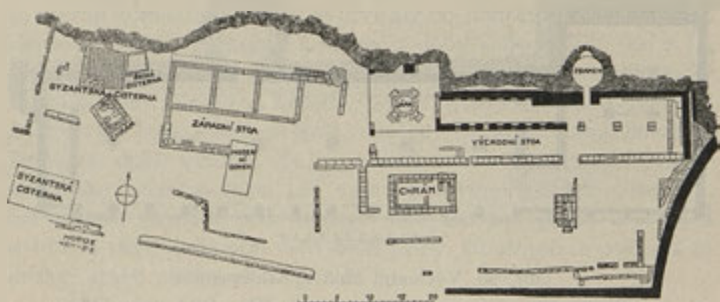
Obr. 88. Východní část Asklepieia. (Podle fotografie.)

veru akropolis, na východě zeď divadla Dionysova, na stranách ostatních zdi zvlášť zřízené. Nevíme sice, zdali hned od počátku měla svatyně týž rozsah jako později, ale pokládáme za jisté, že již původně byl zde pramen, prýštící v jeskyni přímo ze skály; neboť ve svatyních léčivých jsou posvátné, zázračné prameny věcí nejdůležitější. Možná, že objevení tohoto pramene, jemuž léčivá síla přikládána, dalo podnět k tomu, že kult Asklepiův přenesen právě sem. Jeskyně, ve které jest pramen, byla upravena kruhovitě

[1]) Πρακτικά 1876, str. 14 nn., 1877, str. 6 nn. (s podrobným plánem), Nejpodrobnější popis podal Koehler v *AM.* II., 1877, str. 171 nn., 229 nn.

a kopulovitě (průměr 5 *m*, výška jeskyně přes 4 *m*). Aby mohlo co nejvíce návštěvníků vodu si nabírati, vedena do polokruhovitého žlabu, jenž byl při stěně přímo ve skále vytesán.[1]) K této jeskyni pojil se mythos, že prý zde Halirrhothios, syn Poseidonův, zneuctil Alkippu, dceru Areovu, začež byl od Area usmrcen.[2]) Říkalo se též, že co se do pramene hodí, vypluje podzemskou cestou až u Faleru do moře.[3])

Asklepieion bylo ve starověku několikráte přestavováno a opravováno,[4]) za doby byzantské bylo zde několik kaplí, jejichž zdi z části ještě stojí; tím jest nám ztíženo zjistiti původní jeho podobu. Přece však poznáváme ze stop na stylobatu, jakož i ze zachovaných

Obr. 89. Svatyně Asklepiova.
(Podle Amer. journ. arch. S. S. XV., 1910, tab. I.)

částí architektonických, že ve IV. stol., snad za doby Lykurgovy, byla přímo před pramenem postavena dorská stoa (v. obr. 90), zbudovaná z hymettského mramoru, téměř 50 *m* dlouhá, z níž se

---

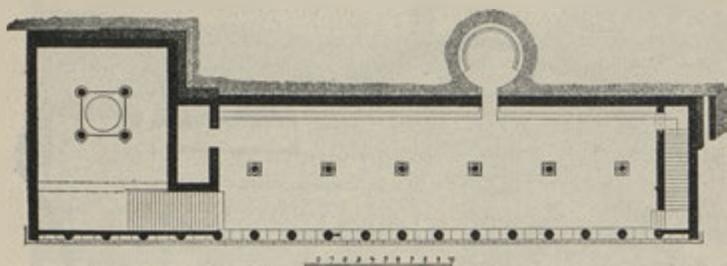
[1]) Obraz vnitřka jeskyně podává sl. H a r r i s o n o v á, Mythology and monuments, str. 303.

[2]) Paus. I., 21, 4.

[3]) Plin. Nat. hist. II., 225.

[4]) O opravách v I. stol. př. Kr. víme z nápisů. Podle *IG.* II., 489*b* (p. 419 = Dittenberger, Sylloge[2] č. 558) Diokles, stav se knězem Asklepiovým, dal svým nákladem zříditi τὰ θυρώματα καὶ τὴν ὀπίσω τοῦ προπύλου στέγην jakož i opraviti chrám. A podle nápisu v *AM.* II., 1877, str. 174 dal Sokrates, syn Sarapionův upraviti pramen a vchod (τὴν κρήνην καὶ τὴν εἴσοδον κατεσκεύασεν καὶ ἐθύρωσεν). O opravách za doby římské svědčí některé zachované zbytky.

vcházelo vysokými dveřmi do jeskyně.[1]) Měla v průčelí — nehledě k pilířům rohovým — sedmnáct dorských asi 5 *m* vysokých sloupů, avšak pět sloupů na straně západní mělo mezi sebou zeď; zde totiž bylo třeba udělati schody, které by vedly k výše položené jámě, ve které byli nejspíše chováni posvátní hadi Asklepiovi. Tato jáma pochází nejspíše z prvních počátků svatyně, jest kruhovitá, přes 2 *m* hluboká a polygonálními kameny ze skály akropolské pečlivě vyložena. Nad jamou stála jakási stavba na čtyřech ionských sloupích, jejichž base dosud jsou zachovány. Tento rozdíl půdy mezi pramenem a jamou vedl k tomu, že stoa měla ještě vyšší patro

Obr. 90. Východní stoa v Asklepieiu.
(Podle Amer. journal of arch. S. S. XV., 1911, tab. III.)

se sloupy rovněž řádu dorského, ale o něco nižšími. Sloupy stály téměř 10 *m* před skalou akropolskou; poněvadž je to vzdálenost příliš veliká, bylo třeba postaviti v přízemí druhou řadu sloupů, nejspíše ionských. Tato řada byla však mnohem řidší; stálo tu pouze šest sloupů. Hořejší patro bylo nejspíše upraveno jinak; místo sloupů byla tu postavena zeď, prolomená několika dveřmi, které vedly do pokojíků pro nemocné. Hořejší patro bylo podle toho určeno k léčení inkubací: nemocný ulehl a v noci buď olízali a vyhojili jeho nemoc posvátní hadi nebo Asklepios zjevil mu ve snách, co má činiti; v přízemí zase vykonával své divy zázračný

---

[1]) Nejdůležitější práci o ní podali američtí archaeologové Gordon Allen a Lacey D. Caskey v Amer. journ. arch. S. S. XV., 1911, str. 32 nn. (s 5 tab.). — Pojednání řeckého archaeologa Friedr. Versakise v Ἐφημ. ἀρχ. 1908, str. 255 nn. (s tab. 9. a 10.) obsahuje mnohé vady.

pramen.[1]) O spojení mezi oběma patry bylo postaráno též schodištěm, zřízeným ve východním rohu. Stoa byla pokryta střechou, která se skláněla na tři strany, v průčelí na jih, po stranách na západ a na východ; směrem k akropoli nemohla býti skloněna, poněvadž by dešťová voda, nemajíc kam odtékati, zdivo kazila.

Před stoou stál chrám Asklepiův, ve kterém viděl Pausanias sochu Asklepia a jeho dětí jakož i pěkné malby. Z něho zachovány jsou pouhé základy (6 × 10·5 *m*), z nichž můžeme souditi, že to byl dorský chrám *in antis* s předsíní o čtyřech sloupích. Před chrámem stál ve vzdálenosti dosti značné (asi 17 *m*) oltář pro oběti zápalné.

V západní části svatyně byl dům pro kněze a sluhy chrámové se čtyřmi komnatami, které se otvíraly do sloupení řádu ionského. Zachované zbytky ukazují k stavbě z doby hellenistické (asi z II. stol. př. Kr.), ale jest dosti pravdě podobno, že i za doby klassické byla zde taková budova. Západně odtud byla čtverhranná cisterna, jejíž stěny byly velmi pečlivě obloženy polygonálními kameny. Nyní jest úplně vyschlá. Že by se vodě z této cisterny přičítala ve starověku zázračná moc, jest velmi pochybno.[2]) Před cisternou, ale směrem šikmým, leží základy malé stavby (pouze 5 *m* zdéli a 4·52 *m* zšíři), jejíž účel není dosti jasný. Obyčejně se pokládá za druhý, starší chrám Asklepiův.[3])

Svatyně Asklepiova byla ohrazena na západě i na jihu zdí; v jižní zdi, právě naproti staršímu chrámu stojí dosud na původním místě mezník s nápisem ℎόρος κρένες (mezník pramene), jenž povahou písma hlásí se do doby, kdy svatyně byla vůbec založena. V jižní zdi byl nejspíše též hlavní vchod do svatyně, ale místo jeho přesně určiti nemůžeme.[4])

---

[1]) O léčení v Asklepieiu podává názorný, třebas humoristicky přibarvený obraz Aristofanes v Plutu v. 559 nn.

[2]) Judeich, Topographie, str. 288 domnívá se, že původní svatyně omezovala se na tuto část západní a že teprve ve IV. stol. znenáhla byla rozšířena na východ až k divadlu. Tento výklad nepokládám za správný; neboť svatyně vyžadovala léčivého pramene, za ten se však ona cisterna, kterou Judeich pokládá za pramen, vydávati nemohla.

[3]) Pochybnosti o tom pronesl na americkém sjezdu archaeol. C. H. Weller; srv. zatímní zprávu o tom v Amer. journ. arch. S. S. XVI., 1912, str. 103.

[4]) Pokusil se sice o zjištění jeho Frid. Versakis v Ἀρχ. ἐφημερίς 1912, str. 43 nn. s tab. IV. a V., ale výsledky jeho jsou nejisté, protože klade do týchž míst též Eleusinion.

Kromě budov popsaných bylo v Asklepieiu hojně darů votivních, které sem na památku šťastného uzdravení od vděčných nemocných byly obětovány.[1]) Jsou zajímavé pro způsob, jak se zde léčilo. Svatyni třeba si představiti též hojně posázenu stromy; z nápisu o zavedení kultu Asklepiova do Athen, o kterém jsme se výše (str. 293) zmínili, dovídáme se, že Telemachos r. 413/12 vysázel zde stromy.[2]) Poskytovala tedy svatyně, na jižní stranu obrácená a proti severním větrům chráněná, zajisté pobytu příjemného.[3])

Z votivních darů, Asklepiovi věnovaných připomínáme zvláště ten, jenž byl objeven teprve r. 1904 jižně od divadla Dionysova, poněvadž jest jediný svého druhu. Je to štíhlý čtverhranný pilíř 2·39 *m* vysoký, na jehož přední straně vine se v malebných zátočinách had Asklepiův. Nad hlavou hada jest věnovací nápis Σίλων ἀνέθηκε. Na hořejší část sloupu, která jest o něco širší, jest železnými hřeby připevněna podešev sandálu, na které jest v reliefu zpodoben muž s gestem adoranta. Podle tvaru písma hlásí se tato památka do IV. stol. př. Kr. Není nám sice dosti jasno, zač chtěl Silon Asklepiovi tímto darem poděkovati, ale pravdě nejpodobnější jest, že za uzdravení pravé nohy; jest tu totiž zobrazen jen jeden sandál a to pravý. Každým však způsobem jest toto originální provedení zjevem velmi zajímavým.[4])

---

[1]) Seznam jich podává D u h n v Arch. Zeitung. XXXV., str. 139 nn., srv. též článek J. S v o r o n a v Ἐφημ. ἀρχ. 1908, str. 102 nn. Seznam nápisů, týkajících se athenského Asklepieia podává sl. Alice W a l t o n o v á, The cult of Asklepios v Cornell Studies, sv. III., 1894, str. 98 n.

[2]) *AM*. XXI., 1896, str. 318.

[3]) O Asklepieiu athenském máme též speciální monografii, kterou napsal P. G i r a r d, L'Asclépieion d'Athènes d'après de récentes découvertes (v Bibliothèque des écoles françaises, sv. 23), v Paříži 1882.

[4]) Stručnou zprávu o tomto nálezu podal H. S c h r a d e r v *AM*. XXIX., 1904, str. 212. Pak následoval článek Waltera A m e l u n g a v Archiv f. Religionswiss. VIII., 1904, str. 157 nn. s pěkným vyobrazením a G. B y z a n t i n a v Annual of Brit. school XI., 1904/5, str. 146 nn. Christos T s u n t a s v Ἐφημ. ἀρχ. 1906, 243 nn. domnívá se, že votivní dar tento nepochází z Asklepieia, nýbrž ze svatyně Blautiny (v. níže str. 301), a sice že jest tu zobrazen ἥρως ἐπὶ Βλαύτῃ. Věnovatel vzal tento název doslovně a poněvadž βλαύτη znamená druh sandálu, dal zpodobiti onoho „heroa u Blauty" na sandál. Z takového daru vznikla legenda, kterou zaznamenal Pollux VII., 87 καὶ ἥρως Ἀθήνησιν ὁ ἐπὶ βλαύτῃ· ἀνέθηκε γάρ τις σκυτοτόμος βλαύτης λίθινον τύπον. Výklad Tsuntův jest důmyslný, ale sotva pravdě podobný.

Pausanias, kráčeje od Asklepieia ke vchodu na akropolis, popisuje ještě některé jiné svatyně, které ležely na jižním svahu akropole. Nejprve viděl chrám bohyně Themidy a před ní náhrobek Hippolytův. Potom přišel k chrámu Afrodity Pandemos, v němž byla ctěna také bohyně Peitho. Ze souvislosti, jak Pausanias tyto chrámy popisuje, vyplývá, tuším, zcela jasně, že Afrodita, zde uctívaná jako Pandemos (Obecná) je táž jako „Afrodita u Hippolyta" (᾿Α. ἐπὶ ῾Ιππολύτῳ); jeden název týče se bohyně, druhý místa. Název Afrodita u Hippolyta je dosvědčen nápisně již pro V. stol., kdežto Afrodita Pandemos připomíná se na nápisech teprve od III. stol. př. Kr.; od té doby však se stal obyčejnější.[1]) Podle staré legendy chrámové, kterou znal již Euripides, vypravovalo se, že prý tento chrám založila Faidra, manželka Theseova, planouc láskou po svém pastorkovi Hippolytovi; zbudovala prý jej právě na tomto místě proto že odtud bylo viděti do Troizeny, vlasti Hippolytovy.[2]) Pausanias pátral zde po starobylých sochách, ale nenašel jich zde; viděl však tu sochy od umělců dosti slavných, leč nezaznamenal od kterých.

Poblíže chrámu Afroditina stál votivní dar v podobě chrámečku, který postavil ve IV. stol. př. Kr. Archinos, syn

---

[1]) V inventáři, který sestavili pokladníci „ostatních bohů" (*IG.* I., 212) připomíná se šperk [᾿Αφροδί]τες ἐ[πὶ Η ιπ]πολύτο[ι]. Tvrdí se sice, že prý již v VI. stol. se připomíná nápisně Afrodita Pandemos, ale na nápise, který se za doklad toho uvádí (Δελτίον 1889, str. 127, nyní v *IG.* I., suppl. str. 185, č. 422[13]), epitheton toto chybí. Faktum jest pouze, že se tento nápis našel na jz. svahu akropole spolu s jinými, které se týkají Afrodity Pandemos. — Zvláštní mínění pronáší Robert, Pausanias als Schriftsteller, str. 204 n. Podle něho třeba lišiti chrám Afrodity ἐφ' ῾Ιππολύτῳ a chrám Afrodity Pandemos. Chrám první prý Pausanias čtenářům svým jen naznačuje zmínkou o hrobě Hippolytově; poněvadž hrob Hippolytův ležel před chrámem Themidiným, jest prý podle všech zákonů logiky chrám Themidin totožný s chrámem Afrodity ἐφ' ῾Ιππολύτῳ. Jinak řečeno v chrámě „Afrodity a Hippolyta" byla ctěna též Themis. Omyl Robertův vyplývá z toho, že epitheton Πάνδημος pokládá za starobylé, nápisně dosvědčené, ale tomu tak není. — Na reliefu attickém, který uveřejnil Chr. Blinkenberg, Archaeologische Studien, v Kodani a Lipsku 1904, str. 48 nn. s tab. I., jest v úplném souhlase s Pausaniem zobrazen v pravo Asklepios, uprostřed Hippolytos s Themidou v pozadí, v levo pak Afrodite.

[2]) Eurip. Hippol. 29 nn., Diod. IV., 62. Jen v Troizeně byl Hippolytos ctěn ne jako heros, nýbrž jako bůh (srv. Paus. II., 32, 1). Jiné legendy

Alypetův, z demu Skambonidai, spolu se svou tetou Menekrateí, kněžkou Afroditinou, a se svou matkou. Máme z něho zachován pouze architráv, ozdobený holubicemi a opatřený nápisy, jakož i patřící k němu dva kameny, které tvořily strany boční. Z nich jest patrno, že chrámeček se podobal některým pomníkům choregickým, jako na př. pomníku Thrasyllovu, s kterým měl společno, že neměl zadní stěny, nýbrž opíral se o skálu akropolskou. V průčelí třeba si představiti dva pilíře po stranách. Střecha byla sice rovná, na ní stály sochy nebo poprsí všech tří věnovatelů. Uvnitř možno si mysliti asi oltářík na oběti nekrvavé.[1]) Poněvadž uvedené zbytky chrámečku, objevené r. 1889 jižně od t. zv. brány Beuléovy, nebyly nalezeny *in situ*, není ovšem možno pomník tento určitě umístiti; hodily by se však pro něj dobře základy za odeiem Heroda Attika, které Dörpfeld dříve vyhrazoval pro choregický pomník Nikiův (v. str. 290).

Konečně připomíná Pausanias před vchodem na akropolis ještě svatyni Země příjmím Κουροτρόφος (pěstitelka mládeže) a Demetry Chloe, ochrankyně osení. Za Pausania byla to jediná svatyně, ač asi každá bohyně měla svůj oltář nebo chrám; původně se asi obě svatyně rozlišovaly.[2]) Země, pěstitelka mládeže, byla hlavně ctěna od efebů, Demetře Chloi přinášela se jménem obce oběť 6. thargeliona.[3]) Blíže chrámu Demetřina bylo místo, nazvané Buzygion; podle pověsti byli prý zde poprvé voli

---

přikládaly původ tohoto chrámu Theseovi nebo Solonovi (Paus. I., 22, 3, Harpokrat. s. v. Πάνδημος Ἀφροδίτη, Athen. XIII., 569 D).

[1]) Nápis (*IG.* II., 5, 1531 *b*) zní: τόνδε σοι, ὦ μεγάλη σεμνὴ Πάνδημε Ἀφρ[οδίτη, κοσ]μοῦμεν δώροις εἰκόσιν ἡμετέραις. V druhé řádce, psané drobnějším písmem, jsou jména věnovatelů. Srv. o tom článek Fr. Weilbacha a Jiřího Kawerana v *AM.* XXX., 1905, str. 298 nn.

[2]) Paus. I., 22, 3; Pausaniovo tvrzení potvrzuje se nápisem z doby římské v Δελτ. ἀρχ. 1889, str. 130, č. 5, dle něhož jakýsi Ei[r]idotos podle vidění ve snách věnoval Demetře Chloi τὴν Κουροτρόφον. — Z V. stol. př. Kr. však máme mezník, jenž stanoví hranice pouze svatyně Země (*IG.* I., suppl. str. 55, č. 555 *c*). Svatyni Demetry Chloe připomíná již Aristofanes v Lysistr. 830.

[3]) Oběť efebů Zemi máme ovšem dosvědčenu teprve z doby hellenistické (*IG.* II., 481, ř. 59); oběť Demetře potvrzuje schol. k Sofokl. Oid. Kol. 1600, dovolávaje se Filochora (srv. též Aug. Mommsena, Feste der Stadt Athen im Altertum, v Lipsku 1898, str. 477).

zapřaženi do pluhu — odtud název — a zde po prvé vzešlo obilí.[1]) Možná, že bylo zde na památku udržováno oseté políčko. Κουροτρόφος byla nejspíše původně samostatná bohyně a teprve později byla ztotožněna se Zemí. Společně s ní byla ctěna jiná starobylá bohyně Blaute (Βλαύτη), o jejímž kultu svědčí jen nápis z doby císařské, právě v těchto místech nalezený, jenž označoval vchod do svatyně Blauty a Kurotrofy.[2]) Ba připomíná se dokonce[3]) i kult „heroa u Blauty" (ἥρως ὁ ἐπὶ Βλαύτῃ). Tolik starodávných kultů tísnilo se zde před vchodem na akropolis! O významu těchto bytostí ovšem nic nelze říci, poněvadž se právě vůbec jen jednou připomínají. Jsou nám však poučením, co asi kultů zašlo úplně.

Při samé skále akropolské, přímo pod baštou Atheny Niky bylo asi heroon Aigeovo. Jak vypravuje Pausanias, vrhl se král athenský Aigeus, když uzřel černé plachty na lodi svého syna Thesea, vracejícího se z Krety, ze zármutku nad tím s této bašty dolů; k tomu poznamenává perieget: „a má u Atheňanů heroon". Jest velmi pravdě podobno, že byl Aigeus ctěn právě na tomto místě, kde je též skála uměle uhlazena.[4])

Kapitola devatenáctá.

Západní část města.

Areiopag se v V. a IV. stol. mnoho nezměnil; trvával při své starobylosti, kterou měl za dob před vpádem perským (v. výše str. 101 n.). Dovídáme se pouze, že do svatyně Erinyí pod Areiopagem (v. výše obr. 102) byly postaveny tři sochy z parského mramoru, z nichž prostřední vytvořil Kalamis, současník Kimonův, obě ostatní pak Skopas, slavný umělec IV. století[5]).

---

[1]) Plut. Praec. coniug. 42; srv. též věštbu z druhého stol. po Kr., kde se naráží na tuto pověst (*AM*. XVIII., 1893, str. 193).

[2]) *IG*. III., 411 εἴσοδος πρὸς σηκὸν Βλαύτης καὶ Κουροτρόφου ἀνει[μέν]η τῷ δήμῳ. Nápis pochází sice z doby římské, ale z povahy věci plyne, že kult sám byl mnohem starší.

[3]) Poll VII., 87 καὶ ἥρως Ἀθήνησιν ὁ ἐπὶ Βλαύτῃ.

[4]) Paus. I., 22, 4—5; že zde bylo heroon Aigeovo, soudí Lolling v *AM*. XI., 1886, str. 322 n.

[5]) Klemens Alex. Protr. 47.

Skalnatá krajina na západním svahu Museia, Pykny a pahorku Nymf, ležící mezi dlouhými zdmi, jest pozoruhodna tím, že zde nacházíme četné stopy někdejšího osídlení. Vidíme tu ve skále základy malých domů, čtverhranné otvory pro trámy, schody, stopy uliček, cisterny, oltáře, výklenky pro desky votivní, ba i hroby. Obyvatelé si nerovnou skálu pracně srovnali a uhladili. Tato končina, nyní zcela opuštěná, zvlášť zajímala Arn. Curtia; nazval ji skalním městem a domníval se, že zde bydlelo nejstarší obyvatelstvo athenské, Kranaové (Κραναοί), t. j. „Skalníci". Zejména v tom, že hroby leží u samých příbytků, ba někdy v domech samých, viděl důležitý znak starobylosti.[1]) Ovšem co se hrobů týče, má se věc jinak. Většina jich pochází teprve z III. stol. př. Kr., z doby, kdy dlouhé zdi byly zanedbány, jiné pocházejí dokonce až z dob římských.[2]) Název Κραναοί týče se osídlení na akropoli, která jest vskutku Κραναὰ πόλις. Co pak se konečně týče zbytků onoho „skalního města", jest důležito, že až na jedinou výjimku (u pahorku Nymf) leží vesměs mezi dlouhými zdmi. Jest pravdě nejpodobnější, že tyto stavby povstaly většinou za války peloponneské, kdy do Athen nahrnulo se obyvatelstvo celé Attiky a byla veliká nouze o místo. Tenkráte byly nejspíše tyto skály osazeny.[3]) Spracování skály samo nepodává nám určitého data, poněvadž bylo za všech dob stejné a vedlo k stejným výsledkům. Nicméně jsou tyto zbytky důležité proto, že podávají poučení, jak těsně tehdáž Atheňané bydleli; poučno jest srovnati s nimi též podobné zbytky v městě samém, totiž východně od pahorku Nymf a severně od Areiopagu.

Západně od pahorku Nymf, ale již za severní „dlouhou zdí", leželo místo popravné, barathron (βάραθρον = propast; též ὄρυγμα = jáma). Byly to vlastně staré, opuštěné lomy, 12 až 14 *m* hluboké, kam se v V. a IV. stol. př. Kr. svrhovali těžcí zločinci. Z dějin je známo, že poslové Dareiovi, kteří přišli od Atheňanů

---

[1]) Curtius v Attische Studien I., 16 nn., Sieben Karten zur Topographie von Athen, tab. 4 a 5, zejména pak Atlas von Athen, tab. III. a Stadtgesch. von Athen str. 25 nn. — Název Κραναοί čteme u Herod. VIII., 44; srv. též Aisch. Eum. 1102 a Aristof. Lys. 480.

[2]) Srv. Ἐφημ. ἀρχ. 1862, str. 84 nn.

[3]) Tak věc vyložil Rich. Engelmann v Zeitschr. f. d. Gymnasialwesen XXXIII., 1879, str. 514 nn. S ním souhlasí Wachsmuth v Realencyclop., Suppl. I., str. 178 nn.

žádat země a vody na znamení poddanství, byli sem vrženi; týž osud stihl druhého roku války peloponneské zajaté posly lakedaimonské, kteří šli vyjednávat s králem perským.[1]) Nedaleko barathra, odloučen od ostatních občanů, bydlel asi mistr popravčí (δήμιος), zvaný obyčejně ὁ ἐπὶ τοῦ ὀρύγματος (nebo ὁ ἐπὶ τῷ ὀρύγματι). Toto místo patřilo již k demu Keiriadai, ale leželo při cestě, která vedla z Peiraiea do Athen.[2])

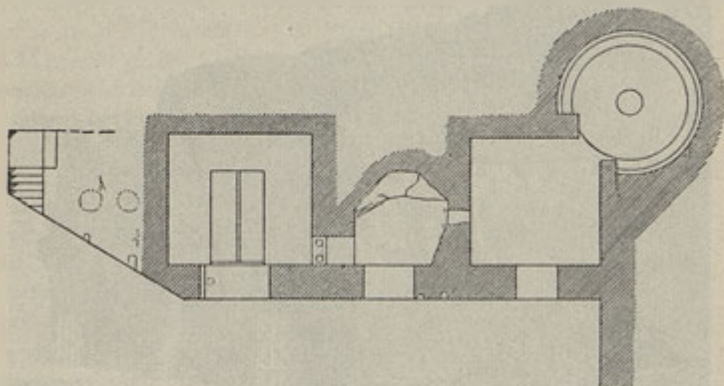
Obr. 91. Tak zvané „vězení Sokratovo“. (Podle fotografie.)

Jak vypadaly „skalní příbytky“, o tom můžeme si utvořiti dosti dobrou představu z t. zv. vězení Sokratova na sv. svahu Museia již v městě samém. Název sám jest středověký a ovšem zcela nesprávný; zde nebylo ve starověku nikdy vězení. Z obr. 91, jenž podává pohled z venčí, jest patrno, že zde byla skála do značné výšky (asi 7 *m*) kolmo uhlazena a v ní vytesány

[1]) Herod. VII., 133; Thuk. II., 67.

[2]) Ὁ ἐπὶ τοῦ ὀρύγματος Lyk. Leokr. 121, ὁ ἐπὶ τῷ ὀρύγματι Dein. I., 62. — O demu Keiriadai v. Bekker. Anecd. I., 219. Polohu při cestě od Peiraiea dosvědčuje Platon, Stát IV., 439 E, z něhož jest též patrno, že se těla zločinců nechávala v barathru ležet pro výstrahu i potupu.

tři čtverhranné komory vedle sebe. Komora levá má strop rovný, komora pravá střechovitý; prostřední komora jest nejmenší a nejnižší. Původně to byly komory samostatné, mezi sebou nesouvislé, ale záhy spojena byla levá s prostřední, a to úzkou chodbičkou, později vylámán také průchod z prostřední do pravé (v obr. 92). V rohu této komory učiněno spojení s kruhovitou, výše ve skále položenou cisternou. Prostřední komora byla později rozšiřována; je to patrno jak uvnitř, tak zvenčí na nepravidelně a hrubě vylámaném vchodu. Nad těmito komorami vidíme ve skále čtverhranné otvory ve dvou řadách nad sebou; sloužily

Obr. 92. Půdorys tak zv. „vězení Sokratova".
(Podle Curtia, Sieben Karten zur Topogr. v. Athen, list V.)

k tomu, aby se tam upevnily trámy domu. V levo spatřujeme na obr. 91 schůdky, které však nejdou až dolů; pokračování jejich bylo nejspíše ze dřeva. Zde máme před sebou zbytky prostého obydlí občana athenského; za hroby tyto skalní komory pokládati nelze.[1])

Nejspíše na Pykně, a to asi stranou od vlastního sněmoviště, snad severně od něho leželo t h e s m o f o r i o n, kde provdané ženy athenské v měsíci pyanopsionu slavily thesmoforie. Bylo to místo ohrazené, kam žádný muž nesměl vstoupiti; možná,

[1]) Dříve se sice tak soudilo (na př. Curtius, Stadtgesch. v. Athen str. 66); pak však by to musily býti hrobky předhistorické, ale k takovému stáří spracování jich neukazuje.

že tu stál jen oltář se sochou bohyně, aspoň se chrám výslovně nepřipomíná. O poloze thesmoforia nevíme nic jiného než co můžeme vysouditi ze dvou narážek Aristofanových Thesmoforiazus. Ženám zde shromážděným jest prozrazeno, že Euripides poslal mezi ně nahoru svého příbuzného; když se zjistí, že tomu skutečně tak, prohlásí ženy, že jest nutno zkoumati, nepřišel-li sem také jiný muž; k tomu účelu že jest třeba oběhnouti celou Pnyx.[1]) Již Preller soudil z toho, že thesmoforion leželo na Pykně;[2]) ovšem kdo pokládá shromáždění žen na Pykně za pouhý žert básníkův, musí vyznati, že polohu thesmoforia neznáme.[3]) Ač pro nedostatek jiných zpráv jest nesnadno pronésti určitý soud, lze říci aspoň tolik, že by se svatyně Demetry thesmofory (zákonodárné) dobře hodila na Pyknu poblíž sněmoviště.

Kapitola dvacátá.

Hřbitovy.

Za doby klassické zachovával se přesně zákon Solonův, aby nebožtíci byli pochováváni za městem. Povstaly tedy časem za všemi branami, vyjímaje ovšem ty, za nimiž se hned rozkládala předměstí, pohřebiště po obou stranách silnice. Z nich nejproslulejší bylo pohřebiště za hlavní branou athenskou, za Dipylem.

Čestné pohřebiště těch, kteří padli v boji za vlast nebo zvláštní zásluhy o stát si získali, leželo ve vnějším Kerameiku (Κεραμεικὸς ὁ ἔξω) na cestě od brány dipylské k Akademii. Byla to cesta, více než 1 *km* dlouhá,[4]) ležící v rovině, kde se rozkládaly zahrady a pole. Thukydides praví o těch, kterým se dostává čestného pohřbu: „ukládají je v obecním hrobě, jenž leží v nejkrásnějším předměstí, a stále v něm pochovávají ty, kteří padli ve válkách,

[1]) Aristof. Thesm. 585 Εὐριπίδην φάσ' ἄνδρα κηδεστήν τινα αὑτοῦ, γέροντα, δεῦρ' ἀναπέμψαι τήμερον. 657 (χρὴ) ζητεῖν εἴ που κἄλλος τις ἀνελήλυθε (konj. Fritzschova, R má εἰσελήλυθε) καὶ περιθρέξαι τὴν Πύκνα πᾶσαν.

[2]) Preller, Griech. Mythol. I[4], str. 778.

[3]) Tak soudí Aug. Mommsen, Feste d. Stadt Athen, v Lipsku 1898, str. 320, p. 5.

[4]) Cic. de fin. V., 1 sex illa a Dipylo stadia, Liv. XXXI., 24 mille ferme passus.

ovšem kromě bojovníků marathonských."[1]) Pausanias zachoval nám o těchto hrobech popis dosti podrobný, ale sotva úplný a pro nás, bohužel, málo jasný; mimo to za jeho doby některé náhrobky asi již neexistovaly.[2]) Prostor, kde se pohřebiště rozkládalo, jest nyní téměř úplně zastavěn moderními domy, tak že na systematické prozkoumání jeho nelze pomýšleti; že se při stavbě jejich neobjevilo nic ze starých náhrobků, vysvětluje se prostě tím, že nynější půda jest zde téměř o ½5 *m* vyšší než antická, tak že ani při kopání základů nebylo třeba sestoupiti tak hluboko. Jest tedy velmi nesnadno utvořiti si určitý obraz o tomto čestném hřbitově. V poslední době pokusil se o to Alfred Brückner, jenž si získal, jak níže uvidíme, veliké zásluhy prozkoumáním soukromého hřbitova za branou dipylskou.[3]) Přes to, že podle povahy věci samé není možno vše pokládati za zjištěné, učiníme nejlépe, přidržíme-li se v hlavních věcech jeho výkladů.

Brückner uznává jak před branou dipylskou, tak před vchodem do Akademie prostranné místo, kde se občanstvo mohlo shromažďovati, aby vyslechlo slavnostní pohřební řeč na počest padlých bojovníků.[4]) Odtud šly podle něho dvě cesty rovnoběžně vedle sebe; uprostřed mezi nimi ležel rozsáhlý „obecní hrob" (δημόσιον σῆμα), později též polyandreion zvaný.[5]) Sem pochovávali se pouze Atheňané v bitvách padlí; spojencům athenským (jako Thessalům, Argejským a pod.), jakož i mužům o vlast zasloužilým vykazováno místo mimo polyandreion, a to buď před ním

---

[1]) Thuk. II., 34, 5 τιθέασιν οὖν ἐς τὸ δημόσιον σῆμα, ὅ ἐστιν ἐπὶ τοῦ καλλίστου προαστείου τῆς πόλεως καὶ ἀεὶ ἐν αὐτῷ θάπτουσι τοὺς ἐκ τῶν πολέμων πλήν γε τοὺς ἐν Μαραθῶνι.

[2]) Paus. I., 29, 3—16.

[3]) Alfr. Brückner v *AM.* XXXV., 1910, str. 183 nn.

[4]) Na omylu je, myslím, Brückner, domnívá-li se (na uv. m. str. 186 n.) že pohřební řeči konaly se na prostranství před Akademií. Nejpřirozenější jest, aby byly konány před čerstvým rovem anebo aspoň na prostoře za Dipylem; neboť není příčiny, proč by se od občanů žádalo, aby chodili až na druhý konec hřbitova. Vyzvání k občanům, kterým Perikles u Thukydida (II., 34) svou řeč končí: νῦν δὲ ἀπολοφυράμενοι ὃν προσήκει ἕκαστος ἀποχωρεῖτε má vhodný smysl, ať se konala řeč kdekoli; není třeba pomýšleti jen na ten případ, že občané jsou shromážděni na druhém konci hřbitova, před Akademií.

[5]) Název δημόσιον σῆμα u Thuk. II., 34, πολυάνδρειον v *IG.* II., 471, ř. 22.

(na straně k městu) nebo podle obojí cesty. Tím, že polyandreion mělo kolem sebe se všech stran prostor volný, utvořeno jakési přirozené závodiště, na kterém se mohl konati pohřební závod (ἀγών ὁ ἐπιτάφιος), který existoval již v V. stol., třeba že jej máme dosvědčen teprve z konce stol. IV. Závodníci mohli běžeti kolem polyandreia.[1]) V té věci, že jest třeba uznávati jediný veliký čestný hrob pro všechny občany v bitvě padlé, má Brückner zajisté pravdu; nejen Thukydides, jehož slova jsme výše uvedli, nýbrž i Pausanias mluví o jediném hrobě; také ostatní zprávy starověké tomu nasvědčují.[2]) Ovšem i pak je možno, uznávati pouze jedinou cestu a klásti polyandreion na jednu stranu její; neboť že by účastníci pohřebního závodu běželi kolem polyandreia, dosvědčeno nemáme. Taktéž není po mém soudě třeba činiti tak přesný rozdíl mezi vlastními Atheňany a jejich spojenci. Ovšem na druhé straně dlužno uznati, že při výkladu Brücknerově polyandreion mezi ostatními hroby mnohem více vynikne.

Leč budiž tomu jakkoli, faktum jest, že Pausanias uvádí na cestě od Dipylu k Akademii nejprve posvátný okres Artemidy a v něm sochy bohyň Ἀρίστη a Καλλίστη, ztotožňovaných s Artemidou,[3]) a neveliký chrám Dionysův, do kterého se každoročně o velkých Dionysiích přenášela socha Dionysa Eleutherského z chrámu u divadla, aby se mohla opět v slavnostním průvodu přinésti zpět do města. Potom popisuje vlastní hřbitov, a to nejprve hroby jednotlivé, pak „hrob všech Atheňanů v boji padlých" (polyandreion) a pak opětně hroby jednotlivé, načež vchází do Akademie.

Z hrobů jednotlivých, které ležely na straně k městu, uvádí Pausanias nejprve hrob Thrasybulův, potom Perikleův, Chabriův a Formionův; jaké byly náhrobky na nich, o tom nic nepraví.

---

[1]) Existence závodu pohřebního dosvědčena pro V. stol. obrazy na bílých lekythech; srv. článek Brücknerův str. 200 nn. a tab. VIII.—X.; nejstarší literární zpráva o něm je u Aristotela Ἀθ. πολ. 58 ὁ δὲ πολέμαρχος... διατίθησι ἀγῶνα τὸν ἐπιτάφιον ἐπὶ τοῖς τετελευτηκόσιν ἐν τῷ πολέμῳ.

[2]) Paus. I., 29, 4 ἔστι δὲ καὶ πᾶσι μνῆμα Ἀθηναίοις, ὁπόσοις ἀποθανεῖν συνέπεσεν ἔν τε ταῖς ναυμαχίαις καὶ ἐν μάχαις πεζαῖς. Ostatní doklady v. u Brücknera na uv. m. str. 189.

[3]) O kultu bohyně Kallisty srv. dva nápisy, uveřejněné od Wilhelma v Ἐφημ. ἀρχ. 1905, str. 215 nn.

O hrobu Perikleově se dovídáme z Cicerona, že ležel na pravé straně cesty.[1])

Popisuje polyandreion praví Pausanias, že nejprve byli zde pohřbeni Atheňané, kteří — nejspíše r. 475 př. Kr. — padli v Thrakii.[2]) Potom vypočítává mnoho jiných podle rozličných bitev a výprav a končí těmi, kteří padli v bitvě u Eurymedonta (r. 467 nebo 466). Potom uvádějí se nejen Atheňané, nýbrž i spojenci, ba též jednotlivci. Chronologického pořádku tu není, ba, což jest ještě nápadnější, padlí v téže bitvě jsou místně od sebe odděleni. Tak jsou padlí prvního roku války peloponneské odděleni od sebe hrobem Kleisthenovým, o kterém jest vůbec záhadno, jak sem patří, bojovníci pak z r. 457 (z bitvy u Tanagry) jsou dokonce roztrženi na tři různá místa. Nejstarší bitva, jejíž mrtvé zde Pausanias připomíná, jest bitva Atheňanů s Aiginskými, která byla svedena ještě před příchodem Peršanů do Attiky; nejmladší jsou dvě výpravy neznámého data, ve kterých Atheňané pomáhali Římanům, ale i ty jsou starší konce válek punských. O padlých z dob pozdějších Pausanias se vůbec nezmiňuje.

Jak si máme mysliti polyandreion vyzdobeno, o tom nás poučuje jednak Pausanias, jednak trosky náhrobků samých. Pausanias praví: „a na jejich hrobech stojí stély, označující jména a demos každého".[3]) V jedné věci opravují Pausania zbytky stél: na nich nejsou padlí uváděni podle demů, nýbrž podle fyl.[4]) Pro každou výpravu byla pořízena zvláštní deska, na které byli podle fyl vyjmenováni, kdož padli. Při tom se nečinil rozdíl, bojoval-li kdo jako jezdec nebo pěšák, pouze strategové byli uváděni ve své fyle na prvním místě. Zpravidla postačila deska jediná, byly-li však ztráty veliké, spojilo se jich několik v jedinou

---

[1]) Cic. de fin. V., 2, 5 praví o své cestě do Akademie: modo etiam paulum ad dexteram declinavi, ut ad Pericli sepulcrum accederem.

[2]) Pro toto datování vyslovují se Wilamowitz, Aristoteles und Athen II., str. 292, pozn. 4 a Ed. Meyer, Gesch. d. Altertums III., str. 493 n.

[3]) Paus. I., 29, 4 καὶ σφῶν ἑστᾶσιν ἐπὶ τοῖς τάφοις στῆλαι τὰ ὀνόματα καὶ τὸν δῆμον ἑκάστου λέγουσαι.

[4]) Seznam jich uvádí Brückner na uv. m. str. 191 nn. a 212 nn. Úplně zachována stéla taková jenom jediná, (*IG.* I., suppl. 446 *a*, str. 108), pocházející z doby kol r. 440 (srv. o tom Wilhelma, Jahreshefte II., 221, pozn. 1); zde jsou jména padlých ze všech fyl. Mimo to máme úplnou stélu se seznamem padlých z fyly Erechtheidy z r. 459/8 v *IG.* I., 433.

stélu. Stély byly nadepsány prostě, na př. Ἐρεχθηΐδος οἵδε ἀπέθανον nebo Ἀθηναίων οἵδε ἀπέθανον, k čemuž se pojilo udání bojiště; původně neměly jiné ozdoby než prosté architektonické; později dělaly se nad záhlavím též ozdoby plastické, představující zcela všeobecně boj s nepřáteli, ve kterém ovšem Atheňané zobrazováni jako vítězové.[1]) I pak působily tyto stély spíše svou prostou jednoduchostí. Některé náhrobky měly též na basi čestný epigram, jako na př. těch, kteří padli r. 457 u Tanagry, r. 432 u Poteidaie nebo r. 338 u Chaironeie.[2])

Potom připomíná Pausanias opět řadu hrobů jednotlivých, a to vojevůdců Konona a Timothea, filosofů stoických Zenona a Chrysippa, malíře Nikia (z konce IV. stol.), tyrannobijců Harmodia a Aristogeitona a státníků athenských Efialta a Lykurga.

Předložíme-li si konečně otázku, z které doby asi toto státní pohřebiště pochází, zdá se pravdě nejpodobnější, že z doby Kimonovy. Neboť bojovníci, kteří byli pohřbeni na začátku i na konci polyandreia, jsou z jeho doby. Zdá se, že tehdáž bylo toto místo, na kterém původně odpočívali jen Atheňané, kteří zahynuli před r. 480 ve válce s Aiginou, určeno za „obecní hrob" pro padlé bojovníky a muže zvlášť zasloužilé.

Nedaleko tohoto čestného pohřebiště byl hřbitov jiný, ležící na Svaté cestě, která vedla z Athen do Eleusiny. Také o něm zmiňuje se Pausanias, připomínaje některé jeho hroby.[3]) Nejprve uvádí hrob *Anthemokrita*, jenž jsa poslán krátce před počátkem války peloponneské jako hlasatel k Megarským se vzkazem, aby nevzdělávali posvátnou půdu, byl od nich zabit.[4]) Pausanias jmenuje jeho náhrobek stélou, jiné zprávy mluví o soše; nejspíše byl to vysoký relief jako jest na př. na náhrobku Demetrie a Pamfily (v. níže str. 330, obr. 102). Že ležel blízko hradeb městských, patrno z toho, že u něho ležely jakési malé lázně (βαλανεῖον), vítané zvláště těm, kteří zaprášeni po dlouhé cestě chtěli se vy-

---

[1]) Pěkný příklad máme ve zlomku desky z r. 394, uveřejněné od Brücknera na uv. m. tab. XI. a XII.

[2]) Wilhelm, Jahreshefte II., str. 221 nn.

[3]) Paus. I., 36, 3—37, 3.

[4]) O hrobě Anthemokritově zmiňuje se také Plutarch, Perikl. 30, 4 ταφῆναι Ἀνθεμόκριτον παρὰ τὰς Θριασίας πύλας, αἳ νῦν Δίπυλον ὀνομάζονται. Že Plutarch mylně ztotožňuje bránu Thriasijskou s Dipylem, o tom v. výše str. 235 n.

koupati než vstoupí do města.[1]) Druhý hrob, o kterém se Pausanias zmiňuje, byl vojevůdce athenského *Molotta* z polovice IV. stol. před Kr.

Již asi dosti daleko od hradeb přichází Pausanias k potůčku, zvanému Skiros, jehož polohu nelze nyní přesně určiti. U něho ukazoval se hrob dodonského věštce *Skira*, jenž přišel na pomoc Eleusinským, když bojovali proti athenskému králi Erechtheovi. Blízko tohoto heroa z doby mythické byli pohřbeni *Kefisodoros*, státník athenský z počátku II. stol. př. Kr., malíř *Heliodoros* z doby neznámé, od něhož byl prý též jakýsi obraz v Parthenonu, a *Themistokles*, vnuk slavného Themistoklea.

Potom přichází již Pausanias do demu Lakiadai, kdež viděl posvátný okrsek heroa Lakia, hrob kitharoeda *Nikoklea*, oltář Zefyrův, chrám Demetry a Kory, ve kterém byla ctěna též Athena s Poseidonem, hrob mythického *Fytala*, jenž prý za to, že pohostinu přijal Demetru, odměněn byl fíkovníkem, a hrob tragického herce *Theodora*. Zde postoupil Pausanias již k řece Kefisu, za nímž uvádí pouze ještě hrob tragického básníka *Theodekta* a lékaře *Mnesithea*.

Při svaté cestě do Eleusiny ležel též hřbitov, šťastnou náhodou nám zachovaný a rovněž jen náhodou objevený. Byl roku 1863 a 1870 odkryt řeckou společností archaeologickou. Bylo to veliké překvapení, když se objevily náhrobky, stojící ještě na původním místě, jak tam byly postaveny ve IV. stol. př. Kr.[2]) Ale tehdáž ze samé radosti nad novým nálezem nešlo se při výkopech dosti do hloubky, tak že jsme neměli ještě hřbitov před sebou v původní jeho formě. Tento nedostatek odčinil Alfred Brückner, jenž r. 1907 a následujících se svolením řecké archaeologické společnosti

---

[1]) O lázních u sochy Anthemokritovy (τὸ βαλανεῖον τὸ παρ' Ἀνθεμοκρίτου ἀνδριάντα) zmiňoval se řečník Isaios (u Harpokrationa s. v. Ἀνθεμόκριτος). U [Demosth.] XII., 4 míněn jest výrazem ἀνδριὰς πρὸ τῶν πυλῶν náhrobek Anthemokritův.

[2]) Obraz tehdejšího stavu, jenž potrval až do r. 1907, podává Arn. Curtius, Atlas von Athen, tab. IV. Zprávu o starších výkopech podali Rhusopulos v Ἐφημ. ἀρχ. 1863, str. 279 nn., 295 nn., 312 a Ἐφημερὶς τῶν φιλομαθῶν 1870, čís. 736—744, Ant. Salinas, I monumenti sepolcrali scoperti . . . presso la chiesa della Santa Trinità in Atene, v Turíně 1863 a K. Curtius v Arch. Zeitung 1871, str. 12 nn.

sestoupil při výkopech až na samou půdu antickou a zjistil pravou podobu i celé uspořádání hřbitova.[1])

Obr. 93. Náhrobky Pythagory ze Selymbrie a Thersandra i Simyla z Kerkyry. (Podle fotografie.)

Přední část pohřebiště, ležící blíže k Dipylu, byla, jak se zdá, určena pro spojence athenské, kteří zemřeli

[1]) A. Brückner, Der Friedhof am Eridanos bei der Hagia Triada zu Athen, v Berlíně 1909; srv. mimo to jeho články v Neue Jahrb. XXV., 1910, str. 26 nn., v Ἀρχαιολ. ἐφημερίς 1910, str. 95 nn., v Πρακτικά 1910, str. 101 a přednášky konané v berlínské archaeol. společnosti v lednu 1910

v Athenách. Dosud zde stojí dva náhrobky athenských spojenců a o třinácti jiných, nápisy opatřených náhrobcích buď víme určitě nebo můžeme s velkou pravdě podobností souditi, že pocházejí z této končiny.[1]) Byly to, jak se zdá, hroby čestné; zcela zřejmé jest to při náhrobcích na místě zachovaných (v. obr. 93).

Jest to nejprve náhrobek P y t h a g o r y z e S e l y m b r i e (m. na břehu Propontidy), prostá to deska z mramoru pentelského beze všech ozdob, nahoře i dole stejně široká; byla upevněna v čtvercové mramorové basi, která sama se zase zvedala na třech stupních z poru. Na stéle jest prostý nápis Πυθαγόρου mezi dvěma vodorovnými čarami; na basi jsou dvě disticha toho smyslu, že Atheňané pochovali zde nákladem obce Pythagoru ze Selymbrie, jenž byl jejich proxenem jako jeho předkové. Náhrobek lze klásti do doby krátce po válkách perských.[2])

Vedle něho stojí náhrobek T h e r s a n d r a a S i m y l a, vyslanců kerkyrských. Jest to deska z pentelského mramoru značně vysoká (2·61 *m*) a mnohem uměleji rozčleněná. Nahoře jest ozdobena nízkým štítem s akroteriemi; pod ním rozkládá se čtverhranná plocha, na které byl nejspíše namalován obraz obou nebožtíků. Hned pod malou římsou, která dělí stélu ve dvě části, jest pohřební nápis (dvě disticha), z něhož se dovídáme, že oba mužové přišli jako vyslanci Kerkyrských do Athen, tam že náhodou zemřeli a od obce čestným pohřbem byli poctěni. Deska zvedá se na dvou vysokých stupních z poru. Náhrobek pochází teprve ze IV. stol. př. Kr.; cesta oněch vyslanců souvisí totiž nejspíše s přistoupením Kerkyry do druhého spolku athenského (r. 375) nebo s jejich bojem proti Sparťanům z r. 373 př. Kr.[3]) Jest tedy tato stéla o 80—90 let pozdější než předešlá. Poněvadž se tato stéla zvedá na půdě o 81 *cm* vyšší, jest patrno, že se zde půda náplavem z Eridanu každým rokem asi o centimetr zvyšovala;

---

a 1911 (Arch. Anzeiger 1910, 531 a 1912, 28). Pro náhrobky základním dílem jest Alex. C o n z e, Die attischen Grabreliefs, v Berlíně 1890 nn.

[1]) Seznam jich u B r ü c k n e r a, Der Friedhof am Eridanos, str. 6, pozn. 1.

[2]) Nápis otištěn v *IG.* I., suppl. 491[12], str. 115 a ovšem též u Brücknera na uv. m. — O datování jeho viz výklad Oldř. K ö h l e r a v *AM.* X., 1885, str. 366.

[3]) Xen. Hell. VI., 2, 8 a Diod. XV., 46 n. — Nápis otištěn v *IG.* II., 1678 a též u Brücknera, Friedhof, str. 6.

když se stavěl tento pomník, byly již více než dva stupně pomníku Pythagorova pod zemí.[1])

Možná, že tyto náhrobky byly již úplně nebo z velké části zaneseny hlínou, když o 500 let později touž Svatou cestou ubíral se Pausanias. Tím by se nejsnáze vysvětlilo, proč náhrobků těchto nepřipomíná. Než ani tehdy, nepřipustíme-li zanesení jejich, nemůže nám mlčení Pausaniovo o nich býti divným, poněvadž připomíná jen některé hroby, které se mu zdály zvláště zmínky hodnými. Vždyť přece není ani možno, aby při cestě zajisté hojně užívané leželo pouze jedenáct hrobů, které uvádí. Že se nezmiňuje o soukromém pohřebišti, o kterém hned promluvíme, jest zcela přirozeno; zde neodpočívaly osobnosti ve veřejném životě vynikající, mimo to leželo stranou od Svaté cesty.

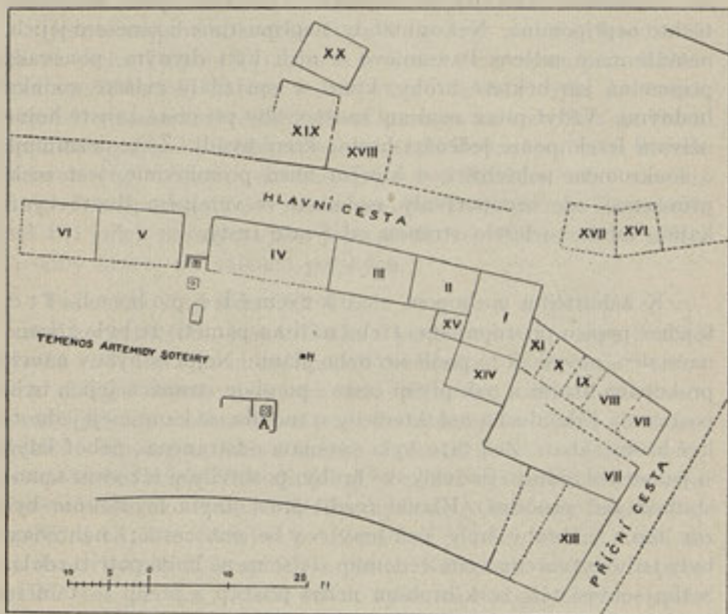
K náležitému pochopení soukromého pohřebiště, k jehož popisu přistupujeme, třeba míti na paměti, že bylo zřízeno na malém návrší, a to podle určitého plánu. Nejprve byla v návrší prokopána hlavní a pak příční cesta; po obou stranách jejich byla postavena jednoduchá zeď, která by stanovila, až kam smějí jednotlivé hroby sáhati. Zeď tato byla většinou odstraněna; neboť když si jednotlivé rodiny zřizovaly své hroby, postavily si též svou samostatnou zeď průčelní. Hlavní rozdíl proti jiným hřbitovům byl zde ten, že hroby byly položeny výše než cesta; náhrobky byly tedy vytvořeny s tím vědomím, že se na ně bude patřiti zdola. S tím souvisí též, že k hrobům nebyl přístup z předu — tam se zvedala dosti vysoká průčelní zeď — nýbrž po stranách byly ponechány uličky, kudy se k nim mohlo od zadu choditi. Náhrobky nestály ovšem za hrobem jako na hřbitovech našich, nýbrž před ním, hned za uvedenou příční zdí. Zde si zakupovaly jednotlivé rodiny místo k svému poslednímu odpočinku; mezníky se označovalo, kolik stop měří který oddíl v průčelí (παρόδιον, vl. podle cesty) a kolik stop do hloubky (εἴσω); zbytek takového mezníku se nám také zachoval.[2]) Hranice pohřebiště označovaly se nízkou zídkou. Hroby nebyly určeny pro jednotlivce, nýbrž pro celou rodinu; v některých jest pohřbeno několik generací. Při tom povýšen jeden z členů, a to buď nejstarší, třebas ještě žijící, nebo

[1]) Viz názorný obraz u Brücknera, Friedhof, str. 10.

[2]) Brückner, na uv. m., str. 40.

ten, jenž nejdříve zemřel nebo zvlášť se vyznamenal, za heroa rodiny a jemu postaven náhrobek zvlášť vynikající.

V obr. 94 podáváme plán tohoto pohřebiště podle Brücknera, jenž zavedl praktické očíslování jednotlivých oddělení.

Obr. 94. Plán soukromého pohřebiště u Svaté cesty.
(Podle A. Brücknera, Der Friedhof am Eridanos, str. 36.)

Poněvadž, jak patrno z nápisů na náhrobcích, byli na tomto hřbitově pochováni příslušníci jak městských, tak venkovských demů, ba i cizinci, soudí Brückner, že jej zřídil nějaký spolek attický. Spolky řecké všechny měly více méně ráz náboženský; o tomto spolku soudí Brückner, že uctíval Artemidu Soteiru, poněvadž její svatyně, jak dále uvidíme (v. str. 00), byla tu objevena.[1] Nejstarší náhrobek zde postavený pochází, jak hned uvidíme, z r. 394 př. Kr.; lze tedy souditi, že tehdáž byl hřbitov ten založen. V prvních letech plnil se hřbitov náhrobky umě-

---

[1]) Brückner, na uv. m., str. 42.

lecké ceny; některé z nich patří ke skvostům umění řeckého. Velikou změnu však způsobil Demetrios Falerský, jenž jako makedonský správce plných deset let (od r. 317—307) v Athenách vládl. Demetrios zaznamenal sám ve spise, jejž o své vládě napsal (περὶ τῆς δεκαετίας), že omezil nádheru náhrobků, připustiv pouze tři druhy náhrobků: jednoduchý, nejvýše 3 lokte vysoký sloupek, nebo stůl, nebo vásu t. zv. λουτροφόρος.[1]) Tento zákon jeho, jenž zůstal v platnosti i za dob pozdějších, byl sice tehdáž se stanoviska hospodářského prospěšný, ale zasadil attickému umění, které právě tehdáž vytvářelo překrásné reliefy náhrobní, těžkou ránu. Sloupečků užívalo se sice na hřbitovech již před Demetriem Falerským, aby se označilo přesně místo, kde v rodinném pohřebišti kdo odpočívá, ale od doby Demetriovy rozmnožil se jejich počet měrou neobyčejnou. Vása, zvaná λουτροφόρος byla vysoká, měla úzké dlouhé hrdlo a dvě vysoká, ozdobná ucha (v. obr. 95); v takových vásách přinášela se v Athenách voda z Enneakruny k svatební lázni; těm, kteří zemřeli za svobodna, stavěla se na hrob.[2]) Příklady toho seznáme níže.

Obr. 95. Lutroforos z athenského hřbitova. (Podle fotografie.)

[1]) Cicero de leg. II., 66: sepulchris autem novis finivit modum; nam super terrae tumulum noluit quod statui nisi columellam tribus cubitis ne altiorem aut mensam aut labellum et huic procurationi certum magistratum prafecerat. O zákaze Demetriově jedná Brückner v Arch. Anzeiger 1892, str. 23.

[2]) Důležité svědectví o tom máme u [Demosth.] XLIV., 18: ἠρρώστησεν ὁ Ἀρχιάδης καὶ τελευτᾷ τὸν βίον... ἄγαμος ὤν. τί τούτου σημεῖον;

Než počneme probírati zachované náhrobky, budiž nám dovoleno připojiti hned několik slov o dalších osudech hřbitova. Podle zkoumání Brücknerova užívalo se hřbitova ve IV. i ve III. stol. př. Kr., avšak asi od r. 200 přestalo se tam již pochovávati. Hřbitov stále se zanášel jednak nánosem z Eridanu, jednak náplavem z hořejších částí hřbitovního návrší samého; hlavní cesty, které byly v návrší prokopány, vyvyšovaly se nánosem již tehdáž, dokud se tam ještě pochovávalo. Když pak rodiny, kterým hroby patřily, vymřely a nikdo se o hroby nestaral, hřbitov hynul. Stav, ve kterém jsou nyní některé náhrobky, svědčí, že již ve starověku bral si leckdo odtud kvádry, na kterých stály pomníky, aby jich užil k účelům stavebním. Teprve v druhé polovici I. stol., když zase ožil kult Artemidy Soteiry zde ctěné, ujal se někdo převržených náhrobků a postavil je na původní místo; ovšem žádati se od něho nemohlo, aby vynakládal peníze na cizí hroby. Ale když i tento kult, jenž byl později zaměněn příbuzným kultem Hekaty, vyhynul, pokryl se hřbitov znenáhla vrstvou písku asi 6 *m* vysokou, tak že již v pozdním starověku vymizely všechny stopy, že tu bývalo pohřebiště.

Po tomto všeobecném úvodě můžeme již přikročiti k popisu hřbitova (v. obr. 94). Počneme od hrobu nejstaršího.

Na nejvýznačnějším místě celého hřbitova (I.), na rohovém místě před větším volným prostranstvím, zakoupila si hrob rodina L y s a n i o v a z demu Thoriku a ozdobila jej způsobem velmi vhodným. Dala zříditi v rohu vysoký, obloukovitý výklenek, jenž byl po stranách zakončen pilíři, na kterých stály Sireny. Na něm umístila náhrobek prvního svého nebožtíka. Byl to mladistvý D e x i l e o s, jenž ve věku 20 let padl v bitvě u Korinthu r. 394 př. Kr. Bitva sama byla sice pro Atheňany nešťastna, ale rodině zdál se ovšem syn, jenž padl v květu svého mládí, zaujímaje již tehdáž vyšší hodnost „pětijezdce", skutečným hrdinou, zejména jestliže se v bitvě zvlášť vyznamenal. Dexileos sám zde ani pohřben nebyl; byl pochován jako všichni, kteří v bitvě té padli, nákladem státu v čestném hrobě na cestě vedoucí do Akademie [1]) (v. výše str. 305). Měl zde býti patrně ctěn jako heros celé rodiny. Za-

---

λουτροφόρος ἐφέστηκε ἐπὶ τῷ τοῦ Ἀρχιάδου τάφῳ. Srv. též výklad Woltersův v *AM.* XVI., 1891, str. 385 nn.

[1]) Paus. I., 29, 11.

chovaný náhrobek (obr. 96) předvádí Dexilea, sedícího na bujném koni, jak zasazuje kopím smrtelnou ránu na zem kleslému nepříteli. Kopí, jakož i uzda, rovněž i meč, kterým se hájil nepřítel,

Obr. 95. Pohřebiště rodiny Lysaniovy. (Podle fotografie král. pruského měřického ústavu v Berlíně.)

byly připojeny v bronzu, ale nezachovaly se. Tato stéla je krásným příkladem attického umění, cenným pro nás též tím, že známe určitě dobu, kdy byla vytvořena.[2])

[2]) Plyne to z nápisu na basi její (*IG.* II., 2084): Δεξίλεως Λυσανίο Θορίκιος ἐγένετο ἐπὶ Τεισάνδρο ἄρχοντος (=414/3), ἀπέθανε ἐπ' Εὐβο-

Z rodiny Lysaniovy byli zde ještě pohřbeni: Lysias, bratr Dexileův, a Melitto, jeho sestra. Lysiovi postavena stéla, zakončená palmettou a ozdobená růžicemi; za ní byl hrob, ve kterém byl pochován. Vedle jeho stély stojí nižší stéla Melittina; pod jejím jménem čteme jméno Nausistrata, syna Stratokleova, nejspíše jejího manžela.

Že i později užívala táž rodina tohoto místa k pohřbení svých členů, patrno z toho, že za výklenkem jsou dva náhrobky, mající podobu stolu. Na jednom z nich čtou se jména Lysanias, syn Lysiův, z Thoriku, Kallistrate a Kallifanes, syn Lysaniův, z Thoriku. Jsou to jistě manžel, manželka a syn; manžel jest syn Lysia výše připomenutého. Jména jejich byla na náhrobek připisována v rozličných dobách, jak patrno z různého písma. Druhý náhrobek nemá vůbec jména, takže se zdá, že byl uchystán pro příští generaci, zatím však že rodina Lysaniů vymřela.

Druhé místo pohřební zakoupili si kolem r. 350 dva bratři A g a t h o n a S o s i k r a t e s, kteří pro politické poměry uprchli ze své vlasti Herakleie (při Pontu) a žili v Athenách. Uprostřed jejich pohřebiště zvedala se stéla přes 4 metry vysoká z pentelského mramoru, nahoře palmettou ozdobená. Byla to nejvyšší stéla na celém hřbitově, dala proto podnět k tomu, že hřbitov vůbec byl objeven; na ní byla napsána jména obou bratří. Po obou stranách jejích stály stély jiné. V levo stojí dosud stéla, označující svým nápisem, že zde pohřbena Korallion, manželka Agathonova (obr. 97). Nebožka jest tu zpodobena ve vysokém reliefu, jak sedí na židli a drží oběma rukama pravici svého manžela, loučíc se tak s ním. V pozadí viděti jest dva jiné členy rodiny; k nohám ženy tulí se oblíbený psík. Na straně pravé zvedá se, jak z nápisu patrno, náhrobek Agathonův z hymettského mramoru, mající podobu chrámečku (ναΐσκος). Uvnitř byl malovaný obraz, ale již při odkrytí hrobu z r. 1863 byla malba tak vybledlá, že nebylo možno poznati více než nohu osoby v levo stojící; nyní ovšem zmizely všechny stopy barev úplně. Jest otázka, proč byl Agathonovi postaven zvláštní náhrobek, když jméno jeho bylo již napsáno na vysoké stéle. Pravdě nejpodobnější jest, jak soudí Brückner,[1]) že stélou mělo se označiti pohřebiště jako

λίδο (=394/3) ἐγ Κορίνθωι τῶν πέντε ἱππέων. Nápis je též velmi pěkným příkladem attického písma.

[1]) Brückner, Der Friedhof, str. 70 n.

majetek rodin obou bratří; stéla postavena asi ještě za života jich obou. Sosikrates, ač mladší, zemřel dříve a byl zde pochován; staršímu Agathonovi, jenž zemřel později, postaven po jeho smrti nový náhrobek.

Po levé straně stély Koralliny jsou dosud zachovány zbytky náhrobku v podobě chrámečku; rovněž i po pravé straně náhrobku Agathonova jsou stopy, ze kterých můžeme souditi, že i zde byl

Obr. 97. Pohřebiště bratří Agathona a Sosikrata z Herakleie. (Podle fotografie král. pruského měřického ústavu v Berlíně.)

malý náhrobek. Z toho vidíme, že průčelí hrobu bylo upraveno velmi souměrně: uprostřed vypínala se vysoká stéla, po stranách stály čtyři náhrobky. Souměrnost však šla ještě dále: na každém rohu pohřebiště stála vása z pentelského mramoru (lekythos), ozdobená reliefy. Jedna z nich byla nalezena: představuje dva starší muže, nejspíše oba bratry Agathona a Sosikrata, jeden z nich sedí, podávaje druhému ruku; za ním stojí hoch, opíraje

se o křeslo.[1]) Dodáme-li ještě, že průčelní zeď pohřebiště byla pokryta bílým stukem a že před náhrobky byla upravena malá zahrádka, jejíž květiny zakrývaly nevzhledné base náhrobků, dojdeme k výsledku, že pohřebiště bylo upraveno velmi vkusně.

Pohřebiště toto bylo r. 1910 otevřeno [2]) i naskytla se po prvé příležitost pozorovati, v jakém vztahu byly hroby k náhrobkům. Shledalo se, že byly zřízeny beze všeho zřetele k sobě; náhrobek ukazoval jen, kdo v pohřebišti odpočívá, neurčoval však místo, kde jest jeho hrob. Tak za náhrobkem Koralliným byl hrob, ve kterém byl v porovém sarkofagu pochován nějaký muž, snad Sosikrates, jenž zemřel nejdříve; za vysokou stélou byla pohřbena Korallion v mramorovém sarkofagu. Agathonovi zřízen hrob za nimi vzadu pohřebiště, a to v opačném směru než Sosikratovi a Korallii; měl též mramorový sarkofag. Za náhrobkem se jmenem Agathonovým byl pohřben v porovém sarkofagu nějaký mladý muž z příbuzenstva. Mimo to byly zde pochovány ještě dvě děti v hliněných, vásovitých rakvičkách a dva otroci v hrobech žárových. Mrtvoly dospělých odpočívaly nejspíše všechny v dřevěných rakvích, které byly vloženy do sarkofagů; v sarkofagu Koralline našly se ještě zbytky rakve, kdežto v ostatních zbyly pouze bronzové hřeby. Kromě vás, které se dávaly nebožtíkům do hrobu, nalezlo se v hrobech mužů po železné stlengidě (στλεγγίς), přístroji to k utírání prachu a špíny po zápase v gymnasiu. V hrobě Koralline nalezeno bronzové kruhovité zrcadlo, nůžky, sponka, nádobky s voňavkou a pod. Celkem však můžeme říci, že proti skvělému průčelí pohřebiště jest obsah hrobů mnohem chudší než jsme očekávali.

Další (III.) oddělení (obr. 98) zakoupeno bylo pro D i o n y s i a z demu Kollytu, nejspíše bratrance řečníka Hypereida.[3]) Uprostřed zvedal se náhrobek v podobě naïsku, v němž byla malba. Když byl hrob r. 1863 odkryt, bylo pozorovati ještě slabé stopy dvou postav, nejspíše Dionysia a jeho matky; na stropě byly malované kassetty. Nápis na basi hlásá, že Dionysia oplakává matka a bratří a že jej milovaly dvě vlasti, jedna přirozená, jedna zákonitá. Z toho, že zde není zmínka o dětech, můžeme souditi, že Dionysios zemřel bezdětek; zmínce o dvou vlastech jest nejspíše rozuměti

---

[1]) Zobrazena u B r ü c k n e r a, Der Friedhof, str. 70, obr. 41.

[2]) Srvn. o tom článek Brücknerův v Ἀρχ. ἐφημερίς 1910, str. 95 nn.

[3]) Tak soudí K i r c h n e r v Prosopogr. Att., addenda č. 4195.

tak, že Dionysios byl mezi kleruchy attickými na Samu; aspoň se tam připomíná r. 346/5 mezi pokladníky svatyně Heřiny.[1]) Těsně za naïskem zvedá se pilíř z poru, jenž téměř o celý metr přesahuje vlastní náhrobek; na něm stojí bujný býk z pentelského mramoru, symbol to Dionysa (βουγενὴς Διόνυσος). Tím se

Obr. 98. Pohřebiště Dionysia z Kollytu. (Podle fotografie král. pruského měřického ústavu v Berlíně.)

mělo asi naznačiti, že Dionysos vzal pod svou ochranu Dionysia. Mimo to stál na každém rohu pohřebiště lev z pentelského mramoru, symbol to smrti.[2])

[1]) Michel, Recueil d'inscriptions grecques č. 832, ř. 2.

[2]) Tito lvi nejsou na místě, nýbrž jsou uloženy v národním museu athenském (zobrazeni u Brücknera, Der Friedhof, str. 80 n.; srv. též rekonstrukci pohřebiště na str. 82).

Poněvadž Dionysios zemřel bezdětek, není se co diviti, že později (nejspíše již ve III. stol. př. Kr.) užili jeho pohřebiště také jiní. Dosud vidíme v pravo vedle náhrobku Dionysiova náhrobek v podobě stolu s nápisem, že tu odpočívá Melis z Mileta (Μῆλις Μιλησία), a za stolem trčí v zemi sloupeček s nápisem, označující přesně místo, kde Melis byla pohřbena. Vedle toho byly v oddělení Dionysiově nalezeny ještě jiné malé náhrobky zcela nepravidelně rozložené.

Komu patřilo rozsáhlé pohřebiště následující (IV.), jest nesnadno říci, poněvadž zde chybí stéla s příslušným nápisem. Hned na samém kraji leží jako strážce veliký pes z hymettského mramoru; původně stál asi na podstavci. Podobného psa musíme si domysliti na druhém konci pohřebiště. Poněvadž jsou zde sloupečky rodiny Lysimachidů a Lysimachů, jest pravdě podobna domněnka Brücknerova,[1]) že toto oddělení zakoupil pro sebe a svou rodinu L y s i m a c h i d e s, syn Lysimachův, z demu acharnského, archon r. 339/8. Domněnka ta potvrzuje se tím, že zde a v nejbližším okolí nalezeny sochy klečících Skythů, kteří jakožto státní otroci se hodili na hrob prvního úředníka státu.[2]) V témž pohřebišti stojí dosud relief, představující dva muže a dvě ženy sedící před stolem s jídly; pod nimi jest Charon na svém člunu. Možná, že jest míněn Lysimachides se svým bratrem a ženy obou.

Za tímto pohřebištěm byla cesta, která vedla jednak k posvátnému okresu Artemidy Soteiry, jednak usnadňovala přístup k hrobům ze zadní strany.

Komu patřilo oddělení další (V.), není známo, poněvadž z náhrobků není nic zachováno. Byly tam však čtyři hroby, z nichž dva jsou pokryty mramorovými deskami. Na jedné jest napsáno přes celou délku Κηφισόδωρος, na druhé podobným způsobem Νικοστράτη.

Poslední hrob této řady (VI.) nazývá se „hrob Peršana", poněvadž tam bylo objeveno torso muže v perském kroji; ovšem, zdali tu byl vskutku Peršan pochován, není jisto.

Přejdeme-li odtud na protější stranu hlavní cesty, shledáme, že náhrobky neleží již tak vysoko. Je to zcela přirozeno, poněvadž návrší, na kterém byl hřbitov založen, se zde sklání. Jiný rozdíl tkví

[1]) Der Friedhof, str. 84.

[2]) Jsou nyní v národ. museu athenském.

v tom, že náhrobky nestojí již na samém kraji, nýbrž o něco dále, tak že možno pomýšleti na malou zahrádku před nimi.

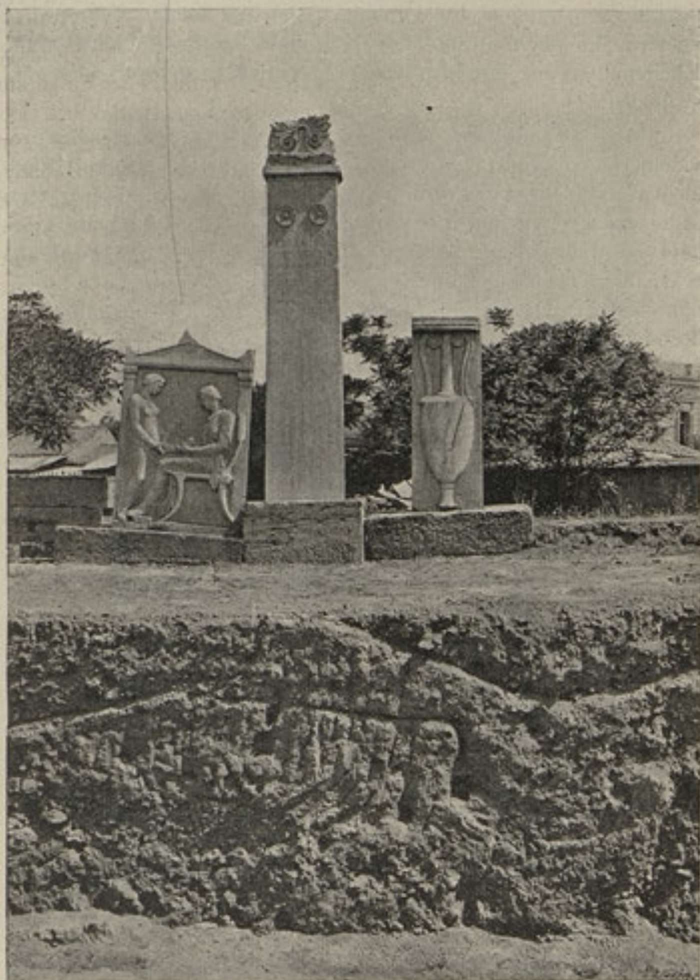
Obr. 99. Pohřebiště Eubia z Potamu. (Podle fotografie král. pruského měřického ústavu v Berlíně.)

Právě naproti oddělení Lysimachidovu rozkládalo se pohřebiště Eubia z demu Potamu (XIX.). Uprostřed zvedal se na kruhovité basi vysoký dorský sloup, jenž nesl někdy vásu λουτροφόρος;

na basi byl nápis označující, že zde byl pochován Bion, syn Eubiův (v. obr. 99). Jak víme již z dřívějšího výkladu, znamenala lutroforos, že Bion zemřel neženat. Bion zemřel nejspíše nejdříve z celé rodiny a byl proto povýšen za heroa celé rodiny; to naznačeno též tím, že jeho sloup vybíhá proti ostatním stélám do předu. Na stéle v levo jest relief ve vyhloubeném čtverci, na kterém jest zobrazeno loučení starší ženy sedící s mladým mužem; v pozadí stojí starší muž. Na první pohled mysleli bychom, že je to loučení matky se synem, ale z nápisů na stéle se poučujeme, že je to loučení Eufrosiny, tety Bionovy, s Bionem; muž v pozadí jest otec Eubios. I na tomto náhrobku vzdána tímto reliefem čest památce mladistvého Biona. Eubios měl ještě jednoho syna, Archiu, jenž pojal za manželku Dexikleiu, dceru Filionovu; jména obou jsou připsána pod reliefem. Jejich syn byl Archikles, jehož jméno napsáno na abakus sloupu Bionova nejspíše proto, že zemřel též svoboden. Stéla po pravé straně sloupu svědčila nejspíše manželce Eubiově, matce Bionově a Archiově; z ní však zachován pouze podstavec bez nápisu.

V dalším oddělení (XVIII., obr. 100) odpočívala rodina Koroiba z Meliťy. Pohřebiště označeno stélou přes 3 *m* vysokou. Na ní napsáno pod růžicemi nejprve jméno Koroiba samého, potom jinou rukou jméno jeho syna (Kleidemida) a opět jinou rukou jméno jeho vnuka (Koroiba). Později, nejspíše když rodina Koroibova vymřela, dostalo se pohřebiště v majetek rodiny Sosikleovy. Jméno nového majitele napsáno nahoru nad růžice nad jméno Koroibovo. Ještě později připsáno pod všechna jména na stéle jméno syna Sosikleova (Euthydema). Jest patrno, že nápisy na této stéle označovaly majetnictví tohoto oddělení; vždy napsáno jméno hlavy rodiny. Jména žen neb ostatních synů na stéle napsána nejsou, jim dány náhrobky zvláštní. To potvrzují obě stély, které obklopují stélu Koroibovu. Po levé straně stojí stéla Hegesy, dcery Proxenovy, nejspíše manželky Koroibovy (v. obr. 101). Představuje krásnou, vkusně oděnou ženu, která sedí v křesle a prohlíží si šperky, které jí prostě oblečená služka ve skříňce podává. Tento relief patří mezi nejkrásnější výtvory attického umění z prvních let IV. stol. př. Kr.[1]) Že Hegeso byla manželkou Koroibovou, pro to svědčí též,

[1]) Furtwängler, Denkmäler griechischer u. röm. Skulptur, Handausgabe, 2. vyd., str. 88 a 90 klade tuto stélu již do V. stol., do doby války peloponneské.

Obr. 100. Pohřebiště Koroiba z Melity. (Podle fotografie král. pruského měřického ústavu v Berlíně.)

že se její stéla takřka tulí k jeho stéle. Tím povstal na basi v levo prázdný prostor, jenž byl vyplněn vásou, jak svědčí otvor pro ni udělaný. Po pravé straně stély Koroibovy stojí stéla jeho vnuka Kleidema, na níž jest lutroforos v reliefu k naznačení, že zemřel svoboden.

V pravo od oddělení Koroibova stojí tři stély, rozložené nepravidelně. První svědčí, že tu byla pohřbena Samakion, dcera Hippokleova; z druhé zachována jest jen dolejší část bez nápisu; třetí ozdobena jest reliefem, představujícím jezdce na cválajícím koni, nápis na ní hlásá, že tu odpočívá Menes, syn Kalliův, z Argu. Podle tvaru písma pocházejí náhrobky ze IV. stol. př. Kr. Hranice tohoto pohřebiště nebyly dosud zjištěny, poněvadž tato část nemohla býti dosud prozkoumána.

O něco dále odtud, právě naproti stéle Dexileově jsou dva náhrobky tvaru stolovitého. První z nich patřil vnučce Alkibiadově Hipparetě, která se provdala za Fanoklea; na jejím náhrobku, jakož i na sloupečcích v okolí jsou zaznamenána jmena i jiných členů rodiny Fanokleovy. Druhý náhrobek patřil Filokratovi, synu Kleogenovu, z demu kydathenského.

Hřbitov na této straně nemohl býti dosud úplně odkryt; vadí tomu kostelíček Sv. Trojice (Ἅγια Τριάδα), jejž nepodařilo se dosud jinam přeložiti.

Nehledíme-li k stolům a sloupečkům, ležícím po různu, poněvadž nejsou na místě původním, můžeme se zmíniti ještě o těchto náhrobcích. Za oddělením rodiny Eubiovy bylo pohřebiště nějaké rodiny, jejíž jméno neznáme (XX.). Ze zachovaných stop však jest patrno, že tu stál veliký náhrobek v podobě chrámečku. V levo od něho nalezena byla stéla Aristiona ze Sifnu, představující jinocha, jak si hraje s nějakým ptákem. Stéla nestála ve své basi, proto není zcela jisto, zdali skutečně sem patřila. Není také nyní na místě, nýbrž byla uložena do národního musea athenského.[1]) Mimo to nalezeny zde zbytky stély, na které byla napsána jména dvou žen: Mynnia a Hagnothea.

Několik kroků odtud stojí stela Eukoliny, dcery Onesima z Lesbu. Jest to naïskos, ve kterém ve vysokém reliefu zobrazena jest celá rodina Onesimova, jak se loučí s mladistvou dceruškou

---

[1]) Bruckner, Der Friedhof, str. 112 nn., nazývá toto oddělení „Bezirk der Lehmziegelmauer“ podle úpravy průčelní zdi.

Eukolinou. V levo stojí matka Protonoe, v pravo otec Onesimos s Eukolinou, k níž se lísá pták. V pozadí viděti jest Nikostratu, nejspíše sestru Eukolininu. Nápisy ve štítě i nad jednotlivými osobami zaručují jména jednotlivých osob.

Obr. 101. Náhrobek Hegesy, dcery Proxenovy.
(Podle fotografie.)

Krom toho byly na této straně nalezeny ještě jiné náhrobky, které nemohly býti ponechány na místě, poněvadž se tu r. 1870 zřizovala ulice, a byly proto přeneseny do národního musea. Z nich uvádíme jen dva nejkrásnější, jež mají podobu chrámečku a po-

dávají osoby ve vysokém reliefu. Jest to náhrobek Aristonautův, kdež zobrazen bojovník v plné zbroji, jakoby se chystal k útoku. Na druhém náhrobku sedí starý Prokleides a loučí se se synem Prokleem; v pozadí stojí zarmoucená manželka Archippe.

Obrátíme-li se nyní zase k hrobům, které byly založeny na terase východně od náhrobku Dexileova, bude nám ihned nápadno, že na místě nestojí ani jediný náhrobek; co zde bylo nalezeno, bylo přeneseno do národního musea athenského. Zde bylo celkem pět oddělení, ale nebyla oddělena od sebe zdmi jako hroby předešlé; mimo to byla všechna mnohem menší.

V rohovém oddělení (VII.) byl pohřben 22letý jinoch, jenž jest chválen v nápise proto, že vynikal v cvičeních gymnastických, ale jména jeho neznáme.[1]) Ve třetím století př. Kr. pochován sem komický herec Hieronymos, kterému postaven nízký sloupek, ozdobený ratolestmi břečťanovými.[2]) Asi ke konci III. století byl zde zřízen hromadný hrob chudým; dospělí byli pochováni v hrobech z cihel, děti v hliněných rakvičkách. Nad tím nasypána mohyla, která pokryta byla stukem.[3])

V následujícím (VIII.) oddělení stály kdysi tři stély v podobě chrámečků, ale zachovány z nich pouze základy. Nevíme tedy naprosto, kdo zde byl pochován. Všechny tři hroby byly otevřeny a shledáno, že to byly hroby žárové; pozůstatky nebožtíků byly uloženy v popelnicích z hymettského mramoru hrubé práce, uvnitř červeně natřených.

Další oddělení (IX.) obsahovalo ostatky tragického herce Makarea a jeho přítele Archebia; ze společného jejich náhrobku nezachovalo se však nic leč římsa a basis. V nápise na basi obrací se Archebios k svému příteli a praví, že kdyby mu

---

[1]) Stéla s nápisem je u Conze, Die attischen Grabreliefs č. 625, tab. CXXIII. Původní nápis byl částečně odstraněn, aby stély mohlo býti užito ještě jednou; pak napsána sem jména Στρατωνίδης Εὐδώρου Ἀφιδναῖος a Εὔδημος Εὐφάνους Ἀφιδναῖος. Stalo se to ještě ve IV. stol. Stela je nyní v athenském museu.

[2]) Zobrazen u Wilhelma, Urkunden dramatischer Aufführungen in Athen, ve Vídni 1906, str. 59.

[3]) Srv. o těchto hrobech zprávu R. Delbrücka v *AM.* XXV., 1900, str. 310 n.

byl osud dopřál delšího věku, byl by se stal šiřitelem tragického umění u Řeků.[1]) Poněvadž nápis zaujímá jen polovici base, můžeme se domnívati, že v druhé polovici její byl asi podobný epigram, kde zase Makareus velebil Archebia. Oba zemřeli v mladém věku, jak svědčí též lutroforos, která stála na náhrobku. O obou těchto mužích není jinak nic známo. V zachovaných zbytcích didaskalických nápisů athenských Makareus se nepřipomíná; sotva tedy mohl býti již protagonistou, když zemřel, ale jest možná, že v kruzích svých známých vzbuzoval veliké naděje, že se stane jednou slavným hercem.

O následujících dvou odděleních (X. a XI.) jest těžko říci něco určitého, poněvadž zde chybí vůbec průčelní zeď, na které kdysi náhrobky stály. Z výkopů, které v těchto místech byly podniknuty r. 1870, můžeme souditi, že tu odpočívali: komický básník Euthias, jinak neznámý, dívka, žena a jakýsi Kritodemos.[2]) V pozdějších dobách bylo tohoto místa hojně užíváno; zjištěny zde hroby ve třech vrstvách nad sebou.

Všechny hroby právě uvedené byly přístupny uličkou, která byla zřízena za oddělením rohovým (VII.). Jdeme-li odtud dále po příční cestě, přijdeme k jinému pohřebišti (XII., obr. 102), kde odpočívaly dvě sestry Demetria a Pamfile. Jejich náhrobek zvedá se dosud na svém místě. Má podobu naïsku, ve kterém zobrazeny jsou ve vysokém reliefu obě sestry: Pamfila trůní jako bohyně na krásném křesle, vedle ní stojí Demetria. Neloučí se spolu, ba nejsou ani obráceny tváří k sobě, nýbrž pohlížejí přímo v před na pozorovatele, očekávajíce takřka poctu, která jim přísluší. Zajímavo jest, že původně stál zde jiný relief obvyklého typu, ve kterém Demetria seděla a se svou sestrou se loučila.[3]) Jak se Brückner domnívá,[4]) byl tento relief postaven od Pamfily, která svou sestru přežila. Když zemřela také Pamfila, postavili příbuzní

[1]) Nápis *IG.* II., 2263; rekonstrukci náhrobku podává Brückner, Der Friedhof, str. 91, obr. 58.

[2]) Euthias: basis s epigramem *IG.* II., 3688; dívka: relief, jak se loučí s matkou, při čemž otec stojí v pozadí, u Conze č. 322, tab. LXXX.; žena: náhrobek, představující ženu sedící, které služka podává skříňku, u Conze č. 73, tab. XXXIV.; Kritodemos: stela, která kdysi měla malbu s nápisem v *IG.* II., 3881.

[3]) Zobrazen u Conze, Grabreliefs č. 145, tab. XLIV a u Brücknera, Der Friedhof, str. 96.

[4]) Brückner, na uv. m., str. 95 n.

oběma sestrám náhrobek nový, ve kterém byly zobrazeny jako heroiny svého rodu. Staršího náhrobku užilo se pak ještě jednou: napsala se tam jiná jména, načež znamenal, že Nausion, dcera

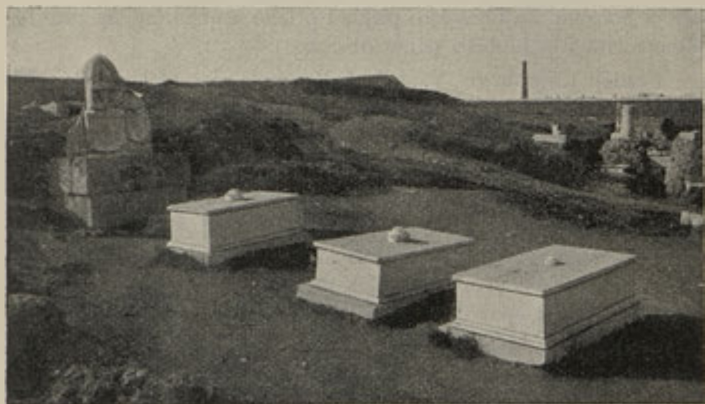

Obr. 102. Náhrobek Demetrie a Pamfily.
(Podle fotografie.)

Soandrova, loučí se s Kallistomachou, dcerou Diokleovou. Takováto záměna jmen byla možná, poněvadž na náhrobcích se tehdáž nedělaly portréty osob. Všechny tyto ženy byly zajisté mezi sebou příbuzné. V témž oddělení byl pohřben též Diokles, otec připomenuté právě Kallistomachy, jak svědčí epistyl jeho náhrobku, který

se zde nalezl. Rovněž odpočíval zde Hegetor, syn Kefísodorův, jenž zemřel již za svobodna; jeho místo označuje lutroforos, reliefem ozdobená.[1]) Rohy tohoto oddělení byly směrem k cestě ozdobeny mramorovými lekythy s reliefy. Jedna z nich se našla. Více však než svým reliefem jest zajímava svými malovanými ornamenty, které jsou provedeny barvou modrou, červenou a žlutou.[2])

Asi v polovici III. stol. př. Kr. byla zde pohřbena ještě Dorkas ze Sikyonu. Její hrob má podobu kruhu, jenž jest po stranách

Obr. 103. Pohřebiště Filoxena z Messeny.
(Podle fotografie.)

ohozen stukem; doprostřed jest zasazen sloupeček z hymettského mramoru s nápisem.

Jdeme-li uličkou mezi hroby, najdeme v tomto oddělení ještě dva náhrobky ze IV. stol., totiž hrob Glykery, dcery Antiocha z Knosu, na kterém se zvedá prostá, pouze růžicemi ozdobená stéla, a hrob Demetrie, dcery Dionysiovy, na němž stojí náhrobek v podobě stolu.

Vedle pomníku Demetrie a Pamfily rozkládalo se rozsáhlé pohřební místo (XIII.), které si zakoupil F i l o x e n o s z Mes-

[1]) Že byl Hegetor spřízněn s Pamfilou, jest patrno z toho, že žena na reliefu označena jest nápisem Παμφίλη.

[2]) Vása je nyní v národním museu v Athenách; srv. vyobrazení její u Brücknera, Der Friedhof, str. 98.

seny; bylo to pěkné oddělení rohové. Náhrobky nejsou zde na kraji, nýbrž jsou posunuty o něco dále. Na levé straně zvedá se na vysokém podstavci náhrobek manželky Filoxenovy, provedený ve vysokém reliefu. Ač je z něho jen torso, vidíme, že ji umělec zobrazil, jak sedí a dívá se na hroby svých drahých. Jsou to tři náhrobky v podobě stolů, z nichž na každém stála původně lekythos. Podle nápisů jest patrno, že tu pohřben Filoxenos a jeho synové Dion a Parthenios. Stranou pochovány tři služky; jejich hroby označují prosté, malé desky s nápisy: Anna, Dorkas z Hearkleie a Sofrona. Zajímavý to příklad přízně k otrokům, že jim dopřáno místa v pohřebišti pánů (obr. 103).

Později, ale ještě ve IV. stol. př. Kr., byla za oddělením I. a II. zřízena dvě pohřebiště nová. První z nich (XIV.), rozsáhlejší, obsahovalo velký hrob, pokrytý deskou z hymettského mramoru, přes jejíž délku bylo napsáno pouze Ἀρχή. Jak vysoko se zde půda tehdáž vznášela, patrno z výše oné desky. Vedle tohoto náhrobku vězí v zemi tři čtverhranné sloupky s nápisy Φιλοκράτης, Φιλοκράτεια, Ἑρμοκλῆς. Ještě později byl v západní části tohoto pohřebiště zřízen veliký hrob z prostých desek hymettského mramoru; nevíme však, komu patřil.

V druhém oddělení (XV.) jest náhrobek v podobě stolu; na něm byl původně pouze velký nápis Φίλιννα. Později (asi koncem III. stol. př. Kr.) byl tu pochován Iatrokles, syn Aristokritův, i bylo jeho jméno napsáno pod nápis Filinnin; místo, kde byl pohřben, bylo označeno sloupečkem.

Zadní, jižní část hřbitova byla méně vyhledávána od lidí zámožných; za to však byla zde objevena spousta malých sloupečků z laciného hymettského mramoru s nápisy lidí chudších.[1]) Podáváme v obr. 104 pohled na tyto sloupky, z něhož jest patrný jejich tvar. Zvláště pak upozorňujeme na dvojitý sloupek z šedého mramoru, jenž ovšem pochází teprve z doby císařské. Je to náhrobek manželů Isidora a Zosimy (obr. 105). Hned vedle něho stojí base pro dva samostatné sloupky; sloupek levý je zachován, podle nápisu byl to náhrobek Filona, syna Isidorova.

Abychom měli obraz hřbitova ve IV. stol. úplný, musíme ještě poznamenati, že zde byl, a to za přední řadou hrobů, posvátný

---

[1]) Seznam jich v Ἐφημ. ἀρχ. 1893, str. 49, 170, 221 s doplňky u Brücknera, Der Friedhof, str. 47, pozn. 2.

okres Artemidy Soteiry. Vcházelo se do něho uličkou, ponechanou mezi oddělením IV. a V. Byla tu nejspíše jen soška bohyně s oltářem; po chrámečku není ani stopy. Zde konalo nějaké nábožné bratrstvo v určité dni v roce pravidelné oběti. Kult ten časem zašel, ale byl zase v první polovici I. stol. př. Kr. obnoven.[1]) Asi v 2. nebo 3. stol. po Kr. byl posvátný okres zasvěcen Hekatě;

Obr. 104. Náhrobky v podobě sloupků.
(Podle fotografie.)

z té doby pocházejí zachované zbytky: podstavec pro trojhranný sloup s podobou trojtělé Hekaty, kuželovitý oltář obětní (ἐσχάρα) s čtverhrannou vyhloubenou obrubou v zemi a větší oltář v podobě stolu, na který položena deska z doby starší s věnovacím nápisem Artemidě Soteiře.[2]) Ke svatyni patřila také hluboká, vyzděná

[1]) To plyne z nápisu *IG.* II., 5, 630 *b* = Dittenberger, Sylloge² 732. Starší nápisy téhož bratrstva jsou v *IG.* II., 5, 618 *b* a v Ἐφημ. ἀρχ. 1905, str. 239.

[2]) Srv. obrazy u Brücknera, Der Friedhof, str. 45 n.; věnovací nápis z pozdní doby hellenistické Ἀρτέμιδι Σωτείραι Μάρων ἀνέθηκε Μάρωνος zobrazen tamtéž str. 54.

studně, založená nejspíše již ve IV. stol. (A na obr. 94). Proti ní postavena za doby římské krásná deska představující dívku, která drží v pravé ruce džbán a levou zvedá k modlitbě před oltářem (H). Tento relief hlásí se do IV. stol. př. Kr. a byl nejspíše již původně věnován do této svatyně.

Několika slovy možno se ještě zmíniti o hrobech z doby římské, které svou výškou jsou nápadny každému, kdo hřbitov navštíví. Ačkoliv nepřispívají právě malebnosti pohledu, jsou ponechány na doklad toho, jak vysoko za těch dob bylo pohřebiště zaneseno. Mnohdy musily býti moderní podezdívkou zachyceny. Tak hned vedle sloupku Iatrokleova (v. str. 332) zvedá se široká basis z poru, na které jsou stopy toho, že na ní stály dva sloupky náhrobní. Západně odtud najdeme ještě tři hroby vyvýšené. Z římských náhrobků povšimnutí zasluhuje pomník Sosibiův, jenž má podobu trojhranného, 2 *m* vysokého a nahoru se úžícího trojhranu s makovicí na vrcholu (v. na obr. 104 v pravo). Takovéto náhrobky byly v římské době v Athenách časté.

Přehlédše tento svého druhu jediný hřbitov řecký, podivujeme se rozmanitosti náhrobků, které na něm stály. Ve IV. století nic nevázalo zde umělce řecké mimo prostředky objednavatelovy; odtud ta různost jak ve formách náhrobků, tak v plastické jejich ozdobě. Vedle prostých, ale elegantních stél, zakončených palmettou a ozdobených růžicemi jsou tu velké náhrobky s malbami nebo skulpturami, z nichž některé jako relief Dexileův a Hegesin patří k pravým skvostům řeckého umění. A k těmto skulpturám nutno si ještě přimysliti barvy, pro nás nyní ztracené. Náhrobky zde nalezené nepocházejí sice od slavných umělců, o kterých nám vypravují dějiny umění, ale nelze pochybovati, že tvůrcové jejich stáli více méně pod jejich vlivem. Při tom musíme si vždy býti vědomi, že zde nebyli pochováni ani nejbohatší ani nejznamenitější Atheňané; nenašli jsme zde hrobu ani jediného, z dějin známého muže. Podle toho můžeme si představiti, jak asi vypadaly hřbitovy jiné, kde pochováváni lidé bohatí a vynikající. Arci nesmíme zapomínati, že staré Atheny měly též své hroby chudáků.

Asi 400 *m* dále od hřbitova právě popsaného, na levé straně tomu, kdo šel po Svaté cestě do Eleusiny, bylo r. 1902 od Dem. Filia odkryto přes dvacet hrobů z I. stol. před Kr. a z I. stol. po Kr.[1])

---

[1]) D. Filios v Ἐφημ. ἀρχ. 1904, str. 61 nn.

Ležely v řadách u sebe a za sebou; některé z nich měly stěny společné. Zdá se, že tu byli pohřbeni z prav dla lidé málo zámožní; na hrobech stály sloupečky s nápisy, jen dva hroby měly stély s reliefy, ale ty byly nejspíše převzaty z hrobů starších. Pouze jediný hrob, ve kterém byla nalezena stříbrná popelnice, svědčil o zá-

Obr. 105. Náhrobky manželů Isidora a Zozimy a syna jejich. (Podle fotografie.)

možnosti; byl to zároveň jediný doklad pro spalování mrtvol v tomto pohřebišti. Na jiném hrobě stála velká tragická maska z mramoru pentelského nejspíše na doklad, že tu byl pochován herec.[1]) Ovšem na herce Theodora, jenž byl podle svědectví Pausaniova také při této cestě pochován, pomýšleti nemůžeme; jeho hrob ležel mnohem dále (v. výše str. 310). Také toto pohřebiště

[1]) Maska ta jest zobrazena též v Řeckém divadle str. 257.

časem se zaneslo, i byly nad původními hroby zakládány hroby nové.

Severovýchodně od brány dipylské, za branou, která vedla ke Kolonu hippiu a kterou jsme nazvali z domněnky branou Jezdeckou (v. výše str. 238), odkryla r. 1891 a 1892 řecká společnost archaeologická jiné pohřebiště.[1]) Poněvadž půda jest zde zastavěna moderními domy, bylo možno odkrýti poměrně malou část hřbitova, ale přece bylo odkryto daleko přes 200 hrobů, z nichž asi 20 pocházelo z doby předhistorické. Hojněji začalo se zde pohřbívati teprve po zřízení hradeb Themistokleových; pokud můžeme sledovati, užívalo se hřbitova stále až asi do r. 300 př. Kr. Nelze pochybovati, že i zde stály na hrobech stély s nápisy nebo reliefy, prostší i nádhernější podle zámožnosti rodiny, ale z nich nezachováno nic. Za to však nás tento hřbitov jasně poučil o tom, jak se v klassické době v Athenách pohřbívalo; v tom tkví jeho význam pro nás.

Především jest nápadno, že hroby jsou zde rozloženy zcela nepravidelně; postrádáme zde pevného, předem určeného plánu, který jsme pozorovali na hřbitově právě popsaném. Mrtvoly byly buď spalovány nebo pohřbívány, ale spalování již značně ustupuje v pozadí; hrobů žárových jest sotva čtvrtina.

Měla-li se mrtvola spáliti, stalo se to buď v hrobě samém nebo na zvláštním žarovišti. V prvním případě vykopal se hrob neobyčejně hluboký (přes 3 *m*), na dno nakladlo se dříví a na ně vrstva révových ratolestí, na něž položena mrtvola. Oheň strávil tělo, ale opálené kosti zůstaly na místě. Vysoká vrstva popela (až přes 20 *cm*), očazené stěny, jakož i stopy ohně na nádobách, do hrobu vložených jsou jasné známky hrobů žárových. Mrtvoly se mohly také páliti na žarovišti, načež se ostatky uložily v popelnici do hrobu. Stopy žaroviště, kteréž mělo kruhovitou podobu, byly skutečně objeveny. Popelnice byly zpravidla prosté, hliněné nádoby, obyčejně víkem opatřené; jen zřídka byly z bronzu, pak však byly uloženy ještě v jiné schránce, buď kamenné nebo dřevěné. Kosti, uložené v popelnici byly nezřídka pečlivě do plátna zaobaleny.

Neměl-li nebožtík býti spálen, nýbrž jen do země uložen, byla mrtvola buď dána do dřevěné rakve, nebo položena do hrobu na

---

[1]) Srv. podrobnou zprávu od Alfr. Brücknera a Ericha Pernice v *AM.* XVIII., 1893, str. 73—191.

zem a pokryta nepálenými taškami, nebo konečně uložena s rakví dřevěnou do rakve kamenné. Rakve dřevěné se zde nezachovaly, zbyly z nich jen hřeby, kterými prkna byla spojena, ale z vyobrazení na vásách a z nálezů na jiných místech v Attice jest patrno, že měly podobu pravidelného čtverhranu a že súžení, nyní u rakví obvyklé, bylo rakvím attickým cizí. Do rakve kladla se obyčejně vrstva révových ratolestí; na ní odpočíval nebožtík. Asi ve IV. stol. vešly v obyčej rakve z nepálených tašek: nebožtík se položil na zem, na níž byly rozloženy révové ratolesti, a přes něj položena střechovitě s obou stran řada tašek; pak teprve se hrob zasypal. Hrob byl prostý, nevyzděný; jen výjimkou bylo jeho dno vydlážděno drobnými kaménky nebo stěny pokryty stukem. Děti byly kladeny do malých, hliněných vaniček, které byly pokryty víkem, anebo vloženy jejich mrtvolky do hliněných nádob. Ve dvou případech vložena dětská tělíčka do roury z vodovodu. Rakve kamenné zdělány byly z desek porových nebo mramorových, které těsně k sobě přiléhaly. Co jest nám při těchto hrobech nejnápadnější, jest veliké množství milodarů, kterými bývají zpravidla naplněny. Obyčejně jsou to nádobky, které se dávaly do hrobu, zejména bílé lekythy; některý hrob jich má až patnáct. Hroby mužů jsou prosté, zbraň nevyskytuje se v nich ani jednou, nejvýše stlengis, bronzový přístroj, jehož se užívalo k stírání prachu a špíny po zápasech v gymnasiu. Tím bohatěji vypraveny jsou za to hroby žen. Všechny potřeby toiletní, zrcadlo, líčidla, pomády a voňavky a skříňky se šperky tu nacházíme. Dětem dávaly se do hrobu rozmanité hračky z pálené hlíny (panenka, kohout, kuře, opice, želva, ovečka a pod.). Zajímavo jest, že ani v jediném případě nebyl nalezen v hrobě obolos, který se dával v Řecku nebožtíkům do rakve jako převozné pro Charona; patrně v Attice tento zvyk nebyl rozšířen.[1])

Je-li správna domněnka naše, že t. zv. „Jezdecká brána" (Ἱππάδες πύλαι) ležela na této straně směrem ke Kolonu, třeba dodati, že z vynikajících Atheňanů byl za touto branou pohřben attický řečník *Hypereides* i jeho rodiče.[2])

[1]) V nekropoli, objevené v maloasijském městě Myrině mají nebožtíci velmi často obol mezi zuby. V Attice zjištěn dosud jen jediný případ; v. Πρακτικά 1884, str. 20.

[2]) [Plut.] Vitae X orat. 849 C.

Na jižní straně, nejspíše za branou Itonskou, blízko Kynosargu (v. výše str. 237), na levé straně návrší byla hrobka rodiny *Isokratovy*. Nemůžeme sice určiti přesně její místo, ale máme zachován dosti podrobný její popis. Náhrobky měly podobu stolů; u hrobu Isokrata samého stál sloup 30 loket (přes 13 *m*) vysoký a na něm socha Sireny na znamení jeho výmluvnosti; jeho náhrobek, mající rovněž podobu stolu, byl okrášlen reliefy básníků a učitelů Isokratových. Mezi nimi byl Gorgias, jak se dívá na astronomickou kouli, vedle něho stál Isokrates.[1]) Jak patrno, hodí se tento starověký popis k obrazu, který si můžeme utvořiti ze zachovaných hrobů v Kerameiku. — V týchž místech připomíná se také hrob spartského vůdce *Anchimola*, jenž padl r. 511, pomáhaje Atheňanům vypuzovat Peisistratovce.[2])

Jiné pohřebiště bylo při cestě, vedoucí z Peiraiea do Athen. Pausanias, jenž kráčel do Athen z Peiraiea, uvádí při této cestě jen dva nejznámější, totiž hrob *Menandrův* a kenotafion *Euripidovo*, mimo to připomíná již nedaleko brány městské, hrob *neznámého muže* s náhrobkem od Praxitela, představujícím vojína, stojícího vedle svého koně.[3]) Nelze pochybovati, že podél této cesty bylo mnoho hrobů, a to jak od Peiraiea, tak od Athen; také se vskutku zde ještě připomíná hrob *věštce*, který provázel r. 403 Thrasybula, a hrob *Sokratův*.[4])

Jihozápadně od Museia leží *hrobka, vytesaná ve skále*.[5]) Skládá se ze tří komor. První, nejrozsáhlejší jest čtverhranná, dosti vysoká místnost, která má strop, v úhlu se sbíhající; tím se napodobuje střecha sedlová. Témuž účelu slouží, že ve vrcholu stropu vytesán jest ze skály trám a že podobné kamenné trámy jsou jak na konci, tak uprostřed pravé i levé stěny. Z této komory vchází se po třech stupních do komory druhé, která leží přímo za ní. Jest menší, tvaru obdélníkového a má po stranách lavičky pro dvě větší a jednu menší rakev. Třetí komora jest původu pozdějšího; v levé straně komory první byl

---

[1]) [Plut.] Vitae X orat. 838 B.

[2]) Her. V., 63.

[3]) Paus. I., 2, 2 n.

[4]) Hrob věštce Thrasybulova ležel podle Xenof. Hell. II., 4, 19 ἐν τῇ διαβάσει τοῦ Κηφισοῦ; hrob Sokratův připomíná ještě Marinus, Vita Procli 10.

[5]) Na naší tab. II. právě v dolejším levém rohu.

prolomen vchod a vytesána tam jiná, rovněž čtverhranná komora, ale menší.[1])

Západně od tohoto hrobu skalního, na cestě, která vedla podle prostřední zdi k Ilisu, bylo r. 1900 odkryto nové pohřebiště, které pochází z konce V. a ze začátku IV. století př. Kr. Výkopy podnikl zde soukromník, jenž se nepostaral dosud o řádnou publikaci svých nálezů; jsme tedy odkázáni zatím na zprávy zatímné.[2]) Bylo zde objeveno několik stél náhrobních s nápisy, jak prostých, tak reliefy opatřených; jedna z nich byla původně ozdobena malbou, která ovšem vymizela úplně. Také mramorové vásy, které stály na hrobech, byly tu nalezeny. Nebožtíci byli pohřbeni v rakvích buď dřevěných, nebo podlouhlých hliněných, anebo byli položeni do hrobů, kamennými deskami obložených. Vyskytly se však také hroby žárové; v nich byly ostatky nebožtíka vloženy do bronzové nebo hliněné nádoby, kteráž dána do nádoby mramorové. Že v hrobech byly obvyklé milodary, záležející v lekythech a podobných nádobkách, rozumí se samo sebou.

Kapitola dvacátá prvá.

Předměstí.

Z předměstí athenských na prvním místě sluší uvésti A k a d e m i i (Ἀκαδημία), která ležela severozápadně od města, vzdálena jsouc šest stadií (přes 1 *km*) od Dipyla. Starší název byl Ἑκαδήμεια podle heroa Hekadema, jenž zde byl původně ctěn.[3]) Za doby klassické byla Akademie zasvěcena Atheně. Zde stálo dvanáct posvátných oliv (μορίαι), jež byly pod zvláštní ochranou Dia Moria. Mezi nimi zvláštní úcty požívala nejstarší, o níž se věřilo, že jest přímou odnoží oné olivy, které Athena, zápasíc s Poseidonem o Attiku, dala vyrůsti na akropoli.[4]) Také prometheus s Hefaistem byli tu ctěni; měli tu chrám, před kterým

[1]) Tento skalní hrob jest dobře zobrazen u C u r t i a, Atlas von Athen str. 28 a tab. VII. 1, 2.

[2]) Cenná z nich jest jedině zpráva (Dörpfeldova?) v *AM.* XXV., 1900, str. 453 nn.

[3]) Diog. Laertský III., 7, dovolávaje se komického básníka Eupolida a sillografa Timona.

[4]) Fotios a Suidas s. v. μορία; Apollodoros v schol. k Sofokl. Oid. Kol. 704; Aristof. Obl. 1005.

stál oltář se sochami jejich: Prometheus byl vypodobněn starý, Hefaistos mladistvý.[1]) Od tohoto oltáře, jenž se obyčejně nazýval jen oltář Prometheův, počínaly závody v běhu pochodňovém (λαμπαδηδρομία). Závodily fyly; vybraní mladíci z každé fyly rozestavili se v určitých vzdálenostech od Akademie až do města a podávali si hořící pochodeň; cenu obdržela ta fyla, která nejdříve hořící pochodeň do města dopravila. Hipparchos, syn Peisistratův, zřídil zde gymnasium a Charmos, jeho příbuzný, postavil před vchodem do něho Erotovi oltář se sochou; byl to první oltář, Erotovi v Athenách postavený. Kdo šel z Athen do Akademie, přišel nejdříve k tomuto oltáři.[2]) Již na sklonku VI. stol. byla Akademie dosti stromy porostlá; avšak teprve Kimon proměnil ji v rozsáhlý sad s hřišti pro běh a stinnými procházkami.[3]) Není pochybnosti, že toto krásné místo, kam nedoléhal hluk z města a přece ne příliš vzdálené od něho, hodilo se Platonovi, když zakládal svou školu. Zakoupiv si zahradu přímo s Akademií souvisící, založil tam svatyni Mus; jeho škola byla totiž zřízena jako spolek (θίασος) ke kultu Mus. Zde postavil si Platon též dům, ve kterém bydlel se svými žáky, ač přednášky konal také v gymnasiu samém;[4]) zde byl také pochován a jako heros ctěn. Zahrada Platonova s Museiem zůstala stále v majetku jeho školy, která se podle místa, kde byla zřízena, nazývá akademická.

Pausanias připomíná v Akademii ještě jiné památnosti. Jest to oltář Hermův a oltář Herakleův; mimo to věž opodál stojící, ve které bydlel misanthrop Timon.[5])

Severovýchodně od Akademie rozkládalo se na malém návrší jiné předměstí, Kolonos jízdný (Κολωνὸς ἵππιος), vzdálené od města asi deset stadií (1·776 *km*). Oslavil je Sofokles, tamější rodák, svým dramatem Oidipem na Koloně, odkud čerpáme hlavně své vědomosti o tomto demu. Nyní jest tato končina chudá; vlastní Kolonos jest opuštěn, pouze náhrobky dvou

---

[1]) Schol. k Sofokl. Oid. Kol. 56, dovolávaje se Apollodora.

[2]) Zenob. II., 13; Suidas s. v. τὸ Ἱππάρχου τειχίον; Paus. I., 30, 1., Athen. XIII., 609 D uvádí epigram, který byl napsán na soše Erotově: ποικιλομήχαν' Ἔρως, σοὶ τόνδ' ἱδρύσατο βωμὸν Χάρμος ἐπὶ σκιεροῖς τέρμασι γυμνασίου.

[3]) Plut. Kim. 13 na konci.

[4]) Diog. Laert. III., 20, Plut. de exilio 10; Cic. de fin. V., 2 a j.

[5]) Paus. I., 30, 2 nn.

archaeologů, Němce Karla Otfr. Müllera a Francouze Karla Lenormanta, jej ozdobují. V starověku ovšem bylo jinak. V nadšeném zpěvu, který klade Sofokles svému sboru v ústa, jest veleben Kolonos jako nejkrásnější kout země, jako krajina, svlažovaná Kefisem, kde jsou stinné háje, oživené zpěvem slavičím, kde roste hojnost květin a daří se bujně oliva. Z písně té plyne taktéž, že v demu kolonském byl hojně pěstován chov koní, pročež byl Poseidon, ochrance koní (Ποσειδῶν ἵππιος), hlavním božstvem zde ctěným. Nelze pochybovati, že měl zde svůj chrám. A pěje-li sbor Sofokleův o Dionysovi, Musách a Afroditě, kteří zde rádi dlí, naznačuje nejspíše, že na Kolonu stály jejich chrámy; totéž platí asi též o Diovi a Atheně, třebas by zmínka o nich byla jen všeobecná.[1]) Čím však zvláště se lišil Kolonos od jiných míst, bylo, že se zde v posvátném háji Eumenid ukazovala rozsedlina skalní, která se pokládala za vchod do podsvětí.[2]) Tuto rozsedlinu šťastně objevil r. 1883 Kastriotis, eforos starožitností v Athenách, ve sklepě jednoho z tamějších domů, ležícího jv. od vrchu vlastního.[3]) Tím máme zjištěn aspoň jeden bod tohoto někdy kvetoucího předměstí; ostatní bude lze stanoviti teprve tehdy, podniknou-li se zde rozsáhlé výkopy. Na kraj háje Eumenid přichází v Sofokleově dramatě slepý Oidipus, provázen jsa svou dcerou Antigonou; zde někde prý také tajemným způsobem zmizel odešed do podsvětí. Podle Pausania bylo Oidipovi a Adrastovi postaveno na Kolonu heroon; rovněž i Theseus a jeho přítel Peirithoos měli tu své heroon.[4]) Také Prometheus měl zde svou svatyni.[5])

Rodák kolonský, básník Sofokles, byl pohřben ve svém rodišti. Starý životopis jeho vypravuje, že byl pochován v rodinném pohřebišti, které leželo u cesty do Dekeleie, jedenáct stadií před

[1]) Sof. Oid. Kol. 668 nn. Že Poseidon měl zde svůj chrám s posvátným hájem a oltářem, výslovně dosvědčuje Paus. I., 30, 4, jenž připomíná též oltář Atheny, ochrankyně koní (Ἀθηνᾶ ἱππία).

[2]) Sof. Oid. Kol. 57 nazývá ji χαλκόπους ὀδός, t. j. kovový prah, podrobněji pak popisuje ji ve v. 1590 nn.

[3]) Panag. Kastriotis, Μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, 4. vyd., v Athenách 1902, str. 204 n. Znova o té věci pojednal a polohu též ostatních svatyň stanoviti se pokusil Jan N. Svoronos, v díle Τὸ ἐν Ἀθήναις ἐθνικὸν μουσεῖον, při výkladě památky č. 121 *a*, str. 388—404 s četnými obrázky a plánem na tab. CXXV.

[4]) Paus. I., 30, 4.

[5]) Sof. Oid. Kol. 55.

hradbami.[1]) Poněvadž vzdálenost Kolona od Athen obnášela deset stadií, jest patrno, že byl Sofokles pohřben nedaleko za svým rodištěm, a to sv. od Kolonu; neboť tím směrem šla cesta z Kolonu do Dekeleie. Hrob jeho však odkryt nebyl. Domníval se sice r. 1893 L. Münter, že jej objevil, vydal o svém nálezu zvláštní spis a poslal lebku nalezenou slavnému berlínskému anthropologovi Virchowovi k prozkoumání.[2]) Ale ukázalo se že je to veliký omyl. Münter objevil hrob, jenž ležel asi 11 stadií *od* Dekeleie směrem k Athenám, tedy blízko demu acharnského, ale naše zpráva udává právě naopak vzdálenost ne od Dekeleie, nýbrž od Athen; Dekeleia se jmenuje proto, aby se udalo místo, kde za Kolonem ležela hrobka rodiny Sofokleovy. Mimo to lebka ona neukazuje nikterak k tomu, že by byla lebkou geniálního básníka. Jest abnormální, šikmá; anthropologové soudí, že patřila člověku, jenž měl náklonnost ke skutkům zločinným. Konečně hrob ten nemůže podle vás, tam nalezených, pocházeti z doby dřívější než asi z polovice IV. stol.[3])

Za Kolonem zvedá se vyšší pahorek (64 *m*), jenž byl zasvěcen Demetře Euchloi (Δημήτηρ Εὐχλόος); připomíná se jen u Sofoklea.[4])

Za městem na straně východní leželo slavné gymnasium Lykeion (Λύκειον), při němž byl chrám Apollona Lykeia. Místo, kde leželo, nebylo dosud odkryto, ale poloha jeho známa aspoň přibližně ze Strabona, jenž praví, že prameny říčky Eridanu (v. výše str. 31) leží za branou Diocharovou (v. str. 238) blíže Lykeia. Poněvadž Eridanos vzniká na Lykabettu, jest patrno, že Lykeion třeba hledati jižně od něho, nejspíše na silnici, která vedla přímo z brány Diocharovy. Ostatní zprávy jsou s tímto určením v plném souhlase.[5]) V chrámu Apollona Lykeia

---

[1]) Βίος Σοφοκλέους má tuto zprávu: ἐπὶ δὲ τῶν πατρῴων τάφων ἐτέθη τῶν παρὰ τὴν ἐπὶ Δεκέλειαν ὁδὸν κειμένων, πρὸ τοῦ τείχους ἕνδεκα σταδίων.

[2]) L. Münter, Das Grab des Sophokles, v Athenách 1893; Virchow v Sitzber. preuss. Akad. 1893, str. 687 nn.

[3]) Fr. Dümmler v Berl. phil. Woch. 1893, str. 1648 nn.; P. Wolters v *AM.* XX., 1895, str. 508 n. — Zpráva, že r. 1900 objeven hrob Sofokleův na Kolonu, spočívá na aprilovém žertu; srv. *AM.* XXV., 1900, str. 114.

[4]) Sofokl. Oid. Kol. 1600.

[5]) Strabon IX., 397, srv. též 400; Plat. Lys. 203 A; Xen. Hell. I., 1, 33, II., 4, 27; Paus. I., 19, 3.

stála socha, představující Apollona po práci umdleného: stál opíraje se o sloup a maje pravou ruku v týle ohnutou, v levé ruce držel luk.[1]) Gymnasium samo bylo zbudováno za Periklea. Bylo velmi rozsáhlé a patřilo k němu vojenské cvičiště, kde se konaly též přehlídky vojska.[2]) Sem rád chodíval Sokrates, poněvadž měl tu vhodnou příležitost ke svému rozmlouvání s mladými i staršími muži.[3]) Za sídlo své školy filosofické obral si Lykeion Aristoteles; poněvadž konal své přednášky procházeje se (περιπατῶν) zde se svými posluchači, nazvána jeho škola, jak známo, peripatetickou.[4]) Státník Lykurgos gymnasium znova zřídil a pěknými sady opatřil.[5])

Blíže Lykeia ukazovala se mohyla krále megarského Nisa, o kterém pověst hlásala že měl zlatý (nebo nachový) vlas, na kterém závisela bezpečnost jeho království; když přitáhl Minos proti němu, tu prý dcera Nisova Skylla, zahořevši láskou k Minoovi, otci vlas ustříhla, aby si získala lásku Minoovu, byla však od něho odmítnuta. Zprávu, že Nisa v boji padlého přenesli Atheňané do své země a zde jej pochovali, má jen Pausanias.[6])

Sporná otázka jest, kde se říkalo „V zahradách" (ἐν Κήποις) a kde leželo gymnasium zvané Kynosarges (Κυνόσαργες). Mnozí badatelé jsou nakloněni klásti oboje na východní stranu od Athen, kde se později rozkládalo „Hadrianovo město". Vede je k tomu vědomky neb nevědomky pozorování, že nyní jest tato část plna stromoví; je tu královská zahrada, veřejné sady kolem výstaviště a také cesty jsou tu vroubeny stromořadím. Avšak to nás nesmí másti; to vše jest dílem moderní kultury a nedokazuje nic pro poměry antické. Každý čtenář Platonova Faidra ví, že u Ilisu, kde nyní je většinou pusto, rostlo bujné

---

[1]) Lukian Anach. 7.

[2]) Filochoros (u Harpokrat. s. v. Λύκειον) svědčil, že gymnasium bylo postaveno Περικλέους ἐπιστατοῦντος. Theopompos naproti tomu přičítal jeho zřízení již Peisistratovi, což však není jisto. — Aristof. Mír 356 a schol., Xen. Hipparch. 3, 6 n., Hesych. s. v. Λύκηον, Suidas s. v. Λύκειον, Bekker Anecd. I., 277, 10.

[3]) Srv. začátek Plat. Euthyfrona,, Euthydema a Lysida.

[4]) Srv. Diog. Laert. V., 1, 2, Cic. Acad. I., 17, Gellius XX., 5.

[5]) [Plut.] Vitae X orat. 841 C, 852 B; *IG*. II., 240 *b*, 7; srv. též Theofr. Hist. pl. I., 7, 1 a Paus. I., 29, 16.

[6]) Paus. I., 19, 4; jeho určení ὄπισθεν τοῦ Λυκείου je zcela neurčité.

stromoví; mohly tedy tam zajisté rozkládati se zahrady. Že tomu tak skutečně bylo, jest patrno z popisu Pausaniova.[1]) Pausanias zmiňuje se o zahradách, teprve když popsal Olympieion a Pythion, ležící jižně od něho, nedaleko Ilisu (v. výše str. 112); potom se zmiňuje o Kynosargu. Že Kynosarges leželo blíže Ilisu, jest patrno ze začátku dialogu Axiocha, neprávem Platonovi připisovaného. Zde totiž vypravuje Sokrates, že chtěl jíti do Kynosargu, ale když byl již u Ilisu, tu zaslechl za sebou volání: „Ó Sokrate, ó Sokrate"; obrátiv se uzřel Kleinia, syna Axiochova, jak běží ještě se dvěma jinými ke Kallirrhoi. Obrátiv se, šel jim Sokrates naproti a pak se s nimi vrátil branou Itonskou do města a vešel do domu Axiochova, jenž ležel hned za branou nedaleko náhrobku Amazonky Antiopy.[2])

Můžeme tedy končinu, zvanou „V zahradách" klásti na jv. od akropole k Ilisu. Zde připomíná Pausanias chrám Afrodity, pro nějž zhotovil sochu slavný žák Feidiův Alkamenes. Socha ta byla již v starověku pro svou krásu proslulá; Lukian, znalec umění, nazývá ji nejkrásnější z děl Alkamenových a chválí na ní zejména výraz obličeje a krásu rukou a prstů. Plinius zaznamenal, že prý konečné zdokonalení dodal soše sám Feidias.[3]) Za kopii této sochy pokládá se po příkladu Furtwänglerově obyčejně Afrodita z francouzského města Fréjus, chovaná nyní v Louvru, kde jest bohyně zobrazena v tenkém kojském šatě, kterýmž formy jejího těla prosvítají.[4]) V nejnovější době pronesl však jiné mínění Ad. Trendelenburg.[5]) Myslí, že to byla hermovka, stojící před chrámem, která však se od jiných hermovek lišila tím, že měla ruce a tělo až asi po pás. Trendelenburg opírá se při tom o Pausania, jenž viděl vskutku před tímto chrámem hermovku Afrodity s nápisem Οὐρανία Ἀφροδίτη Μοιρῶν πρεσβυτάτη. Avšak Pausanias liší tuto hermovku od vlastní sochy Afroditiny, která zajisté stála uvnitř chrámu.

---

[1]) Paus. I., 19, 2.

[2]) [Plat.] Axioch. 364 A.

[3]) Paus. I., 19, 2, Plin. Nat. h. XXXVI., 16.

[4]) Srv. obraz její na př. v Baumeisterových Denkmäler I., str. 91 nebo u Collignona, Gesch. d. gr. Plastik II., str. 127; Furtwängler vztahoval ji k Alkamenovi v Jahrb. d. arch. Inst. III., 1888, str. 212 a v Roscherově mythol. slovníku I., str. 413.

[5]) R. 1908 v květnové schůzi berlínské společnosti archaeologické; v. Arch. Anzeiger 1908, str. 514 nn.

Rovněž někde u Ilisu leželo Kynosarges. Byla to svatyně Herakleova a gymnasium. Pausanias připomíná tu oltáře, zasvěcené Herakleovi a nebeské choti jeho Hebě, a oltář, na kterém obětováno Alkmeně, matce Herakleově, a Iolaovi, věrnému jeho druhu. Gymnasium nepopisuje. Z ostatních zpráv dovídáme se o poloze Kynosargu ještě, že leželo za branou městskou v demu Diomei, na návrší, vhodném k tomu, aby se u něho zřídil tábor.[1]) Určité jeho místo však dosud objeveno nebylo. Podnikla sice r. 1896/7 Britská škola archaeologická výkopy za Ilisem, jz. od Olympieia (v. tab. II.) a soudilo se tehdáž, že to jest gymnasion na Kynosargu, ale věc jest dosti pochybna.[2]) Hlavně vadí zpráva [Plat.] Axiocha; podle ní Kleinias běžel za Sokratem, jdoucím na Kynosarges, ke Kallirrhoi. Kdyby Kynosarges leželo na místě britských výkopů, tedy jz. od Kallirrhoe, byl by Sokrates, jenž vyšel z města zajisté též branou Itonskou jako později Kleinias, vůbec se ani nedal na cestu ke Kallirrhoi, nýbrž byl by kráčel po proudu Ilisu, až by přišel k mostu, vedoucímu na druhý břeh od druhé, západněji ležící brány městské. A Kleinias by teprve neběžel za ním ke Kallirrhoi. Judeich právem vyslovil pochybnost, že by Britové objevili Kynosarges, ale klade-li je sám na návrší západně od britských výkopů, shoduje se jeho umístění se zprávou dialogu Axiocha ještě méně.[3]) Vyšel sice rok po vydání knihy Judeichovy na jevo nápis, nalezený na jz. straně právě toho návrší, kam Judeich klade Kynosarges, na němž jest napsána smlouva, týkající se stavění basí pro trojnožky na Kynosargu,[4])

[1]) Paus. I., 59, 3; Plut. Themist. 1; Diog. Laert. VI., 13 μικρὸν ἄπωθεν τῶν πυλῶν; Harpokr. s. v. ἐν Διομείοις Ἡράκλειον; Steph. Byz. s. v. Κυνόσαργες; Athen. VI., 234 E, XIV., 614 D; Her. VI., 116; Liv. XXXI., 24, 17, Philippus castra ad Cynosarges — templum Herculis gymnasiumque et lucus erat circumiectus — posuit.

[2]) Podrobná zpráva o výkopech nebyla dosud uveřejněna. Jsme odkázáni pouze na zatímní zprávu v *AM.* XXI., 1896, str. 463 n. a článek P. Rodecka v Annual of the British School III., 1896/7, str. 89 nn., jenž se týče sice jen ionské hlavice tam nalezené, ale podává v úvodě stručný přehled o výkopech.

[3]) Topographie, str. 373.

[4]) Nápis uveřejnil po prvé Moric Holleaux v *AM.* XXXI., 1906, str. 134 nn., podle přepisu nedosti přesného (nálezce nápisu se skrýval se svým nálezem); k tomu připojil Dörpfeld technické poznámky s kresbou oné base. Již roku následujícího mohl David M. Robinson publikovat správnější text podle originálu samého (v Am. journ. philology XXVIII.,

ale ovšem nález jediného kamene ještě nepostačí pro zjištění některého místa, zejména když je to kámen malý (34 *cm* vys. a 40 *cm* široký), jenž snadno mohl býti přenesen na jiné místo.[1]) Podle dialogu Axiocha zdá se spíše, že Kynosarges leželo někde nad Kallirrhoí; zde jest ovšem několik menších vrchů a jenom výkopy, provázené jasnými nálezy mohou zjistiti přesnou jeho polohu.

Gymnasium v Kynosargu nebylo tak vznešené jako jiná gymnasia athenská; zde se scházeli a cvičili tak zvaní νόθοι, t. j. synové nemanželští nebo synové z otce občana, ale matky neobčanky. Připisuje sice Plutarch již Themistokleovi, jehož matka nebyla občankou attickou, zrušení tohoto rozdílu, ale víme, že se činil ještě za války peloponneské; teprve ve IV. stol. př. Kr. přestali se zde, jak se zdá, lišiti cvičenci podle svého původu.[2]) V tomto gymnasiu konal své přednášky filosof Antisthenes a t. zv. škola kynická má od Kynosargu své jméno.[3]) V gymnasiu konal také své schůzky klub vtipkářů, zvaný podle počtu svých (řádných) členů οἱ ἑξήκοντα. Filippos, král makedonský, jenž byl přítelem žertů, dověděv se o nich, poslal jim talent se žádostí, aby mu své vtipy napsali.[4])

Na levém břehu Ilisu, jihovýchodně od Kallirrhoe, stál ještě za dob Stuartových malý ionský chrám, změněný ovšem v kapličku křesťanskou. Ještě v XVIII. stol. viděl jej Stuart, jenž jej nakreslil tak, jak byl tehdáž zachován (s apsidou na východní straně a pod.) a mimo to podal rekonstrukci stavu původního.[5]) Již tehdáž byl chrám velice poškozen, později pak zmizel úplně. R. 1897 podařilo se nalézti aspoň jeho základy,

---

1907, str. 425 nn.; k tomu viz poznámky Lattermannovy v *AM.* XXXIII., 1908, str. 75 nn. Na nápise čteme v řádce 3: ἐγ Κυνοσάργει τῶι τρίποδι ἑκάστωι βῆμα ποιῆσαι.

[1]) Srv. dobrou methodickou poznámku Wachsmuthovu v Realencyclopaedii, Supplem. I., str. 199.

[2]) Plut. Them. 1, Athen. VI., 234 E, Demosth. XXIII., 213 καθάπερ ποτὲ εἰς Κυνόσαργες οἱ νόθοι (συνετέλουν).

[3]) Diog. Laert. VI., 13.

[4]) Athen. XIV., 614 D.

[5]) Stuart and Revett, Antiquities of Athens I., kap. 2, tab. I.—VIII. Místo, kde chrám tento ležel, jest naznačeno též na tak zv. plánu kapucínském, ale kresba není přesná; v. výše str. 11 pod čís. 119.

tak že známe aspoň přesnou jeho polohu.[1]) Jinak jsme ovšem odkázáni na kresby Stuartovy. Podle nich byl to chrám malý, jenž měl v průčelí i v zadu po čtyřech ionských sloupech. Podobal se tedy svým plánem chrámu Atheny Niky (v. str. 146) až na to, že byl větší (14·60 × 7·80 *m*) a že měl na straně východní rozsáhlejší pronaos, ve kterém stály nejspíše dva sloupy, které při zřizování apsidy byly odstraněny. Byl zbudován z mramoru pentelského; jednoduchost a elegance jeho forem, zejména sloupů, které se již Stuart podivoval, ukazují, že můžeme založení jeho klásti do V. stol.

Nesnadná otázka jest, kterému božstvu byl chrám zasvěcen; při posledních výkopech nebyly nalezeny nápisy, které by věc rozhodly. Již v XVII. stol. ve výkladě k plánu Guilletovu dočítáme se, že je to chrám Demetřin, v němž se konaly menší mysterie; téhož mínění přidržoval se též Spon, z novějších badatelů pak Wachsmuth a Judeich.[2]) Naproti tomu soudí Dörpfeld, že chrám byl zasvěcen Artemidě, příjmím Ἀγροτέρα.[3]) Možná, že lze oba výklady do jisté míry spojiti. Výkladu Dörpfeldovu nasvědčuje popis Pausaniův. U něho čteme totiž: „Překročíme-li Ilisos, přijdeme do krajiny zvané Ἄγραι a ke chrámu Artemidy Agrotery".[4]) Na tom místě byl zajisté most, který vedl k tomuto chrámu. Most ten dosvědčuje také Platon na počátku Faidra. Sokrates s Faidrem přebrodili Ilisos, přešli tedy na jiném místě než u Kallirrhoe na levý břeh a kráčejí proti proudu, aby si ulehli pod stinným platanem. Cestou táže se Faidros, není-li zde u Ilisu ono místo, kde Boreas uchvátil Oreithyi. A Sokrates mu odpovídá: „Nikoliv, nýbrž asi dvě nebo tři stadia níže, kudy je přechod k svatyni bohyně Agry." [5]) Ἄγρα je název staroattické bohyně,

[1]) A. Skias v Πρακτικὰ τῆς ἀρχ. ἑταιρίας 1897, str. 73 nn. s plánem. Skias (str. 75 n.) pochybuje, že by se křesťanský kostelík mohl nazývati Παναγία εἰς τὴν Πέτραν (Madonna na Skalce), poněvadž chrám ležel na rovině. — Neočekávaná věc se objevila při těchto výkopech: východně od chrámu byl odkryt hřbitov z 2. nebo 3. stol. po Kr. Odkryto 35 hrobů, založených v pravidelných řadách vedle sebe a za sebou.

[2]) Wachsmuth v Realencyclopaedii I., sl. 888, Judeich v Topografii, str. 371 n.

[3]) Dörpfeld v *AM.* XXII., 1897, str. 227 n.

[4]) Paus. I., 19, 6 διαβᾶσι δὲ τὸν Ἰλισὸν χωρίον Ἄγραι καλούμενον καὶ ναὸς Ἀγροτέρας ἐστὶν Ἀρτέμιδος.

[5]) Plat. Faidr. 229 B οὐκ ἀλλὰ κάτωθεν ὅσον δύ' ἢ τρία στάδια, ᾗ πρὸς τὸ τῆς Ἄγρας διαβαίνομεν.

která byla ztotožňována s Artemidou, zvanou Ἀγροτέρα. Rovněž i zde, u Kallirrhoe, musíme předpokládati starověký most, po kterém se mohlo přijíti k onomu ionskému chrámu; jest to nutno proto, že zde šla důležitá silnice k Suniu. Tím jest, tuším, oprávněnost výkladu Dörpfeldova s dostatek prokázána. Leč i ve výkladě starším jest dobré jádro. Pausanias svědčí, jak jsme právě viděli, že končina, ve které ležel chrám Artemidy Agrotery, nazývala se Ἄγραι, z hojných zpráv jiných víme, že v Agrách se konaly v měsíci anthesterionu menší mysterie, ve kterých se zasvěcovali ti, kteří chtěli býti o sedm měsíců později (v boedromionu) připuštěni k velkým mysteriím eleusinským.[1]) Tu pak jest důležito, že se Demeter těchto mysterií nazývá na nápise z války peloponneské Μήτηρ ἐν Ἄγρας, t. j. Matka ve svatyni Agřině; rovněž mysterie menší slují τὰ μυστήρια τὰ ἐν Ἄγρας, t. j. mysterie v svatyni Agřině, nebo τὰ πρὸς Ἄγραν μυστήρια, t. j. mysterie u bohyně Agry.[2]) K tomu přistupuje ještě, že se nikde neděje zmínka o chrámu Demetry a Kory v Agrách.[3]) Z toho všeho plyne, tuším, závěr, že menší mysterie slavily se ve svatyni Artemidy Agrotery (čili Agry), v níž byla zároveň též ctěna Demeter se svou dcerou. Na potvrzení toho lze uvésti, že Pittakis našel ve zříceninách tohoto chrámu nápis Δήμητρι καὶ Κόρηι ἀνέθηκεν[4]) a že nedaleko odtud nalezl Ondř. Skias u Ilisu tři reliefy, které se týkají zasvěcování v mysterie.[5])

V nejnovější době našel Gerhart Rodenwaldt u Kallirrhoe, na levém břehu Ilisu, ve skalní stěně, která původně asi patřila k malé jeskyni, hrubě vytesaný obraz Pana.[6]) Tento relief jest nyní možno pozorovati jen při zvlášť příznivém osvětlení, i není divno, že dřívějším pozorovatelům ušel. Máme tu zajímavý příklad lidové kapličky; ruka neumělá, která snad tesala skály,

---

[1]) Aug. Mommsen, Feste d. Stadt Athen, str. 405 nn.

[2]) *IG.* I., 273; μυστήρια τὰ ἐν Ἄγρας dosvědčeno od lexikografa Pausania u Eustathia k Iliadě B p. 361, 38 a v Bekker. Anecd. I., 326, 25; τὰ πρὸς Ἄγραν μυστήρια *IG.* II., 315 a Ἐφημ. ἀρχ. 1890, str. 83, 51.

[3]) Ani atthidopisec Kleidemos (v Bekker. Anecd. I., 327, 3 εἰς τὸ ἱερὸν τὸ μητρῷον ἐν Ἄγρας) nemluví výslovně o chrámu.

[4]) L'ancienne Athènes, v Athenách 1835, str. 188.

[5]) Skias v Ἐφημ. ἀρχ. 1894, str. 133 nn. s tab. 7. a 8. a k tomu Maass v *AM.* XX., 1895, str. 352 nn.

[6]) Rodenwaldt v *AM.* XXXVII., 1912, str. 141 nn.

vytesala do skály podobu Panovu, jíž lid pak vzdával pocty. Rodenwaldt se domnívá, že našel tím první pevný bod pro topografii krajiny u Ilisu. Pokládá tuto kapličku Panovu za svatyni Nymf a Acheloa, v níž se koná rozmluva v Platonově Faidru; že zasvěcena byla též Panovi, patrno z toho, že se Sokrates na konci dialogu obrací modlitbou k Panovi.[1]) Poněvadž pak podle výslovného svědectví Platonova, ležel chrám Artemidy Agrotery (čili Agry) o dvě nebo tři stadia níže,[2]) vyplývá prý z toho, že ionský chrám za Ilisem nelze pokládati za svatyni Artemidy Agrotery. S tímto výsledkem se však srovnati nemůžeme. Platonův Sokrates přebrodil se s Faidrem přes Ilisos, ale zde u Kallirrhoe byl zajisté zřízen most již k vůli ionskému chrámu, ležícímu na druhém břehu. Most zde předpokládá Rodenwaldt také; neboť klade chrám Demetřin, ve kterém se konaly menší mysterie, ještě blíže k Ilisu, ale také na levý břeh, tam kde stojí nyní kostelík sv. Fotiny. Byl-li však zde most, bylo by podivno, aby se Sokrates s Faidrem brodili řekou. Mimo to musíme si onu „svatyni Nymf" u Platona představiti poněkud jinak. Pod vysokým platanem prýští a odtéká pramen studené vody; celé místo, jež se mírně sklání, jest porostlé travou. U studánky stojí loutky i sošky, představující Nymfy a Acheloa, důkaz to lidového kultu pramenů.[3]) Ale o nějaké jeskyni Panově není u Platona ani řeči, ač by se zmínka o ní sem dobře hodila, poněvadž Sokrates praví, že mluví jsa Nymfami nadšen a tvrdí konečně, že Nymfy a Pan dovedou lépe řeči skládati než řečník Lysias.[4]) Proto se zdá, že Platon má na mysli zcela jiné místo, rovnější, ležící o něco výše při toku Ilisu.

Ještě dále na východ na levém břehu Ilisu leželo s t a d i o n, zřízené pro závody o Panathenajích od státníka Lykurga. Zde bylo, jak se zdá, přirozené úžlabí mezi pahorkem Ardettem (133 *m* vys.) a nižším vrchem sousedním, jehož jména neznáme; pozemek ten patřil jakémusi Deiniovi, jenž jej z lásky k Lykurgovi obci věnoval. Půda musila býti pro závodiště ovšem rozšířena a urovnána. Mezi Atheňany bylo tehdáž takové nadšení pro tuto stavbu, že na př. jakýsi Eudemos z Plataj věnoval tisíc povozů,

---

[1]) Plat. Faidr. 230 B, 279 B.

[2]) Plat. Faidr. 229 B C.

[3]) Plat. Faidr. 230 B.

[4]) Faidr. 238 C D, 241 E, 263 D.

aby se o Panathenajích r. 330 mohlo již zde závoditi.[1]) Příčina této obětavosti spočívala v tom, že Atheny měly tehdáž po prvé dostati stadion, kdežto před tím musili choditi k těmto závodům do demu Ἐχελίδαι při západním konci zátoky falerské.[2]) Jak bylo stadion za doby Lykurgovy zařízeno, nevíme, poněvadž při výkopech r. 1869 a 1870 zde podniknutých našly se pouze zbytky přestavby Herodovy z druhého stol. po Kr., o které bude řeč níže. Z toho se soudí, že tehdáž nebylo celé stadion zbudováno z kamene, nýbrž že jen pro úředníky, kněze a vyslance cizích států zřídilo se několik kamenných sedadel, lid však že seděl prostě na svahu obou strání.[3])

---

[1]) [Plut.] Vitae X orat. 841 D, *IG.* II., 240, II., 5, 179 *b.*
[2]) Stef. Byz. s. v. Ἐχελίδαι.
[3]) Aug. Köster, Das Stadion von Athen, v Berlíně 1906, str. 15.

Oddíl čtvrtý.

Atheny za doby hellenistické a římské.

Kapitola dvacátá druhá.

Historický přehled.

Od té doby co Atheny v nešťastné bitvě u Chaironeie (r. 338 př. Kr.) pozbyly své samostatnosti, lze obsah dalších jejich dějin vyjádřiti krátce výrazem: boj za samostatnost. Tento boj nebyl sice bezvýsledný, ale nově získaná svoboda neměla dlouhého trvání. Atheňané přesvědčili se sami, že dávno minuly doby, kdy mohli zasahovati do dějin tehdejšího světa; zejména proti republice římské, která krok za krokem nových a nových krajin dobývala, byli příliš slabí. Ale za všech dob požívaly Atheny nejen u svých podrobitelů, nýbrž v celém světě starověkém veliké úcty jak pro svou slavnou minulost, tak zvláště proto, že byly svými školami filosofickými střediskem vyššího vzdělání. Jest známo, že v I. stol. př. Kr. posílali zámožní Římané syny své do Athen, aby tam své vzdělání dovršili.

V plném souhlase s tím, co jsme právě uvedli, jsou i stavby, které za doby hellenistické i římské v Athenách byly provedeny. Charakterisují je dvě věci. Jest jen málo budov, které postavili Atheňané sami, většina jich má svůj původ v přízni a štědrosti cizích králů, římských císařů nebo bohatých jednotlivců; zřejmý to doklad, jak Atheny za těch dob zchudly. Druhá věc jest, že se stavěly většinou budovy praktického rázu, jako tržnice, gymnasia, bibliotheky, lázně a pod.; chrámů postaveno tehdáž jen málo. Byla patrně snaha vypraviti starobylé město tak, aby se mohlo vyrovnati nádherným, nově založeným městům hellenistickým.

Po tomto všeobecném úvodě uveďme si na paměť hlavní fakta dějin athenských, pokud mají význam pro topografii města.[1])

Již Alexander Veliký pomýšlel na své výpravě proti Peršanům na okrášlení Athen; hned z první bitvy, svedené r. 334 u Graniku, poslal 300 úplných výzbrojí do Athen, aby byly věnovány Atheně s nápisem: „Alexandros, syn Filippův, a Řekové kromě Lakedaimoňanů (věnovali ukořistivše) na barbarech v Asii bydlících."[2]) Z této zbraně bylo 26 štítů zavěšeno na násloupí Parthenonu.[3]) A je-li správné, co zaznamenali Plinius a Arrian, byl to Alexander, jenž dobyv Sus, poslal do Athen sochy tyrannobijců, dílo Antenorovo (v. výše str. 85), jež jako vítěznou kořist odvezl Xerxes.[4]) Sochy byly postaveny vedle kopií Kritiových a Nesiotových v t. zv. orchestře na náměstí (v. výše str. 254).

Na zprávu o smrti Alexandrově pokusili se Atheňané společně s ostatními Řeky o to, aby svrhli panství makedonské, ale válka (t. zv. lamijská) skončila pro Řeky nešťastně. Atheňané musili do tvrze v Munichii přijmouti posádku makedonskou (r. 322), která odtud ovládala přístav i město. A když se pokusili o odpor, dostali za správce Demetria Falerského, jenž jménem krále makedonského vládl v Attice plných deset let (317—307 př. Kr.). Demetriova správa nebyla špatná; za něho požívaly Atheny úplného míru a také se hospodářsky povznesly znamenitě. Atheňané ho proto častokrát ověnčili a postavili mu mnoho soch,[5]) avšak jakmile Demetrios Poliorketes r. 307 Peiraiea se zmocnil a prohlásil, že chce Atheny osvoboditi, zapomněli hned na zásluhy Falerského Demetria, skáceli jeho sochy a vypudili ho ze země. Poliorketes byl ctěn zároveň se svým otcem Antigonem jako

---

[1]) O dějinách Athen za doby hellenistické napsal velmi dobrou monografii William Scott Ferguson, Hellenistic Athens, v Londýně 1911; zde jsou probrány dějiny Athen od Alexandra Velikého až do r. 86 př. Kr., kdy Sulla dobyl Athen. Tamtéž str. 469 n. seznam a ocenění starší literatury.

[2]) Arrian, I. 16, 7.

[3]) Michaelis, Der Parthenon, str. 15.

[4]) Plin. Nat. hist. XXXIV., 70, Arrian. Anab. III., 16, 8 a VII., 19, 2; jiní jako Valer. Max. II., 10, ext. 1, přičítají to Seleukovi.

[5]) Máme zachovánu basis jedné sochy s nápisem (*IG.* II., 1217), z něhož jest patrno, že byl nejméně 8krát ověnčen. Corn. Nepos. Milt. 5 uvádí, že mu bylo postaveno 300 čestných soch; Diog. Laert. V., 75 má 360 soch; čísla tato jsou asi přehnána. Beloch, Griech. Gesch. III., 1, str. 154, pozn. 5 domnívá se, že jdou na některého básníka komického.

„Spasitelé" (Σωτῆρες), postaveny jim pozlacené jezdecké sochy, a to proti dosavadnímu zvyku vedle soch tyrannobijců (srv. výše str. 255); jejich jmenem pojmenovány nově zřízené fyly Antigonis a Demetrias.[1])

Atheňané byli si vědomi, že jim nastává zápas o samostatnost; proto přikročili hned k opravě svých hradeb. Nápis z r. 306, o kteřém jsme se zmínili výše (str. 230), podává nám usnesení o tom a obr. 77, podaný na str. 231 ukazuje, jak hradby athenské za té doby byly upraveny. A bylo vskutku na čase; neboť Kassandros po nezdařeném vpádu (r. 306) přikročil za dvě léta potom (r. 304) k obléhání Athen. Pevné hradby vydržely útok na tak dlouho než přišel Demetrios Poliorketes a osvobodil Atheny po druhé.

Než brzy nadešly časy, kdy stáli Atheňané sami proti svému „Spasiteli". R. 301 v bitvě u Ipsu zahynul Antigonos a jeho říši rozdělili si vítězové. Toho použili Atheňané a odpadli od spolku s Demetriem. Ten s tím ovšem nebyl spokojen, přitáhl k Athenám a oblehl je (295-4). Město dobře opevněné drželo se dlouho, až konečně krutý hlad donutil je ke vzdání. Demetrios naložil s přemoženým městem velmi mírně, ale vložil pevnou posádku nejen na Munichii, nýbrž i do Athen samých. Na Museiu, právě naproti akropoli, asi v těch místech, kde se dosud zvedá náhrobek Filopappův (v. níže obr. 124), postavil pevnost pro svou posádku. A poněvadž se Demetrios téhož roku stal králem makedonským, bylo veta po samostatnosti Athen. Týž muž, kterého oslavovali jako „Spasitele", poněvadž je zbavil panství makedonského, utužil toto panství více než bylo kdy před tím. Podařilo se sice Atheňanům r. 288 vypuditi posádku Demetriovu z Museia, ale když roku následujícího přitáhl Demetrios a jal se město po druhé obléhati, byli rádi, když s nimi uzavřel mír: posádka makedonská sice se nevrátila do tvrze na Museiu, ale v Munichii zůstala, což znamenalo, že Atheny zůstaly i na dále pod mocí makedonskou.[2]) A když se Atheny v tak řečené „válce Chremonidské" — nazvané tak podle Chremonida, státníka athenského — postavili r. 265 proti Makedoňanům, byli po nešťastném výsledku jejím nuceni přijmouti opět (r. 263) posádku makedonskou do tvrze na Museiu. Posádka tato byla sice r. 256/5 odvolána, avšak na věci se tím

---

[1]) Diod. XX., 46, Plut. Dem. 10.

[2]) Přidržuji se v té věci výkladu Fergusonova, Hellenistic Athens, str. 149 n.

nic nezměnilo, poněvadž v tvrzi munichijské a jinde v Attice vojsko makedonské zůstalo.

Sklamáni jsouce ve svých plánech, hleděli si Atheňané získati přátele v mocnářích cizích. Především udržovali již z opposice proti Makedoňanům přátelské styky s Ptolemaiovci, vládci Egypta. Druhý z nich, Ptolemaios Filadelfos (284—246) postavil jim svým nákladem nedaleko agory gymnasium, které k jeho poctě nazváno bylo gymnasium Ptolemaiovo. Bylo to poprvé, že cizí vládce stavěl v Athenách; příkladu jeho následovali pak mnozí jiní.

Teprve r. 229 podařilo se konečně Athenám svrhnouti panství makedonské. Stalo se to bez boje. Když zemřel král makedonský Demetrios II., vnuk Demetria Poliorketa, nazvaný „Aitolský" pro svá vítězství nad Aitoly, a v Řecku nastalo silné hnutí proti nástupci jeho Antigonu Dosontovi, dal se Diogenes, velitel posádky makedonské v Peiraieu přemluviti od státníka řeckého Arata, aby za 150 talentů vydal Atheňanům všechny tvrze, které Makedonové měli obsazeny v Attice. Atheňané sice tolik peněz neměli, ale Aratos jim přispěl 20 talenty, Thespie jim půjčily a Theby darovaly několik talentů, ostatek zaplatil nejspíše král egyptský, Ptolemaios III. Euergetes. Atheňané z radosti nad svým osvobozením poctili nemírnými poctami — Diogena, ač si to vlastně nejméně zasloužil. Diogenes oslavován jako heros, k poctě jeho zbuďována svatyně v městě a při ní gymnasium, nazvané Diogeneion. Každoroční slavnost Diogeneí měla Atheňanům připomínati den jejich osvobození. Ale ani Ptolemaios nevyšel na prázdno; k jeho poctě zřízena nová fyla, Ptolemais, již třináctá. Počet soch eponymů před radnicí musil býti rozmnožen.[1]) Jest pochopitelno, že od doby, kdy se vliv egyptský v Athenách počal šířiti, přešly sem také kulty egyptské. Svědkem toho byla svatyně, zasvěcená Isidě a Serapidovi někde na východ od prytaneia; určitého data o jejím zřízení však neznáme.

Od r. 229 př. Kr. byly Atheny opět státem samostatným a těšily se z plné svobody téměř půl druhého století. Nicméně

---

[1]) Že Ptolemaios III. Euergetes (246—241) přispěl Atheňanům penězi k podplacení Diogena, nemáme sice dosvědčeno, ale soudíme tak z toho, že v těch dobách vyskytuje se již fyla Ptolemais, jak dobře ukázal Fred Orlando Bates, The five Post-Kleisthenean tribes (Cornell Studies VIII., 1898, str. 28 nn.).

nedovídáme se, že by město za té doby bylo okrášleno novými, nákladem obecním postavenými stavbami. Nehledě k čestným sochám, kterými se za těch dob neskrblilo, pocházelo všecko, čím Atheny byly ozdobeny, od zahraničních přátel. Mezi ně patřili králové pergamští Attalos I. (241—197), jeho syn a nástupce Eumenes II. (197—159) a bratr tohoto Attalos II. (159—138). Attalos I. podporoval Atheňany proti Filippovi V. makedonskému, jenž se chtěl Athen opět zmocniti. Když r. 200 př. Kr. navštívil Atheny, byl uvítán nesmírnými poctami; podle jeho jména nazvána nová fyla Attalis. Nyní bylo by již 14 fyl, počet zajisté málo vhodný, i odstranili Atheňané fyly Antigonidu a Demetriadu, takže bylo opět 12 fyl. Zrušením těchto fyl, kteréž upomínaly na krále makedonské, projevili zároveň svoje rozhořčení proti Filippovi V., jenž téhož roku velikou část Attiky nemilosrdně zpustošil. Attalos poslal, nejspíše již několik let před svou návštěvou, na oslavu svých vítězství nad Gally čtyři skupiny bronzových soch, které byly umístěny na jižní hradbě akropolské. Eumenes postavil Atheňanům rozsáhlou stou na jižním svahu akropole, kam se mohlo utéci obecenstvo v divadle shromážděné, kdyby je náhle překvapil déšť. Třetí král Attalos II. zbudoval poblíže náměstí stou Attalovu k účelům obchodním.

Jiného dobrodince našli Atheňané v Antiochovi IV. Epifanovi, králi syrském (175—164). Vzal na sebe úkol dokončiti chrám Dia Olympského, jejž počal stavěti Peisistratos. Nákladná tato stavba, kterou prováděl stavitel římský Dec. Cossutius, nebyla však dokončena, poněvadž Antiochos po krátké vládě zemřel.

Ani rok 146, kdy Řecko dostalo se pod vládu římskou, nezměnil nic v samostatnosti Athen; Římané, majíce s Atheňany již od války s Filipem V. styky přátelské, uznali je za obec samostatnou. Avšak když Atheňané se přidali na stranu Mithridata, krále pontského, po Hannibalovi nejnebezpečnějšího nepřítele Římanů, tu římský vojevůdce L. Cornelius Sulla oblehl Atheny. Město drželo se statečně, ale Sullovi podařilo se 1. března r. 86 učiniti průlom do hradby mezi Svatou a Peirajskou branou a vniknouti do města. Nějaký čas se ještě bránila akropolis, kde velel Aristion. Z obavy, aby Sullovi neposkytly vhodný materiál k stavbě strojů válečných četné dřevěné sloupy Perikleova odeia (v. výše str. 280), dal Aristion odeion zapáliti. Nicméně před

vzdáním se tím neuchránil. Dobytí Athen od Sully mělo těžké následky. Atheny byly od vojáků římských velice zpustošeny. Sulla odvezl mnoho památek jako kořist válečnou do Říma.[1]) Přes to však Římané z úcty k slavné minulosti Athen, pokládali je i na dále za obec svobodnou.

Jen znenáhla hojily se škody, které tehdáž město utrpělo. Hradby, Sullou proražené, byly opraveny,[2]) kappadocký vládce Ariobarzanes II. (63—52) dal od stavitelů C. a M. Stallia a Melanippa znovu zříditi spálené odeion.[3]) Novou stavbou ozdobil město Andronikos z Kyrrhu (v Makedonii, sz. od Pelly); byly to hodiny sluneční i vodní, které zároveň ukazovaly směr větrů; je to známá, dosud stojící „věž větrů".

Z doby císařské třeba uvésti nejprve Agrippu, vítězného vojevůdce císaře Augusta; pro přednášky rhetorů postavil budovu, které podle něho nazvána byla Agrippeion. Za to a snad ještě za jiné zásluhy své byl poctěn čestným pomníkem před vchodem na akropolis, jehož vysoká base stojí dosud. Z peněz, které věnoval Atheňanům Augustus jménem svým i jmenem Caesarovým, byla zřízena v městě na sever od akropole rozsáhlá, pod ochranu Atheny vládkyně (Ἀθηνᾶ ἀρχηγέτις) postavená tržnice, která vhodně souvisela s horologiem Andronikovým. Na akropoli pak zbudován kruhovitý chrámeček, zasvěcený Romě, personifikaci to říše římské, a Augustovi.

Když chtěl císař Nero, asi r. 60 po Kr., navštíviti Atheny, aby vystoupil jako zpěvák v divadle Dionysově, byly skena i jeviště nákladem bohatého soukromníka přestavěny po způsobu římském. Také v hledišti staly se některé změny, jednak aby se upravilo čestné místo pro císaře a jeho družinu, jednak aby se mohly v divadle dávati hry gladiatorské a zápasy dravých šelem.

Z počátku II. stol. po Kr. dostalo se Athenám nové památky v náhrobku Filopappově. Mezi lety 114—116 zemřel totiž poslední potomek někdejšího královského rodu kommagenského, Antiochos Filopappos, jenž žil v Athenách jako prostý občan, ač stále

---

[1]) Roku 1907 byla objevena na dně mořském v Madhii (v Tunisu) jedna z lodí Sullových, která vezla rozmanité umělecké předměty do Říma a na cestě ztroskotala. Srv. o tom zprávu A. Merlina v Revue scientifique LI., 1913, str. 777 nn.

[2]) Cass. Dio XLII. 14.

[3] Vitr. V., 9, 1; *IG* III., 541.

užíval názvu „král“, aby označil své nároky na trůn. Atheňané svolili, aby byl pro své zásluhy o obec pohřben uvnitř města, a to na krásně položeném místě v rohu hradeb na Museiu. Zbytky jeho náhrobku dosud stojící patří k charakteristickým troskám starých Athen.

Největším příznivcem Athen osvědčil se však císař Hadrian (117—138). Založil a krásně vybudoval novou čtvrt Athen na straně východní, nazvanou Nové Atheny nebo Hadrianopolis. Hradby města na této straně byly strženy a jiné zbudovány k ochraně nové čtvrti. Pro novou čtvrt zříditi dal též zvláštní vodovod, který však dokončil teprve nástupce jeho Antoninus Pius; vodovod tento koná i nyní ještě dobré služby. Na místo, kde stávala kdysi jedna z bran na této straně, postavena ozdobná slávobrána, jejíž nápis hlásal, kam až sahá staré, Theseovo město, a kde počíná město Hadrianovo. Hadrian byl tím prohlášen za nového zakladatele města. Do obvodu nového města zahrnuto také Olympieion, jehož stavba teprve nyní nákladem císařovým byla dokončena. Krom toho zbudoval Hadrian ještě mnoho jiných památek. Z nich nejprve uvésti sluší rozsáhlou bibliotheku Hadrianovu, nyní aspoň z části objevenou, dále chrám Hery a Dia Panhellenského, Pantheon a gymnasium, jejichž polohy neznáme. Císař Hadrian měl Atheny velice rád; již před svým nastoupením na trůn přijal úřad archonta athenského (r. 112), začež byla mu postavena od Areiopagu, rady i lidu čestná socha v prostředním klíně divadla Dionysova. Když se stal císařem, navštívil několikráte Atheny a pobyl tam pokaždé několik měsíců. Za jeho zásluhy o Atheny věnovala mu každá ze 12 fyl po soše do divadla; se sochou z doby jeho archontátu bylo nyní v divadle 13 soch Hadrianových, každý klín měl v předu po jedné. Než nezůstalo při tom, Atheňané zřídili novou, třináctou fylu Hadrianis a postavili na západní stranu Olympieia kolossální sochu císařovu.

Poslední muž, jenž pečoval o zvelebení Athen, byl bohatý občan Herodes Attikos z demu marathonského (plným jménem Ti. Claudius Atticus Herodes). Zbudoval svým nákladem z mramoru pentelského stadion panathenajské, Lykurgem založené (v. str. 349) a postavil na západním vrchu nad stadiem chrám bohyně Tychy (Štěstěny). Po smrti své manželky Annie Regilly (r. 161) vystavěl na jz. úpatí akropole kryté divadlo, odeion, jehož mohutné zbytky zachovány dosud. Atheňané dali mu svou vděčnost na jevo nejen

postavením čestných soch, nýbrž také tím, že svolili, aby jeho dcera Panathenais byla pohřbena nákladem obce uvnitř obvodu městského.[1])

Teprve ze samého konce starověku, ne-li snad již z doby byzantské pochází t. zv. brána Beuléova, kterou se nyní vchází na akropolis a tak řečená stoa Gigantů, jejíž zbytky stojí západně od stoe Attalovy.

V následujícím popise budeme si všímat hlavně budov nově postavených nebo přestavěných, o nových sochách pojednáme jen v případech důležitějších.

Kapitola dvacátá třetí.

Akropolis za doby hellenistické a římské.

Vchod na akropolis značně se změnil za vlády císaře Augusta. Atheňané chtěli tehdáž vyznamenati slavného vojevůdce a zetě císařova M. Agrippu i postavili mu na vynikajícím místě, na levé straně cesty na akropolis, vysoký pomník. Zde stálo do té doby bronzové čtverospřeží, postavené na památku vítězství nad Chalkiďany a Boioty z r. 506 př. Kr.; nyní bylo přeneseno na akropolis a postaveno poblíž velké bronzové sochy Atheniny od Feidia (v. výše str. 69—72). Na místě takto uvolněném postaven pomník Agrippův, z něhož zachována pouze vysoká, čtverhranná basis rozměrů 3·13 × 3·80 *m*, která se do výšky súžuje (obr. 106). Nehledě k základům z poru, jež zajisté byly pod zemí, zvedala se na třech stupních do výše téměř 9 *m*. Zbudována byla z modravého mramoru hymettského, a to tak, že se střídají vrstvy vysoké s nízkými; pouze ozdobná patka a římsa jsou z bílého mramoru pentelského. Ze stop, které se zachovaly na hořejší ploše,[2]) zdá se, že tam byl čtverospřežní vůz, ve kterém stál Agrippa; sochy byly z bronzu. Čtverospřeží bylo obráceno k západu; na té straně jest na basi dosud nápis, nyní těžko čitelný, toho smyslu, že lid athenský poctil tímto pomníkem M. Agrippu, syna Luciova, třikráte konsula, svého dobrodince.[3]) Tato zmínka o třetím kon-

---

[1] *IG.* III., 669—673, Filostr. Vitae soph. II., 1, 8 a 22.

[2]) Zjistil je R. Bohn, Die Propyläen der Akropolis zu Athen, v Berlíně 1882, tab. 25.

[3]) *IG.* III., 575 [Ὁ δῆ]μος M[ᾶρκον] Ἀγρίππα[ν] Λε[υκίου] υἱὸν τρὶς ὕ[πατ]ον τὸν [ἑ]α[τ]οῦ ε[ὐερ]γέτη[ν].

sulátě Agrippově z r. 27 př. Kr. ukazuje, že pomník postaven byl po tomto roce, ale před r. 12 př. Kr., kdy Agrippa zemřel. Jak i z obrázku našeho patrno, pomník se nyní, ačkoliv byl r. 1865 opraven, velice sklání na levo, i bude potřebí jej opět upevniti.

Tato socha Agrippova nebyla však jediná; nedaleko ní leží dosud podstavec menší sochy Agrippovy, též od lidu athenského věnované.[1])

Obr 106. Base pomníku Agrippova.
(Podle fotografie.)

Když r. 18 po Kr. Germanicus, ubíraje se do východních provincií, zastavil se v Athenách, dali Atheňané nový (ovšem dosti laciný) doklad své oddanosti k domu císařskému: bronzovou sochu jezdeckou, která stála při jižním křídle propylají (*B* na obr. 63 na str. 189), dílo to Lykia, syna Myronova (v. str. 194) přepsali na Germanika.[2])

---

[1]) *IG.* III., 576.

[2]) Viz obraz onoho podstavce s původním i novým nápisem u Curtia, Stadtgeschichte von Athen, str. 259. Nápis zní: Ὁ δῆμος Γερμανικὸν Καίσαρα θεοῦ Σεβαστοῦ ἔγγονον.

O něco později bylo zřízeno nové mramorové schodiště, vedoucí od západu přímo k propylajím. Objeveny byly z něho zbytky sice jen skrovné, ale přece postačující, abychom si mohli utvořiti představu o jeho směru. Šlo nejprve — asi do výše pomníku Agrippova — přes celou šířku skály, pak byla rovná plocha, na které si návštěvníci akropole mohli odpočinouti, načež dělilo se schodiště ve dvě křídla, pravé a levé, a to tak, že cesta vedoucí k prostřední bráně propylají, zůstala nepokryta. Stará spirálovitá cesta, která vedla v záhybech na akropolis, byla tímto schodištěm odstraněna. Dobu, kdy se tak stalo, můžeme určiti ze seznamu čestných strážců akropole (πυλωροί) z doby Caligulovy asi na rok 40 po Kr.[1])

Nejspíše až z konce starověku, ne-li dokonce až z doby byzantské,[2]) pochází brána, kterou se nyní vchází na akropolis. Podle francouzského archaeologa, jenž ji r. 1853 objevil v tureckém opevnění, nazývá se brána Beuléova; na našem obr. 62 jest ji dole pod propylajemi dobře viděti.[3]) Jsou to dvě nevysoké čtverhranné věže tvaru ne zcela stejného (v. tab. I.), jež jsou zbudovány vesměs ze staršího staviva; uprostřed nich je brána, sestavená z pomníku Nikiova (v. výše str. 289). Významu strategického tato brána míti nemohla, ježto zdi jsou tenké; účelem jejím mohlo býti jen zakončiti architektonicky schodiště, dotud otevřené. V každé věži jest komora, která se otvírá směrem k hradu; zde se mohla zdržovati stráž hradní.

K chrámům na akropoli přibyl za doby, o které jednáme, pouze jediný. Byl to malý okrouhlý chrám, zasvěcený Romě a Augustovi, jenž byl postaven nákladem obecním na pěkně položeném místě východně od Parthenonu. Na čtverhranném podstavci, jenž byl objeven teprve při výkopech z r. 1887, zvedal se okrouhlý chrám řádu ionského (průměr 7·48 *m*), obklopený devíti sloupy. Stavitel snažil se v plastické ozdobě jednotlivých článků architektonických napodobiti Erechtheion, ale poskytl tím poučný příklad, jak velice zůstává kopie za originálem.[4]) Ze zacho-

---

[1]) *IG.* III., 1284 πυλωροί... ἐφ' ὧν καὶ τὸ ἔργον τῆς ἀναβάσεως ἐγένετο.

[2]) Tak soudí nyní Dörpfeld v *AM.* XXXVI., 1911, str. 65 n.

[3]) Beuléovi postavena na akropoli, na pravé straně, jak se projde touto branou, pamětní deska.

[4]) Srv. kresby Dörpfeldovy v Antike Denkmäler I., tab. 25 a 26.

vaného nápisu na násloupí jest patrno, že chrám byl postaven po roce 27 př. Kr.; neboť se tam již předpokládá čestný název Augustus, císaři toho roku udělený.[1]) Jak dlouhá doba po tomto roce uplynula, nevíme; avšak můžeme se domnívati, že byl zbudován spíše v první než v druhé polovici vlády Augustovy. Rovněž není známo, jak byl upraven vnitřek chrámu; z malých rozměrů jeho můžeme souditi, že to byla spíše otevřená rotunda, ve které stály sochy, než chrám kruhovitou zdí ohrazený. Zvláštní jest, že Pausanias o tomto chrámě se nezmiňuje.

I jiné stavby povstaly v té době na akropoli. Tak na př. v jv. rohu akropole byla za doby hellenistické postavena nějaká dosti veliká budova (v. tab. I.), avšak k čemu sloužila, určiti nedovedeme. Na zachovaných základech jejích stojí nyní menší museum akropolské.

Že na akropoli přibyly nové věnovací dary, rozumí se samo sebou; poměrně však bylo jich méně než za doby klassické. Zmíníme se zde jen o některých významnějších.

Význačnou ozdobou, kterou akropolis za doby hellenistické získala, byly sochy, které Attalos I., král pergamský, nejspíše před r. 200 př. Kr. Atheně věnoval. Podle svědectví Pausaniova[2]) stály na jižní zdi. Byly to čtyři skupiny, dvě mythické, dvě historické; představovaly totiž boj bohů s Giganty, Atheňanů s Amazonkami, Atheňanů s Peršany u Marathona a boj Řeků s Gally. Vlastním účelem toho daru bylo oslaviti vítězství, kterého Attalos kolem r. 230 př. Kr. dobyl na Gallech v Mysii. Attalos patrně přikládal poražení Gallů týž význam jako bitvě marathonské nebo uvedeným bojům mythickým. Poněvadž Pausanias praví, že sochy byly asi dvouloketní, musíme souditi, že byly z bronzu; jinak by to byl dar nepatrný, krále nedůstojný. Poněvadž Plutarch připomíná mezi prodigiemi, věštícími porážku Antoniovu u Aktia, že socha Dionysova z gigantomachie spadla za bouře do divadla,[3]) jest tím přesně stanoveno místo, kde si máme ony sochy mysliti.

Originály ovšem zachovány nejsou, máme však v rozličných museích mramorové kopie některých soch. Jsou to umírající Gallové, Peršané, Amazonky i Giganti; zvláštnost těchto kopií jest, že nejsou větší než 1 *m* a že jsou zhotoveny z šedémodrého

---

[1]) *IG* III. 63.
[2]) Paus. I., 25, 2.
[3]) Plut. Ant. 60, 2.

mramoru pergamského. Jeví taktéž veškeré známky umění pergamského. Kdežto Peršané mají kroj orientální, jsou Giganti a Gallové zpodobeni v mythické nahotě; umělec chtěl (a měl) tím naznačiti, že vítězství nad Gally může se stavěti po bok vítězství nad Giganty.[1])

Ještě jiné, rovněž charakteristické ozdoby dostalo se akropoli v týchž místech, ale zvenčí. Jak svědčí Pausanias, věnoval Antiochos IV. Epifanes, král syrský (175—164), pozlacenou aigidu s hlavou Gorgoninou. Tento dar byl umístěn na jižní zdi akropolské, tam kde jest k divadlu obrácena.[2]) Toto daleko viditelné gorgoneion mělo odvraceti od Athen všeliké zlo.

Některé staré památky nabyly jiného vzhledu změnami, které s nimi se staly. Tak na př., když na násloupí Parthenonu zavěšeno 26 štítů z kořisti, kterou poslal Alexandros Veliký do Athen po bitvě u Graniku (v. výše str. 352), nebo když na východní průčelí téhož chrámu do mezer mezi oněmi štíty dán čestný nápis pro císaře Nerona, sestavený z bronzových písmen.[3]) Méně nápadné, ač neobvyklé bylo, byla-li socha císaře Hadriana, kterému Atheňané pro jeho zásluhy vzdávali božskou poctu, umístěna v celle Parthenonu.[4])

Celkem však lze říci, že se na akropoli za doby hellenistické a římské velké změny neudály.

Kapitola dvacátá čtvrtá.

Město za doby hellenistické a římské.

Kdo by asi za doby Augustovy sestoupil s akropole a pátral po staré svatyni Dionysově, která již za dob před vpádem perským pod Pyknou se rozkládala (v. výše str. 104), nenašel by po ní ani stopy. Zašla již dávno. Na jejím místě, více než 2 *m* nad rovinou původní, stálo Bakcheion (Βακχεῖον), dům bratrstva pro kult

[1]) Vyobrazení těchto soch v. na př. u Collignona, Gesch. d. griech. Plastik II., str. 548, 550.

[2]) Paus. I., 21, 3 a V. 12, 4.

[3]) Tento nápis zjistil z děr, které písmeny na násloupí tam přibité zanechaly, E. Andrews; srv. Journ. of Hellenic studies XVI., 1896, str. 339. Nápis jest též otištěn u Jahna-Michaelise, Arx Athenarum str. 97.

[4]) Paus. I. 24, 7.

Dionysův, nazvaného Iobakchové. Jediné spojení mezi novým spolkem a zašlou svatyní bylo, že se zde pěstoval kult téhož boha; jinak však měl spolkový dům zcela jinou orientaci než stará svatyně. Podle výkopů německého ústavu archaeologického[1]) skládal se z podlouhlého sálu (18·80 × 11·25 *m*), jenž se dělil řadou sloupů (po čtyřech na každé straně) ve tři lodi. Loď prostřední byla nejširší; v ní stály nejspíše tři kamenné stoly, kruhovitý uprostřed a čtverhranný v předu i v pozadí. Na jednom sloupu byly napsány v druhém stol. po Kr. stanovy Iobakchů.[2]) Na konci sálu byla čtverhranná apsida, ve které stál oltář, nejspíše Dionysův. Z ní vedly dveře do jiné, menší, rovněž čtverhranné místnosti v levo, která byla zasvěcena Artemidě. V sále konala se veselá shromáždění Iobakchů, o nichž nás poučily zachované jejich stanovy. Mimo to patřilo k domu spolkovému ještě několik místností vedlejších.

Agora zůstala celkem v téže podobě, jako za doby klassické, až na to, že tam přibyly nové sochy, zejména sochy eponymů nově zřízených fyl (v. výše str. 353 nn.). Nejvážnější změna stala se tím, že vchod na náměstí blíže stoe pestré (v. výše str. 258) byl okrášlen vítěznou branou na památku vítězství, kterého dobyli Atheňané r. 319 př. Kr. nad Pleistarchem, bratrem Kassandrovým, velitelem jízdy a námezdného vojska. Na bráně bylo tropaion ze zbraní, tehdáž ukořistěných.[3])

Severně od návrší, na kterém stojí Hefaisteion (v. str. 264), zjištěn byl r. 1891 při stavbě dráhy posvátný okrsek Dema a Charitek (τέμενος τοῦ Δήμου καὶ τῶν Χαρίτων). Věděli jsme sice již dříve o jeho existenci z jednoho nápisu a ze zmínky u Josefa Flavia, avšak místo, kde se rozkládal, bylo neznámo.[4]) Nyní však byly na uvedeném místě nalezeny čtyři mramorové desky, obsahu-

---

[1]) Srv. podrobnou zprávu Dörpfeldovu v *AM.* XX., 1895, str. 176 nn. s tab. IV.

[2]) Uveřejnil je Sam Wide v *AM.* XIX., 1894, str. 248 nn., Dittenberger, Sylloge[2] 737, Ziehen, Leges Graec. sacrae II. 46, Michel, Recueil, suppl. 1564.

[3]) Paus. I. 15, 1.

[4]) *IG.* II. 695 ἔστησεν (ὁ δῆμος) ἐν τῶι τεμένει τοῦ Δήμου καὶ τῶν Χαρίτων. Josefos Ἰουδ. ἀρχ. XIV. 8 στῆσαι αὐτοῦ εἰκόνα χαλκῆν ἐν τῷ τεμένει τοῦ Δήμου καὶ τῶν Χαρίτων (míněna socha velekněze Hyrkana). Mimo to připomínaly jiné nápisy kněze nebo kult Dema a Charitek.

jící usnesení lidu, ve kterém se nařizuje, že mají býti postaveny v okrsku Dema a Charitek.[1]) A k úplnému potvrzení toho, že skutečně byla odkryta ona svatyně, nalezen byl — a to na původním místě (*in situ*) — oltář zasvěcený Afroditě, vůdkyni Dema, a Charitkám (Ἀφροδίτει ἡγεμόνει τοῦ Δήμου καὶ Χάρισιν). Z nápisu na tomto oltáři dovídáme se, že jej postavila rada za archontátu Dionysiova, když knězem byl Mikion, syn Eurykleidův.[2]) Tato zmínka podává nám možnost stanoviti, kdy svatyně byla založena. Dionysios byl archontem na samém konci III. stol. př. Kr.,[3]) Mikion pak zde připomenutý jest syn slavného státníka té doby Eurykleida, jenž spolu se svým bratrem Mikionem byl horlivě činný zvláště roku 229, kdy Atheny sprostily se nadvlády makedonské.[4]) V čestném usnesení na počest Eurykleidovu, jež bylo vyryto v kámen brzy po r. 229, připomíná se také péče Eurykleidova o posvátné okrsky (τεμένη) i jest velmi pravdě podobna domněnka Wilhelmova, že založení svatyně klásti jest do roku osvobození Athen.[5]) Eurykleides se svým bratrem dali tedy podnět k založení této svatyně; v jejich rodě, pokud můžeme stopovati, byl po delší dobu kněžský úřad v ní. Že do svatyně Dema a Charitek věnován byl též oltář Afrodity, nemůže nás naplňovati podivením, zejména když Afroditě dáno zde epitheton „vůdkyně Dema“. Smysl toho věnování byl zajisté týž jako když byl při zakládání svatyně spojen Demos, personifikace demokratie, s Charitkami, bohyněmi půvabu.

Při týchž výkopech nalezena byla také basis věnovacího daru, který postavil v 2. polovici IV. stol. Demosthenes, syn Demai-

---

[1]) *IG.* II. 5, 385 *c*, 432 *b*, *c*, *d*. Zprávu o tomto objevu podal Lolling v Δελτίον ἀρχ. 1891, str. 40 nn. a Th. Homolle *BCH.* XV., 1891, str. 344 nn. (s plánem na str. 368).

[2]) Nápis na oltáři *IG.* II. 1161 *b*. Zprávu o oltáři podal Lolling v Δελτίον 1891, str. 126 nn. a obšírněji v časopise Ἀθηνᾶ III., 1891, str. 593 nn.; na obou místech je oltář též vyobrazen.

[3]) Viz výklad Waltera Kolbe, Die attischen Archonten (Abh. d. Gött. Ges. d. Wiss. N. F. X., č. 4), str. 90.

[4]) Srv. o tom Fergusona, Hellenistic Athens str. 204 nn. a zvláště 237 nn.

[5]) *IG.* II. 379 (Dittenberger, Sylloge² 233) s doplňky Wilhelmovými, Beiträge zur griech. Inschriftenkunde, ve Vídni 1909, str. 78 nn. Wilhelm otiskuje tamtéž str. 76 nn. jím nově sestavený nápis, jenž se týče prvního kněze ve svatyni Dema a Charitek.

netův z Paianie na památku toho, že jak on sám, tak jeho otec i starší bratr zvítězili jako velitelé jízdy v t. zv. anthippasii (ἀνθιππασία), vojenském to cvičení, pořádaném nejspíše o Panathenajích. Jako umělec, jenž věnovací dar zhotovil, jest na čelní straně jmenován Bryaxis. Na ostatních stranách jsou reliefy, které nám po prvé podaly obraz umění Bryaxidova: každá představuje jezdce, jenž jede k trojnožce.[1]) Tento věnovací dar nemá však co činiti se svatyní Dema a Charitek, ježto jest starší; kde však stál, nelze určiti, ježto basis jeho nebyla nalezena na původním místě. Snad okrašloval cestu, vedoucí od Dipyla k agoře.

Ještě na jiném místě, severně odtud, můžeme zjistiti půdu antickou. Je to místo, kde stál věnovací dar Eubulida, syna Eucheirova, sochaře athenského z polovice druhého stol. př. Kr. Pausanias zmiňuje se o něm, když popisuje širokou ulici vedoucí od Dipyla k náměstí. Při levé (severní) straně rozkládal se posvátný okrsek Dionysa Melpomena, utvořený ze zabraného domu Pulytionova (v. výše str. 244); v něm bylo uloženo anathema Eubulidovo, skládající se ze sedmi soch, které představovaly Athenu Paionii, Dia, Mnemosynu, Musy (nejspíše tři) a Apollona.[2]) Právě v těch místech, kde si podle Pausania musíme představiti svatyni Dionysovu, a to stranou od ulice na náměstí, objevena byla r. 1837 při stavbě domu štábního lékaře Treibera base tohoto pomníku, zhotovená z hymettského mramoru. Bohužel nebyl tehdáž celý nález podrobně prozkoumán, což zavdalo příčinu k rozličným pochybnostem.[3]) Basis nebyla odkryta celá, nýbrž jen kus 8 *m* dlouhý s pravým rohem; byla přes 2 *m* vysoká, přes 1 *m* široká a zvedala se na několika stupních, obrácených směrem

---

[1]) Nápis v *IG.* II. 5, 1305 *b*; reliefy base zobrazeny v *BCH.* XVII., 1892, tab. III. a VII., Ἐφημ. ἀρχ. 1893, tab. 6, 7.

[2]) Že Pausanias viděl sochy Eubulidovy ve svatyni Dionysově, jest patrno z celé souvislosti. Praví o domě Pulytionově (I. 2, 5): ἐπʼ ἐμοῦ δὲ ἀνεῖτο Διονύσῳ. Διόνυσον δὲ τοῦτον καλοῦσι Μελπόμενον, načež vykládá smysl epitheta Dionysova. Pak pokračuje ihned: ἐνταῦθά ἐστιν Ἀθηνᾶς ἄγαλμα Παιωνίας καὶ Διὸς καὶ Μνημοσύνης καὶ Μουσῶν Ἀπόλλων τε ἀνάθημα καὶ ἔργον Εὐβουλίδου. Po zmínce o masce daimona Akrata, připevněné na zdi (v. výše str. 244), přechází Pausanias k jiné památce slovy: μετὰ δὲ τὸ τοῦ Διονύσου τέμενός ἐστιν οἴκημα atd.

[3]) Popis nálezu u R o s s a, Archaeol. Aufsätze I., str. 146 n.; částečně otištěno též v *AM.* VII., 1882, str. 8 n.

k Dipylu. Z ní pochází též nápis, který Ross ihned doplnil a k památce od Pausania připomenuté vztahoval: [Εὐβουλίδης Εὔ]χειρος Κρωπίδης ἐποίησεν.[1]) Nápis pochází z pravého rohu base a jest psán velikými, 3·5 *cm* vysokými písmeny. Ze soch, někdy zde stojících byla současně objevena hlava ženy a torso ženské, které sice nepatří k sobě, jak se původně soudilo,[2]) ale mohou pocházeti ze soch Mus. Později objevena ještě hlava Atheny.[3]) Sochy se hlásí svým slohem do II. stol. př. Kr.; z toho, že zadní strana jejich jest zanedbána, plyne, že nestály volně, nýbrž u zdi. Jak patrno, vše se shoduje se zprávou Pausaniovou, až na jedinou věc. Pausanias uvádí Eubulida nejen jako původce, nýbrž i jako věnovatele oněch soch, ale z objeveného nápisu dovídáme se jen, že Eubulides je zhotovil. To zavdalo příčinu k rozmanitým výkladům, takže se dokonce tvrdilo, že objevená base týká se jiných soch, než o kterých se zmiňuje Pausanias, a že tedy nemá pro topografii starých Athen vůbec významu.[4]) Ale to je počínání hyperkritické. Levá strana base nebyla objevena, i jest možno, že tam byl nápis: Εὐβουλίδης Εὔχειρος Κρωπίδης ἀνέθηκεν. Týž muž byl v jednom rohu označen jako věnovatel, v druhém jako umělec. Tak by se nejsnáze vykládala slova Pausaniova: ἀνάθημα καὶ ἔργον Εὐβουλίδου. Než i když neuznáme existenci onoho druhého nápisu, postačí zachovaný nápis sám; nebylo-li na basi napsáno nic jiného, než že Eubulides je tvůrcem oněch soch, nebylo-li tam jméno věnovatele, plynul pro pozorovatele z toho jediný závěr, totiž že Eubulides sám ony sochy věnoval.[5]) Soud ten byl nutný

---

[1]) *IG.* II. 1645; Loewy, Inschriften griech. Bildhauer č. 228.

[2]) Na to dobře upozornil P. Wolters v *AM.* XII., 1887, str. 368 nn.

[3]) Uveřejněna v *AM.* VII., 1882, tab. V.

[4]) Tak soudil na př. Wachsmuth, Stadtgesch. v. Athen I., str. 198 n. a Realencyclopaedie, Suppl. I., str. 184., Lolling v *AM.* XII. 1887, str. 365 nn. a j. Správnost výkladu Rossova dobře obhájili Leop. Julius v *AM.* VII., 1882, str. 81 nn. a A. Milchhöfer, Arch. Studien H. Brunn dargebracht, str. 37 nn. S nimi souhlasí nyní Robert v Realencyclopaedii VI., str. 871 nn.

[5]) Tak soudil již Hirschfeld v Arch. Zeitung 1872, str. 27. V novější době schvaluje se často návrh Loeschckův (u Töpffera, Attische Genealogie str. 204, p. 1), aby se na uvedeném místě Pausaniově slova Ἀπόλλων τε (některé rukopisy mají Ἀπόλλωνός τε) opravila v Ἀπολλωνίδος. Pak by z počtu soch Apollon vymizel a za věnovatelku celé skupiny dostali bychom Apollonidu, manželku pergamského krále Attala I., zemřelou r. 159 př. Kr. Ale jest přece na pováženou text takto měniti, když

tím spíše, že jméno Eubulidovo bylo napsáno písmem zvlášť velikým.

Naproti těmto pevným bodům topografie athenské působí umístění jiných památek značné obtíže. Týče se to na př. spolkového domu umělců Dionysových, jenž jen dvakráte v literatuře se připomíná. Filostratos nazývá jej „radnicí umělců" (τὸ τῶν τεχνιτῶν βουλευτήριον) a poznamenává, že jest zbudován „u brány Kerameiku nedaleko jezdců".[1]) Onou branou míní se nejspíše Dipylon, ale nejasno zůstává, čí sochy jezdecké si představiti máme a kde ležely. Z věcných důvodů doporučovalo by se hledati tento dům blízko posvátného okrsku Dionysa Melpomena, s kterýmžto však nemáme práva jej ztotožňovati;[2]) ovšem uznati sluší, že ve skutečnosti řídí se volba místa při zakládání podobných budov důvody jinými. Není také ani jisto, ležel-li onen dům ve vnitřním nebo vnějším Kerameiku; aspoň nejstarší nápis athenského spolku hereckého nalezen byl za branou Dipylskou.[3]) Dům ten musíme si představiti jako dosti rozsáhlý; měl místnost, kde se pořádaly hostiny[4]), a sál, snad divadelně upravený, kde se mohly konati přednášky rhetorů.[5]) V domě takovém mohly se zajisté konati též zkoušky pro divadelní představení, třebas se připomíná k tomuto účelu zvláštní dům v Melitě (Μελιτέων οἶκος), čtvrti to západně od Areiopagu,[6]) o jehož poloze arci teprve nic nevíme.

---

jinak o podobném daru královnině nic nevíme a s jednoduchým výkladem vystačíme.

[1]) Filostr. Vitae sophist. II. 8, 4 τὸ τῶν τεχνιτῶν βουλευτήριον, ὃ δὴ ᾠκοδόμηται παρὰ τὰς τοῦ Κεραμεικοῦ πύλας οὐ πόρρω τῶν ἱππέων. O hereckých spolcích u starých Řeků srv. Řecké divadlo str. 361 nn.

[2]) Není pravdě podobno, že by svatyně, veřejnému kultu určená, mohla býti přenechána soukromému spolku, třebas by uctíval téhož boha. Přes to ztotožňovali někteří oboje, jako Milchhöfer, Archaeol. Studien H. Brunn dargebracht str. 47 nn.

[3]) Uveřejněn od Ad. Wilhelma, Urkunden dramatischer Aufführungen in Athen, ve Vídni 1906, str. 222 nn.

[4]) Poseidonios u Athen. V. 212 E. ἐν δὲ τῷ τεμένει τῶν τεχνιτῶν θυσίαι τε ἐπετελοῦντο ἐπὶ τῇ Ἀθηνίωνος παρουσίᾳ. (Týče se r. 88 př. Kr.)

[5]) Filostr. na uv. m. nazývá jej βουλευτήριον.

[6]) Hesych. Μελιτέων οἶκος· ἐν τῷ τῶν Μελιτέων δήμῳ οἶκος τις ἦν παμμεγέθης, εἰς ὃν οἱ τραγῳδοὶ (φοιτῶντες) ἐμελέτων. —

Také nejisto jest, kde ležely proslulé zahrady Epikurovy, ve kterých vyučoval. Podle Plinia ležely v městě, podle Cicerona pak na cestě k Akademii. Smíme-li obě zprávy kombinovati, ležely tyto zahrady nedaleko brány Dipylské; neboť tudy se chodilo do Akademie.[1])

Rovněž nevíme, kde leželo odeion, o kterém se při popisu agory zmiňuje Pausanias.[2]) Jiní spisovatelé o podobném divadle na agoře nebo blíže agory nic nezaznamenali. Slova Pausaniova jsou však určitá: popisuje sochy, které stály před vchodem a blíže nich — představovaly krále egyptské z rodu Ptolemaiovců, jakož i Arsinou a Bereniku, dále Filippa makedonského, Alexandra Velikého, Lysimacha a Pyrrha — a zmiňuje se o soše Dionysově uvnitř odeia, která prý stojí za podívanou. I nemůžeme než uznati, že skutečně někde blíže agory, a to podle souvislosti popisu Pausaniova někde blíže soch tyrannobijců leželo kryté divadlo k produkcím hudebním, zvané odeion. Po způsobu řeckém opírala se divadla vždy o přirozený svah hory; zde by to mohl býti jedině Areiopagos, ale tam dosud nic objeveno nebylo. Nezbývá tudíž než vyčkati výkopů na agoře, které nám asi přinesou žádoucího objasnění. Co se týče doby, kdy odeion toto bylo postaveno, možno poukázati k vynikajícímu postavení, které mají sochy králů egyptských před vchodem. První a zároveň nejmladší král, kterého připomíná Pausanias jest Ptolemaios X. Filometor, jenž vládl od r. 117—108 a po druhé od r. 89—81 př. Kr., i jest na snadě se domnívati, že za něho bylo odeion zbudováno. Kdo by si liboval v kombinacích, mohl by říci, že Ptolemaios chtěl snad nahraditi odeion Perikleovo, r. 86 od Aristiona zapálené (srv. výše str. 355),

---

Tento dům nesmíme spojovati s činžovním domem v Melitě, o kterém se zmiňoval Aristofanes ve zl. 115 K.

[1]) Plin. Nat. h. XIX. 50 n. iam quidem hortorum nomine in ipsa urbe delicias, agros, villasque possident. primus hoc instituit Athenis Epicurus, otii magister; usque ad eum moris non fuerat in oppidis habitari rura. Cicero de fin. V. 1. vypravuje o své procházce s přáteli do Akademie: sex illa a Dipylo stadia confecimus. A když přijdou do Akademie, vzpomínají si na leccos, co viděli po cestě. A T. Pomponius Atticus, ctitel Epikurův, praví (§ 3): at ego . . sum multum equidem . . in Epicuri hortis, quos modo praeteribamus. Tato slova hodila by se spíše na zahrady za městem na cestě k Akademii, má-li však zpráva Pliniova zůstati v platnosti, nezbývá než položiti je do města, a to do končin blíže Dipyla.

[2]) Paus. I. 8, 6 a 14, 1.

které teprve později Ariobarzanes II., vládce kappadocký (63 až 52 př. Kr.) znova zbudoval.

Přikládáme-li však odeion u agory Ptolemaiovcům,[1]) jest tím samým dáno stanovisko naše k jiné budově, která ležela také v Kerameiku, ale nazývala se Agrippeion, protože ji M. Agrippa, známý vojevůdce Augustův, svým nákladem postaviti dal. Tato budova nemůže již z chronologických důvodů býti totožna s právě připomenutým odeiem, jak se někteří badatelé novější domnívají.[2]) Mimo to, pokud lze souditi o památce, kterou pouze jediný spisovatel Filostratos připomíná, mělo Agrippeion účel jiný než odeion: sloužilo totiž přednáškám rhetorů. Bylo sice upraveno divadelně a mohlo tedy nazváno býti divadlem,[3]) ale bylo mnohem menší, poněvadž bylo určeno „pro malý poměrně počet posluchačů.

Aspoň přibližně lze určiti polohu gymnasia Ptolemaiova, které postavil Ptolemaios II. Filadelfos (284—246). Byl to první příklad stavby, kterou cizí panovník v Athenách zřídil; již z toho můžeme souditi, že byla provedena s nemalým nákladem. Pausanias praví, že není daleko vzdáleno od agory; poněvadž hned potom připomíná chrám Theseův (v. výše str. 270), musíme souditi, že leželo na východ od ní.[4]) Podle Pausania byly tam velmi pěkné hermovky, bronzová socha Ptolemaiova, jakož i sochy stoika Chrysippa a Juby II., krále mauretanského. Efebové konali zde nejen cvičení tělesná, nýbrž poslouchali též přednášky filosofů; jest známo, že na př. Cicero, když se v Athenách vzdělával, poslouchal v tomto gymnasiu filosofa Antiocha z Askalonu.[5]) Nápisně máme dosvědčeno, že efebové po skončení svých studií častěji věnovali knihy do knihovny ústavu.[6]) To vše předpokládá velkou budovu s četnými místnostmi vedlejšími.

---

[1]) Tak soudil již K. O. Müller v Ersch-Gruberově Encyklopaedii VI., str. 236 a Unger, Sitzb. bayr. Akad. 1874, str. 301. — O celé otázce velmi dobře informuje Blümner ve svém kommentáři k Pausaniovi I., str. 170 nn.

[2]) Lolling, Topographie str. 318, pozn. 1, Dörpfeld v *AM*. XVII., 1892, str. 258 n.

[3]) Filostr. Vitae soph. II. 5, 4 ξυνελέγοντο μὲν δὴ ἐς τὸ ἐν τῷ Κεραμεικῷ θέατρον, ὃ δὴ ἐπωνόμασται Ἀγριππεῖον, srv. též 8, 4.

[4]) Paus. I. 17, 2.

[5]) Cic. fin. V. 1. Srv. též *IG*. II., 471, 19.

[6]) *IG*. II. 468, 25 ἀνέθηκαν δὲ καὶ βυβλία εἰς τὴν ἐν Πτολεμαίῳ βυβλιοθήκην ἑκατόν; srv. též II., 465, 7; 480, 23; 482, 50.

Obraťme se od těchto staveb, jejichž polohu bezpečně určiti nelze, k památkám dosud aspoň v troskách zachovaným.

Jest to nejprve tak zvaná stoa Gigantů, stavba velmi pozdní, pocházející z konce starověku, ne-li až z doby byzantské. Leží západně od sloupení Attalova, o kterém se ihned zmíníme; Odkryta byla řeckou společností archaeologickou r. 1859 a 1871. Na čtyřech mramorových podstavcích, které jsou dole ozdobeny nízkým reliefem (představuje strom, kolem něhož se had ovíjí) klečí čtyři mohutní Giganti, opírajíce se zády o pilíř. Jsou nazí, tělo jejich končí buď v hady nebo v šupiny; obráceni jsou na sever. Ke krajním podstavcům pojila se na obou stranách zeď, která v pravém úhlu přecházela na jih. Z toho plyne, že čtyři podstavce s Giganty byly průčelím budovy, obrácené na sever; mezery mezi nimi byly tři vchody dovnitř. Jakému účelu však ona budova sloužila, není jisto; snad to byly lázně, jejichž stopy zde byly nalezeny. Vysoké reliefy Gigantů pocházejí asi z doby Hadrianovy, ale podstavce jsou z doby mnohem pozdější. Zdá se tedy, že Giganti nestojí na místě původním, nýbrž že jich bylo užito podruhé, když za pozdní doby tato stavba se prováděla. Kterou stavbu Giganti krášlili původně, jest naprosto neznámo.[1])

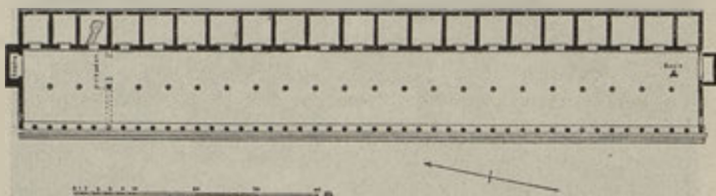
Východně od náměstí stála stoa Attalova, kterou svým nákladem postavil Atheňanům Attalos II., král pergamský, jenž vládl od r. 159—138 př. Kr. Z ní zachovaly se dosti značné zbytky, poněvadž byla částí tak řečené „zdi valerianské", zbudované na počátku středověku, kdy objem města značně se súžil. Objevena byla řeckou společností archaeologickou v l. 1860—1862 a úplně v l. 1898—1902. Při výkopech byl nalezen také nápis, jenž byl vryt kdysi velikými a krásnými písmeny na násloupí: Βασιλεὺς Ἄττ[αλος] βασιλ[έως Ἀττάλου] καὶ βασ[ιλίσ]σης Ἀπολλων[ίδος - - - ἀνέθηκεν. Nelze tedy ani o místě ani o jméně budovy pochybovati.[2])

---

[1]) Srv. zprávu o výkopech v Πρακτικά 1859, str. 14 n. a zejména 1870-71, str. 33 (s plánem). Pěkný obraz podává Le Bas, Voyage archéologique III: monuments d'antiquité figuré, tab. 28—29. Při nahodilých výkopech, podniknutých r. 1912 bylo zjištěno, že budova sahala ještě o 3 *m* dále na východ; také základy východního křídla byly zjištěny (srv. Ἐφημ. ἀρχ. 1912, str. 266). Podrobnější zpráva od P. Kastriota bude v Πρακτικά za r. 1912.

[2]) Nejlepší podrobný plán uveřejněn jest v Πρακτικὰ τῆς ἀρχ. ἑτ. 1899, tab. II.; tamtéž na str. 75, p. 2 snesena starší literatura. Zprávy o novějších

Bylo to sloupořadí téměř 112 *m* dlouhé a skoro 20 *m* široké, jež se otvíralo na stranu západní, kde bylo zajisté větší prostranství (v. obr. 107). Svědčí o tom zpráva starověká, jediná, ve které se tato stoa vůbec připomíná, že před ní bylo postaveno řečniště pro praetory římské, s něhož r. 88 př. Kr. řečnil četně shromážděnému lidu Athenion, vybízeje, aby se přidali na stranu Mithridatovu.[1]) Mimo to objevily se při posledních výkopech na západ od stoe základy nějakého chrámu asi z III. stol. př. Kr. a zbytky těžké base věnovacího daru.[2]) Na místě, kde byla postavena stoa, stály asi dříve jen domy soukromé; král Attalos je skoupil, strhl a postavil tam stou, určenou hlavně účelům obchodním. Poněvadž půda nebyla zcela rovná, nýbrž skláněla se od jihu k severu, bylo nutno

Obr. 107. Půdorys stoe Attalovy. (Podle Πρακτικά 1899, tab. II.)

ji nejprve urovnati, což se stalo tak, že v jižní polovici byla vyhloubena, v severní podezdívkou opatřena. I pak zvedala se stoa dosti vysoko nad své okolí; neboť vedla k ní po celé její délce mírně stoupající rampa a z ní ještě tři stupně do vlastního sloupení. Stoa nebyla zbudována celá z téhož materiálu, nýbrž části z venčí viditelné, jako sloupy a břevnoví, byly z bělavě šedého hymettského mramoru, ostatek však z lacinějšího vápence (poru); základy byly ze slepence (breccia). V předu stála dvojitá řada sloupů; v první řadě bylo 45 sloupů dorských, v druhé jen 22 sloupů, snad korintských. V rozsáhlém, přes 13 *m* širokém a skoro 112 *m* dlouhém prostoru bylo zajisté dosti místa pro čilý ruch ob-

---

výkopech v Πρακτικά z let uvedených. Monografie Bedř. Adlera, Die Stoa des Königs Attalos II. zu Athen, v Berlíně 1875, na svou dobu velmi záslužná, novými výkopy zastarala. Nová publikace byla by velmi žádoucí. - Nápis otištěn v *IG*. II. 1170 a u Dittenbergera, Orientis Graeci inscr. 318.

[1]) Poseidonios u Athenaia V. 212 F (= *FHG*. III. 268).

[2]) Srv. Πρακτικά 1900, str. 32; na basi byl nápis, že Aristion věnoval sochu svého syna Ischyria.

chodní. V pozadí bylo zřízeno 20 krámů, rozměrů celkem stejných, ve kterých obchodníci mohli míti uloženo své zboží; k osvětlení jejich sloužily v zadní stěně dvě malé rýhy nad sebou. Uvedli jsme 20 krámů, ač podle plánu by se mohlo zdáti, že jich bylo 21. Věc má se takto. Třetí komora od strany levé (severní) nemohla býti krámem; zde byla studně, která tu stávala již dříve a nyní, jsouc vyčištěna, poskytuje velmi dobrou vodu. Jak se při výkopech zjistilo, byl původně úmysl nechati tuto studnu vůbec stranou, tak že by bylo pouze 18 krámů v pozadí; později však (ale nejspíše

Obr. 108. Stoa Attalova. (Podle fotografie.)

ještě mezi stavbou) bylo rozhodnuto pojmouti ji také do stoe a věnovati jí jednu komoru. Na plánu našem jest tečkovanými čarami naznačeno, kam až měla sahati stavba původní. V pozadí po straně levé i pravé zřízeny exedry s mramorovými sedátky. Obr. 108 podává celkový pohled na zříceniny ve stavu nynějším, na obr. 109 jest dobře viděti lépe zachovanou část jižní s vchody do krámů.

Stoa měla též patro hořejší, kam se vcházelo po schodech, které byly mimo stou, vedle exeder; na pravé (jižní) straně jsou stopy jich ještě patrny.[1]) Sloupy tohoto patra byly ionské, ale nebyly pravidelné, nýbrž měly po stranách část čtverhrannou,

[1]) Srv. Ἀρχ. ἐφημ. 1912, str. 176, obr. 20.

žlábky neopatřenou. V předu bylo mřížovité zábradlí. Hořejší patro nebylo asi rozděleno řadou sloupů ve dvě lodi, nýbrž byla tu jediná, volná prostora s 21 krámy v pozadí.

Stoa Attalova, na vhodném místě v středu města jsouc položena, shromažďovala i v hodinách obchodních i pozdějších četné občanstvo. Tak aspoň si musíme vyložiti, že r. 38 př. Kr. žádali efebové athenští spolu se svým ředitelem (kosmetem) Olympiodorem za dovolení, aby směli věnovati do tohoto sloupořadí malovaný obraz, představující Sosida, syna Sosidova, jenž se za své efebie zvlášť vyznamenal.[1]) Asi v druhém stol. po Kr. byl

Obr. 109. Jižní část stoe Attalovy. (Podle fotografie).

v pravém (jižním) konci stoe postaven choregický pomník, jehož trojhranná basis z mramoru pentelského dosud stojí na místě.[2])

Na východ od stoe Attalovy objeveny byly při stavbě domu soukromého zbytky stavby z doby římské; byla to také s t o a, jež byla nejspíše otevřena na sever (v. plán II.). Našly se též zbytky sloupů z ní, avšak celý nález zase zasypán.[3])

O něco dále odtud směrem východním leží rozsáhlá t r ž n i c e z d o b y ř í m s k é. Vcházelo se do ní krásnou branou dorského slohu o čtyřech sloupích v průčelí, zbudovanou z mramoru pentel-

---

[1]) *IG.* II. 482, 62 nn.
[2]) *IG.* III. 80.
[3]) Srv. zprávu o tom v Πρακτικά za r. 1879, str. 15 nn.

ského (obr. 110). Z nápisu na násloupí dovídáme se, že tržnice byla zřízena z darů, které Athenám věnoval Caesar a Augustus, a že byla postavena pod ochranu Atheny vládkyně (Ἀθηνᾶ ἀρχηγέτις). Na nejvyšším vrcholu štítu stála místo akroteria socha L. Caesara, vnuka Augustova, jenž byl r. 12 př. Kr. od Augusta adoptován; poněvadž na nápise pod sochou byl již označen jako syn Augustův, jest patrno, že zbudování tržiště klásti jest na sklonek I. stol. př. Kr.[1]) Brána měla tři vchody: prostřední, nejširší, ale nedlážděný pro

Obr. 110. Brána do tržnice římské, zasvěcené Atheně vládkyni. (Podle fotografie.)

vozy a zvířata a dva menší vydlážděné po stranách pro lidi. V pozadí měla pevnou stěnu s trojími dveřmi, za nimiž třeba si mysliti opět otevřenou předsíň, ale menší. Byly to malé propylaje. V bráně stojí dosud po levé straně vysoká deska, na níž je vyryt edikt císaře

[1]) Nápis na násloupí v *IG.* III. 65 ὁ δῆμος ἀπὸ τῶν δοθεισῶν δωρέων ὑπὸ Γαίου Ἰουλίου Καίσαρος θεοῦ καὶ αὐτοκράτορος Καίσαρος θεοῦ υἱοῦ Σεβαστοῦ Ἀθηνᾷ Ἀρχηγέτιδι atd. Nápis sochy L. Caesara *IG.* III. 445 ὁ δῆμος Λούκιον Καίσαρα, αὐτοκράτορος θεοῦ ὑοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος ὑόν. L. Caesar zemřel r. 2 po Kr.; socha byla postavena jistě za jeho života.

Hadriana, nařizující, že všichni pěstitelé olivy v Attice musí prodati třetinu svého oleje obci athenské, pouze pachtýřům císařských statků snížena povinnost ta na pětinu.[1]) Po pravé straně stála jiná deska, po níž zachována pouze jamka, do které byla kdysi zasazena. Již z umístění uvedeného nápisu možno souditi, že se branou vcházelo do tržnice, kde se prodával olej a zajisté ještě jiné věci.

Vlastní tržnice není dosud odkryta úplně; vadí tomu hlavně vojenská pekárna, která nyní velkou část této plochy zabírá;

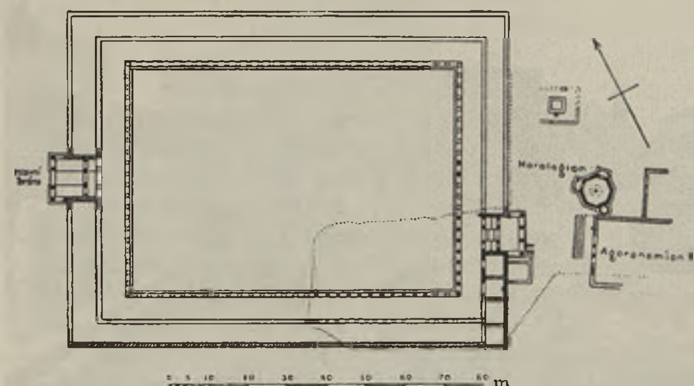
Obr. 111. Tržnice římská. Pohled na odkrytou část vnitřní. (Podle fotografie.)

dosud se nepodařilo jinam ji přeložiti. Řecká společnost archaeologická objevila však přece v l. 1890—91 a r. 1910 malou její část, a to na straně jihovýchodní (v. obr. 111). Chceme-li výkopy tyto navštíviti, musíme opustiti připomenutou bránu, obejíti místo, kde se tržnice rozkládala a vejíti menší a jednodušší branou východní. Sloupy byly zde z mramoru hymettského a poněvadž půda zde ležela výše, musilo se odtud sestupovati po schodech do tržnice vlastní. Při pravidelnosti, s kterou podobné budovy bývaly stavěny, můžeme si podle odkryté části rohové představiti tržnici

[1]) *IG.* III. 38.

celou a nakresliti si její plán (v. obr. 112); výkopy pozdější v jednotlivostech arci tento plán poněkud pozmění.[1])

Představme si rozsáhlé, čtverhranné nádvoří, které měří 83 *m* do délky a 58 *m* do šířky, dlážděné mramorem. Na všech čtyřech stranách jest věnčeno sloupením, které jest o stupeň povýšeno. Sloupy jsou z šedémodrého mramoru hymettského, mnohé jsou zhotoveny z jediného kusu kamene (monolithy); jsou řádu ionského, avšak bez žlábkování. Před nimi táhne se po všech stranách pečlivě pracovaný odvodňovací žlábek; bylo ho zde potřebí již proto, že celá tržnice ležela již za starověku níže než půda okolní.

Obr. 112. Půdorys tržnice římské. (Podle Judeicha, Topographie str. 330.)

Povšimnutí zasluhuje, že půda v sloupení byla ponechána nedlážděna. Za tímto sloupením buď byly zřízeny krámy a skladiště, nebo místo nich postaveno sloupení druhé. Výkopy poslední zjistily na jižní straně též studni v podobné komoře jako ve stoi Attalově; také schody byly tam odkryty, které asi vedly k vchodu na jižní straně. Byl-li vchod na straně severní, bude možno zjistiti, až bude celá tržnice odkryta; že tam byl také vchod, je při rozsáhlosti celé budovy (112 × 96 *m*) pravděpodobno. Neboť

[1]) Zprávy o těchto výkopech uveřejněny jsou v Πρακτικά 1890, str. 11 nn., 1891, str. 7 nn., 1910, str. 112 nn. Na našem plánĕ výkopy z r. 1910 ještě nakresleny býti nemohly, protože řecká společnost archaeologická novějšího plánu nevydala; v textu se však o nich zmínka děje.

nelze pochybovati, že by dlouhá, architektonicky neozdobená zeď působila dojmem málo pěkným, kdyby nebyla ani branou přerušena.

Při výkopech přišlo se na některé zajímavé drobnosti, které svědčí o tom, že tu byla tržnice. Našly se dvě kamenné míry, věnované sem od agoranomů; mimo to ve stylobatu mezi 7. a 8. sloupem na straně jižní vyhloubeny jsou čtyři podobné míry rozličné velikosti. Na dvou sloupech vedle sebe vyznačena vodorovnou, určitě ohraničenou čarou délka attického lokte. Konečně tři obchodníci, kteří zde prodávali, zanechali tu své „firmy" ve formě nápisů, kterými vyznačili své místo, na př.: ἀγαθῇ τύχῃ · τόπος Ἐπιφάνου nebo τόπος Ἀγαθοκλῇ · εὐτυχείτω.[1])

Proč brána východní nebyla položena doprostřed jako brána západní, toho příčinou byla nejspíše budova, která ležela právě proti vchodu. Zachovaly se z ní kromě základů ještě dva úplné oblouky z průčelí a polovice třetího; na našem obr. 111 jest ji v pozadí dobře viděti. Budova ta se nyní obyčejně pokládá za úřadovnu agoranomů, dozorců nad trhem, a g o r a n o m i o n. Pro ten výklad svědčí, že v této straně města nalezeno bylo několik nápisů, pocházejících od agoranomů.[2]) Násloupí neslo nápis, nyní jen částečně zachovaný, jenž hlásal, že dva občané z demu Gargettu (sv. od Athen), nejspíše otec a jeho adoptovaný syn, věnovali tuto budovu Atheně archegetidě;[3]) písmem hlásí se nápis do druhého stol. po Kr. Výkladu tomu však odporuje svědectví jiného nápisu, že Herodes Attikos k poctě císaře Antonina Pia postavil nové agoranomion,[4]) tato stavba však od Heroda pocházeti nemůže, poněvadž Herodes patřil do demu marathonského.

O něco dále na sever pojilo se k tržnici h o r o l o g i o n čili tak řečená v ě ž v ě t r ů; na našem obr. 111 jest tuto stavbu v levo dobře viděti. Postavil ji v I. stol. př. Kr. Andronikos z Kyrrhu (v Makedonii, sz. od Pelly). Poněvadž ji připomínají již Varro a Vitruvius, jest patrno, že byla starší než tržnice; leží také výše

---

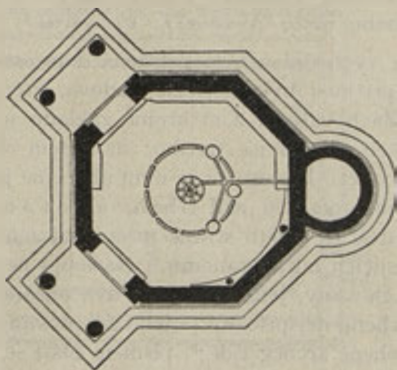
[1] Srv. zprávu o tom v Πρακτικά 1890, str. 16 n.

[2]) *IG.* III. 98, 160, 461; na př. 98: ἀγορανόμος γενόμενος τὸν ζυγὸν καὶ τὰ μέτρα ἀνέθηκεν.

[3]) Nápis zachován nyní na násloupí jen neúplně; jiné části spojil H. D e s s a u v *AM.* VII., 1882, str. 398 nn.

[4]) Δελτίον ἀρχ. 1888, str. 189.

než ona.[1]) Účelem věže bylo ukazovati hodiny a udávati, který vítr vane. Tento druhý účel stanovil její tvar; ježto Andronikos uznával osm větrů, dal věži tvar pravidelného osmiúhelníka a postavil jeho strany přesně podle stran světových. Věž byla zbudována z mramoru pentelského; strany její měří 2·80 *m* (v. obr. 113). Zdi jsou prosté všech ozdob; pouze v hořejší části vidíme dosti neumělé reliefy, představující jednotlivé bohy větrů, jejichž jména jsou nahoře připsána (v. obr. 114). Jsou to Βορέας (Sever), Καικίας (Severovýchod), Ἀπηλιώτης (Východ), Εὖρος (Jihovýchod), Νότος (Jih), Λίψ (Jihozápad), Ζέφυρος (Západ) a Σκίρων (Severo-

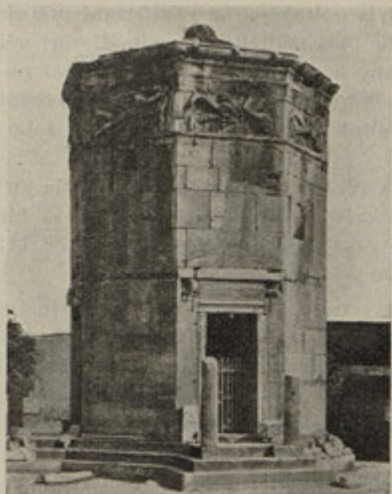
Obr. 113. Půdorys horologia Andronikova.
(Podle Stuarta a Revetta.)

západ). Všichni jsou zobrazeni jako vanoucí, a to vždy na pravou stranu od pozorovatele. Tvůrce reliefů snažil se jednotlivé větry charakterisovati úpravou roucha nebo předměty, jež drží v ruce. Tak na př. studený vítr severní jest zobrazen jako stařec, jenž se halí v teplé šaty, naproti tomu teplý vítr západní má podobu mla-

---

[1]) Za rodiště Andronikovo pokládalo se dříve obyčejně město Kyrrhos v Syrii, teprve před několika lety bylo zjištěno, že pocházel z Makedonie. Andronikos postavil totiž na Tenu sluneční hodiny; z epigramu věnovacího plyne, že pocházel z Makedonie (*IG.* XII. 5, č. 891). Varro Rerum rustic. III. 5, 17 (dílo bylo psáno v 80. roce života Varronova, t. j. r. 37 př. Kr.); Vitruvius I. 6, 4: Andronicus Cyrrestes, qui etiam exemplum collocavit Athenis turrem marmoream octagonon et in singulis lateribus octagoni singulorum ventorum imagines excalptas contra suos cuiusque

díka téměř nahého, jenž nese v plášti hojnost kvítí; deštivý vítr jižní jest jinoch lehce oděný, jenž má v ruce obrácenou nádobu na vodu a pod. Reliefy nejsou provedeny jako celky na jediné desce, nýbrž na několika stavebních kamenech; zdá se proto, že nejen byly vytvořeny až po vystavění věže, nýbrž že ani nebyly v plánu původním, jinak by asi stavitel k účelu tomu přihlížel. Věc ta působí nyní, když kameny se rozestoupily, málo příjemně;

Obr. 114. Horologion Andronika z Kyrrhu. Vchod severozápadní. (Podle fotografie.)

ve starověku nebylo to tak patrno, poněvadž jak reliefy, tak pozadí byly omalovány. Střecha byla pokryta deskami, které směrem k středu se úžily; na závěrném kameni stál bronzový Triton,

flatus designavit, supraque eam turrim metam marmoream perfecit et insuper Tritonem aereum conlocavit dextra manu virgam porrigentem et ita est machinatus, uti vento circumageretur et semper contra flatum consisteret supraque imaginem flantis venti indicem virgam teneret. — Velmi pěkné obrazy jsou u Stuarta a Revetta, Antiquities of Athens I., kap. 3, tab. 13—21. Z novějších prací uvádíme výklad J. Matze v Baumeisterových Denkmäler III., str. 2112 nn. a Durmův Baukunst d. Griechen[3] str. 506 nn.

držící v pravé ruce hůlku, kterou ukazoval na relief větru právě vanoucího.

Než hlavním účelem stavby bylo ukazovati hodiny. Byly tu hodiny dvojí, sluneční a vodní. Na všech stranách vyjma severní byly pod obrazy větrů udělány sluneční hodiny; některé bronzové tyčky jejich jsou zachovány dosud, rovněž se spatřují rýhy, do stěn k označení hodin nakreslené. Že tyto čáry byly vyplněny barvou a opatřeny vhodnými nápisy, netřeba připomínati. Pro hodiny vodní byla postavena na jižní straně nižší přístavba tvaru kruhovitého; zde byla nádržka na vodu. Uvnitř věže vlastní byly v podlaze udělány hodiny vodní, jak dosud patrno z pečlivě provedených rýh. Bohužel jest nám neznámo, jakým způsobem se řídil přítok a odtok vody a jak Atheňané z toho poznali, kolik je hodin.

Věž má dva vchody, jeden od severozápadu, druhý od severovýchodu; před každým stojí malá, téměř 2 *m* hluboká předsíň, spočívající na dvou sloupech korintských (v. obr. 113). Tyto předsíně dodávaly budově tvaru velmi vkusného.

Severně od tržnice výše popsané ležela jiná stavba, kterou můžeme s největší pravděpodobností pokládati za bibliotheku Hadrianovu (v. obr. 115). Pausanias popisuje ji takto: „Nejznamenitější stavba Hadrianova jest o stu sloupích fryžského mramoru. Jsou tam komnaty s pozlaceným stropem a vykládané alabastrem a mimo to okrášlené sochami a malbami; jsou tu uloženy knihy." Také jiní spisovatelé mluví s obdivem o této bibliothece.[1]) Z této nádhery, která se Pausaniovi tak líbila, zbylo ovšem velmi málo; právě drahocennost a vzácnost materiálu byla příčinou, že byl roznesen. Z bibliotheky byly vždy viditelny stěna západní (hlavní průčelí) a východní; zachována jest též zeď severní, ale jest zakryta úplně ševcovskými krámky. Vnitřek z části odkryla r. 1885 a 1886 řecká společnost archaeologická, ale většina jest dosud zabrána kasárnami a vězením.[2])

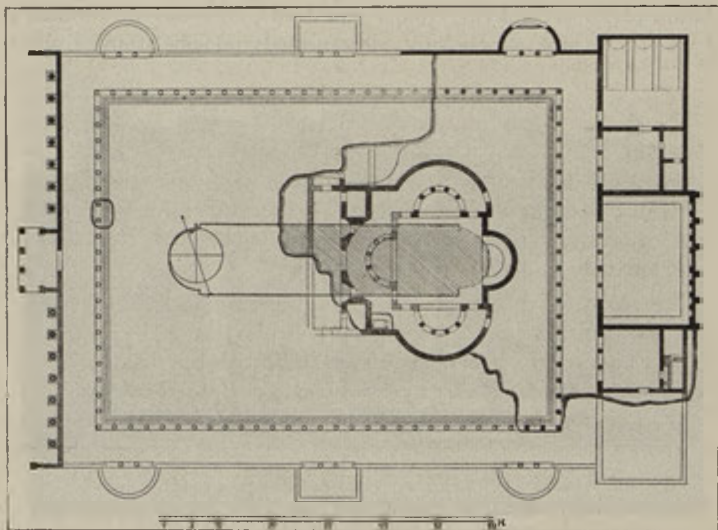
Velikostí i polohou řídila se knihovna tržnicí, která stála vedle již přes sto let. Zaujímala skoro stejný prostor (122×82 *m*)

---

[1]) Paus. I. 18, 9, Aristeides I. p. 306 ed. Dindorf, Hieronymus v kronice Eusebiově II., p. 167 ed. Schöne.

[2]) Popis výkopů v Πρακτικά 1885, str. 13 nn. s plánem 1 (od Dörpfelda), 1886, str. 10 n.; srv. též článek Nikolaidův v Ἐφημ. ἀρχ. 1888, str. 57 nn.

a ležela k ní rovnoběžně (v. tab. II.); podobala se jí také v tom, že základní myšlenkou bylo veliké, se všech stran vysokou zdí ohrazené nádvoří, obklopené na všech stranách sloupořadím. Vyšší a ideálnější účel vyžadoval ovšem provedení krásnějšího a toho se knihovně také dostalo. Kdežto tržnice byla ohrazena prostými zdmi, jejichž jednotvárnost přerývaly pouze vchody, branami opatřené, bylo zde postaráno o rozmanitost způsobem náležitým. Zeď

Obr. 115. Půdorys bibliotheky Hadrianovy. (Podle Πρακτικά 1885, tab. I.)

západní, průčelní rozdělena na tři části. Uprostřed bylo před hlavními dveřmi malé propylon; dvě anty vybíhaly do předu a před nimi stály čtyři vysoké žlábkované sloupy řádu korintského. Průčelí bylo po straně levé i pravé ohraničeno antami a přede zdí postaveno na obou stranách po sedmi o něco nižších sloupech ze zelenavého mramoru eubojského s korintskými hlavicemi z mramoru pentelského; každý sloup nesl své zvláštní malé břevnoví. Za časů Stuartových stálo ještě celé toto průčelí,[1]) nyní zachována

[1]) Stuart and Revett, Antiquities of Athens I., kap. V.

pouze levá (severní) část s jediným sloupem propyla (v. obr. 116). Zdem podélným dodávalo rozmanitosti, že v nich zřízeny do ulice vybíhající exedry, a to čtverhranná uprostřed a po jedné polokruhovité po stranách. Zeď zadní (východní) byla vypravena nejjednodušeji: prostředek vybíhal něco málo do předu a byl ještě opatřen šesti pilířovitými výběžky.

Co se vnitřku týče, ačkoliv není ještě odkryt úplně, můžeme říci toto. Na všech čtyřech stranách bylo nádvoří obklopeno sloupořadím přes 7 *m* širokým. Sloupy z pestrého, červenavého mramoru fryžského se sice nezachovaly, ale zanechaly po sobě stopy, z nichž

Obr. 116. Část západního průčelí bibliotheky Hadrianovy. (Podle fotografie.)

patrno, že tu stálo právě 100 sloupů, jak tvrdí Pausanias, a to po 30 na stranách podélných a po 20 na stranách užších, při čemž se rohové sloupy počítají ovšem jen jednou. Uprostřed nádvoří byla původně úzká, ale dlouhá nádrž vodní (13×58 *m*), kolem níž si asi musíme mysliti stromy a cestičky k procházkám. Později, ale ještě ve starověku, byla ve východní části nádvoří, částečně nad zasypanou nádrží, postavena nádherná stavba: velký čtverhranný, pěknými mosaikami opatřený sál s polokruhovitými exedrami po stranách. Jaký účel měla tato budova, není známo. Byla-li také západní část nádvoří zastavena, nevíme, poněvadž není dosud odkryta. Za dob byzantských postaven byl na nádvoří kostelík, jehož zbytky dosud tu stojí.

Vlastní knihovna byla za sloupořadím východním. Zde byl rozsáhlý, čtyřmi sloupy v průčelí ozdobený sál (23·21 × 14·24 *m*), jehož zadní zeď byla rozdělena na dél i na příč v menší oddělení (v. obr. 117). To nemohlo míti jiný účel než k uchovávání svitků. Možná, že odtud pocházejí sochy Iliady a Odysseie, jež byly r. 1869 jz. od stoe Attalovy nalezeny; snad obklopovaly sochu Homerovu.[1]) Vedle hlavního sálu byly ještě dva o něco menší na každé straně; mohly sloužiti k přednáškám nebo za čítárny a pod.

Obr. 117. Pohled na zbytky vnitřního zařízení bibliotheky Hadrianovy. (Podle fotografie.)

Na východ od horologia Andronikova leželo g y m n a s i u m, ve kterém se efebové cvičili v literatuře, geometrii, řečnictví a hudbě; nazývalo se D i o g e n e i o n (Διογένειον). Jméno dostalo od Diogena, velitele posádky makedonské v Peiraieu, jenž r. 229 př. Kr., po smrti Demetria Aitolského, odvedl — ovšem po zaplacení 150 talentů — vojsko makedonské z pevností v Attice. Den, kdy se to stalo, pokládali Atheňané za své osvobození z panství makedonského; zařídili novou slavnost, Diogeneia, na oslavu

[1]) Tak soudí Jiří T r e u v *AM.* XIV., 1889, str. 167 nn.

svého osvoboditele, zahrnuli Diogena velikými poctami za živa i po smrti.[1]) Nejspíš ještě za svého života byl Diogenes uctíván jako heros, zbudována mu svatyně, a při ní zřízeno gymnasium; slavnost Diogeneia zajisté se pojila k této svatyni. Místo, kde leželo gymnasium, sice dosud odkryto není, avšak že jest je hledati v končinách svrchu naznačených, patrno z toho, že se tu našly četné efebické nápisy, ve kterých se připomíná buď Diogeneion nebo slavnost Diogeneia. Našly se sice ony nápisy zazděné v t. zv. „valerianské zdi" (v. výše str. 370), ale sotva lze pochybovati, že byly vzaty z nejbližšího okolí. Tento výklad potvrzuje se též tím, že v týchž místech nalezeno bylo také mnoho portrétních hermovek, postavených na počest kosmetů, kteří vychování efebu řídili.[2])

Někde na východ od prytaneia ležel chrám, zasvěcený egyptským božstvům I s i d ě a S e r a p i d o v i. Připomíná jej v těch místech Pausanias a mimo to svědčí o něm nápisy; objeven však dosud nebyl. Kult těchto božstev v Athenách pochází nejspíše z doby hellenistické; kvetl však hlavně za dob římských.[3])

Jdeme-li od pomníku Lysikratova směrem východním, uzříme před kostelem sv. Kateřiny dva hladké ionské sloupy z hymettského mramoru nesoucí násloupí. Jsou monolithické a pokládaly se dříve za zbytek stoe, postavené za dob římských.

---

[1]) O Diogenovi viz Paus. II. 8, 6 a Plut. Arat. 34; srv. též nápis *IG.* II. 379 (= Dittenberger, Sylloge[2] 233). O době, kdy Diogenes vydal Atheňanům obsazené pevnosti srv. výklad B e l o c h ů v, Griech. Gesch. III. 1, str. 663 a 2, str. 175 n. Že Diogenovi ještě za živa vzdávány byly pocty božské, dokazuje Ad. W i l h e l m, Beiträge zur griech. Inschriftenkunde, ve Vídni 1909, str. 80 n.

[2]) Srv. *IG.* II. 467, 468, 470, 479, 481, 482, zvláště pak nápisy z doby římské *IG.* III. 741, 751, 1093, 1121, 1133, 1135, 1145, 1160, 1171, 1176, 1177, 1184, 1186, 1197, 1199, 1202, 1218, 1230, 1243, které všechny pocházejí ze zdi valerianské. Hermovky kosmetů jsou nyní uloženy v národním museu athenském. — Gymnasium toto připomíná též Plut. Quaest. conv. IX. 1, 1.

[3]) Paus. I. 18, 4 ἐντεῦθεν (totiž ἀπὸ τοῦ πρυτανείου) ἰοῦσιν ἐς τὰ κάτω τῆς πόλεως Σαραπιδός ἐστιν ἱερόν. Z nápisů byl *IG.* III. 203 nalezen u horologia Andronikova. Kult Isidin byl do Attiky zaveden od kupců egyptských, kteří sídlili v Peiraieu; již v první polovici IV. stol. bylo jim povoleno vystavěti chrám Isidin, ovšem sotva v městě, nýbrž v Peiraieu (*IG.* II., 168, 44 = Dittenberger, Sylloge[2] 551). Nejstarší doklad nápisný je usnesení Sarapiastů v *IG.* II. 617 z polovice III. stol. př. Kr.

Avšak při výkopech, které podnikl r. 1911 Ant. Keramopullos, ukázalo se, že je to spíše zbytek peristylia většího domu, postaveného za pozdějších dob římských. Při tom zjištěno také, že v zemi je ještě jeden sloup a pozorovány také stopy sloupů jiných.[1])

Na rozhraní mezi městem starým a novou čtvrtí, zřízenou císařem Hadrianem, stojí brána Hadrianova, nejspíše na místě, kde byla dříve brána starší (v. výše str. 232). Po založení „města Hadrianova" byla nejspíše ta část hradeb městských, která by odlučovala novou čtvrt od města staršího, stržena

Obr 118 Brána Hadrianova se strany západní. (Podle fotografie.)

a k ochraně města na této straně zbudovány hradby nové, východněji položené (v. tab. II.). Jen tak si vyložíme, že brána Hadrianova stála hned od počátku zcela volně jako slavobrána, která neměla co uzavírati ani chrániti. Zachovala se až na naše časy téměř neporušená (v. obr. 118). Zbudována jest celá z mramoru pentelského a jest architektonicky na obou stranách upravena stejně. Jest to obloukovitý průchod přes 6 *m* široký a přes 8 *m* vysoký, jenž se opírá o nízké pilíře slohu korintského. Podobné pilíře, ale mnohem vyšší stojí po stranách zdi, která bránu tvoří. Uprostřed mezi oběma pilíři stál volně na dosti vysokém podstavci žlábkovaný

---

[1]) Srv. zprávu Keramopullovu v Ἀρχ. ἐφημερίς 1911, str. 259 nn., kde jest obraz oněch sloupů i plán celého naleziště.

sloup korintský po obou stranách vchodu. Tyto sloupy se nezachovaly; zbyly po nich jen skrovné zbytky břevnoví, které kdysi nesly. Nad tím vším zvedá se patro hořejší, které jest nižší a kratší. Skládá se ze tří částí, které jsou ohraničeny pilíři korintskými; prostřední část má mimo to ještě dva sloupy téhož řádu. Nad tím zvedá se břevnoví. Prostřední část byla kdysi vyplněna tenkou mramorovou deskou, na které byl nejspíše věnovací nápis nebo relief. Nad obloukem na straně k městu jest nápis: Αἵδ' εἴσ' Ἀθῆναι Θησέως ἡ πρὶν πόλις, na straně k nové čtvrti: Αἵδ' εἴσ' Ἀδριανοῦ καὶ οὐχὶ Θησέως πόλις. Jak náš obrázek ukazuje, jest se strany městské pěkný pohled na Olympieion.[1])

Kdo vešel branou Hadrianovou do Nových Athen — tento název čteme na vodovodu, od Hadriana počatém a od Antonina Pia dokončeném[2]) — octl se v krásné, po římsku zařízené čtvrti. Zde stály moderně vystavené domy bohatých občanů, pohodlné lázně, elegantní villy, nádherná sloupořadí; jako i nyní stala se tato čtvrt sídlem vznešeného světa. Není náhoda, že nynější palác královský, v letech 1834—38 zbudovaný, položen do této části města. Většina bývalé nádhery Hadrianova města dřímá dosud pod zámeckou zahradou a veřejnými sady, ale již objeveny zbytky dvojích therm a pěkné villy.[3]) Co však naši pozornost nejvíce poutá, jest chrám Dia Olympského, Olympieion, jenž teprve od Hadriana byl dokončen a pojat dovnitř hradeb.

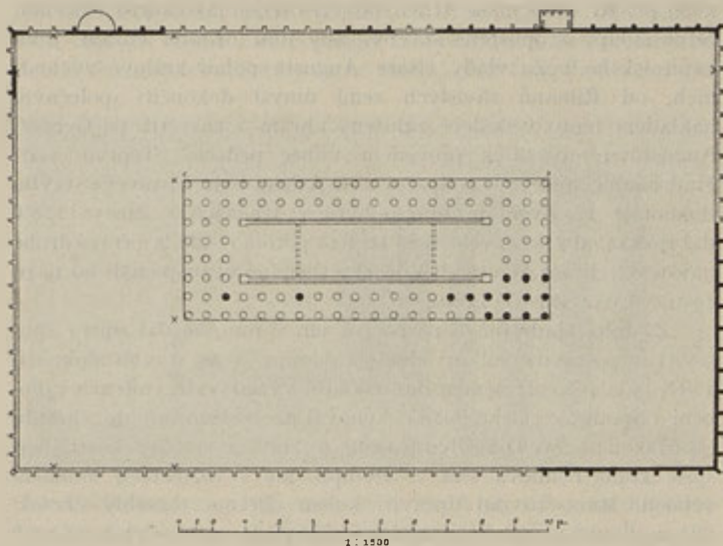
Chrám Dia Olympského, Olympieion, ležel v troskách od vyhnání Peisistratovců (v. výše str. 110 n.); Atheňané neměli chuti pokračovati v díle, které počali nenávidění tyrannové. Teprve po více než třech stoletích ujal se opuštěné stavby Antiochos IV. Epifanes, král syrský (175—164 př. Kr.), jenž také jiná města řecká nákladnými stavbami okrášlil. Jako stavitel Olympieia připomíná se Decimus Cossutius, jenž provedl stavbu až k násloupí; dokončiti ji však nemohl, poněvadž vláda Antiochova byla příliš krátká

[1]) Původní podoba brány jest nakreslena v Baumeistrových Denkmäler, tab. LXXXI., 7; půdorys tamtéž tab. LXXX., 8.

[2]) *CIL.* III. 549 imp. Caesar T. Aelius Hadrianus Antoninus Aug. Pius cos. III., trib. pot. II., p. p. aquaeductum in Novis Athenis coeptum a divo Hadriano patre suo consummavit dedicavitque.

[3]) O thermách, u severního peribolu Olympieia v. Πρακτικά 1888, str. 15 nn. (s plánem), o větších, u moderní budovy výstavní, t. zv. Zappeia, a pod ní v. Πρακτικά 1873—4, str. 33 nn. a 37 nn. a Revue archéol. XXVI., 1873, str. 50 nn. (s plánem).

a po jeho smrti nebylo nikoho, kdo by nesl další náklad.[1]) Přes to i tento nedokončený chrám budil všeobecný obdiv; Livius na př. praví, že je to jediný chrám na světě, jenž byl počat tak, jak toho žádala velikost boha.[2]) A vskutku i ze skrovných zbytků nynějších můžeme si učiniti představu, jak velkolepý chrám to byl. Zaujímal plochu 107·75 *m* do délky a 41·10 *m* do šířky; byl to tedy největší chrám v Athenách vůbec (v. obr. 119). Zbudován byl z mramoru

Obr. 119. Půdorys Olympieia. (Podle Πρακτικά 1886, tab. I.)

pentelského, a to v slohu korintském. Byl to chrám s dvojitým obsloupením; sloupořadí vnější mělo po 8 sloupích na stranách užších a po 20 na stranách podélných, uvnitř však bylo sloupořadí druhé se 6 sloupy na stranách kratších a s 18 sloupy na stranách

---

[1]) Vitruv. VII., praef. 15 a 17; plné jméno na čestném nápise *IG.* III. 561 Δέκμος Κοσσούτιος Ποπλίου ῾Ρωμαῖος.

[2]) Liv. XLI. 20, 8 unum in terris incohatum pro magnitudine dei. Podobně s obdivem se vyslovuje o něm neznámý skladatel popisu cesty po Řecku (v. výše str. 4), jenž asi ke konci II. stol. př. Kr. Atheny navštívil (*FHG.* II. str. 254); rovněž Strabon IX. 396 jmenuje nedokončené Olympieion mezi památnostmi athenskými.

delších; při tom počítáme ovšem krajní sloupy dvakráte. Než na tom nebylo dosti; chrám vlastní měl jako amfiprostylos ještě po 4 sloupích v průčelí i v zadu. Jinak řečeno, kdo chtěl vejíti do chrámu, měl před pronaem i před opisthodomem trojnásobnou a po stranách dvojnásobnou řadu sloupů za sebou; octl se takřka v lese sloupů. A byly to sloupy 17·25 *m* vysoké, skoro dvakrát vyšší než sloupy Parthenonu. Celkem bylo jich 104. Když Sulla r. 86 př. Kr. zmocnil se Athen, odvezl s sebou jako kořist válečnou četné sloupy z opuštěné stavby, aby jimi ozdobil chrám Jova kapitolského.[1]) Za vlády císaře Augusta pojali králové východních, od Římanů závislých zemí úmysl dokončiti společným nákladem tento velkolepě založený chrám a zasvětiti jej Geniovi Augustovu,[2]) avšak k provedení vůbec nedošlo. Teprve císaři Hadrianovi, štědrému podporovateli Athen, bylo zůstaveno stavbu dokončiti. Při svém prvním pobytu v Athenách v zimě r. 125/6 dal rozkaz, aby se stavělo, a za tři leta potom r. 128/9, při své druhé návštěvě, chrám zasvětil.[3]) Vděční Atheňané vyznamenali ho za to čestným názvem Ὀλύμπιος.

Zásluha Hadrianova nespočívá jen v tom, že dal znova zhotoviti a postaviti Sullou odnesené sloupy a že stavbu dokončil a střechou pokryl; nemenšího nákladu vyžadovalo vnitřní vyzdobení chrámu a celého okolí. Věnoval totiž Hadrian do chrámu obrovskou sochu Dia Olympského ze zlata a slonové kosti, nejspíše kopii Feidiova Dia v Olympii, ale v rozměrech mnohem větších. Mimo to dal upraviti kolem chrámu rozsáhlý okrsek, 205 *m* dlouhý a 129 *m* široký, pro nějž půda na mnohých místech musila býti teprve navezena. Existence sochy ze zlata a sloni svědčí sama s dostatek o tom, že cella chrámová byla pokryta střechou jako u jiných chrámů řeckých. Zaznamenal sice Vitruvius, že chrám Dia Olympského v Athenách jest hypaethrální, t. j. že není pokryt střechou, ale Vitruvius žil za doby Augustovy a znal tedy jen chrám nedokončený.[4]) Jinak však o vnitřním zřízení chrámu ne-

---

[1]) Plin. Nat. h. XXXVI. 45.

[2]) Suet. Aug. 60.

[3]) Paus. I. 18, 6; Filostr. Vitae soph. I. 25, 3, Cass. Dio LXIX. 16, Spartian. Vita Hadr. 13.

[4]) Vitruv. III. 2, 8 praví v popisu chrámu hypaethrálního: medium autem sub divo est sine tecto . . . huius exemplar Romae non est, sed Athenis octastylos ex templo Olympio.

víme pranic, ježto z celé nádhery zachovalo se na naše časy pouze 13 sloupů v jv. rohu, mimo to dva po různu stojící sloupy z jižního vnitřního obsloupení a jeden sloup zemětřesením r. 1852 zřícený (v obr. 120). Co stálo v XVII. stol. z chrámu tohoto, možno viděti na plánu Guilletově pod č. 115, jakož i na plánu kapucínském (v. výše str. 11 a 13).

Rozsáhlý peribolos chrámu byl obehnán zdí z poru, která byla rozčleněna četnými opěrnými pilíři. Z vchodů, jichž bylo zajisté více, objeven dosud toliko vedlejší na východním konci strany severní. Uvnitř peribolu stály četné sochy; před sloupy chrámovými

Obr. 120. Olympieion od jihovýchodu. V pozadí akropolis s Parthenonem. (Podle fotografie.)

byly bronzové sochy, představující kolonie athenské. Většinou však tu stály sochy, představující císaře Hadriana; jednotlivá města závodila mezi sebou v tom, že věnovala sem sochu císařovu. Všechny však překonaly Atheny; neboť postavily kolosální sochu Hadrianovu, a to za chrámem.[1]) Toto místo zvoleno asi proto, že hlavní vchod byl na západní straně a tedy obrovská tato socha každému hned padla do očí. Byl to sice zvláštní projev loyálnosti, ale tehdáž to bylo v módě; neboť též do divadla Dionysova věnovala každá fyla attická sochu Hadrianovu.[2]) Ostatně zde přistupuje ještě něco jiného. Hadrianovi vzdávala se v Olympieiu božská

[1]) Paus. I. 18, 6.
[2]) *IG.* III. 466—469.

pocta;[1]) a jako se žádný Řek nepozastavoval nad četnými sochami bohyně Atheny na akropoli, tak nezaráželo ani v peribolu Olympieia množství soch Hadrianových. Známe ještě base 16 soch Hadrianových, z rozličných měst sem věnovaných.[2]) Bedř. Versakis soudí, že zeď peribolu byla ozdobena korintskými sloupy, na basích stojícími a že před těmito sloupy stály na menších basích sochy Hadrianovy.[3]) Vyzdobení zdi v peribolu sloupy možno připustiti, sotva však je pravděpodobno, že by sloupy byly zakrývány sochami.

Císař Hadrian byl původcem ještě jiných chrámů v Athenách. Jak svědčí Pausanias, dal zbudovati chrám Hery a Dia Panhellenského, jenž měl býti střediskem slavnosti všech Řeků v celé říši římské, a Pantheon pro kult všech bohů.[4]) Z těchto chrámů však nic nebylo objeveno; ani nevíme, zdali ležely v „Nových Athenách“ čili nic, poněvadž Pausanias mluví o nich jen příležitostně.

Táž nejistota jest i při gymnasiu od Hadriana zřízeném, které se po svém zakladateli nazývalo gymnasium Hadrianovo. Pausanias, jenž jediný je připomíná, poznamenává, že bylo okrášleno 100 sloupy afrického mramoru; bylo tedy zajisté velmi rozsáhlé. Kde leželo, o tom se perieget nevyslovuje, ježto uvádí tento ústav mezi jinými stavbami Hadrianovými v Athenách.[5]) Když se při výkopech Britské školy v Athenách objevily na levém břehu Ilisu východně od domnělého Kynosargu (v. výše str. 345) zbytky velké budovy římské (v. tab. II.), pronesl Dörpfeld domněnku, že by to mohlo býti gymnasium Hadrianovo, poněvadž se shoduje svou stavbou s bibliothekou Hadrianovou (v. výše str. 380). Tento výklad přijal nejnověji Th. Sauciuc, opíraje se o nápisně zachovaný list Hadrianův z r. 132, ve kterém císař dává dětem athenským ν[έον γυμνάσιο]ν a věnuje k tomu ještě několik talentů; nápis byl nalezen v těchto končinách.[6]) Přes to však bude třeba vyčkati

---

[1]) Cass. Dio LXIX 16.

[2]) *IG.* III. 471—486.

[3]) Φριδ. Βερσάκης, Ὁ περίβολος τοῦ Ὀλυμπιείου ἐπὶ Ἀδριανοῦ, v Athenách 1910.

[4]) Paus. I. 18, 9.

[5]) Paus. I. 18, 9 καὶ γυμνάσιόν ἐστιν ἐπώνυμον Ἀδριανοῦ· κίονες δὲ καὶ ἐνταῦθα ἑκατὸν λιθοτομίας τῆς Λιβύων.

[6]) W. Dörpfeld v *AM.* XXI., 1896, str. 463 n., Th. Sauciuc tamtéž XXXVII., 1912, str. 183 nn.

ukončení a uveřejnění oněch výkopů, poněvadž nápis sám je malý a mohl tedy snadno jinam býti zanesen, a mimo to rozhodující slova nejsou zachována, nýbrž doplněna.

Nové a nádherné úpravy dostalo se za té doby stadiu panathenajskému (v. výše str. 349). Herodes Attikos z Marathona, byv asi r. 135 po Kr. zvolen od lidu za pořadatele Panathenají, jež se měly konati za čtyři leta potom, přislíbil, že o té slavnosti uvítá Atheňany a ostatní Řeky v mramorovém stadiu. A držel slovo. Za čtyři leta usilovné práce postavil stadion, o kterém napsal Filostratos, že žádné divadlo nemůže s ním závoditi.[1]) A Pausanias, jenž viděl stadion ještě v čerstvé kráse, byl jím tak nadšen, že je nazývá ,,divem" ; poznamenává též — ovšem poněkud přeháněje — že většina dolů pentelských byla na tu stavbu vyčerpána.[2]) Avšak nádherná stavba nepřečkala věky; cennost materiálu byla toho příčinou. Když r. 1869 podnikl zde výkopy Arn. Ziller, byly nalezeny jen skrovné zbytky sedadel. Nicméně i ty postačily, abychom si mohli utvořiti představu o původním zařízení. Proto když řecký boháč Jiří Averov pojal úmysl obnoviti stadion pro první mezinárodní hry olympické, jež byly stanoveny na rok 1896, mohlo býti nejen užito mramoru z týchž lomů pentelských, nýbrž i provésti stavbu v téže celkem podobě, jakou měla za dob Heroda Attika. Náš obr. 121 předvádí stadion v nynějším obnovení.[3])

Stadion athenské mělo tvar zcela pravidelný. Na dvou rovnoběžně proti sobě ležících stráních, jejichž nerovnosti byly vyrovnány uměle, zvedaly se četné řady sedadel za sebou. Obě

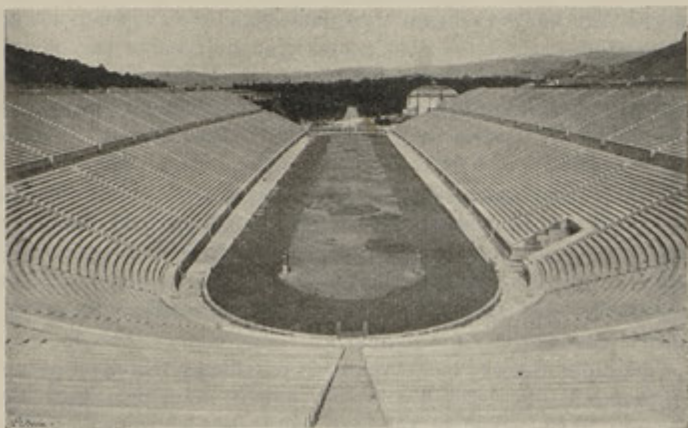
[1]) Filostr. Vitae soph. II. 1, 7 praví o Herodovi τὸ στάδιον τὸ ὑπὲρ τὸν Ἰλισσὸν ἔσω τεττάρων ἐτῶν ἀπετέλεσεν, ἔργον ξυνθεὶς ὑπὲρ πάντα τὰ θαύματα ·οὐδὲν γὰρ θέατρον αὐτῷ ἁμιλλᾶται.

[2]) Paus. I. 19, 6 θαῦμα δ' ἰδοῦσι . . . τοῦτο ἀνὴρ Ἡρώδης ᾠκοδόμησε καί οἱ τὸ πολὺ τῆς λιθοτομίας τῆς Πεντελῆσιν ἐς τὴν οἰκοδομὴν ἀνηλώθη.

[3]) O výkopech Zillerových viz jeho zprávy v Arch. Zeitung 1869, str. 131 a 1870, str. 16 nn., Zeitschr. f. Bauwesen XX., 1870, tab. 59—61; Zillerův plán stadia opakován jest v Curtiově Atlas von Athen, str. 13. — Srv. mimo to výklad, který podal N. G. Politis v slavnostním spise Die olympischen Spiele 776 v. Chr. — 1896 n. Chr. II. díl; v Athenách 1897, str. 31 nn., jakož i monografii Aug. Köstera, Das Stadion von Athen, v Berlíně 1906. — Nepřístupný byl mi článek Ch. H. Wellera, The story of the stadium in Athens v Bull. of the archaeol. Institut of America III., 1912, str. 172 nn.

ramena spojovala se na straně jihovýchodní v polokruhu (σφενδόνη), kdež byla místa nejlepší. Protější strana (severozápadní), kde byl vchod, sedadel neměla; obě ramena hlediště byla tu kolmo sříznuta a porovými, mramorem obloženými zdmi upevněna. U vchodu bylo zřízeno sloupořadí, k němuž se po stranách pojily místnosti, určené nejspíše pro závodníky. Se strany města vedl sem přímo široký, z kvádrů zbudovaný most.

Plocha závodiště jest 204 *m* dlouhá a přes 33 *m* široká; vlastní dráha závodní obnášela však jen 177 *m*, t. j. attické stadion. Byla to upěchovaná země; aby byla dráha závodní vždy suchá, o to

Obr. 121. Stadion panathenajské v nynějším obnovení. (Podle fotografie.)

postaráno široce rozvětvenou kanalisací, kterouž se dešťová voda rychle pryč odváděla. Místo, odkud závodníci měli počíti běh, bylo přesně stanoveno, jak tomu bylo i v jiných stadiích; zde však nic z toho nezachováno. Ke konci dráhy stály hermovky, označujíce, kudy se mají zatáčeti, kdo chtěli v dvojitém běhu závoditi. Zachovaly se čtyři; dvě dobře zachované stojí dosud na místě původním. Jsou dvojité, mají na jedné straně hlavu vousatou, na druhé mladistvou. Dráha závodní byla směrem k sedadlům ohrazena mramorovým zábradlím 1·64 *m* vysokým; na něm zvedala se ještě mříž, jak patrno z otvorů pro ni udělaných. Příčina toho byla péče o bezpečnost diváků; neboť v stadiu se

tehdáž pořádaly také krvavé zápasy gladiatorské a štvanice divých šelem.[1])

Kolem dráhy závodní obíhal ochoz o 30 *cm* níže položený, 2·82 *m* široký. Byl dlážděn mramorem; otvory v něm zřízenými mohla dešťová voda, se sedadel sem stékající, odtékati do podzemních stok. Za ochozem zvedala se sedadla, která nešla po stranách směrem přesně přímočarým, nýbrž měla tvar ellipsovitý. Příčina této úpravy, kterou i na obrázku našem můžeme dobře pozorovati, bylo přání, aby také na těchto místech diváci dobře viděli. První řada sedadel zvedala se 1·63 *m* nad dráhu závodní; to se stalo proto, aby divákům na těchto čestných místech nevadilo v rozhledu zábradlí, kolem závodiště zřízené. Sedadla byla rozdělena pasem (διάζωμα) přes 3 *m* širokým na dvě pořadí; dolejší mělo 24, hořejší 20 řad sedadel. Pořadí hořejší bylo poněkud vyvýšeno. Směrem kolmým dělilo se stadion úzkými schody v 28 oddělení (κερκίδες); schody ve sfendoně měly směr šikmý, na stranách podélných šly rovnoběžně. Čestná sedadla v podobě křesel byla postavena v první a poslední řadě prvního pořadí a v první řadě druhého pořadí; zbytky jejich byly nalezeny. Při určení míst pro tato sedadla hledělo se nejspíše k tomu, aby se majitelé jejich nejpohodlněji k nim dostali. Za nejhořejší řadou sedadel zvedala se široká krytá stoa řádu dorského, kam se obecenstvo za náhlého deště mohlo uchýliti. Poněvadž každá řada sedadel poskytovala místo pro více než 1000 diváků, mohlo stadion pojmouti asi 50.000 lidí.

Na východní straně hlediště, u samé sfendony, byla řada sedadel nejdolejších přerušena. Zde byl vchod do podzemní chodby, která vedla v pravém úhlu pod horou ven do přírody. Souvisí to nejspíše se zápasy dravých šelem, které se ve stadiu pořádaly.

Po způsobu za doby císařské obvyklém třeba si mysliti stadion vyzdobené četnými sochami; z nich však nebylo nalezeno pranic.

Na návrší, jež se zvedá západně od stadia, postavil Herodes Attikos chrám bohyně Tychy (Štěstěny), do něhož věnoval sochu bohyně ze slonové kosti. Jeho manželka Appia Regilla stala se tam první kněžkou.[2]) Na druhém, východním návrší

[1]) Spart. Vita Hadr. 19 Athenis mille ferarum venationem in stadio exhibuit.

[2]) Filostr. Vitae soph. II. 1, 8 ἐπὶ θάτερα τοῦ σταδίου νεὼς ἐπέχει Τύχης καὶ ἄγαλμα ἐλεφάντινον. V nápise (*AM.* VIII., 1883,

ležel hrob Herodův. Praví sice Filostratos, že byl Herodes pohřben ve stadiu panathenajském,[1]) ale poněvadž uvnitř stadia nenašly se ani nejmenší stopy hrobu, za to však objeven mramorový sakorfag z doby římské nad stadiem na straně východní, jest zajisté velmi pravdě podobno, uznávati zde hrob Herodův a souditi, že Filostratos i toto návrší počítal ke stadiu.[2])

Vraťme se nyní zase do města, a to k divadlu.

Odeion Perikleovo, které leželo severovýchodně od divadla (str. 280), bylo zapáleno r. 86 př. Kr. od Aristiona, aby četné jeho dřevěné sloupy neposkytly Sullovi materiálu k strojům válečným, ale král kappadocký Ariobarzanes II. (63—52 př. Kr.) je zase obnovil, nejspíše v podobě původní. Poněvadž v těchto končinách dosud se výkopy nekonaly, není možno přesnou polohu jeho určiti. Jako stavitelé Ariobarzanem ustanovení jmenují se C. a M. Stallius a Melanippos.[3])

S divadlem Dionysovým staly se mnohé změny. Za doby hellenistické — blíže dobu nelze určiti — bylo staré, hluboké a nevysoké proskenion (v. výše str. 285) proměněno ve vysoké (3·50 *m*) a úzké (2·80 *m*) po způsobu slavného divadla epidaurského. Příčinou této změny bylo, že z dramat tehdejších vymizel sbor, jenž by s dějem souvisel. Vyplňovaly sice tehdáž přestávky mezi jednotlivými akty písně nebo tance sborové, ale poněvadž sbor neměl již co činiti s dějem jako v dramatech starších a nejspíše po každé písni zase odcházel, nebylo již potřebí dbáti o souvislost mezi jevištěm a orchestrou.

Větších změn zakusilo divadlo za doby císařské, když se k návštěvě císaře Nerona přeměnilo podle vzoru divadel římských. Nákladem bohatého soukromníka, jehož jména neznáme, bylo zřízeno nízké (1·50 *m*) a hluboké (9·50 *m*) jeviště, které posunuto daleko do orchestry, tak že plocha její značně byla zmenšena; nad jevištěm zbuďována vysoká, dvoupatrová, sloupy vykrášlená skena. Poněvadž se v divadle měly provozovati též hry gladiatorské a zápasy divých šelem, musilo býti učiněno opatření, aby diváci,

str. 288) čteme: Ἀππίαν Ἀτειλία[ν Ῥή]γιλλαν Κλ. Ἡρώδου τοῦ ἀρχιερέως γυναῖκα, ἱερασαμένην πρώτην τῆς Τύχης τῆς πόλεως.

[1]) Filostr. na uv. m. II. 1, 37 praví o Atheňanech ἔθαψαν ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ.

[2]) Tak soudí správně Judeich, Topographie str. 370.

[3]) Vitr. V., 9, 1; *IG.* III. 541.

zejména ti, kteří seděli na čestných sedadlech v první řadě, neoctli se v nebezpečenství. Za tou příčinou postavilo se kolem orchestry, která byla tehdáž vydlážděna, mramorové, přes metr vysoké zábradlí a na něm ještě železná mříž. Toto zábradlí bylo spojeno s jevištěm, tak že orchestra uzavřena úplně (v. obr. 82 a 83). Také v hledišti staly se leckteré změny: pro císaře zřízeno zvláštní čestné místo ne sice právě uprostřed — neboť tam bylo křeslo kněze Dionysova — ale mezi dvěma nejbližšími klíny v levo; tato „císařská lože" ohrazena se tří stran zábradlím, v předu vedly k ní schody. Pro družinu císařovu zřízena čestná sedadla v druhé řadě.[1])

Když r. 111/12 po Kr. přijal Hadrian, potomní císař římský, úřad archonta eponyma v Athenách, vyznamenali ho Atheňané tím, že do prostředního klínu, hned za oběma řadami čestných sedadel, postavili jeho sochu; podstavec její s nápisem latinským a řeckým, jenž vyniká písmem velice krásným, stojí dosud na místě.[2]) Když se Hadrian stal císařem a projevil neobyčejnou péči o Atheny, bylo též ostatních dvanáct klínů ozdobeno jeho sochami; každá z dvanácti fyl věnovala po jedné. Base některých soch jsou dosud zachovány.[3]) Jakkoliv můžeme pochopiti vděčnost Atheňanů k Hadrianovi, přece musíme říci, že diváci těmito sochami, které v rozhledu jen překážely, mnoho nezískali.

Jeviště, jak je dosud zachováno (v. obr. 83) pochází od archonta Faidr'a ze III. stol. po Kr.[4]), jenž nejspíše upravil orchestru též pro naumachie, t. j. závody, které napodobovaly boje námořní.

Západně od divadla, přímo u pomníku Nikiova (v. obr. 86 na str. 291 a tab. II.), ležela rozsáhlá stoa Eumenova, kterou postavil král pergamský Eumenes II. (197—159), syn Attala I., jemuž děkovaly Atheny bronzové sochy na jižní zdi akropolské. Co se

---

[1]) Srv. plán u Dörpfelda, Das griech. Theater str. 87. — O skeně divadla athenského jednali v poslední době E. Petersen v Jahrb. d. arch. Inst. XXIII., 1908, str. 33 nn. a Fr. Versakis tamtéž XXIV., 1909, str. 194 nn. Dörpfeld v Jahrb. XXIV., 1909, str. 224—226 uznává z námitek od těchto badatelů proti jeho dřívějším výkladům pronesených hlavně jen, že skena za Nerona měla nad proskeniem ještě dvě patra, a slibuje vydati novou práci o divadle athenském. Publikace ta však dosud nevyšla.

[2]) *IG.* III. 464 = *CIL.* III. 550.

[3]) *IG.* III. 466—469.

[4]) *IG.* III. 239.

rozsáhlosti týče, byla to největší stoa v Athenách; měříť 163 *m* délky a jest 17·65 *m* hluboká. Místo bylo voleno velmi šťastně na jižním svahu akropole, přímo pod terasou svatyně Asklepiovy; nelze pochybovati, že akropolis na této straně byla tímto sloupořadím malebně zakončena. Z někdejší krásy zbyly nyní jen nevzhledné oblouky a výklenky z poru, avšak za starověku nebylo je vůbec viděti; sloužily k tomu, aby se uspořilo zdiva při stejné pevnosti. Zvenčí byly obloženy deskami z hymettského mramoru. Zdi silné bylo zde potřebí proto, že půda pro sloupořadí musila býti teprve upravena prohloubením svahu akropole;[1]) sem nešla již skála, i bylo potřebí učiniti opatření, aby se půda terasy Asklepiovy, kolmo jsouc sříznuta, časem nesesula a nezničila celou budovu. Před touto zdí rozkládala se vlastní stoa, a to dvojitá. Vnitřní sloupy zanechaly aspoň stopy místa, kde stály, ze zevnějších nezůstalo nic než zbytky základů. Ze skrovných zbytků architektonických můžeme souditi, že přízemí bylo zbudováno ve slohu dorském a hořejší patro v ionském.[2]) Podle analogie sloupení Attalova můžeme souditi, že bylo-li uvnitř 32 sloupů, bylo jich na straně vnější 65. Strop byl asi dřevěný; našly se aspoň při výkopech hojné zbytky opálených trámů.

Jako stoa Attalova měla studni, tak bylo o vodu postaráno i zde, ovšem způsobem poněkud jiným. Voda byla přiváděna z terasy Asklepiovy do malého vodojemu na straně západní. Po obou stranách kratších byla stoa uzavřena zdí, ve které byly ponechány dveře. Na východní straně byly schody, které vedly do hořejšího patra. Poněvadž vysoká stoa odnímala volný rozhled svatyni Asklepiově, lze se domnívati, že na některých místech byly v hořejší části zadní zdi ponechány dvéře, kterými nemocní mohli přímo ze svatyně vstoupiti do hořejšího patra sloupořadí.

Stoa Eumenova byla objevena teprve r. 1877 a 1878 řeckou společností archaeologickou.[3]) V prvních letech však se soudilo, že původcem sloupořadí byl Herodes Attikos a že stoa Eumenova

[1]) Srv. názorný průřez v *AM.* III., 1878, tab. VII., 3.

[2]) Srv. o tom výklad, který podal Φρ. Βερσάκης v Ἀρχ. ἐφημερίς 1912, str. 173 nn. s tab. 13.

[3]) Srv. zprávy o tom, které podali Kumanudis v Πρακτικά 1877, str. 12 nn., 1878, str. 66 nn. (s plánem), Köhler v *AM.* III., 1878, str. 147 nn. (s plánem) a Martha v *BCH.* II., 1878, str. 584 (s plánem). Srv. též Middletona, Plan and drawings of Athenian buildings, tab. 19.

jest sloupořadí za skenou divadla Dionysova (v. obr. 81, příl. k str. 281). Soudilo se tak hlavně z těsného spojení, v kterém jest stoa s odeiem Herodovým.[1]) Ale nebylo to správné. Stoa jest stavěna způsobem zcela jiným než odeion; kdežto odeion má jádro z tak zvaného *opus incertum*, t. j. z drobných kaménků, které jsou sloučeny maltou, jeví stoa stavbu obvyklou za doby hellenistické, totiž základy jsou ze slepence (breccia), vrchní stavba pak z kamenů porových a hymettského mramoru. Naproti tomu sloupořadí za divadlem bylo zbudováno současně se skenou, pochází tedy již z doby Lykurgovy. Ostatně máme také svědectví literární, které ukazuje, jaké jméno patří sloupořadí pod Asklepieiem. Vitruvius předpisuje, aby za skenou divadelní zřizovala se sloupení, kam by se mohlo obecenstvo utéci, kdyby náhlý příval hry přerušil, a uvádí za příklad Atheny, kde jest stoa Eumenova, svatyně Dionysova a odeion.[2]) Nelze pochybovati, že Vitruvius mluví z autopsie a uvádí jednotlivá místa v pořádku topografickém. Poněvadž odeion leželo východně od divadla, může se výrazem svatyně Dionysova *(patris Liberi fanum)* míniti pouze stoa za divadlem a stoa Eumenova musí ležeti na západ, t. j. pod Asklepieiem, kam ji klademe.[3]) Stoa Eumenova končila právě tam, co nyní; při budování odeia Herodova se k ní přihlíželo. Nejspíše již tehdáž, když se stavěla, stála na místě pozdějšího odeia nějaká budova; která, ovšem nevíme.

K sloupení Eumenovu připínalo se těsně odeion Heroda Attika, které uzavíralo na západě jižní svah akropolský. Bylo odkryto péčí řecké archaeologické společnosti r. 1848 a 1857—8; vysoké zdi skeny s četnými okny, které byly částí tureckého opevnění, bylo ovšem vždycky viděti (srv. pohled na akropolis z r. 1670 na našem obr. 1). Pausanias ve svém popise Athen se o něm nezmiňuje; proč, vysvětluje sám, když jedná v knize VII. o odeiu v Patrách (v Achaji): za té doby, když vydal svůj popis Attiky, odeion Herodovo ještě nestálo. Zároveň se odtud dovídáme, že vynikalo nade všechna odeia v Helladě jak velikostí, tak svým zařízením a že Herodes dal je vystavěti na památku

---

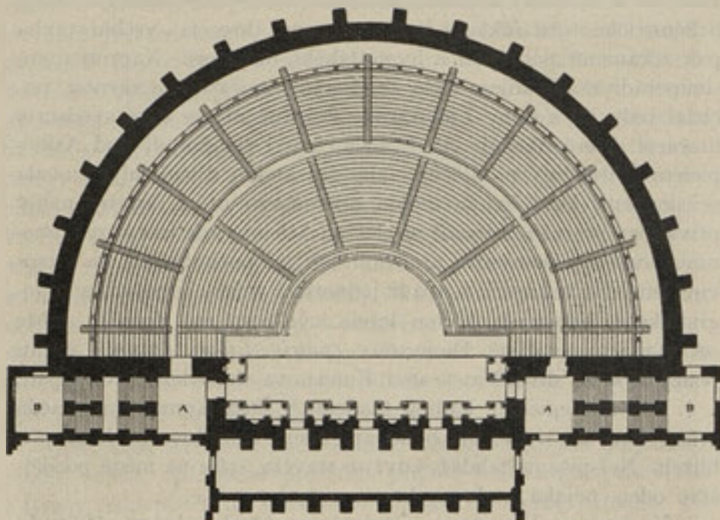
[1]) Soudil tak zejména Oldř. Köhler v *AM.* III., 1878, str. 150 nn.

[2]) Vitr. V. 9, 1 Athenis porticus Eumenicae, patrisque Liberi fanum et exeuntibus e theatro sinistra parte odeum.

[3]) Tak věc přesvědčivě vyložil Dörpfeld v *AM.* XIII., 1888, str. 100 nn.

své zemřelé manželky.[1]) Touto manželkou byla vznešená Římanka Annia Regilla,[2]) jež zemřela předčasně r. 160 nebo 161 př. Kr.[3]) Do té doby třeba klásti počátek stavby.

Odeion opíralo se jako jiná divadla řecká o přirozený svah akropole, jenž ovšem vyžadoval leckde, zejména na obou koncích

Obr. 122. Půdorys odeia Herodova. (Podle Ἀρχαιολ. ἐφημ. 1912, tab. 8.)

hlediště, přiměřené úpravy. Jak patrno z plánu v obr. 122, skládalo se hlediště ze dvou pořadí, oddělených od sebe diazomatem.

[1]) Paus. VII 20, 6 τοῦτο (totiž odeion v Athenách) μεγέθει τε καὶ ἐς τὴν πᾶσαν ὑπερῆρκε κατασκευήν, ἀνὴρ δὲ Ἀθηναῖος ἐποίησεν Ἡρώδης ἐς μνήμην ἀποθανούσης γυναικός. ἐμοὶ δὲ ἐν τῇ Ἀτθίδι συγγραφῇ τὸ ἐς τοῦτο παρείθη τὸ ᾠδεῖον, ὅτι πρότερον ἔτι ἐξειργαστό μοι τὰ ἐς Ἀθηναίους ἢ ὑπῆρκτο Ἡρώδης τοῦ οἰκοδομήματος. — O odeiu vydal právě důležité pojednání Φρ. Βερσάκης v Ἀρχ. ἐφημ. 1912, str. 161 nn., opírající se o nová zkoumání. Z jeho článku je převzat též náš plán obr. 122.

[2]) Plným jménem Appia Annia Regilla Atilia Caucidia Tertulla, jak čteme na nápise eleusinském v Ἐφ. ἀρχ. 1885, str. 152, č. 28. Srv. o ní Prosopographia imperii Romani I, č. 557.

[3]) Filostr. Vitae soph. II 1, 8; pomluvu, že by Herodes sám zavinil smrt své manželky, dobře vyvrací Filostratos sám na uv. m. § 18—19.

Pořadí dolejší rozděleno bylo v pět, hořejší v deset klínů. Klíny dolejší měly po 20, hořejší asi po 13 řadách sedadel. Mimo to byla sedadla ještě nad klenutými postranními vchody (πάροδοι), které vedly do orchestry. V první řadě zřízena sedadla čestná, za nejhořejší řadou sedadel zvedalo se nejspíše sloupořadí. Celkem

Obr. 123. Odeion Herodovo. (Podle fotografie.)

bylo zde místa pro pět až šest tisíc lidí. Poněvadž odeion bylo divadlo kryté, musilo míti hlediště spojené v jediný celek se skenou. U divadel vlastních tomu tak nebylo; tam stála skena sama pro sebe a hlediště též. Místo mezi oběma bylo volné a sloužilo za pravidelný vchod (πάροδος); srv. na př. obr. 81 (příl. ku str. 281). Zde však byl prostor ten skoro celý překlenut a, jak jsme se již zmínili, zřízena nad ním sedadla. Skena byla i se všemi místnostmi vedlejšími připojena k hledišti. Vlastní skena i s jevištěm zaujímala střed; k ní se pojily po obou stranách čtverhranné síně (AA, BB na obr. 122). Jejich účelem bylo usnadniti obecenstvu přístup i východ. Kdo chtěl na př. vejíti do orchestry a odtud na nejbližší sedadla, vešel síněmi AA do klenuté chodby pod krajními sedadly a odtud dostal se hned do orchestry. Na obr. 123 jest

tento vchod dobře viděti. Kdo se chtěl dostati do vyšších řad, mohl tak učiniti ze síní AA nebo BB; vystoupil po schodech a dostal se do diazomatu, odkud měl již snadný přístup jak do vyšších, tak do nižších řad. Tyto schody nahoru vedoucí jsou z části ještě zachovány.

Skena skládala se ze dvou částí, z velkého, pro umělce určeného sálu, jenž vybíhal téměř celou svou hloubkou v před, a z nízkého jeviště. Průčelí skeny (*scaenae frons*) k obecenstvu obrácené bylo po způsobu římském nádherně vyzdobeno. Mělo troje dvéře v pozadí a po jedněch po stranách; po obou stranách všech dveří stály korintské sloupy na společném podstavci, v mezerách mezi nimi ponechány čtverhranné nebo okrouhlé výklenky pro sochy. Nad tímto přízemím zvedala se nejspíše ozdobná gallerie. Jak bylo nejvyšší poschodí skeny ozdobeno, nevíme. Jeviště bylo 35 *m* široké, 8 *m* hluboké a jen 1.10 *m* vysoké. Po trojích nízkých schodech mohlo se s něho sestoupiti do orchestry. Orchestra byla dlážděna deskami bílého i modravého mramoru.

Odeion mělo strop z dřeva cedrového, což jest látka, jak poznamenává Filostratos, i pro sochy vzácná.[1]) Jak byl strop podepřen, o tom nemůžeme si učiniti náležitou představu, proto moderní stavitelé věc různě vykládají. Durmovi na př. zdá se pravdě nejpodobnější, že v diazomatu byly sloupy, které nesly strop.[2]) O osvětlení bylo s dostatek postaráno vysokými obloukovitými okny, z nichž značná část jest zachována.

Způsob, jak se stavba prováděla, byl již římský. Jádro zdí, sestávající z drobnějších, maltou spojených kamenů (*opus incertum*), bylo pokryto kvádry z poru a tyto zase byly obloženy deskami z mramoru. Sedadla byla mramorová.

Ačkoliv odeion bylo vlastně určeno k produkcím hudebním, jest přece ze způsobu, jak byla upravena skena, nade vši pochybnost patrno, že se pomýšlelo také na to, aby se zde mohla konati též představení divadelní. Aspoň tehdáž, kdy se nečekal velký nával obecenstva, mohlo se zde zcela dobře hráti.

Zbytky nynějšího odeia, mramoru zbavené, nenadchnou nás přílišně, ale Filostratos, jenž viděl odeion asi padesát let po jeho

---

[1]) Filostr. Vitae soph. II 1, 8 ἀνέθηκε δ' Ἡρώδης Ἀθηναίοις καὶ τὸ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ θέατρον κέδρου ξυνθεὶς τὸν ὄροφον, ἡ δ' ὕλη καὶ ἐν ἀγαλματοποιίαις σπουδαία.

[2]) D u r m, Baukunst d. Griechen[3] str. 488 n.

zbudování, ujišťuje nás, že Herodovo stadion a odeion nemají sobě rovna v celé říši římské. Není příčiny, abychom jeho úsudku nevěřili.[1])

Poslední památka, o které třeba se zmíniti, jest náhrobek Filopappův. Antiochos Filopappos byl vnuk kommagenského krále Antiocha IV., od Vespasiana r. 72 trůnu zbaveného. Přes to však členové této rodiny, jak syn tak vnuk, užívali titulu královského, nejspíše aby označili své nároky na vládu. Filopappos stal se občanem attickým a byl vřaděn do demu Besy (v jižním cípu Attiky, blíže dolů v Lauriu); zdržoval se v Athenách a byl tam pro svou štědrost velmi oblíben. Převzal na př. nákladný úřad agonotheta, jenž měl na starosti pořádati slavnosti, a zastával též (mezi l. 90—100) úřad archonta eponyma.[2]) Byl také občanem římským; císař Trajan (97—117) vyznamenal jej tím, že jej vřadil mezi bývalé praetory (*adlectio inter praetorios*), načež se stal Filopappos ještě za jeho vlády konsulem suffectem, neznámo však kterého roku. Když mezi l. 114—116 zemřel, byl pohřben v Athenách na Museiu, právě proti akropoli, a postaven mu tam náhrobek, zbudovaný nejspíše tak, jak si to sám přál. Pausanias[3]) zmiňuje se o náhrobku tomuto jen mimochodem; neuvádí jména Filopappova, nýbrž poznamenává jen, že na Museiu byl později zřízen náhrobek muži Syrskému, narážeje patrně na to, že rod králů kommagenských byl větví rodu Seleukovců, kteří vládli v Syrii.

Tolik bylo třeba předeslati k snazšímu porozumění nápisů, kterými byl náhrobek opatřen. Všimněme si nyní již pomníku samého.

Náhrobek Filopappův (obr. 124) jest přes 12 *m* vysoký, ale není zachován úplně; pravá část chybí. Na podstavci asi 2 *m* vysokém, nyní opraveném, zvedá se stavba, jejíž průčelí má podobu oblouku kruhového. Jest rozdělena architektonicky ve dvě části, vyšší hořejší (asi 6·5 *m*), a nižší dolejší (asi 3·5 *m*).

---

[1]) Filostr. Vitae soph. II 1, 9 δύο μὲν δὴ ταῦτ' Ἀθήνησιν, ἃ οὐχ ἑτέρωθι τῆς ὑπὸ Ῥωμαίοις.

[2]) Viz *IG*. III 78, kde chválí fyla Oineis τὸν ἄρχοντα καὶ ἀγωνοθέτην Διονυσίων Γάιον Ἰούλιον Ἀντίοχον Ἐπιφανῆ Φιλόπαππον Βησαιέα τῆς εἰς ἑαυτὴν εὐεργεσίας ἕνεκα.

[3]) Paus. I 25, 8 při vypravování o válce lamijské praví, zmíniv se o Museiu: ὕστερον δὲ καὶ μνῆμα αὐτόθι ἀνδρὶ ᾠκοδομήθη Σύρῳ.

V hořejší části, čtyřmi korintskými pilíři rozčleněné, byly tři výklenky; prostřední, největší, jest okrouhlý a chová v sobě sedící sochu Filopappa, zobrazeného jako heroa. Ostatní výklenky byly čtverhranné; v levém jest dosud socha děda Filopappova Antiocha, v pravém byla kdysi socha zakladatele rodu Seleuka I. Nikatora. To vše se potvrzuje nápisy. Na pilíři v levo od prostředního výklenku čte se nápis latinský, týkající se Filopappa

Obr. 124. Náhrobek Filopappův. (Podle fotografie.)

jako úředníka římského: *C. Iulius C. f. Fab(ia) Antiochus Philopappus cos., frater Arvalis, allectus inter praetorios ab imp. Caesare Nerva Traiano Optumo Augusto Germanico Dacico*, na pravém pilíři stál kdysi nápis, ve kterém se jevil týž muž jako král: Βασιλεὺς Ἀντίοχος Φιλόπαππος βασιλέως Ἐπιφάνους τοῦ Ἀντιόχου. Pod sochou pak byl prostý nápis Filopappa jako občana attického: Φιλόπαππος Ἐπιφάνους Βησαιεύς. Na pilířích krajních byly nápisy, které označovaly, koho představují sochy ve výklencích postran-

ních.[1]) Část dolejší ozdobena byla reliefem, nyní dosti porušeným. Zobrazen tu nebožtík ve své důstojnosti konsula římského: sedí na čtverospřežním voze a před ním kráčejí liktorové.[2])

Za náhrobkem byla hrobka, která byla dosti vysoká, jak patrno i z levé strany našeho vyobrazení. Hrobka měla téměř tvar čtverce (9·30 × 10 *m*). Při výkopech, podniknutých r. 1898, nebylo sice nalezeno ani stopy po hrobu, ale z toho neplyne, že bychom měli tuto památku pokládati za čestný pomník;[3]) nebožtík mohl býti pohřben v mramorovém sarkofagu, jenž již dávno byl odnesen. Pro pohřební ráz svědčí nejen svědectví Pausaniovo, nýbrž i celý ráz nápisů.

Shledali jsme, že i za doby hellenistické a římské byly Atheny ozdobovány novými a novými stavbami, které třebas nedostihovaly krásou a uměleckým provedením památky z doby klassické, přece dodávaly městu nového půvabu. I tehdáž platila o Athenách slova, která stála na kenotafiu Euripidově: Ἑλλάδος Ἑλλὰς Ἀθῆναι.

[1]) *IG.* III 557 = Dittenberger, Orientis Graeci inscr. sel. 409—413. Nápisy nyní nezachované četl ještě Cyriacus z Ankony (v. výše str. 8).

[2]) Srv. o tom výklad Oldř. Köhlera v *AM.* I, 1876, str. 126.

[3]) Tak soudil A. Skias v Πρακτικά 1898, str. 69; tamtéž na tab. 1 podán jest půdorys pomníku.

OPRAVY A DODATKY.

Str. 3. Periegeta Diodora klade Ed. Schwartz v Realencyklopaedii V, str. 662 do III. stol. př. Kr. — O Heliodorovi srv. nyní článek F. Drexlera v *AM.* XXXVII, 1912, str. 119 nn.

Str. 4. Zlomek popisu Peiraiea nově vydal Oldř. Wilcken v Genethliacon für Carl Robert, v Berlíně 1910, str. 189 nn. s tab.; klade periegesi do začátku III. stol. a pokládá ji za nejstarší příklad periegetické literatury vůbec.

Str. 7. Pausaniovo vydání od Hitziga a Blümnera bylo 6. polosvazkem r. 1910 ukončeno. Blümner vydal pak ještě jako doplněk k tomu: Karte von Griechenland zur Zeit des Pausanias sowie in der Gegenwart. V Bernu a Lipsku 1911.

Str. 24. Durmova „Baukunst der Griechen" vyšla v 3. rozmnoženém vydání v Lipsku 1910. Dále možno uvésti populární, ale spolehlivé dílo Ad. Strucka, Griechenland, Land, Leute und Denkmäler. Svazek I.: Athen und Attika, ve Vídni 1911.

Str. 26, odst. 2. V nejbližší době vydá americký archaeolog Ch. H. Weller novou knihu o Athenách: The monuments of ancient Athens, v Londýně 1913, u Macmillanů.

Str. 27. Gustav Fougères vydal velmi pěkně vypravenou populární knihu „Athènes" ve sbírce „Les villes d'art célèbres", v Paříži 1912.

Str. 28. Katalog fotografií, které má na prodej německý ústav archaeologický v Athenách, uspořádala sl. Markéta Bieberová. Roku 1912 vyšly v Athenách dva sešity; první z nich týká se Athen a Attiky.

Str. 34 nn. O pelasgickém opevnění akropole vydal zvláštní monografii Aug. Köster, Das Pelargikon, Untersuchungen zur ältesten Befestigung der Akropolis von Athen. V Strassburce 1909. Podle něho nebyl původní vchod na akropolis se strany západní — tam byla mohutná pelasgická zeď — nýbrž na straně severní byly vchody dva, jeden na témž místě, kde v Themistokleově zdi byla branka (v. výše str. 141), druhý východně od Erechtheia. Teprve při zřízení enneapyla, které není původní, ale pochází též z dob předhistorických, byla západní zeď akropolská proražena a zřízen tam vchod. — Pokládám nicméně za přirozenější, že hned původně byl vchod na akropolis na západě, ježto jen tam se půda sama sklání.

Str. 35. Nové stopy devítibranného opevnění akropole (enneapyla) byly odkryty v létě 1909 na západním svahu, dosti daleko pod Beuléovou branou (srv. zprávu R. Heberdeye v Zeitschr. f. österr. Gymn. 1911, str. 137),

Str. 53, poslední odstavec. Aug. Frickenhaus, Tiryns, sv. I., v Athenách 1912, str. 108 nn. pronáší jiné mínění o době, kdy Hekatompedon bylo postaveno. Klade zbudování jeho do r. 566, poněvadž od toho roku počaly gymnické závody v Panathenajích (Ed. Meyer, Gesch. d. Altertums II., str. 666; Busolt, Griech. Gesch. II², str. 344) a že od té doby vyskytují se vásy panathenajské s obrazem stojící, bojovné Atheny. Tento nový ideál bohyně jde prý na novou sochu Atheninu, postavenou v Hekatompedu. — Avšak náš materiál není podle toho, abychom mohli Hekatompedon datovati tak určitě jako na př. Parthenon; mimo to bylo by těžko pochopiti, proč chrám sotva vystavěný byl hned zase přestavován.

Str. 57. Aug. Frickenhaus na uv. m. uznává starší chrám na akropoli než bylo Hekatompedon (t. zv. „Urtempel") a domnívá se, že ležel na témž místě, kde stálo Hekatompedon, a že pocházel z doby před druhou polovicí VII. stol. — Ale proti tomu umístění i datování mluví zřejmě Herodot, jak v knize vyloženo.

Str. 65, odst. 1. Plán „staršího Parthenonu" byl jiný než jak vyloženo podle Dörpfelda. Chrám měl po 6 sloupech na stranách užších a po 16 na stranách podélných. Dokázal to americký archaeolog B. H. Hill v Amer. journ. arch. XVI., 1912, str. 535 nn. S výkladem jeho projevil souhlas Dörpfeld v sám *AM*. XXXVI., 1911, str. 49 nn. Také podle Hilla měl býti vlastní chrám zbudován jako amfiprostylos.

Str. 68, ř. 14 zd. Čti: týž jako za dob pozdějších.

Str. 69, ř. 8 sh. Místo v kap. sedmé čti: na str. 218.

Str. 70, pozn. 2, čti δαμάσαντες.

Str. 72 nn. Pro t. zv „dívky" (κόραι) velmi důležitý jest spis H. Schradera, Archaische Marmor-Skulpturen in Akropolis Museum zu Athen, ve Vídni 1909, kdež četné sochy doplněny ze zlomků, dosud nezařaděných, a to s výsledkem mnohdy velmi překvapujícím. Socha, zobrazená v našem obr. 24, jest tam doplněna na str. 20 n.

Str. 90, pozn. 1. Čti: Arist. Ἀθ. πολ. 3, 5.

Str. 94. Za branou dipylskou objevena byla r. 1910 starobylá svatyně Tritopatorů, kterým podle svědectví Filochorova (Suidas s. v. Τριτοπάτορες) obětovali jedině Atheňané před svatbou, prosíce o potomstvo. Svatyně měla podobu lichoběžníka; před ní byl větší taktéž lichoběžníkovitý prostor, v jehož třech rozích dosud stojí mezníky, označující jej jako půdu, kam nikdo nesmí vstoupiti (ἄβατον). Srv. o tom zprávu Brücknerovu v Πρακτικά 1910, str. 101 nn. (s plánem).

Str. 99. Na Pykně byly r. 1910 a 1911 podniknuty řízením K. Kuruniota výkopy, při kterých byla za mohutnou zdí, která ohrazuje celou plochu, odkryta část starší opěrné zdi podoby schodovité; podobné zdi jsme dosud neznali. Také tato zeď má podobu obloukovitou. Nejnápadnější zjev jest, že v násypu mezi starší a pozdější zdí byly nalezeny předměty až ze začátku II. stol. př. Kr., z čehož by vyplývalo, že ona mohutná zeď, která byla kladena dosud všeobecně do doby předperské, pochází až ze začátku II. stol. př. Kr. Srv. o tom Πρακτικά 1910, str. 127 nn. a 1911, str. 106 nn. — Nicméně lze doufati, že se věc ještě uspokojivě vysvětlí; výkopy nejsou dosud skončeny.

Str. 106. Dörpfeldem objevenou s v a t y n i D i o n y s o v u pokládá Aug. Frickenhaus v *AM*. XXXVI., 1911, str. 113 nn. za svatyni Heraklea v Melitě; ale to jest domněnka velmi nejistá.

Str. 108, 8 ř. zd. čti: zbytky, tamtéž o řádek níže: poznati.

Str. 109. O D e l f i n i u jedná W. Aly, Klio XI., 1911, str. 19 nn.

Str. 114, pozn. 4. čti: 1897 (m. 1907).

Str. 115, odst. 3 zd. Čti: a ta část.

Str. 119, pod obr. 35 čti: tab. 307.

Str. 122, ř. 16 čti: ochlazují víno.

Str. 124, ř. 4 textu zd. čti: obr. 32 (m. 27).

Str. 126, pozn. 4 čti: str. 51.

Str. 130. Aug. Frickenhaus v Jahrb. arch. Inst. XXXII, 1912, str. 85 nn. pronáší domněnku, neleželo-li snad L e n a i o n na cestě od Dipyla k Akademii.

Str. 131, pozn. 1. Čti: XXV (m. XXXV).

Str. 170 nn. O nový výklad i rekonstrukci š t í t ů p a r t h e n o n s k ý c h pokusil se N. Svoronos v Journ. intern. d' archéol. numismatique XIV, 1912, str. 193—339, užívaje hlavně četných mincí attických. Nám vadí hlavně, že není tu zachována zásada, kterou pokládáme za samozřejmou: ve východním štítě byla pouze božstva olympská, v západním (až na družinu zápasících bohů) pouze božstva lokální.

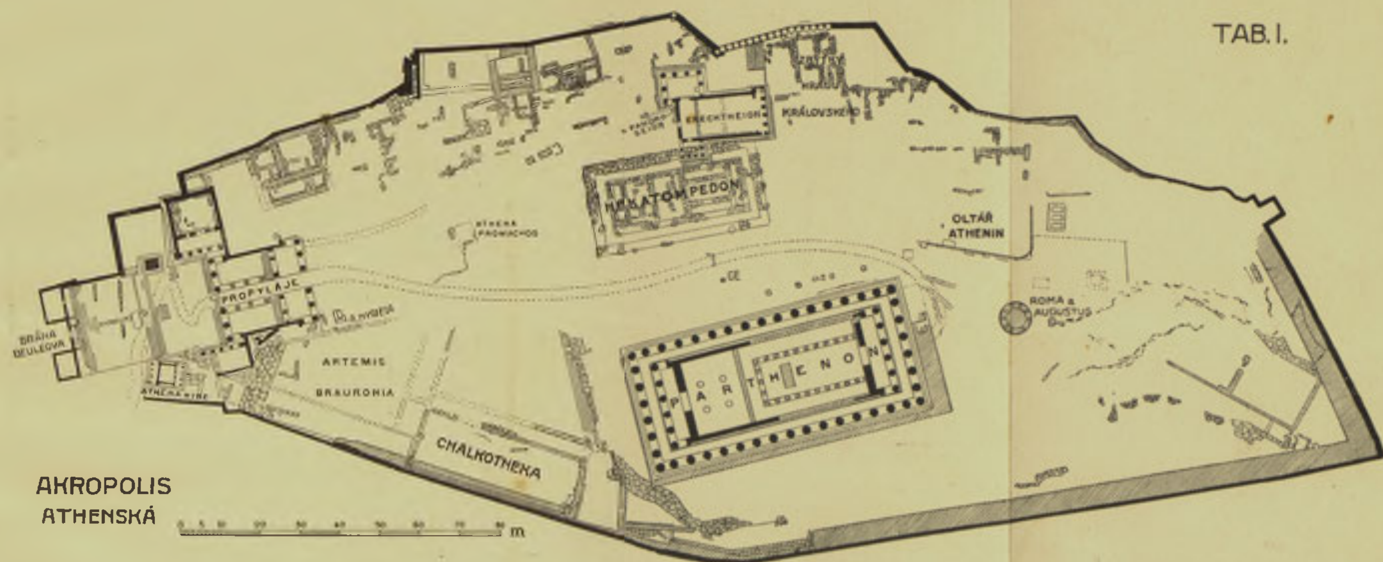
UKAZATEL.

DOSLOV.

Vydávaje knihu, o níž jsem několik let s radostí pracoval, pokládám za potřebné objasniti čtenářům svým, proč část druhá se zdržela. Pociťoval jsem nutnost znova viděti Atheny a zejména shlédnouti, co nového bylo objeveno; avšak cestu do Athen mohl jsem podniknouti teprve v září a říjnu r. 1911. S radostí při tom vzpomínám na laskavé přijetí a ochotné podporování své práce, jehož se mi v rakouském i německém archaeologickém ústavu dostalo. Rukopis předložil jsem České akademii v říjnu r. 1912, avšak pro nepříznivý stav finanční, způsobený nečinností sněmu království Českého, bylo možno teprve nyní přikročiti k vydání. Mezi tiskem doplnil jsem též literaturu nejnovější.

Na Král. Vinohradech dne 6. července 1913.

Fr. Groh.

TAB. I.
ERECHTHEION
KRÁLOVSKÉHO
HEKATOMPEDON
OLTÁŘ
ATHENIN
PROPYLAJE
BRÁNA
BEULEOVA
ARTEMIS
BRAURONIA
P A R T H E N O N
ROMA &
AUGUSTUS
CHALKOTHEKA
AKROPOLIS
ATHENSKÁ
m

TAB. II.

STARÉ ATHENY.

†† Hroby
o Cisterna

Metry.

k Akademii
Svatá cesta
Eridanos
Brána
Acharnská brána
Jezdecká brána
Dipylon
Svatá brána
Dromos
Eridanos
Peirajská brána
AGORA
Stoa Attalova
Hadrianova
Tržnice
Brána Athény Arch.
LYKABETTOS
Vodojem vodovodu Hadrianova
Diocharova brána
Hadrianovy
hradby
Themistokleovy hradby
Mosaiky
Stoa
BARATHRON
AREIOPAGOS
PNYX
Odeion Herodovo
Vodovod Peisistratův
Římská stoa
Římské thermy
Římská villa
Římské thermy
Brána Hadrianova
OLYMPIEION
Hadrianovy
hradby
Kallirrhoe
Pythion
brána
Ilisos
ARDETTOS
STADION
Hrob Heroda Attika
Tyche
Sev. dlouhá zeď
Prostřední dlouhá zeď
MUSEION
Itonská brána
Diomejská brána
Velká bodova rýha
Britské vykopy
k Faleru
Skalní hrobka